

1910.

РІЧНИК XIII.

ТОМ XLIX.

КНИЖКА I.

ЗА СІЧЕНЬ.

ЗМІСТ :

МАРКО КРОПИВНИЦЬКИЙ: Зерно і полова, драматичні образи у 4-х діях	3
А. БОБЕНКО: Гимн	41
МИХ. ГРУШЕВСЬКИЙ: На українські теми: З новорічних думок	43
АНДРІЙ ЧАЙКОВСЬКИЙ: Коли раз серце кровію обкипить ..(з босняцьких споминів)	56
ВАСИЛЬ ПАНЕЙКО: До питання про реалізм і ідеалізм у літературі	63
М. ПАШУЛЯ: Тихо гаснуть мтеори	68
СП. ЧЕРКАСЕНКО: Вони перемогли	69
ОЛ. ГРУШЕВСЬКИЙ: Українське письменство в 1909 р..	86
З фінських поетів — переспів ПAVЛА ГРАБА:	
Павло Каяндер	99
Осип Мустакаліо	100
Арвид Яннес	100
Карло Гемм	100
М. ГЕХТЕР: Економічне життя українського селянства в 1909 р.....	101
ІВ. ФРАНКО: Староісландські новелі, переклад	117
ЕВГЕН ЛЕВИЦЬКИЙ: Рік 1909 в соціальної політиці	132
С. ЛЯГЕРЛЕФ: Королеви Кунгахелі, переклала Дніпрова-Чайка:	
Королева з острова Рагнхільд	143
Маргарета Фредкула	147
ЮРІЙ КМІТ: З західно-європейських літератур	156
АНАТОЛЬ ФРАНС: Казки, переклала Наталя Романович:	
Сім жінок Синьої Бороди, ..	168
Чудо св. Миколая	184
З пісень БЕРАНЖЕ, переклала В. Віліаська	203
Т. СМУТОК: З російсько-українського життя	206
І. ЦЕГЕЛЬСЬКИЙ: З австрійської України	216
Бібліографія	225
Листи надіслані до редакції ..	233
Драматичний конкурс галицького виділу краєвого. Оголошення.	
Зміст 2-ої кн. ЛНВістника.	

ПРИВАТНА БІБЛІОТЕКА
ОСИПА І АНАСТАЗІЇ КОЧАН
ЗДА

ЛІТЕРАТУРНО-
НАУКОВИЙ
ВІСТНИК

КИЇВ

Друкарня 1-ої Київської Друкарської спілки, К
Трьохсвятительська 5. Телеф. 1069.

Приймаєть ся передплата на 1910 р. на

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

НАУКОВУ ЧАСОПИСЬ,

ПРИСВЯЧЕНУ ПЕРЕДОВСІМ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІЇ, ФІЛЬБОЛЬОГІЇ Й ЕТНОГРАФІЇ,

що виходить у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

(ХІХ РІК ВИДАННЯ).

Журнал сей крім розвідок, заміток і матеріалів по українознавству — історії староруської, литовсько-польської й новітньої доби історії літератури, етнографії, язика та иньшим близьким областям наук подає широко ведений перегляд наукової літератури, яка дотикаєть ся просто або посередно вказаних вище дісциплін — окремих публікацій і видань періодичних (коло 200 наукових часописей в перегляді), в виді критичних оцінок або рефератів.

Передплата для Австрії 12 корон на рік (поодинокі книжки по 3 корони) **приймає Канцелярня Наукового Товариства ім. Шевченка** у Львові і **Книгарня „Літературно-Наукового Вістника“** в Київі (Б. Владимирская № 28).

Тамже на складі всі **иньші видання Наукового Товариства імени Шевченка**: Збірники секцій — історичної, фільбольогічної й природничо-математичної, Жерела (Fontes historiae ruthenicae), Памятки (Monumenta linguae necnon litterarum ruthenicarum), Українсько-руський Архив, Українська Бібліотека, Історична Бібліотека, Матеріали до української етнології, Етнографічний Збірник, Студії з поля суспільних наук, Часопись правнича й економічна, Правнича Бібліотека, Матеріали до української бібліографії.

НАША ШКОЛА **НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИЙ** ЖУРНАЛ.

Орган Товариства „Учительська Громада“ у Львові.

Виходить 4 рази на рік книжками 4—5 аркушів.

Видає **Редакційний Комітет**. — Відповідає за редакцію: *Ів. Кривецький*.

Умови передплати: В Австро-Угорщині: річно 10 кор., піврічно 5 кор.
Для заграниці: „ 12 „ „ 6 „

Члени Товариства „Учительська Громада“ дістають журнал безплатно.

Редакція й Адміністрація: *Львів, ул. Сувієвського, ч. 17.*

Рік видання семий.

UKRAINISCHE RUNDSCHAU

українська місячна часопись на німецькій мові, виходить у Відні під редакцією Вол. Кушніра з метою знайомити чужинців з українським питанням. Річна передплата, яку можна платити річно і піврічно, коштує на цілий рік 8 корон, на пів року 4 кор.

Нові передплатники дістануть по заплаті цілої передплати як дарований додаток після вподоби гарно викінчену малу карту України (поділка 1:10.000.000) на французькій мові або німецьку брошуру „der Neoranslavismus“, одно і друге вартости по 60 сотиків з пересилкою. Обовязок кожного Українця, що розуміє німецьку мову, бути передплатником „Ukrainische Rundschau“.

Digitized by

Google

Адреса: *Wien, XVIII. Gersthof, Hockegasse, 24.*

UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

ПРИВАТНА БІБЛІОТЕКА
ОСИПА І АНАСТАЗІ КОЧАН
ЗДА

РІЧНИК XIII

ТОМ XLIX

ЛІТЕРАТУРНО-
НАУКОВИЙ

ВІСТНИК

СІЧЕНЬ—МАРТ—1910

891.7905
LIN
v. 13
no. 1-3

3

МАРКО КРОПИВНИЦЬКИЙ.

Зерно і полова.

(Малюнки сільського каламуту).

у 4-х діях.

Л И Ц Е Д І І :

Данило Кугутенко, селянин.

Тетяна, його жінка.

Килина, Данилова небога, дівчина.

Макар }
Сидір } селяне.

Хвильмон }
Йосип } парубки.
Дмитро }

Лукія }
Текля } дівчата.

Андрій Тимохвійович, панський прикащик.

Урядник.

Соцький.

Митька }
Ванька } парубчаки.

1-й, 2-й, і 3-й парубки, 1, 2 і 3 дівчина, хлопець, народ, стражники, парубки, дівчата і діти.

Дієть ся на селі.

Д І Я І.

З правого боку причілок Данилової хати, тин, хвіртка ; під хатою лежать колодки.

Я В А І.

З лівого боку виходять : Хвильмон, Йосип і Дмитро.

Хвил. Невже не чули, що казав біля церкви Стьопка, лакей того пана, що торік продав двісті сімдесять десятин Демиївцям?

Йосип. Я не дочувавсь, а що таке?

Дмитро. А я стояв отдаля, то й овсім не чув.

Хвил. Цікава сторія. Волосний писар регочучи промовив до старшини : „о тепер, каже, на святках ізнов пойдють у нас безшабашне пянство в селі“...

ЛНВістник 1910 кн. І.

1

Йосип. Іменно, що пойдуть... Писар наперед усіх налимонить ся: питиме цілий тиждень; а другий похмилитиметь ся...

Дмитро (*реюче*). Та й старшина не відстане.

Йосип. Не даром люде і йменя йому призначили: непромишчарка!

Хвил. „Торік, каже писар, по підцоту монополщика, у нашім селі випито горілки більш як на двадцять тисяч“...

Дмитро. Ой-ой-ой! невже на 20-ть тисяч? Ловко!..

Йосип. Та се ж можна б було прикупить десяти з двісті землі?

Хвил. Ще б не можна, звісно, що можна б... Стьопка і втручив ся в їх розмову. „Ви, каже, господа начальники, лічите скільки пропивають селяне; а колиб ви довідались скільки пани пропивають та купці і всякі городяне... От я, каже, служу у пана сім год і знаю на яку суму він купує в городі що года вин та горілок, тільки за для свого дому: він один за сім літ більш потратив на питво як 20-ть тисяч... А єсть такі пани, що ще більш тратять... От, господа начальники, над ким треба реготати!.. Та шкода, каже, нема кому!..“

Дмитро. Що ж писар?

Хвил. Щож, облизав ся та й тільки; а старшина зараз і одмовив: „нам до панів нікоторого діла; на те вони й пани...“

Йосип. Пани б то недоторкані?..

Дмитро (*реюче*). А звісно, вони з инчого тіста!..

Хвил. Далі Стьопка і почав виявляти, що каже, як пан або купець напеть ся так, що з ніг валить ся, його садовлять у хвайтона або в каляску і везуть додому; а мужика тягнуть в часть, накладуть йому в шию по перве число та кешені повивертають; а иноді ще й ребра поламають“... Старшина одвернув ся від нього і одійшов, а за старшиною і писар посунув... Ніби і слухати боять ся про таке... (*нішли*).

Я В А П.

Лукія і Текля виходять з другого боку.

Лукія. Гукнемо на Хвимиона, може й він піде з нами до плащаниці?

Текля. Се ж вони, мабуть, вже від плащаниці вернулись...

Лукія. А може й ні? Гукни-бо!..

Текля. Знов тобі замарудило ся Хвимиона? Чи давно нехтувала ним: і сякий, і такий, і бачить його не хочу, і розмови його не хочу чути?..

Лукія (*реюче*). Еге ж, знов закортілось!.. Та ні, то я так, в шутки...

Текля. Ой бачу я, що ти не в шутки закохана в ньому?..

Лукія. Хто, я? У Хвилімови? Я в ньому закохана?.. Та нехай він тобі скисне!.. Ач, що вигадала!.. Ох і противний же він мені!.. Ох і гидкий!.. А дурний, дурний аж крутить ся!..

Текля. Ну, се вже ти варнякаеш ка-зна що!.. Всі люде мають його за надто розумного.

Лукія. Нехай хоч і весь світ лічить його за розумного, а мені він дурний!

Текля. Глянь, глянь, якась чужостороння дівка чи молодиця зустріла ся з парубками: Йосип і Дмитро пішли далі, а Хвилімон вернув ся з нею... Сюди надходять... Подождемо та побачимо, що воно за людина?...

Лукія (*зпершу кинулась щоб подивитись, а далі зупинилась*). Не хочу дождати... Я тобі докажу, що овсім я не закохана у Хвилімови... Прийдуть святки, ні за що з ним не похристосую ся; захоче побалакати зо мною — плечима до нього повернусь, — ось що!.. я тобі докажу і всім докажу!.. Ходім!.. Не хочеш? Ну, я й сама піду! (*пішла*).

Текля (*йдучи за нею*). Чудернацька ти дівка, їй-Богу, чудернацька! (*пішла*).

Я В А ІІІ.

Килина (з вузлом в руці) і Хвилімон.

Хвил. Кажете, що писали до дядька листи?

Килина. Двічі писала і ні на жодного листа не одібрала відповіді.

Хвил. Певно зібрав ся відповідать... Звісно, як чоловік не грамотний.

Килина. А ви грамотні?

Хвил. Та неначе б-то трохи.

Килина. У школі вчились, чи так де?

Хвил. Я скінчив сельську школу.

Килина. Он як!.. А як ваше імення?

Хвил. Хвилімон.

Килина. А по батьощі?

Хвил. Ну, того хоч і не треба!..

Килина. Чому не треба? В городі без сього не можна, незвичайно...

Хвил. Так тож у городі... Осе ж вам і хата вашого дядька, — пізнаєте?

Килина. Як же я її пізнаю, коли мені не було й года, як моя мати пішла звідси і мене з собою взяла?..

Хвил. А дядька ж ви бачили коли небудь?

Килина. Бачила, він скільки разів приїздив в город і одвідував матір.

Хвил. А мати ваші служили там де, чи як?

Килина. Служила... у одного папа... Нам добре жило ся доки пан живий був... Я зпершу ходила в городську школу, а потім віддали мене в пшавки... Як пан помер, то звідкись взялась його сестра, вона прибрала все до своїх рук і нас прогнала... (*Чутно за хатою юмін*).

Хвил. Ото ж і дядина ваша, ондечки з кимсь на вгороді гомонить.

Килина. Дядину я, либонь, тільки двічі й бачила... Піду привітаюсь. (*Хоче йти*).

Хвил. Виходьте на святках на вулицю... до дівчат...

Килин. Я ні з одною з ваших дівчат не знайома.

Хвил. Так щож, познайомитесь... Хіба довго? Вийшли на вулицю: „Христос воскрес!“ — „Во истину“!.. От і познайомились.

Килина. Невже так зразу?

Хвил. Авже ж. В городі певно примхи та царемонії.

Килина. Там така поведенція, щоб хтось знайомий з вами і з тими, з котрими ви зхочете познайомитись, підійшов з вами та й познайомив.

Хвил. Чудернацько як!..

Килина. А в селі сього звичаю нема?

Хвил. Та й з роду-віку його не було!.. Може й мені не слід було підходити до вас без такого, котрий...

Килина. Так се так трапилось, що я мусила сама озватись до вас та спитати про дядькову хату... Піду до дядини (*простягає руку*). Будемо знайомі.

Хвил. (*почоломжав ся*). Побачимось на святках?

Килина. А мабуть що так. Я бачила, у вас там на горі качелі строять (*Пішла на вгород*).

Хвил. Може я мушу звати вас по городському?.. Я й не спитав як вас... Знаю що Килина, а як по батьощі?

Килина (*усміхнулась*). Обійдемося і без батюшки!..

Хвил. Се б-то згоджується з нашими слобідськими звичаями?..

Килина. Поговірка каже: „на чім возі їдеш, того й пісню співай“...

Хвил. А так. Нехай городяне в городах поведуть ся по городському, а ми слобожане — по слобідському (*Килина пішла*).

Я В А ІV.

Виходить Йосип

Йосип. Хто вона така?
 Хвил. Кортить? Ач, який цікавий.
 Йосип. Ні, справді, що воно за людина?
 Хвил. Ходім, дорогою розкажу. (*Пішли*).

Я В А V.

Данило і Макар.

Данило. Се верно, що за торішню ціну я не піду на поденну в якономію... Коли скрізь навкруги ціна пішла в гору, то я хіба у Бога теля зів?

Макар. Воно, конешне, годить ся, щоб так як і по других якономіях... Щож, наші людці маракують і сьак і так, инчого не розбереш... А щоб котрий висловив прямо, що, мовляв, ось так-то і так... та такого про меж нас і нема. Хоч і ти: торік теж сперечав ся, а опісля...

Данило. Так то ж торік... Кажеш: нема про меж нас такого?.. А може й знайдець ся?... і повинен знайтись... І знайдець ся такий!..

Макар. Навряд.

Данило. А я знаю такого!

Макар. Хвилимон би-то?

Данило. А може й не Хвилимон?

Макар. Так де ж він такий? Хто він?

Данило. Де? — Тутечки! А хто він такий? — Я!

Макар. Ну, побачимо...

Данило. І побачиш і почувеш!.. За торішню ціну я ні за що на світі!.. Як чоловікови не сорок копійок, а бабі не тридцять, так і ні-якої розмови зо мною, як води в рот наберу!..

Макар. Не викрепиш.

Данило. Викреплю.

Макар. Ну, як що той, то й я за тобою.

Данило. Падлец буду, викреплю!..

Я В А VI.

Данилиха іде з города за нею Килина.

Гетяна. Вітай, чоловіче, ось гостю.

Данило. Що ж-то за гостя?

Макар. Гляди ж, держи слова. Прощай (*нішов*).

Данило. Додержу. Ходи здоров.

Кирина (*підходить*). Здрастуйте, дядьку! (*кляється ся*).

Данило. Се-ж... либонь Кирина?

Кирина. Та Кирина ж... (*цїлує його в руку*).

Данило. Се ж ти як: по волі, чи по неволі?

Кирина. Більш по неволі. Без бумага не дозволяють в городі жити... Доки жила при матері — не чепали...

Данило. А тепер ти з матіррю нарізнъ?

Кирина. На різнь,

Данило. Виходить, що треба прашпорта?.. Коли загостювала то йди в хату, перебудь святки, а там вже поміркуємо...

Тетяна. Похваляється ся Кирина, що вона швачка.

Данило. Та се я знаю. Вчилась же у школі, а потім і шитву навчена. Доки мати при панови знаходилась, їм обом добре було...

Тетяна. От, кажу, колиб вона раніщ була прийшла, хоч би так тижнів за два до свят, мала б з шитва чималий заробіток: у нас темер по меж дівчатьми мода на кохточки та на обсмикані спідниці; хвартухи теж почали обтягувать на пузі, щоб облипав як на обичайці — о так достометнісенько як у тебе... Чи й голова у тебе вся гребінцями обтикана, як ото у других?

Кирина. Як люде так і я. Адже приказка каже: з вовками жити, по вовчі й вить.

Данило. А звісно... верно.

Тетяна. А може поспієш хоч шапочку пошить мойому малому?

Кирина. А у вас їх багато?

Тетяна. Старшенькому, Гараськови, восьмий пішов; Оринци пять; а Василеви два... Були ще старші та повмірали. Се б вже Оленці був би вісімнадцятий; а Павлови шістьнадцять... (*зітхнула*). Та Господь при-
брав!..

Данило. З Богом на спірку не підеш...

Кирина. Я, мабуть, поспію пошить де-що усім трьом... У мене знайдеть ся і ситчик.

Тетяна. Та невже? От розумняця! Ходім же, ходім в хату!.. Певно втомила ся доки дійшла з акзалу?

Кирина. Ні, я доїхала за гривеника аж до самого села з якимсь дядьком...

Тетяна. З котрим же-то? Ходім в хату, там розкажеш (*пійшли в хату*).

Я В А VII.

Сидір виходить.

Сидір. Данило — гов! А постривай на хвилину.

Данило. (*вертається*). А що таке?

Сидір. Чи правду ж ото каже Макар?

Данило. А чому ж би Макарови і правди не сказати?

Сидір. І ти не в шутки сказав?

Данило. Не до шуток брат...

Сидір. Іменно. Коли, мовляв, на плечах остання свитина розлазить ся, то вже не шутки на думці: доводить ся латку на латку налаштувати та вже скоро й латок не стачить... Он як мені тепер!..

Данило. Твоє діло не з медом.

Сидір. Гол, як сокол!.. Все забрали, все поспродали... У тебе нічого не зачепили, бо грошенята здавна водились...

Данило. Які там грошенята?

Сидір. Скажеш, брешу? Завжди було як поїдеш в город сестру Марфу одвідати, то й привезеш скількись карбованців...

Данило. Не памятаю я того...

Сидір. О такої вигадай! Було як тільки підонєш трохи, зараз і хвастаєш, що ось то яка у мене сестра Марфа: і розумна, і багата, і мене награждає!..

Данило. Може й було колись...

Сидір. А в мене ніколи того не було.. Так не підеш на поденну за торішню ціну?

Данило. Не піду.

Сидір. Давай руку і я з тобою! Нехай з мене дві шкури здеруть, нехай хоч і закатують, а вже я слово додержу. Осе біжу до лавошника чи не позиче хоч скількись там хунтів пшенишного борошна на пасочку,

Данило. Багато лавошникови винен?

Сидір. Якось спроможусь, то й віддам!.. Може б ти зарятував мене?

Данило. У самого зосталось на один тільки заміс.

Сидір. Ну, прощай (*хутко нішов*).

Тетяна. (*у вікно*). Іди вже в хату. Чого се він приходив?

Данило. Прохав борошна пшенишного позичить.

Тетяна. Що ж, позичиш?

Данило. Ні. Дай йому руками, то не виходеш ногами... (*нішов в хату*),

Я В А VIII.

Ванька і Митька.

Ванька. Та се ж ти всі гроші повиграєш у наших хлопців, на святках!..

Митька. А хіба-разві мало я їх програв? Бувало як украду у батька якого двогривенного чи злогого — зараз і програю. І били ж мене батько за се, драли як Сидорову козу!.. Ну, тепер наша взяла!..

Ванька. І як ти так ловко навчив ся?.. А де карт здобув?

Митька. В городі, в трактирі, у одного парня, у того що чай подає, у нього навчив ся грати, у нього й карти кулив.

Ванька. Багато заплатив за колоду?

Митька. Сороч копійок.

Ванька. Ой-ой-ой!.. Аж сороч копійок?

Митька. Разлі йето так дорого? Се ж не нові, нові так вони ще дорожче стоять.

Ванька. Хіба дорожче?

Митька. Е такі, що по три цілкових.

Ванька. От так дорожнеча!.. А за науку багато дав?

Митька. Віддав кумачову рубашку, гармонію і руб сребра.

Ванька. Ой-ой-ой! В тебе була і кумачова рубашка? От щасливий!..

Митька. Ловка була рубаха!.. А за гармонію три цілкових сребра заплатив!

Ванька. Певно в городі чимало грошенят заробив?

Митька. Були, брат, денежки. Видали ми і по 25 цілкових сребра!..

Ванька. До дому багато привіс?

Митька. Пустяки, так мелоч... Больш што прогуляв з мамзелями і всякими баршнями!..

Ванька. За те ж зодягнув ся по городському.

Митька. Адьожа у меня всяка есть... Есть даже собственной большой чайник і портабашник серебряной... Захочу заробить денег, знов піду в город, пристану до канпанії... Там, брат, бувають такі заробітки, що другой і в полгода стольки не заробе скольки я за одну ніч.

Ванька. Що ж то за заробітки?

Митька. Називають ся: „ночні походженія“. Зпершу правда брала мене опаска; ну потом как привик, так оченно даже антиресно. Єжели хочеш, так я й тебя можу взить у канпанію?..

Ванька. Страшнувато,

Митька. Нисколько!.. Привикнеш так і нічаво.

Ванька. А на картах навчиш?

Митька. А звесно.

Ванька. А ну, покажи ще якого фокуса. І не вже ти всі карти бачиш наскрізь?

Митька. Инчу на скрізь, инчу по прекметам.

Ванька. По яким прекметам?

Митька. А по таким шо не скажу... Рано хочеш усьо знать... Штоб у карт грать так мені требуєть ся помошник, — понімаєш! Єжели зумієш мовчать і помогатимеш миньє, так вгощу монополочкою і тебе вивчу вигравать... А не вдержиш язика за зубами, так шабаш і товаришуванню нашому і всьому: ти мене не знаєш, я тебе не видав, — во што! Ось воно по нашому кяк.

Ванька. Хрест мене побий, мовчатиму!

Митька. Ходім куди-небудь, штоб ніхто не помішав.. Ходім під повітку до нас, або до вас?

Ванька. До нас, у нас безпечніщ (*нішли*).

Митька говорить за лаитунками: наші поштаники вам на втиралники.

Я В А ІХ.

Лукія і Текля, ідуть звідти куди пішли Митька і Ванька.

Лукія. Невже то Митька Кривощоченко?

Текля. Та ніхто ж як він.

Лукія. Ач, як вилюднів, я й не пізнала!.. Та як хороше прибрав ся (*укає*) Митька! Невже се ти?

Митька (*вертаєть ся*). Пачаму ж я *ти*, єжели я вам гавару: *ви*?

Текля. Ну, я піду до дому, мені ніколи (*пішла*).

Лукія. Які ви стали той... чепурні.

Митька. Ну й ви покрасивелі... (*чоломкаєть ся з Лукією*). Діслітельно город дають кожному чалавеку городську особливість. Примером, возьміть даже біздушной предмет. Скажем: городської сапог как мой, і деревенської чобіт, как от у Ваньки (*укає за лаитунки*). Подожди Ванічка, я сей секунд!.. Да. Так вот как сапог не под пару чоботу, так городська личность не соприкасаєма до деревенської.

Лукія. Ач, як вивчились балакати.

Митька. Приятно було б нам поближе познакомить ся... Как ви об йетом? Єжели вийдете под качелі, так понімайте меня за вашого кавалера... Можна ращитувать?

Лукія (*манїжить ся*). Ач, вже й уговорили...

Митька. Ех!.. Будь йето де взакутку, а не на вулиці, так би і розцілував вас всю как есть, по городському манеру!..

Лукія. Така-б то хороша?

Митька. Тошно как у песні: словно кралечка росписаная, на картиньке намальованая!?!..

Лукія. Приходьте сьогодня смерком до нас у леваду.

Митька. Не прийду, а прилетю, как птиця на улюбљоних кри-

лах!.. І с тем до вечернього свіданія (*чоломкаєть ся*). Так познакомим ся поближче?.. Слихали таку пісню: „ще, ще, ще, присуньмо ся ближче ще!“... (*укає*). Іду Ванічка, сей секунд іду!.. Ісчо раз до приятного!.. (*нішов*).

Лукія. Нехай вже Хвилимон тепер з досади поскрегоче зубами!.. На його очах горнутимусь до Митьки, не мов на віки закохана в ньому!..

Я В А Х.

(*З хати виходить Килина*).

Лукія. (*У бік*). А се що за чужа?

Килина. Якась дівчина. Де ж воно те горнятко? (*укає очима*). Чи не познайомитись так як ото Хвилимон казав? (*підходить*). Здрастуйте.

Лукія. Здрастуйте і ви.

Килина. Давайте познайомимось...

Лукія. А ви ж звідки?

Килина. З города.

Лукія. Хто ж ви такі будете?

Килина. Осе хата мого дядька.

Лукія. То ви небога Давилови?

Килина. Еге ж.

Лукія. Ви дочка Марфи — Килина?

Килина. Я вона і с.

Лукія. Чули, чули... Он ви хто такі!.. Давно прибули?

Килина. Сьогодні.

Лукія. Се чи не вас Хвилимон провів до хати?

Килина. Еге ж, мене.

Лукія. Бач що!.. Ви ж заміжня, чи ще дівка?

Килина. Дівка.

Лукія. До вподоби вам Хвилимон?

Килина. Як вам сказати? Либонь він нічого собі парень.

Лукія. Ви ще не придивились до нього... Ось придивіть ся гарненько.

Килина. На віщо?

Тетяна (*у вікні*). Килино, невже не знайшла?

Килина. Се я з вами загаїла ся... (*віддукує*). Знайшла, дядино! Осьдечки несу (*вхопила юрнятко з білою глиною*). Прощавайте. Будемож знайомі (*пішла*).

Лукія. Авже ж... Певно вона вже впала Хвилимонови в око!.. А що він їй до серця припав, то се вже видко... Ой, чогось серце мое так раптом спалахнуло!.. (*глянула у бік*). Чи ба, Хвилимон сюди йде

з Йосипом!.. Не хочу його бачити!.. Щоб він пронав, щоб він сказив ся, щоб йому добра небуло!.. Тьфу, та ще тьфу!.. (*нішла*).

Я В А Х І.

З хати виходить Данило з верьовкою в руці на зустріч йому йдуть Хвилмон і Йосип.

Данило. Здорові хлопці. Куди се простуєте?

Хвил. і Йосип. Та так... будь куди.

Данило. Підете після свят у якономію на поденну?

Хвил. Я не піду, мені треба досіять ячмінь.

Йосип. Я піду.

Данило. А як за ціну? Я так що піду тільки за 40.

Йосип. А як не дадуть?

Данило. Та й мене не візьмуть.

Йосип. Ви й торік з першу ухилялись, а далі й згодились.

Данило. А тепер шабаш, як сказав так і буде.

Йосип. Та воно ловко б було як би всі як один.

Данило. І будемо як один.

Хвил. Пора вже й справді нам пожаліть себе.

Данило. Авже ж пора. Положим тобі що? Твій батько при достатках, а инчим хоч зараз здихай!..

Хвил. Та й вам ще не час бідкатись. Хоч батько мій і при достатках, але у мене не настільки ще шкура потовщала, щоб я не почував ся людським горем...

Данило. Треба держатись міцно одно одного, то й буде наше зверху.

Хвил. Колиб же додумались до того, щоб міцно держатись одно другого.

Данило. Нехай собі другі як хотять, а я сказав слово і шабаш!.. Одначе треба йти на тік соломи внести, Тетяна захожуєть ся паски пекти... (*нішов на тік*).

Хвил. Так ходім почитаємо? Цікава книжка.

Йосип. Хто то такий, що дає тобі книжочку?

Хвил. А тобі хіба не однаково, хто він?

Йосип. По московському списана?..

Хвил. Ні, по нашому.

Йосип. Справді? Ну, ходім!.. (*нішли*).

З а в і с а.

Д І Я 2.

Середина Данилової хати. Піл, мисник, скриня, стіл, лави, жердки з оджею... Обставини виявляють де-які достатки. На столі паска, скількись крашанак, на тарілиї кусок сала, сїл і т. і.

Я В А І.

За столом сидять Андрій Тимохвійович і Данило.

Данило (*трохи під чаркою*). Даремно ви Андрію Тимохвійовичу наважаєте ся мене наполохати... Як воно овсім і не з мене почало ся.

Андр. Т. А люде гаворать що з тебе. Он і Макар гаворить... Почав я з ним роздабарювать, так вон сперначалу сперетчал ся, ну далі і виразил: „умовте спершу Данила, бо з нього діло почалось, а мене умовлять хоч і не треба“...

Данило. Макар би-то, кажете, так сказав?.. Ловко!..

Андр. Т. (*наливав*). Викушай ще чарку.

Данило. Чи не буде вже?

Андр. Т. Чого ж буде? Як у свято не пить її, то колиж і пить?

Данило. Та воно, положим, тошно що.. А ви хіба не викушаєте?

Андр. Т. Е, мені як до кожного пить, то дуже накладно буде: я вже сьогодні поверх десятка перелив.

Данило. Та вас і кварта не подужає: телесні нївроку, так як на-топтані.

Андр. Т. Ну то какже, га? Після завтра починати роботу — сївбу, оранку, так мені конче надобно знати?

Данило (*підсовує чарку*). Ви ж хоч поздоровкайтесь.

Андр. Т. Ну, будьмо здорові. Чи то пак: Христос Воскрес!..

Данило. Во истину!

Андр. Т. (*надпив, долив і частує Данила*). Дійствуй!..

Данило (*випив*). Так Макар сказав, що його умовляти не треба?.. Ну, а мене, мабуть так що не вмовите.

Анд. Тим. Невжлі люде хочуть, штоб наш пан зробив так как ото другі делают, што до станового либо до справника?.. Гляди, Данило, з тебе почалось, тобі найбільше і влетить!

Данило. Хто докаже, що з мене почалось, хто?

Анд. Тим. Знайдуть ся такі. Знаеш поговірку: „були б побрязкачі, а послушачі знайдуть ся“... Побрязкачами мир держить ся.

Я В А ІІ.

Входить Килина дуже чепурно зодяжена.

Анд. Тим. А се що за персона?

Данило. Се моя небога.

Килина (*кляється*). Христос Воскрес!

Анд. Тим. Во истину!.. Можна з вами похристосувать ся?

Килина. Чому ж не можна, коли се закон?

Анд. Тим. Так поввольте. (*Христосуєть ся тричі*). Ех, шкода, що писанки не взяв з собою!.. Не знав що буде такой случай... Ви ж скедова?

Килина. З города (*сїла на лаві*).

Данило. Осе як раз перед святками приїхала.

Анд. Тим. Так?

Данило. Вона у нас і грамотійка і швачка.

Анд. Тим. Приятно і даже оченно приятно... Ви так і запомніть, што писанка за мною та ще й не простая (*на бік*). Ловка мамзель! (*до неї*). А на щот шитва, ежелі согласні, у моєї жони завсїгда работа... вам можна буде до нас і йето будеть ікстатї..

Килина. Що кстатї?

Анд. Тим. Што значить... Ну как вам йето виразить?... Познайомитесь з нами... І все ж у нас горниці как следует... В городї ви, розумьєеть ся, привикли до горниць?..

Килина. Мало до чого чоловік не звикне... В селї треба привикати до простої хати.

Анд. Тим. Зачім же йето?

Килина. Поговірка каже: стели ніжки по одїжки...

Анд. Тим. Ну, штоб при вашой... антиресності... Как ви можете знать свою судьбу?

Килина. А ви свою судьбу знаєте?

Анд. Тим. Я штож... я... вот і ваш дяденька знаїть... знаєте, я при довжности такой, што дай Бог і всякому!..

Килина. Сьгодня таке, що дай Бог; а завтра може спобігти таке, що й не дай Бог... Найкраще, коли людина призвичаюєть ся не до роскошів і приймає без ремства те, що доля посилає.

Анд. Тим. Йето ви умно і даже воченно умно...

Килина. Дядьку, куди дядина пішли?

Данило. Вона в коморі, сказать, там біля усяких мебелїв... одбера горох від квасолї, перемішало ся... Завтра думає посїяти. Кажу їй: грїх на третїй день свят сїяти, а вона одмовила: „Хвилимон у книжці вичитав, що овсїм не грїх!“...

Килина. Піду допоможу дядинї (*нішла*).

Анд. Тим. Ну, Данило, скажу тобі, що небога у тебе щиколад!..

Данило. Як?

Анд. Тим. Не понїмаєш ти в чїм сила!.. За такую небогу годить ся почастуватись (*намиває*). Викушай!..

Д а н и л о. Призволяйтесь ви самі з першу.

А н д. Т и м. І я випю. За здорове такої кралі штоб не випить?
(*Це і частує Данила*). Ну-ка, употреби!

Д а н и л о (*випив*). Вона грамотійка і швачка!

А н д. Т и м. Не в том ращот! Звесно, как ти нікогда не бував в кафе-шантажі...

Д а н и л о. Де, кажете, не бував?

А н д. Т и м. Кафе-шантаж. Кажеть ся там і надпись єсть: „просвітительное зданіє?“ Чи можить йето я в другом месті видал — не памятаю. Агромадное строєніє! З одного боку буфет, значить на щот усякого продовольствія; а далі сад, в саду столики і стулля, штоб публіка могла випивать і закусьвать. З другого боку, на взвишенії, мамзелі, пропасть мамзелей!.. Стоять в ряд і поють усякі романци; поють — поють, а потім кожна візьме у руку платячко і так ним сюди-туди: хвіть-хвіть!.. Оченно приятно!.. Поють даже і малсирські пісні, значить, как вот в деревнях... Инчому і йето любопитно...

Д а н и л о. Не видав. Чого не видав, то не видав...

А н д. Т и м. Да, город точно просвіщаїть... У ночі, куди не глянь: світло і світло!.. Вогні, лампи, хвинарі, гас, ліктричество! Сказать так, што увесь город наскрозь просвіщон!..

Д а н и л о. І на щоб-то збавлять стільки світла?

А н д. Т и м. Ех, даби ти побував в кафе-шантажі!.. Давай, випем (*пють*). Да, скажу так, што небогу твою как раз до йетїх мамзелей можна прировнять, ну нікак не до деревенщини!..

Д а н и л о. Кажу ж вам: грамотійка і швачка!

А н д. Т и м. Ти весь свойо.

Д а н и л о. Ну-да. Меньчому шапочку пошила, старшенькому штанинята...

А н д. Т и м. Досадно, што не понімаєш ти... Ну, одначе опосля об йетом... Ну, как же про дело?

Д а н и л о. У мене щось у голові вже гуде... Кажете: Макар згоден?.. А з Сидором не балакали?

А н д. Т и м. У мене нема охоти з усякой шантрапой балакати. Какі з Сидором розговори?.. Не за 30-ть, а за 15 пойдьоть!.. Вот што Данило. Я хочу штоб твоя небога познайомилась з моею женою і как найскорше... Я так понімаю, што йетое знакомство будить їй под фасон і под ндрав... Так вот ей компанія... Тольки што жона моя усьо болеїть...

Д а н и л о (*смієть ся*). Заїздили жінку?... Ви кожду заїздите... Щєб такий не заїздив!..

А н д. Т и м. Ех, скажу тобі откровенно, што вимучила вона меня... Иноді как вхопить досада за серце, ну така досада, што!.. І тольки по-

думаєш: Господи! когда б вона хоть скарый помборла... Випем, брат (*частують ся*).

Данило. Я вже не хотів би... щось голова... (*не*).

Анд. Тим. Данило! вот как будить дело наше. Ти соглашай ся при людях на 30, а меж нами буде сорок, — понімаєш?

Данило. Як меж нами?

Анд. Тим. Нишком-тишком. Я тобі буду що-разу доплачувати гривеника на одинці...

Я В А Ш.

Входить Хвилмон.

Хвил. Христос воскрес!

Данило. Во істину!..

Хвил. Чи ваша хазяйка дома?

Данило. А що тобі до моєї хазяйки?

Хвил. Питала, чи не візьмусь полагодить на завтра черевики, попоролсь би-то, чи що? Так от я й прийшов...

Данило. Стало бить, третього дня не святкуватимеш?

Хвил. На мою думку і двох день багато.

Данило. А кой-де святкують і четвертий.

Хвил. Ті, котрі у свято Богови молять ся, а не пиянствують.

Данило. А колиж і пить як не в свято?.. Тетяна там, у коморі.

Хвил. Ага (*хоче йти*).

Данило. Слухай ти. Казано мені, що ти коло гойдалки дуже умизгав ся біля моєї небоги?..

Хвил. А хіба заборонено розмовляти з вашою небогою?

Данило. Не то що, а...

Анд. Тим. Пословиця говорить ся: „знай свірчок свій шосток“.

Хвил. От вам осю пословицю і годить ся памятати.

Анд. Тим. Пачому?

Хвил. Щоб не часто вганялись за чужими жінками.

Анд. Тим. Ну йето ти врьош!..

Хвил. Нехай ті вуть, котрі вас застуквали з своїми жінками та дочками.

Анд. Тим. Дурак ти, вот што я тобі скажу, хворменной дурак!..

Хвил. А я вам сього не скажу. Одне через те, що ви старіщі за мене, а вдруге: я не такий сміливий як ви... Та й заводить сварку в чужій хаті незручно якось...

Анд. Тим. Я з тобою не жалаю розсуждать... Прощай, Данило (*хутко пішов*).

ЛНВістник 1910 кн. 1.

2

Данило. Ходіть здорові!

Хвил. Чого се він до вас прителепав ся?

Данило. Так, у гості...

Хвил. Чи не приходив збивати вас з ціни?

Данило. Про се... не було розмови.

Хвил. (*глянув у вікно*). Чого се він зупинив ся біля комори? Заглядає у щілину... Цікавий!.. Так я піду (*мотнувши на прощання головою, пішов*).

Данило (*помовчав*). От тобі й маєш: прикащик покинув пляшку з горілкою (*дивить ся на пляшку*). Не багато й зосталось (*наливає чарку*).

Я В А І V.

Входить Тетяна.

Тетяна. Про віщо ви тут радились з прикащиком?.. Чи мабуть більш частувались?.. Де ж се вони?.. Де я їх заділа?.. (*дивить ся під лавою і під полом*).

Данило. А ти гляди мені, не здумай у гречку скакати з прикащиком.

Тетяна. Чи ти осе не сказив ся?

Данило. Чудасія, брат ти мій! Як увійшла в хату Килина, як глянув прикащик на неї, то так і зашарів, мов жаром всього його поняло! Так неваче стріскати її захотів!.. Охочий до бабів!.. Все огляда її та й огляда, по всіх телесах очима так і ганя: то на перси, то на шию зведе очі, то на хвартушок...

Тетяна. У нього очі завидющі!.. От у тебе завидющі очі на горілку.

Данило. Приніс прикащик... Звісно, свято, чому не випить? Покинув пляшку; а в пляшці ще чарок зо дві... Може ти випеш?..

Тетяна. Нехай вона тобі пропаде!

Данило. А я вию (*не*). Ну й чудак же, именно чудак!.. Так очима і стриба... (*режоче*). То на перси, то на шию, то на хвартушок... Так і стриба, так і стриба по всіх телесах!.. Одначе, у мене голова щось важчає...

Тетяна. Лягай краще та спочинь.

Данило. І ляжу... Нікуди не піду.

Тетяна. І слава Господеви!

Данило (*лії на полу*). Хм... штука!.. Очі як у гадюки, брат ти мій!.. Сюди очима, туди!.. То на перси, то на шию, то на хвартушок... (*заснув*).

Тетяна (*знайшла черевіки*). Аж осьдечки вони. Колиб швидч полатав, а то нових шкода (*понесла*).

Данило (*крізь сон*). Так і стриба... так і стриба...

Я В А V.

Входить Сидір.

Сидір. Христос Воскрес!.. О, чи ба, нікого нема в хаті!.. Ба ні, ондечки Данило лежить... *(підходить до Данила)*. Данило-гов!.. Проквиць ся-б, чуєш?.. Данило!.. П'яний, чи що?.. Горілкою здорово тхне!..

Данило *(крізь сон)*. Ну чудернацький же такий — біда!..

Сидір. Хто? Чи не ти чудернацький?

Данило. Так і стриба очима... то на перси, то на шию очі зверне, то на хвартушок...

Сидір. Що таке? Який хвартушок?.. Зайду мабуть опісля *(хоче йти, на зустріч Тетяна і Килина)*. Христос Воскрес!.. Заходив до Данила — спить.

Тетяна. Не тревожте, нехай спочине.

Килина *(взяла з мисника шитво і сіла на лаві)*. Осьдечки моя робота...

Сидір. Про якийсь хвартушок верзе сонний... Чуєте. Прикащик зараз забожив ся, що ніби-то Данило згодив ся на поденну по 30 копійок!.. А хто ж бунтарив, щоб дешевше як на 40 не пійти?.. Чи приходить ся ж отак колобродить?..

Тетяна. А може прикащик бреше?

Сидір. Так забожив ся ж!..

Тетяна. Хіба йому важко забожитись?

Сидір. То я той... я опісля надійду *(нішов)*.

Килина. Невже дядько згодились? Хіба вони й справді такі, що й сюди й туди?..

Тетяна. Доки тверезий, то й держить ся слова, а як сьорбне...

Килина. На що ж вони пють?

Тетяна. То-то що нащо!.. Колиб не пив, хіба б ми такими хазяями були, як зараз?

Килина. І шковливий же, мабуть, отой прикащик?

Тетяна. Данило казав, що ніби-то до тебе залицяв ся?..

Килина. Як звіряка очі все витріщав та облизував ся,.. Дядько похвалили ся, що я швачка, так він зараз і присікав ся, що у жінки його завжди є шитво, що хотів би, щоб я за те шитво взялась...

Тетяна. Мабуть же і заплащать добре?..

Килина. Як яка робота *(помовчала)*. Та невже ж, дядино, у вас ніхто не читає газет?

Тетяна. Не знаю, голубко... Чого не знаю, того не знаю!.. Чула я, що колись щось таке вичитував людям Хвилимон; так урядник як

наскочив, зараз одійняв бамагу, ще й в холодну хотів забрати Хвилимона та ще кой кого.

Килина. У городі що-дня продають газети, що-дня можна вичитати яка новина в світі..

Тетяна. Ми тут в слободі живемо як у пущі.. У городах певно вільніщ живеть ся?.. Мовляв, вільніщ живеть ся, вільніщ і дихаєть ся...

Я В А VI.

Ті ж і Хвилимон.

Хвил. (*весело*). Ті ж гості та в ту ж і хату (*показує черевики*). Тут инакше не можна полатать, як тільки союзи накласти; а щоб так, як ви кажете, — пристрочити, то так неможна: шкура по краях геть обтріпалась і попідгнівала.. А ось тут шматок зовсім одпав..

Тетяна. Та я й сама не знаю, як краще? А дорого за союзи візьмете?

Хвил. Та хто його зна, що з вас і взяти?

Килина. Беріть так, щоб було і по Божому і по людському.

Хвил. Шістьдесят копійок дасте?

Тетяна. А чи не дорого ж буде?

Хвил. День цілий прийдесть ся згаяти... Ще ж і товар мій... Та вже і набойки прийдесть ся за одним заходом підладнати..

Я В А VII.

Ті ж і хлопець.

Хлопець (*кивав пальцем на Килину*). Ідіть вас прикащик требують, там робота якась..

Килина. Требують?

Хвил. Як же се ти, хлопче, увійшов в хату та й не поздоровкав ся?

Хлопець. Без надобности.

Хвил. Невже тебе ні батько, ні мати не вчили людському поводженню?

Хлопець. Я не знаю про віщо ти кажеш?..

Хвил. Де твій батько?

Хлопець. Хіба я знаю?

Хвил. А мати?

Хлопець. На хуторах, у наймах...

Килина. Як тобі прикащик сказав?.. (*бере з мисника крашанку*). На ось тобі крашанку.

Хлопець (*бере і кладе за пазуху*). Сказав: піди поклич мені небогу Данилову. Адже ви небога?

Килина. А їсти хочеш? На ось тобі шматок паски.

Хлопець (*ховає хліб за пазуху*). Ходім швидч.

Килина. Я завтра прийду.

Хлопець. Так вони требують щоб зараз.

Килина. Ні, зараз я не піду.

Хлопець. Та як же?

Килина. Так і скажи, що завтра прийду.

Хлопець. Отакої!.. Вже й самуваря настановили; меду, горіхів і всяких ласощів наставляли на стіл... Ну те-бо, ходім.

Килина. Сказала ж, що завтра прийду.

Хлопець (*чухає потилицю*). Розгнівають ся здорово.

Килина. На кого.

Хлопець. Та й на вас і на всіх... Я краще скажу, що ви заслабли... (*нішов*).

Хвил. Так я вам на завтра і вступну союзи.

Тетяна. Пожалуста зробіть, бо нових ботиків дуже шкода.

Хвил. Зараз і засяду за шитво.

Тетяна. А не гріх сьогодні шити?

Хвил. Я і вчора шив. Трудити ся ніколи не гріх. До вечера один союз приладнаю, а завтра до сніданку другий... А вечер наш... Зоставайтеся здорові (*нішов*).

Тетяна. Помічаю я, що ти йому не аби-як до мислі припала?

Килина (*зітхає*). А хто його зна?.. Може й ні?

Тетяна. Невже не признав ся?

Килина. Ні.

Тетяна. Про віщо ж розмову ведете, як зійдетесь?

Килина. Так... як вам сказати?... Більш про людське, ніж про своє...

Я В А VII.

Ті ж і Лукія.

Лукія. Христос Воскрес!..

Тетяна і Килина. Во инстину!..

Лукія (*до Килини*), А я осе до вас.

Килина. Сідайте. (*Лукія сіла*). Роботу яку маєте, чи діло яке?

Лукія. У нас сьогодні складчина. Дівчата і хлопці доручили мені, щоб я і вас покликала.

Тетяна. А в кого ж буде гулянка?

Лукія. У Байбузенчихи Ганни. Музики будуть.

Тетяна. У Байбузенків хата простора, там в волю можна на-танцюватись.

Лукія. Танцювати можна і в подвіррі, а в хаті буде вечера.

Килина. Я до танців зовсім не зугарна,

Лукія. Тоб-то не вмієте танцювати?

Килина. Уміть умію, але...

Лукія. На людей подивитесь і себе покажете.

Тетяна. Авже ж. А скільки треба дати у складчину?

Лукія. Дівчата грошей не дають, а хлопці складуть по двогри-венному — на музику та на горілку, а дівчата позносять з дому хто масла, сиру, сала...

Килина. У мене нічого нема: ні масла, ні сиру...

Лукія. Так щож, ви у нас гостя. Прийдете?

Килина. Та й сама не знаю?..

Лукія. І Хвилимон там буде.

Килина. Хіба я повинна там бути, де і Хвилимон?

Лукія. Та все ж таки... Зайти за вами, чи сами потрапите?

Килина. Йй-Богу, не знаю, що вам і сказати?

Тетяна. Авже ж іди. Як же таки не піти по меж молодь та не погуляти?

Килина. Ну, то я прийду.

Лукія. Ми ж вас ждатимем, глядіть, приходьте! (*побігла*).

Данило (*здорово захрін і забормотав*). От чудернацький чоловік!.. Слухай... одначе ти очима не дуже на мою жінку, а то я тобі!.. (*роз-махнув ся і трохи не впав додолу*).

Тетяна. Тю, скажений, ще розібеть ся!.. (*підбігає і поправляє йому голову*). Ач, наливав ся!..

Килина. Намочіть рушника та прикладіть їм до голови...

Тетяна. Невже так годить ся?

Килина. Мати було, як тільки пан напєть ся, завжди мокро-го рушника йому до голови прикладають.

Тетяна (*намочує рушника*). Панькала ся твоя мати з паном, а як віддячив?..

Килина. Збірив ся все духовну писати, казав, що й мене наградить; але несподівано помер і все пропало... (*Обмотують в двох Дами-лови голову*).

З а в і с а.

Д І Я ІІІ.

Підвірре, в глибині хата.

Я В А І.

Дівчаша виходять з хати.

І дівч. Ну, нехай тепер тітка Байбузенчиха тільки порядкують,

а їстивного понаносили в волю. Чотирі десятка яець, бідьш півсотні крашанок, борошна пшенишного, мабуть, з півпуда; і сала, і масла, і сир, і трое курчат...

2 дівч. А я гасу принесла, щоб аж дві лампи горіло за вчерьюю...

1 дівч. Я хотіла вкрасти порося, а воно прокляте як закувікає; а свиня як кинеть ся на мене, мало-мало не порвала... Мати з сіней вискочили та як закричать: „а хто там колошка свиней?..“ А я зігнулась, та як дремену на вгород, а далі на леваду!.. Біжу та думаю: коли б хоч борошно не розсипалось, що в рукава понакрадала...

3 дівч. А я, сестрички, нічого не принесла.

Дівчата. Та ти відома скупердяга.

3 дівч. У нас сьогодні нещасте трапилось.

Дівчата. Яке? Що ж там таке?

3 дівч. У нас було заняло ся в коморі!.. Добре, що батько дочулись, що щось портниною смердить та кинулись мерщій до комори. Слава Богу успіли все вірятувати, тільки новий мішок більш як на половину зотлів!.. Позносили все з комори в хату, через те і не змогла нічого вкрасти... О, тає шкода, дівчаточки, мішка. Вірите, новісенький мішок більш як на половину зотлів... Отаке горе!

1 дівч. Ондечки парубки вже йдуть.

Я В А П.

Парубки.

Парубки. Добровечір!

1 паруб. Мабуть так воно буде, що гульні сьогодні не буде.

Дівчата. Як не буде, чому?

1 паруб. Нена з чого платити, кешені продерли ся... Таке, братьця, мошенство у нас повелось, що вже далі, мовляв, і нікуди!.. Чули? Махтей договорив музиканта Яшку на свадьбу за руб і тридцять копійок. Дав завдатку йому тридцять коп., а останніх так і не віддав. Каже: я й так розорив ся, мало не десять відер горілки вистановив на весілле...

Дівчата. Так і не віддав?

1 паруб. Ну-да, А Пилип ще краще зробив. Той після весілля вигнав Яшку з двору ще й собаками нацькував. Каже Яшка: голосники в гармонії зовсім попсувались, ледве полагодив. Тепер Яшка і Сашко змовились грати у купі, але гроші клади їм вперед.

2 паруб. А скільки запросили за гулянку?

1 паруб. Шість гривень обом.

2 паруб. Та давайте складатись.

1 паруб. Складеш ся, як Митька геть обчистить кешені.

3 паруб. Ну й грає ж проклятуций парень, так ловко, немов на скрізь бачить карти!

1 паруб. Певно таки бачить?

2 паруб. Кажуть же, що бувають такі очі, що крізь стіни бачать.

1 дівч. (до другої). Невже Килина прийде?

2 дівч. Лукія заходила за нею, кликала, так вона і не одмовилась...

3 паруб. Я кажу так: коли Митька повигравав у всіх гроші, так нехай музик найме!

1 паруб. А як не схоче наняти, то можна наполохати його, сказати що засядемо на нього біля Лукіїної левади, у вечері...

3 паруб. Воно і слід таки засісти та полічити ребра... Він, сказати, вже від нашого гурту відрізнів ся, городським став: попразникує та й знов подасть ся в город, так нехай і не зачепає наших дівчач.

1 паруб. Іменно, нехай не зачепає!..

1 дівч. А вам яке діло, чи зачепає, чи ні?.. Хіба всі дівчата вам запродані, чи як?

2 дівч. Гляньте, ондечки як раз Лукія йде.

1 паруб. Ну-да, се вона, а поруч з нею Митька!..

3 паруб. Він таки справді біля Лукії умизгаєть ся...

Я В А Ш.

Ті-ж, Лукія і Митька.

Лукія. Христос Воскрес!

Всі. Во истину!..

Митька. Как видно кампанія вже порядошна собралася, а чиво ж ні музик, ні спевов?.. Што йето за абнакавеніє таке?

1 паруб. Співали б, як би було за що промочити горлянку, та й музик нема за що наняти?

Митька. Ну, ежелі на то йдють, так подавайте музикантов, я платю (*приспівує і пританцювує*).

Музиканти мої,

Заїграйте мені,

Заїграйте ви такої

Просто руської простої!..

Вот как у нас по городському!..

Парубки. Ай парень, от друзяка!!

Митька. А штож, денег жалеть? Разли деньги нас делают, а не ми деньги?.. Лулея пойдють зо мною кадрель танцювать?

Лукія. Я кадрелі не вмю танцювать.

Митька. Йето пустяка стоїть навчить ся. Тільки должно быть деревенські музиканти кадрелі не зограють? Так штож, ми станцуюм камарицьку!

І паруб. Яшка, так той усякої на гармонії заграє.

Митька. А кака гармошка? Німецька чи Тальянка?

І паруб. А хто його знає?

Митька. А другой музикант з какім струментом?

І паруб. З балабайкою.

Митька. Вот чудесно!.. Так подавайте музикантов!.. А поки музиканти прийдуть чи не хоче хто заграє на щастє: в три листика либо в стукалку?

І пар. Обстукав ти всіх у цент!..

Митька. Невже безденежьє? Ну йето жалко!.. А можеть у кого заваял ся в кармані какой двоегривенной?.. (*виймає з кешені карти і тасує*).

І дівч (*до Лукії*). Чого ж вона з тобою не прийшла?

Лукія. Маніжить ся, сказано городська!.. Почала чепуритись та пречісуватись... Я не діждалась і сама пішла.

Митька. Ньет охотніков? Жалко, жалко. А миньє сегодня не повезьють, потому у чомсь другом повезло... (*підморгнув Лукії*). Знаю, што програв би... Так подавайте по крайности музикантов.

І пар. Без грошей не підуть... Вперед треба гроші заплатити.

Митька. А сколько?

І пар. Шість гривень.

Митька. Извольте, вот они (*дає гроші, перший парубок хутко нішов*). Єсть меж вами одна дівчиця-красотка, ради которой согласен отдать все сколько есть в карманах... Пойду от вас в город, по крайности будете упоминать меня!.. Штож, охотников поіграть нема? Ну я вам хвокуси покажу. Станьте только всі окреме, а я тут. Вот смотріть я стасую колоду (*тасує*). Пожалуйте, возьміть каку карту. Лукея возьміть. Взали? Хорошо! Заприметье кака, покажіть всьєм, только миньє не показуйте. Ладно. Покладіть її сюда. Раз, два, три! Либо: єн, пен, дрен!.. Звольте, стасуйте карти. Стасували? Давайте сюда. Вот вам три карти, вот вам, вам, вам... Сколько? 10 человек. Значить, тридцять карт, а у меня шесть. Карта, карта де ти, озовись? Как? Ти говориш у третьего? (*бере у третьою карту*). Вот где ти (*показує*). Вона?

Всі. Вона, вона? Ну, диви!.. І як він може?

Митька. Тепер другой хвокус.

Де-котрі. Ще раз сей, ще раз!..

Митька. Другой покажу, а потім сей. Вот возьміть карту. За-

приметили? Харашо. Какою хочете штоб вона була зверху? Первою, пятою, десятою?

Лукія. Нехай буде пятою.

Митька. Можна. Раз, два, три!.. Либо: ен, цен, дрен!.. Вот вам одна, друга, третя, четверта, а пята?.. (*показує карту*).

Всі. Вона, вона!.. От так хвокус!.. Очи одводить, не ивакше!..

Митька. Исче хвокус. Назвіть мені тільки першу карту, а останні я сам назву. Кака йето карта?

Лукія. Жирова краля.

Митька. А йето: винова девятка. Туз бубновий. Восімка червова. Хлап жировий. Шістка бубнова. Краля винова...

Всі. Ну, диви!.. І як він може?.. Звісно, не своїм духом!..

Я В А І V.

Ті ж і Ванька.

Ванька. І не сволоч же ти Митька? Сказав: разом підемо; я зайшов за ним, а його давно вже нема... Хвокуси? Дай я їм покажу сло-го хвокуса!..

Де-котрі. Хіба ти тямш?

Ванька. Я можу... Дай Митька я їм покажу.

Митька. Ти исчо не зовсім оккуратно можеш.

Ванька. Ов-ва!.. Ось дай-но карти (*бере карти і робить хвокуса зовсім незграбно*). Ну, скажіть яка перша карта?

Лукія. Король бубновий.

Ванька. А се ось: хлап виновий, а се... се сімка жирова.

Де-котрі. Ніт бо вісімка.

Другі. Еге, він підглядає карту! Зпершу подивить ся, а потім ніби вгадує.

Ванька. Де підглядаю? Коли?.. Зовсім не підглядаю.

Митька. Отдай карти, как ти исчо не провзошол...

Ванька (*не дає*). Та постривай-бо!

Митька. Нет, Ванічка, не хвастай... Отдай, гавару, карти.

Ванька (*ховає карти*). Не дам!..

Де-котрі (*реючуть*). Ну вже й хвокусник! Зпершу підгляне, потім вгадує!..

Ванька. Думаєте Митька не підглядає?

Де-котрі. Авже ж ні.

Ванька. Ба підгляде!.. Отакечки поверне карти обличчям до себе, а потім кожну і називає... Кожен раз як ховає карти за спину, гляне на карту й назве її.

Де-котрі. Он як!.. Ну й хвокус!.. Я думав що він справді од-
водить очі.

Митька. Вся сила в проворстві і хватці.

Ванька. Він як грає у карти, дак хвацько пересмикує карти.

Митька. Ну, йсто ти брьош!..

Ванька. Може ти брьош, а не я?

Лукія. А ну ще заведіть ся!..

Ванька. Він казав, що й мене вивчить вигравати...

Де-котрі. „Вивчить вигравати?“ Хіба він виграв хвокусами?

Ванька. А ви думаете як? Пересмикував карти... Доки промо-
вить: сн, цен, дрен і пересмикує. А то ще й по прекметам.

Митька. Ванька! Не верте йому господи, он паний!.. Советую
тибе помовчати!..

Ванька. Чого я буду мовчати? Скажеш, що ти мене не підмов-
ляв, щоб я йшов за тобою в город? Каже: „я навчу тебе як гроші в
ночі заробляти“...

Митька. Мало чаво в шутки не гаворить ся?..

Я В А В.

Тіж і музиканти і 1-й парубок.

1 пар. Ось вам і музики.

Яшка (*музикант*). Как деньги в карман, так і Яшка на лицо.

Гаврик (*музикант*). Ну-да, такое опрeдeлeнiє пойдють на пов-
сiгда. А то кой-котрі завели моду не платити.

Яшка. Жулики которі, через те й не платять.

Гаврик. Достометні шкарпійони, либо хуже того!..

Яшка. Штож, почньом з польки (*Сiдають під хатою, починають
грати, дiвчата і хлопцi танцюють*).

Ой, їхав, їхав, їхав,

Чом до мене не заїхав?..

Гаврик (*примовляє*). А я тебе дожидала,

З помийниці воду брала.

Яшка (*програвши яку хвилю, знов примовляє. Аж доки не скінчать
грати, примовляють по чергово*).

З помийниці воду брала

Вареники учиняла...

Гаврик. Ой ти їхав, а я спала,

Ой ти свиснув, а я встала,

Яшка. Та забула попитати,

Чого їхав коло хати.

Гаврик. Ой ти дуб, я береза,
 Ой ти паний, я твереза,
 Яшка. Ой ти старий, я молода,
 Тим меж нами не злагода...

Гаврик. Тарас коня нанував,
 Дзюба воду брала,

Яшка. Тарас дзюбі заспівав,
 Дзюба сподобала...

Гаврик. Тарас коня напував,
 Дзюба воду брала...

Яшка. Тарас дзюбі вибив зуби,
 Дзюба к чорту впала..

Митька. А ну розступить ся аби-які, нехай потанцюють он які!..
(Починає танцювати).

Де-котрі. Ну й ловко ж ногами перебірає!..

Другі. В городі навчив ся... Город до всього приведе.

Де-котрі. До всього навуча!..

Дівчата. А ну, Лукіє, з вивихом.

Митька *(показує рукою)*. Пажалуйте, Лукея, одличить ся!.. *(дого танцюють. Зупиняють ся)*. На первой раз хоть і достаточо.

Лукія. Ой, заморила ся як!.. *(Битирає лице хусточкою і доки танцюють друї, отходить з Митькою на бік)*.

Яшка *(примовляє)*. Не виросте вище кропу лобода,
 Та не буде краще попа понадя.

Митька. Как же вона сказала?

Лукія. Пізійш, каже, прийду, а зараз не можна... Миндруса дожидає.

Митька. Каково?

Лукія. Та Хвилимона ж.

Митька. Вот странно і вдивительно!.. Гаварать, що будто би на Хвилимона усі дівчата засматрують ся!.. Не понятя нікак што в ньом антиресного!..

Лукія. Котрі придурковаті, ті й задивляють ся..

Гаврик *(примовляє)*. Піп у церкві книжочку читає,
 Про попадю все думоньку думає.

Лукія. Глядїть же, гарненько її вишустрїть, як прийде!

Митька. Поверте, моя красотка, за словом в карман не полїзу!

Яшка *(примовляє)*. Читав, читав книжочку, перестав.

Аж приходе додомоньку попаденьки не застав.

Лукія. Як що не образите її при людях так, щоб вона і очей більш не зявляла у нашім селї, то не буду виходити до вас у вечері,
 — чуєте?

Митька. Слїшу достаточо і понїмаю, прекрасно понїмаю!..

Л В А VI.

Меж дівчатами з'являється Килина, а отдаля Хвилмон і Йосип.

Лукія (*побачила Килину*). Гляньте, гляньте, ондечки й вона!

Митька. Да, йєто тошно што вона, ми зустрічались!.. (*Музики перестають грати*).

Яшка. Так можна і втомити ся.

Гаврик. Даже і очень...

І паруб. (*підходить до музик з пляшкою*). Пора почастувати ся.

Килина. Добривечір вам та Христос воскрес!

Всі. Во истину! Во истину!..

Митька (*до Лукії*). За нею цельной хвост, зовсьем на городській хвасон: аж два кавалера! (*Підходе до Килини*). Наше вам почтеніс!.. (*простягає руку*).

Килина (*не дає руки*). Я вас... либонь, не знаю? Ви хтож такі?

Дівчата (*про меж себе*). Як чепурно зодягнена...

Митька. Я хто такой? Всьо тот же прежньої, нисколько не другої... Невжлі не познали?

Килина. Зовсім ви мені не по знаку.

Митька. А в сквері, што на Катеринославський?..

Килина. Щож таке в сквері?

Митька. Що?.. Ви вчились у мадистках?

Килина. Та що з того?

Митька. У йетой, как вона? Вот, што коло мосту... направо...

Килина. Мостів в городі багато, а модисток ще більше.

Митька. Так я вам другой случай предоставлю. Ви з лакейом Сенькою із пивной, которая зветь ся Ялтинською знакомство імели?

Килина. Вам же яке діло до того з ким я знакомство мала?

Митька. І любов з ним завінчували?

Килина. А ви щож: підглядали, чи підслухували?..

Митька. Потому што вас упознал. Скольки разов ми з вами пиво пили і мороженым я вас вгощал.

Килина. Ні разу! Я з вами ніколи і нігде не зустрічалась... Не прилипайте, пожалуста.

Митька. Што ж ви так хвазаномію копилите?

Килина (*до всіх*). Скажіть йому, будь ласка, щоб не чепляв ся до мене. З роду-віку я його не бачила!..

Митька. Не бачила? Как не бачила? (*наступає на неї*).

Хвил. (*одитовхнув його плечем*). Одійди, одійди, не налазь!..

Митька (*задьористо*). Я говорю, што, знаю а ти, брат, осади!..

Хвил. (*знов одитовхнув його*). Гляди, щоб я тебе не посадив.

Митька. А ти їй как: брат, сват, чи кака родня?

Хвил. Хтоб я не був, а ти не налазь, доки мордяка не бита!..

Митька. Ти заступаєс ся за неї, заступаєс ся?.. А знаєш за кого ти заступаєсся?

Хвил. Знаю!..

Митька. Вона городська шлюха!..

Хвил. (*бе його по морді*). Брепещ, разсукин син!..

Килина. Ах!.. (*схопила за голову*). Чи не за сим мене кликано на гулянку? (*Хвилмон одходить з нею на бік*).

Митька. Братьці, за што вон меня розкровьянив? Я докажу, докажу!..

Я В А VII.

Ті-ж і соцький (з бляхою на грудях).

Соцький. Бач, де їх чортяка збрала!.. Геть зараз по хатах, урядник сказав, що нагаями розжене!.. Сказано вам, що тільки під качелями можна збіраться?..

Парубки (*полохливо*). Та ми той... Звісно, думали, як свято..

Соцький. Щастє ваше що урядник тепер гостює у прикащика, а то він би вам задав!.. Там і стражників частують; пісень таких забористих задераяють, що аж!.. Гетьте, кажу вам зараз!.. (*Парубки і дівчата, одходять нехотя в глибину*). А ти тут Митька? Тебе, брат шукають!..

Митька. Хто?

Соцький. З города приїхали... жандари, чи що?

Митька (*з ляком*). Та не можеть бить... Дяденька, кажіть, що ви меня не бачили... (*хутко пішов*).

Соцький. Куди ж ти? Далеко не втечеш, брат, упіймають!.. Певно проштрахвив ся в городі?.. (*йде на бік*). Піду послушаю як стражники співають.. Ух і ловко ж!.. (*приспівує тихенько*).

Соловей, соловей, тьох, тьох, тьох!..

Канарейочка ох, ох, ох!..

1 паруб. От тобі й погуляли.

Яшка. Ми как договорені, дак согласні і під качелями грати.

Всі. Щож робити?.. Гайда, братьця під качелі!.. (*пішли*).

З а в і с а.

Д І Я І V.

Біля Данилової хати.

Я В А І.

Йосип і Хвилмон.

Хвил. А я тобі кажу що не пізно, вчитись ніколи не пізно. Хіба я давно навчив ся? Годів з три не більш... Приходь, вчитиму. Згодом майстерську одкрием, ще й вивіску змалюємо, як ото у городях...

Йосип. Та, мабуть, ходитиму... Мене цікавить шевство.

Хвил. А на сходці будеш?

Йосип. Навряд чи вдасть ся сходка... Доки зберуть ся, чого доброго урядник наскочить та й розжене, як і завжди... Та ще кого-небудь і в холодну затопирять.

Хвил. Вовка боятись — в ліс не ходити.

Йосип. І щоб було святками оббігати усе село, тоді було б діло. Троє день святкували... В п'ятох чи в шістьох можна б було все село скаламутить.

Хвил. Люде, братухо, як кажуть: завжди заднім умом кріпкі. Але мені здасть ся що так всі скаламутились.

Йосип (*показує на Данилову хату*). Коли б осей не подав ся відразу назад, як торік?..

Хвил. На мою думку не подасть ся.

Йосип. Та я, пожалуй, прийду.

Хвил. Як прийдеш, то не ховай ся по-за плечима других.

Йосип. Коли ж я ховав ся?

Хвил. Я не кажу що ховав ся, а кажу щоб не сховав ся тепер.

Йосип. Се вже тобі скортіло шпигонуть мене за віщось?

Хвил. От же і на думці того не мав.

Йосип. А де буде сходка?

Хвил. Почнеть ся будь-де, а де скінчить ся — хто його зна?

Йосип. Прийду. А ти тут зостанесь ся?

Хвил. Не кортить далі йти...

Йосип. Гляди, не прогав сходки.

Хвил. Іменно, як раз такий що прогавить.

Йосип (*помовчав*). Сватав би вже швидче Килину.

Хвил. Таке діло прихалком не коїть ся...

Йосип. Слухай, товаришу, я постерегаю, що ти сьогодні не такий як завжди: ніби зтурбований чим, чи засмучений?

Хвил. Мушу тобі признатись... Спало мені на думку не аби-яке питання і ніяк не відкасну його від своєї душі.

Й о с и п. Що ж таке?

Х в и л. Як ото Митька образив Килину і я пішов з нею від гурту, так вона всю дорогу промовляла: „Так мені і слід!..“ Почав допитувати її, так вона одповіла: „я, каже, цілком заслужила таке прізвисько“... Довів її до хати, почав прохати, щоб розказала мені — не згодилась; прохав хоч хвилину посидіти — не вмовив. Думав, може після вечері вийде — не вийшла! світло погасили, а я все дожидав, дожидав мало не до півночі — не діждав ся... І знов цікавить мене те, що чого то вчора прикащик був у Данила в хаті?

Й о с и п. Невже? Килина б-то впала йому в око?

Х в и л. Не знаю... Сьогодні Килина ходила з Тетяною до прикащиків. Тетяна сама вернула ся, я її перестрів, спитав про Килину. Вона одмовила, що ніби-то Килина зосталась мірку здіймати з прикащиці — на кохту, чи що?.. Що воно рипнуло дверима? (*чутно гомін Данила і Тетяни*). Се Данило та Тетяна (*пішли за вуол*). Вже смеркає... (*згодом Йосип пішов, а Хвилмон зостав ся за причілком*).

Я В А П.

Виходять Данило і Тетяна.

Данило. Се було б розчудесне діло, коли-б Килину умовити.

Тетяна. А я не вірю прикащикови.

Данило. Так я ж тобі кажу: посадовив мене на канапці, тричі перехрестив ся, потім зняв окошу і поцілував. „От, каже, присягаюсь тобі святим хрестом перед оконою, що возлюбив її більш своєї душі; і коли б, каже, моя жінка померла, зараз би повинчав ся з нею“... Жінка його на той мент вийшла на свіже повітря, на піддашок; ледве-ледве дигає. Що вона помре, то се певно, знахарки давно вже нанюхали, що від неї землю тхне...

Тетяна. Як собі хочеш, а я не візьмусь умовляти Килину...

Х в и л. (*наслухує*). Куди умовляти, до чого?..

Тетяна. Я вбачаю у тім гріх та ще й великий гріх!..

Х в и л. Що таке?

Данило. Який-же то гріх? Як би він був удівець... А тут доводять ся дождати доки помре?

Тетяна. А як не скоро помре?

Данило. Скоро-не скоро, а мусить померти... Ти подумай яка вигода. „Нехай тільки, каже, вона згодить ся до мене за полюбовницю, дам тобі пару волів на вибір, дам корову. Подумай: пару волів! Тоді у нас свій плуг буде.

Тетяна. Конешне, мати свій плуг велике діло!..

Данило. Одну корову маємо, а то буде дві.

Тетяна. Та звісно... Але краще говори ти з нею, вона тобі не-бога, а не мені... Я і не насмію і не вмію умовляти.

Данило. Щоб баба та не вміла? На те ви й баби, щоб памороки людям заморочувати!..

Тетяна. Ні, я того не вмію.

Данило. Ти ж бачила, що я почав з нею розмову, так вона порскає... і зараз з хати втекла... Куди вона пішла?

Тетяна. А хто її зна?

Данило. Піди до Ганнущенків, певно вона там? Поклич її. Такий случай та щоб ним знехтувати, хіба ж можна?

Тетяна. Чи корову з телям дасть чи, може ялову?

Данило. Авже-ж з телям. Та хіба ж ото і всього? Він і грошей дасть і хліба дасть... Розохотив ся так до Килини, що хоч візьми і виверни йому всі кишені: горить, аж пала!.. Як говоре, то неначе у грудях у нього аж клетотить!.. Піди лиш за Килиною.

Тетяна. Та піду... але вговоряти не втямлю і як... Звісно, хто б не схотів пару волів та ще й корову? (*пішла*).

Хвил. (*підходить до Данила*). Добрийвечір!

Данило. Та положим... А що скажеш?

Хвил. Ви що ж отсе затіваєте?

Данило. А що таке?

Хвил. Кажуть, що підслухати взагалі погано... Се правда. Але підслухати злодія, котрий наважаєть ся людину обікрасти, чи грабителя або душогуба, то таке підслухання не буде ганебне...

Данило. Про віщо ти варнякаєш, я щось не втямлю?..

Хвил. Що се ви хочете заповідяти вашій небозі?

Данило. А тобі яке діло?

Хвил. Діло чести, моє діло людське!..

Данило. Іди краще звідси, бо се діло не твоєї паравії!..

Хвил. Не піду. Ви можете вигнати мене з своєї хати, з подвірря; а з вулиці не проженете, доки ви не соцький і не урядник...

Данило. Одійди, доки я не взяв ломаки в руки!..

Хвил. А хіба у мене нема рук? Ви візьмете одну ломаку, а я другу.

Данило. То се я мушу на гвалт гукати, чи що, щоб тебе здихатись? Чого лізеш в вічі?

Хвил. Я не лізу! І вам совітую не підступати ближч до мене, бо в мене руки не звязані!..

Я В А І V.

Тетяна і Килина.

Данило. Се напасть якась!..

ЛНВістник 1910 кн. I.

3

Килина (*чоломкаєть ся з Хвилимоном*) Сваритесь ?

Хвил. Ваш дядько мало не на бійку йде.

Данило. Ходім, небого, в хату, діло є.

Килина. Ви, дядьку, про теж хочете балакати ?

Данило. А там почувеш!..

Данило (*до Хвилимона*). Слухай. Як тільки ти заглянеш у вікно, або підійдеш підслухати, ей-ей так і шпортопу рогачем в вічі!.. (*пішов*).

Хвил. Се щось лихе загіваєть ся!.. Нічого роздумувати і відкладати діло на далі!.. Піду і скажу все батькови: вони намагались щоб я оженив ся, от і ввольню їх волю (*пішов*).

Я В А V.

Лукія і Текля (Смеркає).

Лукія. Бач, я вгадала де Хвилимон! То ж він пішов, а вже-ж він!.. Невже і тепер він не відкаснеть ся від Килини ?

Текля. Виходить, що я правду казала, що ти закохана в Хвилимона.

Лукія. Що-ж, нехай і правда буде!.. Скільки намагала ся відвернути від нього серце — не сила моя; наважилась покохати Митьку...

Текля. Найшла кого кохати! Вже його потарабанили кудись...

Лукія. Все ж таки він приятний... так хороше говорить по городському...

Текля. Ну вже й хороше!.. Та може Хвилимон і не закоханий в Килині? Може і він тебе дратує та вивіря? А стривай. Чи Килина в хаті? (*заглядає у вікно. Крізь вікно висовуєть ся рогач і бе Теклю*). Ой!..

Данило (*кричить*). А що, підслухав ?

Текля. Ой, Боженьку!.. Геть розбив око!.. (*затуляє вид руками*).

Лукія. Певно Данило паний, або сказив ся!.. Тікаймо!.. (*хутко побігли*).

Я В А IV.

Килина, Данило і Тетяна.

Килина. Скоріш світ за-очі піду, ніж пристану на вашу пораду.

Данило. Іди, іди!.. І не знай і забудь що в тебе є дядько!..

Килина. Я волію краще не знати роду-племени ніж знати такого дядька.

Данило. Так геть же з очей моїх зараз! Під три чорти!..

Тетяна. Куди ж вона піде проти ночі ?

Данило. Мовчи ти, преподобниця!..

Килина. Не турбуйдесь, дядино, знайду притулок (*Данилови*). За-

продали мою матір волосному писареві, котрий покинув її як завагоніла; а потім вигнали її з рідної хати... Куди їй було подітись з малою дитиною та з соромом? Пішла в город, нанялась до пана за... полюбовницю... Тоді ви почали одвідувати матір та брати що-разу податки і з пана і з матери... Мати передавала вам одніми грішми більш як двісті карбованців...

Д а н и л о. Брешеш ти, паскудо!..

К и л и н а. Чого доброго й забожиться?

Т е т я н а. Що брав у Марфи гроші, то брав; не знаю чи по багато?..

Д а н и л о. Як візьму я отсе кілка в руки, то так оддубасю вас обох!..

К и л и н а. Щож, бийте! Запродали сестру, а небогу вбийте!..

Д а н и л о. Та я тобі, стерво собаче!.. *(кидаєть ся до неї)*.

Я В А VII.

Х в и л и м о н.

Х в и л. *(Заступив дорозу Данилови)*. Ні, бить не дам!

Д а н и л о. Ти не даси?

Х в и л. Не дам!

Д а н и л о. Ти звідки такий заступник? Та ще й з ломакою?

Х в и л. Ви наважались мене почастувати ломакою, так я собі взяв за для оборони.

Д а н и л о *(до Килини)*. Щоб і духу твого більш не смерділо в моїй хаті, — чуєш? *(мішов в хату, за ним Тетяна)*.

К и л и н а. Отак у дядька погостювала!..

Х в и л. Заспокойтесь, будь ласка!..

К и л и н а. Он які бувають дядьки!..

Х в и л. Иноді й батьки такі бувають, або ще й гірші.

К и л и н а. Навряд чи гіршого здибаєш?..

Х в и л. Сядьмо ось там. О!.. Заспокойте ся ж пожалуста. *(Сідають на колодка)*. Послухайте, що я вам казатиму... Слухатимете?

К и л и н а. Кажіть... Не знаю чи втямлю що-небудь?.. Серце як не розірветь ся, думки вогнем палають!..

Х в и л. Коли хочете, я й подожду?..

К и л и н а. Ні... кажіть...

Х в и л. Гомоніли ми з вами до сього разу про всяку всячину, більш про людське ніж про своє... Недавно ми познайомились, а вбачаєть ся неначе ми давно-давно знайомі, — чи правда?

К и л и н а *(киває головою)*. Так.

Х в и л. Давайте ж поговоримо по душі про своє властне чи — згодні?

К и л и н а. Гарзд... я слухатиму...

Хвил. Не розмовлятиму обиняками, бо і не вмію по такому... почну на прямки. Не знаю: як я вам; а ви мені цілком припали до душі... Зараз я і з батьком про се перегомонів...

Килина. Вам мене не можна кохати!..

Хвил. (*здивовано*). Як-то не можна? Що то означає: „не можна?“ Хіба коханне в залежності від нашої волі?

Килина. Бо я вам не до пари...

Хвил. Як не до пари? Чому не до пари?

Килина. Не слід вам мене кохати!..

Хвил. Се щось незрозуміле!.. „Не до пари!“... „Не слід?“... Може ви хотіли сказати, що я не рівня вам?

Килина. Я вам сказала так, як повинна була сказати... Шукайте собі дівчину, котра б варт була вас.

Хвил. Я шукав довго і знайшов вас! Ви заволоділи всією моєю істотою, всім моїм серцем, всіма думками, якої ж мені ще від вас вартості треба?.. Сієї вашої розмови моє серце не розуміє!..

Килина (*з криком*). Ох, які ж муки, які не стерпучі муки!.. (*починає ридати*).

Хвил. Килю, голубонько моя!.. я вас кохаю більш всього на світі!.. я вас кохаю такою, яка ви є зараз!.. Що мені до вашого минулого?.. Що ви зросли в городі, що служили там?.. Так щож? Нужденні люде повинні служити, повинні здобувати собі шматок хліба, повинні заробляти, — хіба то сором?

Килина. Але як заробляти?

Хвил. Грудиною та печінкою!.. Аби душа була не забруджена!..

Килина. Душа?.. Душа!.. Душа моя забруджена!..

Хвил. Що? Що таке? Не вірю!..

Килина. Я така і є якою мене ославив Митька!..

Хвил. Як?!

Килина. Я розкажу вам все як на духу... я мушу розказати вам все, бо се мій останній мент, остання хвиля!.. Бо і я... Бо ви мені тепер найдорожчі в світі!.. (*починає ридати, потім потроху стихає*). Гляньте мені в вічі... Я хочу в них побачити мій присуд... (*по паузі*). Чули ви, що мати моя жила за любовницю у одного пана?..

Хвил. Яке мені діло до того?

Килина. Пан був дуже добрий, але він раптом помер і нам дуже тяжко було жити; нас вигнали і все одняли... Мати почала пити, а потім мене запродала, запродала вдвох з якоюсь зводницею; вони мене чимсь підпоїли і я опаліла і не втямила, що зо мною своїлось... Коли прокинулась в чужій кімнаті, очумалась в чужім ліжку, тоді тільки все зрозуміла... Він зпершу вговоряв мене, потім почав лякати що вбє мене і вихопив з кешені револьвера... Продержав він мене до ночі і як

стемніло зовсім, тоді випустив на вулицю... Коли замкнулись за мною двері, я хутко побігла. Ніч була дуже темна. Я бігла до річки, не знаючи де вона... Довго бігла, аж доки не наткнулась на городового. Він почав гримати на мене і хотів одвести у часть... Я почала прохати його ледве вблагала... розказала йому, яка зо мною пригода трапилась. Пішла я від нього і вже, як розвиднилось прийшла до матері, мати спала п'яна... Я почала шукати ножа, хотіла і матір зарізати і собі переткнути горлянку... Не знайшла... Я розбудила матір і почала з нею сваритись, плакалась на неї, нарікала... Потім не знаю, як се вчинило ся, що мені стало жаль матері. Як звечоріло, знов прийшла зводниця й почала з матіррю частуватись та про віщось шептатись; я крадькома вийшла з кімнати і пішла куди очі дивились... Знов проблукала цілу ніч. Ранком зустрілась з однією подругою, з котрою вчилась у модистки... Вона теж із села, їй пощастило вийти заміж за путяшого чоловіка, за слісаря... Гарна пара, добірна... Я часто раніш їх одвідувала. Мені подобало ся, що вони про меж себе розмовляли по українськи, а в зайвий час читали українські книжки... Вони мене приохотили до рідної мови. Прожила я у подруги скільки день; нараяли вони мені обернутись до адвоката... Я не захотіла судитись з матіррю... Бог з нею! Потім чоловік моєї подруги сказав мені, що без паспорта мені в городі не можна жити, я не хотіла більш з матіррю зустрічатись... Постерігши як вона кудись пішла з дому, я скоріш збрала своє збіжже; знайшлись у мене чотири карбованці, я пішла на вокзал, купила білет і приїхала сюди... Тепер ви знаєте яка я... *(сстає)*. Прощайте... Спасибі вам за ті хвилини щастя і розваги, котрі пережила я в щирій бесіді з вами... Ніколи, ніколи, доки жива буду їх не забуду!.. Завтра попрохаю у старшини пашпорт, а сю ніч де небудь переночую... Більш розмовляти нам ні об чім!..

Хвил. Ні, є об чім!.. *(бере її за руки)*. Ви неповинні у тім, що з вами заподіяли лиходії, душа ваша не забруднена, совість світла як скло!.. Кленусь Богом св'ятим, що ніхто від мене ніколи не довідасть ся про ваше минуле і нехай мене скарає Господь, коли ним я попрекну вас!..

Килина *(кидаєть ся йому на шию)*. Ти мій спасителю!.. Ти мій отець і мати і все на світі!.. Ти сяєво моєї душі, ти світ моїх очей!.. *(цілує його ридуючи)*.

Я В А VIII.

(Ті ж і прикащик).

Прикащик. Вот так сладкий поцілунок, настоящий карамель!..

Хвил. А вам до чужого хисту зась! *(нішли обоє)*.

Прик. Одначе как видно Килічка достаточо цибулізована!.. Йето

как будьто исчо і лучче, можна будити приголубить і дешевшим коштом... З нецибулізованими бувають возня: доки уговорити її та усовістити... і иногда бувають случаї, що і в уголовну ответственность ускочити; а з такими розговори не довгі: цілковий либо два в зуби і до свиданія мамзель: ти мене не знала, я тебя не видав!.. Треба тепер поскорій її отцедова переманити (*у вікно*). Данило, а Данило!..

Я В А ІХ.

(*Прикащик і Данило*).

Прик. Ну, як наші діла?

Данило. Хвилिमон тут упутив ся, ось що!.. Погано!..

Прик. Ну, йето пустяковое діло.

Данило. Либонь, думає хватать.

Прик. Ну, йетому можна і помішати.. на йето есть усякі способи... А як вона?

Данило. Каже: скоріш світ за очі піду.

Прик. Вот йето так глупо!.. Не думав што у неї така глупа хвантазія в голові... Видко не так ти повів діло? Казав же тобі, що треба делікатно... Жалко, що мені не було часу, я урезонив би її... Повір, што уміючи всяку бабу можна одурачить... Подпоїть чим, либо што другое — прочее... Ех!... Ну та ще на мою думку, діло не зовсім потеряне... Треба ось що по началу зробити... (*чутно гомін, котрий все голоснішає і виголошуєть ся в лемент*). А се що таке? Ого-го, ціла юрба сюди прьоть!.. Про віщо се вони гомонять?..

Данило. Ото чи не про поденну радять ся?

Прик. А ну притаїмось та послухаємо (*ховають ся за причілок*).

Я В А Х.

Макар, Сидір, чоловіки, баби, дівчата і діти. На прикінні виходить і Текля з підв'язаним оком.

Макар. Я, братця, завжди так як другі... Як гурт вимовить, так і нехай буде... Як що сорок то й сорок; а як що не сорок...

Сидір. А мене хоч роспанахайте о тут, меньч як за сорок не піду!.. Та з якої речі?.. От ще!..

Де-к отрі. Воно, звичайно, дешевше і не слід би...

Макар. Чутка давно йде, що скрізь вже пішла ціна в гору... І сьогодні якийсь проїзжий біля монопольки розказував... Стало бить, зупинив конячку, зліз з повозки, зайшов у монопольку, купив дві сотки, викушав одну, далі другу...

Сидір. Нуда! Я те ж бачив... Випив і не поморщив ся!..

Макар. Потім розбалакав ся і почав питати, яка ціна у вас на поденну... та як почув, що по тридцять, то аж зареготів... „В городах, каже, на хвабриках то що, давно вже про таку ціну забули“!..

Сидір. Ну-да. Именно так і казав!

Де-котрі. Коли в городах пішла ціна в гору, то чогож нам зівати?

Другі. Городські люде розумніщі від слобідських.

Де-котрі. Авже ж. Хіба нам до городян рівнятись розумом?

Другі. Стало бить, і нам слід потрапляти за розумними, щоб не зостатись у дурнях.

Сидір. Кажу вам, хоч роспанахайте мене, хоч роздеріть, а я не согласний дешевше як за сорок!.. Як-то можна дешевше?.. Не согласний!..

Макар. А гукнемо на Данила.

Сидір. Я певен, що і Данило так як і я!

Я В А ХІ.

З'являється Данило.

Данило. А може я овсім не так як ти? Добривечір!

Всі. Добривечір.

Данило. Я так зроблю як мені власний розум скаже; а ти роби по своїому.

Сидір. О-в-ва!.. Отакої?

Макар. Але ж ти, Данило, казав мені, що теж не підеш дешевше як за сорок.

Сидір. І мене запевняв! Як же се, га?

Данило. Коли запевняв?

Макар і Сидір. У п'ятницю!

Данило. У п'яницю? Перехрестіть ся! Я вас у п'ятницю, лябонь, в вічі не видав?..

Сидір. А як від плащаниці заразом вертались?..

Данило. Та ви чи не п'яні часом обоє, чи може тоді були п'яні?

Сидір. Може й був хто п'яний, а у мене тоді і рісочки в роті не було!..

Макар. Та й хто-ж би-то у страшну п'ятницю пив би, хіба скажений?

Данило. Є такі, що і в суботу пють.

Народ. Бачите?.. А ви почали колошкати людей!..

Де-котрі. А найбільш Сидір!..

Данило. Хто ще чув від мене про побільшення ціни? Кажіть, може ще хто чув?

Сидір. Аж забожив ся, що не згодить ся инакше!..
Макар. Аж тричі забожив ся!.. А тепер...

Я В А XII.

Прикащик, з другою боку Хвалимон, за ним Килина.

Прик. Добривечір вам, панове громадо!

Всі. Добривечір.

Сидір. Так Данило не чесно робити, — от що!

Прик. (*усміхаєть ся*). Хто про віщо, а Сидір все про честь. Чудак!.. Про віщо толкуєте?

Народ. Та... звісно... об своїх ділах!..

Прик. Чи не змовляєтесь?.. Кортить до забастовки?... А ви не чули хіба, що роблять забастовщикам?.. Ось у мене кгазета, може прочитати?

Хвил. (*підходить*). Чули. Чули, що й прикащикам иноді роблять!..

Данило. Осьдечки той, котрий перший сказав, що не слід згоджуватись дешевше як за сорок!.. Каже: „я вичитав про се в книжках та газетах!..“ Я, учувши про се, може кой-кому і переказав... Може і Сидорови і Макарови казав?.. Але се не з мене почалось, а з Хвалимона.

Прик. Так се ти на забастовку підмовляєш?..

Хвил. Я може й казав про те, що вичитав... Мало чого не говорить ся... Пляшуть за для того, щоб люде читали...

Я В А XIII.

Ті-ж і урядник.

Урядник. Што йєто за сходка, што за митинг?

Прик. (*чоломкаєть ся з урядником*). Мое поштеніє, Семен Антонович! Тут, как видите, скопище... Зговорюють ся, щоб піднять ціну на поденну, либо забастовать...

Уряд. А хто тут руководствує?

Данило. Ніхто, як Хвалимон!..

Прик. Да, точно, йєтот молодой человек!.. А за ним Сидір, Макар і прочі — некоторі...

Хвил. Се кругла брехня!..

Уряд. Так йєто ти, голубчик, давно слідкую за тобою. Книжочки читаєш, газети... Ти дуже вумной!..

Хвил. А вам хотіло ся б мене за дурня мати? Ні, візьміть собі се прізвіще (*де-хто в цурті зареютав*).

Уряд. Што, как ти сказав?

Хвил. Так як чув!

У р я д. Ах ти-ж забастовщик!.. Стражники, схватить його!..

Х в и л. *(однихає стражників)*. Люде добрі, громадяне!.. Та доки ж поневірятиметь ся над нами всяка погань?..

У р я д. Как ти сказав? *(бє його по лиці)*. Вот тебе погань!..

Х в и л. Е, ні, не так беш!.. *(бє урядника)*.

У р я д. *(стреляє його, баби і дівчата з криком розбігають ся)*. Ви виділи, он меня ударив по рожі при ісполненії служебних обявностей? *(ховає револьвер в кобуру)*.

Х в и л. *(падає)*. Ох!.. Громада — отара... Заполохана, знехтована, сповєвірена, німа отара овець!.. *(помірає)*.

К и л и н а. Ох, горенько мое тяжкєє, невимовнеє *(ридає над трупом)*.

Л у к і я *(вибігає)*. Що тут вчинилось?

Т е к л я *(тихо)*. Хвилимона вбито!

Л у к і я. Вбито?!.. *(падає на плече Теклі)*.

У р я д. Поставить стражу над трупом; а я сейчас зготовлю рапорт по начальству *(нішов. Загальна паніка)*.

К і н е ц ь.

А. БОБЕНКО.

ГИМН.

Хвала тобі, Агні горючий!
 Ти холод і мряку розгоняш,
 Ти землю і сушиш і грієш
 І нас од хвороби борониш.
 Ти вічний без міри і краю...
 Один меж усіми богами
 Ти завжди зостанеш ся Богом
 І будеш горіти меж нами.
 Тобі поклоняють ся землі,
 Тобі поклоняють ся люди:
 Твоя невмерущая сила
 Во-віки потрібною буде!
 Минають віки за віками,
 Змінюють ся люди і бдги...
 А ти одинаковий завжди:
 В тобі не змінилось нічого.
 Хвала тобі, Агні всезрячий!
 Ти світиш, як Индра могучий
 І ніч пробиваєш стрілою,
 Як Суря що-денно блискучий.
 На степу коло озерця
 Протів сонечка пасеть ся

Череда наша убога.
 Більш у нас нема нічого :
 А ні нивки, а ні хатки,
 Тут усі наші достатки.
 Ввесь наш скарб коло озера
 В тій худобі, що пасеть ся.
 Ховаєть ся сонце за гору
 Спускаєть ся ніч над землею
 І криє худобину нашу
 Широкою тіню своєю.
 Виходить з берлоги звір хижий
 І злий чоловік на дорогу
 Виходить на працю нечисту :
 В ночі не боїть ся нікого.
 Несіте хворосту сухого,
 Маленьке ягнятко піймайте
 І жертву горючому Богу
 Од чистого серця подайте.
 Одійде зла сила од світу,
 Бо світ її зараз злякає
 Для злої своєї роботи
 Та сила темноти шукає...
 Ось ягнятко молоденьке!
 Ну, підпалюйте швиденько!
 Нехай світить і палає,
 Злюю силу одганяє.
 О чистий несказанно Агні!
 Без тебе погинули-б люди :
 Буває зимою з пів-ночі
 Морозна хуртовина студе :
 Заковує холодом землю,
 Морозить і тіло і розум,
 І корчить ся серце прибите
 Холодним і лютим морозом.
 А ти запалаєш, засвітиш
 І разом той холод минеть ся :
 Прокинеть ся серце нагріте
 І весело знову забеть ся.
 О горе народу і дому
 І горе країні нещасній,
 Де світу святого немає,
 Де Агні надовго погасне.

МИХ. ГРУШЕВСЬКИЙ.

На українські теми.

З новорічних думок.

Не весело стрічає наша суспільність сей новий рік. Навіть в щасливішій, поставленій в кращі обставини життя Україні австрійській люде поступовійші і уважливійші на симптоми нашого національного життя пригноблені проявами певного ослаблення і пониження політичного і громадського життя. Безсумнівна політична пасивність, наслідком розчаровань останніх двох літ і умисного присиплювання уважливості та активності в широких кругах і народніх масах правящими політичними кругами. Панованне дрібного опортунізму, байдужість до дальших перспектив і складніших політичних рахунків — готовість зрікти ся їх для дрібних здобутків в данім моменті. Недостача сили сопроотивлення, витривалости, нахил до капітуляцій, до приміювання до даних „реальних“ обставин — замість завзятої боротьби для їх повалення. Всі ті симптоми депресії, упадку, на які вказував я в попередніх статтях про галицьке політичне життя ¹⁾. Вони грозять ще зміцнити ся в близькій будучности після того, як останнім маневром чеських політиканів вибито з рук парламентаристів обструкційну зброю. Всі приклонники блаженного спокою дістали тепер прегарну вимівку, що мовляв „пробоем“ (на пролом) однаково не можна йти в теперішніх обставинах. І ще вище піднесе голову політика „задніх сходів“ та лявіровання між міністеріальними і краєвими помийниками, замість енергічної боротьби з їх вельможними посідачами.

Та в Галиччині все таки, неважаючи на всі перепони і штучне присиплюванне народньої енергії, національне життя йде і розвиваєть ся самою інерцією віками нагромадженої і конденсованої сили народнього сопроотивлення. Стихійна сила народнього інстинкту до певної міри заступає недостачу плянового проводу, свідомого кермування народніми силами, і проходить через сила і перепони навіть ті, що руками „своїх“ зручно розставляють ся на дорозі. Те що робить ся такого стихійною силою, натиском з долини, не тільки без всякого впливу, але часом і всупереч плянам і намірам національного штабу — викликає подив

¹⁾ Л. Н. В. 1909, IX, X, XII.

і дає надії на кращу будуччину. Згадати напр. заходи коло приватних шкіл, так мізерно запропашені і приспані тому кілька років українськими батьками Галиччини — як вони вибухли тепер самі своєю стихійною силою.

На Україні російській, де ся стихійна сила народня підпала очевидному ослабленню, глибокому застоєви, чи навіть якійсь атрофії, — не радує навіть і вона своїми проявами, не виручає собою теперішнього безсильства та й безладдя свідомійших українських кругів. І лишаєть ся тільки дешева потіха, останнього сорту — що мовляв се не тільки у нас, а по всіх народах, „от Молдавана і до Фіна“ —

і тут і всюди — скрізь погано!..

Потіха, кажу, поганенька, хоч факт фактом—на сучасну українську депресію дійсно впливає дуже сильно глибокий сучасний занепад цілої Росії. Не невміла політика її керманичів, не безпросвітна глупота проповідників реакції, а се глибоке спустошення самого життя, утрата житєвої енергії самої суспільности робить найприкрійше вражінне. Коли після весняних бурь революції й юнацького завзятя розбудженої суспільности наступив, разом з задавленнем політичного життя, наглий і прикрый поворот в бік ріжних збочінь особистого життя на ґрунті половім (сексуальнім), се можна собі було толкувати як збочіння певної енергії сопроотивлення — прояви сили протесту против умовности старого життя, хоч би й звернені часом у невідповідну сторону. Так і освітлювано часто всі отсі теоретичні і практичні виступи против прийнятих форм пожитя, а навіть і прояви сексуального гедонізму, бушування розкріпощеної плоти. Підозріливіше було, що разом з сим хоробливим напруженнем ріжних сексуальних питань та апотеозованнем плотської утіхи йшло рівнобіжно, а навіть і переплітало ся з ним захопленне містицизмом, „богоисканієм“ і „боготворенієм“,—бо се вже зовсім трудно було толкувати як прояви якоїсь духової енергії. Навпаки, се був прояв очевидної анемії і квіетизму духових сил. І — раптом всі сі непевні, поплутані, безтолкові шибання інтелігентські вплили ся в страшенну, незмірну протрацію останніх місяців. Почуте повної неприкаянности, безпредметности, безцільности життя обхопило суспільство Росії, навіть — і то найбільше — її молодші покоління. Молодіж все і всюди визначаєть ся найбільшою радістю життя і в найбільш буденних обставинах знаходить для себе невичерпані скарбниці сеї радости, заінтересованне житєм, її завданнями. В Росії ж вона ще й особливо визначала ся живими і ріжносторонніми інтересами, перей-

нята бувала звичайно горячею охотою до рішення всяких світових проблем, і все вважала себе передовою армією поступу, покликаню до того щоб тягнути за собою кадри „філістрів“. А от серед сеї самої молодіжи починаєть ся останніми часами ширити ся повна апатія, почуте повної безцільності і безвихідности життя, і як результат — масові самовбийства, „втікачка від життя“. Ся молодіж, що з гори дивила ся на старшу інтелігенцію, як занадто пасивну, мертву й инертну—починає звертати ся до неї з докорами, що вона лишає молодіж на роздорожу, не приходить в поміч в її самотности, відчуженню, сірій нудьзі, що заїдає молодь. Виходить, що сотні й тисячі інтелігентної молодіжи, зібрані разом, що сходять ся й працюють день-денно одно коло одного, що готовлять ся до життя і набирають ся засобів для неї в сих спільних робітнях, читальнях, аудиторіях, — зістають ся відокремленими одиницями, не мають що сказати одно одному, і нудять ся тому, що „не мають куди піти“, до кого промовити щиро й сердечно, та кидають докори суспільности, що вона не думає про те, щоб сотворити для неї якусь теплійшу, привітнійшу атмосферу. Ся молодіж, яка звичайно повина сама служити вулканом огня і пориву, що гріє суспільність і жите своєю непосредністю, невичерпаним запасом надій, змагань, поривів — вона чує себе холодною й мертвою, жде щоб її штучно огрівали покоління, які пережили вже свій час найвищого кипіння, простигли і розгубили молодечий огонь в холодних просторах життя. Сї сотні й тисячі молодих людей, як показуєть ся, тепер заражають себе не енергією, поривом і радістю життя, а сумом, зневірем і безвихідною нудьгою. Се справді найгірший симптом суспільного занепаду. І тим часом як одні починають komponувати пляни розвеселення молодіжи, з ріжними клубами і забавами як для яких небудь одставних інтендантів, — иньші з розпуки заломлюють руки над сим маразмом, розкладом сучасної Росії, з якого і виходу не видно, як що тільки Господь справді учує молитву теперішнього російського прем'єра і продовжить топерішній уклад її „на двадцять літ“.

От сей „маразм“ суспільства Росії безсумнівю відбиваєть ся дуже сильно на українськім громадянстві Росії—як відбивають на нїм усі переживання Росії. Українська суспільність тут ще не виробила своєї власної фізіономії, свого власного життя, не емансипувала ся від російського життя і його українські інтереси служать для нього самого в переважній масі тільки другорядним, не дуже важним додатком до інтересів „загальних“ — тих самих

якими живе обиватель великоросійський. Горда фраза галицької пісні, що неложно і без усякого прибільшення звучить в устах галицького Українця незважаючи на всю мізерію галицького життя —

Живем, живем своїм житем;

Його ніхто не відбере —

ся фраза, котру повинен сказати про себе кожний народ — вона зістаєть ся пови що порожнім звуком для Українців Росії. Вони не живуть власним житем, не мають своїх інтересів, які б панували над ними і на дальший плян віднихали все инше, — не якоюсь виключністю (исключительностью), а просто силою розвою своєї індивідуальности. Кожда народність, розумієть ся, передусім чоловік і ніщо людське їй не чуже; але розвій індивідуальности — ся підстава людського поступу — все сам собою висуває на перше місце інтереси індивідууму, хоч і приганяє їх в певній мірі до інтересів і потреб вселюдства. Та сеї індивідуальности ше дуже мало у російських Українців, — хіба тільки у немногих одиниць. Нема свого житевого центра, своєї власної ваги, котрою б кермувало ся жите. І ся обставина — наслідок слабкого національного життя і zarazом одна з основних причин сеї самої слабкості — проявляє себе в отсій тісній, чисто стихійній, рефлексивній залежности від російського життя, його течій, настроїв і змін. Сим пояснюєть ся, чому і останні симптоми упадку російського життя заповоняють собою так сильно й Україну. Відгомони і рефлексії російського життя панують над українським житем Росії — перед ними воно меркне, сходить на далекий плян, і його інтереси, змагання і жалі зовсім непомітні супроти тих загальних інтересів.

Велика Україна російська з сього погляду — повний контраст малої України галицької, де „загальні“ інтереси стоять „поза житем“, що живе і бєть ся живчиком свого малого українського мікрокосму, радіє і боліє подіями його. Великі чи малі, гідні чи маловажні, але вони свої, і завдяки тому галицька Україна має свою індивідуальність, свою фізіономію. Яка б не була вона, менше чи більше симпатична — але вона єсть, так як нема її зовсім майже ніякої у України російської. „Моя чарка невелика, але я пю з моєї власної чарки“, каже звісний французький афоризм. Се про себе може сказати Галиччина з повним правом. Російська Україна — Україна Хмельницького, Сковороди, Шевченка — тепер і сього про себе сказати не може.

Всім вага, значінне і дорогоцінність Галиччини в загальнім українським житю, що тут не ослабло до останної хвилі почуте на-

ціональної окремішности і були здорові і міцні підвалини для національного життя. Значінне сього порозуміли вже піввіка тому люде з ширшим поглядом і з ширим заінтересованнем до національного відродження і відновлення повноти національного життя українського народу. Від того часу не переводили ся на російській Україні одиниці, які щиро вкладали свою працю, хист і засоби в галицьке національне жите, бо тямили, яку вагу матиме, коли той малий окраєць української землі справді доступить національного розвою, розвине у себе національне жите у всій повноті, і бодай та мала частина українського народу житиме справді як народ, як нація, а не як місцевий етнографічний провінціалізм „общерускости“. Кілька десятиліть Галиччина була гаслом (лозунгом) національних змагань для передових Українців Росії. Образ її жити, її змагань звучав як надія, як заповіт обітованої землі для одних, як поклик і пригадка для других, як докір для третіх. Як той дзвін середневічний своїм мідяним глаголом:

vivos voco, mortuos plango, fulgura frango

(живих кличу, мертвих оплакую, бурі розбиваю).

Глибокий, побожний піетизм до галицького українського життя, його змагань і поступів, культивований в деяких гуртках російської України 1880-х і 1890-х роках, мав в собі власне отсе зерно. Люде розуміли чи відчували, що в тій галицькій кузні, тісній, убогій і темній, куєть ся культурний знаряд для цілої соборної України, для живих мертвих і ненароджених, на Україні і поза Україною сущих. Не ідеалізовано при тім Галиччини; іронічне трактоване її парафіанщини, тісних поглядів і неглибоких ідейок, які вкладали ся в її національні змаганя, тодішні особливо, — ішло разом з глибоким заінтересованнем її національним житем. Знало ся, що скромні, безпретенсійні галицькі люде малозамітною, неблизкучою роботою своєю роблять велике діло. Під їх руками з безформенних уривків етнографічної маси виростав народ, сей дивний соціяльний організм, що своїм народженнем давав запоруку дальшого неустанного розвою і життя і віщував побіду над течіями розкладу і смерти серед українського життя. І глибоким спочутем покривали ся з огляду на се всі слабкі сторони того галицького життя серед щирих прихильників національного українського відродження. Так як з другого боку ненавистю, неохотою глибокою і необорною дихало до нього все вороже національним українським змаганнем — і явні вороги, обрусителі офіціозні та неофіціозні централісти, і свої українофили, виховані в поглядах на українство як простий інтерес до української історії, етнографії, книжности, не більше.

Серед них як і серед тих всякі натяки на те, що сими антикварними інтересами до „мѣстныхъ особенностей общерусской жизни“ зміст українства не вичерпується, будили рішуче невдоволенне на всяку таку „узкість“, що „носиться все съ мовою мовою“,—наче не можна предобре культивувати те традиційне українофільство „на літературномъ языкѣ“. І корінь зла зовсім правильно і резонно добачувано „в Галичанщині“. Се вона „усложняла“ українське питання, зводила його з общерусского ґрунту „на которомъ единственно возможно правильное его разрѣшеніе“, як літературно висловляли ся різні проводирі тодішнього українства. Вона своїми „мріями і фантазіями“ не давала великій Україні Шевченка спокійно заснути на теплій українофільській печі, полохала національними привидами її сон і кидала підозріливе світло на змагання українських проводирів заступити українство українофільством, уживанне української мови — її студійованнем, працю для народа працями про нарід.

Таким чином Галичина чи „галичанщина“ стала на довгий час тим „оружієм гострим, гострійшим від меча“, що проходило в глибину серця і мозку українського життя і розтинала його на дві часті різко зазначені табори приятелів і ворогів.

Прихильники і друзі Галиччини се були прихильники України будучої, відродженої, оновленої, видвигненої з вікового розпаду і атрофії. Вороги її були адепти мудрого поєднання общеросійської карієри з скромним культивуванням „мѣстныхъ особенностей“, що найбільше — української мови в межах „домашнього употребленія“. Україна Шевченка з одного боку, з другого Україна, чи безпечнійше сказати — „Малороссія Гоголя“, та навіть не Гоголя, бо той знав Україну трошки инакшу — а так наприклад Малороссію Мачтета та Лескова.

Так було довго. Аж новіший період „бурхливих змагань“ захитав її відносини, вніс неясність і баламуцтво. Становище неприхильників національного українського розвою не змінило ся. Всіх кого страшив „український сепаратизм“, чи „українська узкість“, яка вимагала від всякого роду „тоже Малоросів“, щоб вони попросили ся з плятонічним українофільством та стали справді серіозно на український ґрунт, коли хочуть вважати ся Українцями, а не дезертірами для „лакомства нещасного“ — всім їм Галичина зостала так само ненависна як і була, розуміється. Але серед українства дійсного, щирого, яке давнійше стояло ціле більше або менше нелецемерно за можливо найтісніші звязки з Га-

личчиною і тамошньою українською національною роботою — серед нього помітним стало вагання, зазначила ся певна розколина. Я про се говорив уже не раз на сторінках Л.-Н. Вістника і тепер хочу пригадати тільки де що, потрібне мині для нинішньої теми. Отже пригадаю, що разом з тим як в російській Україні

німим отверзли ся уста

і українське слово хоч і не „прорвало ся як вода“ по пророцтву Шевченкову, то все таки потекло хоч тоненьким цюрком через реторти „временныхъ правилъ“ — досить несподівано прокинула ся серед українського громадянства Росії тенденція відмежовання „від галичанщини“. Весь доробок національної культури, здобутий на галицькій ґрунті, представлявано як за місцевий, галицький інвентар, шановний і поважний, але непридатний для цілої соборної України — дарма що здобуто його тяжкою працею українських робітників спільно з Росії й Галиччини. „Галицьку правопись“ признавано за невідповідну для України російської, бо мовляв незгідна з „духом мови“ російської України, а навіть з її демократизмом (sic!). Літературну мову вживану в галицьких виданнях проголошено за незносну для Українців з Росії — мовляв вона їм не то що не зрозуміла, а органічно противна, і цитати з галицьких видань треба перекладати для Українців російських „так само як з польського або з російського“. І взагалі літературу яка вийшла по той бік Збруча — чи наукову чи белетристичну — для Українців з Росії признано за непридатну — мовляв не приймають її тут, і для ужитку України Російської мала бути утворена нова, спеціальна література, приспособлена до вимог і потреб тутешніх Українців.

Течія ся прокинула ся досить сильно, бо впливали на її втворенне різні мотиви і причини. Був тут опортунізм одних, що щиро налякали ся опозиції против усякої „галичанщини“ серед широких кругів України і думали щиро, що вони уловлять широкі круги різних „тоже Малоросів“, коли відхрестять ся від галичанщини, дунуть і плюнуть на Галичину і вся яже з нею. Були і прояви місцевого патріотизму других, що справді кривили ся на „ковані слова“ і „галицькі форми“ і раді були б бачити українську мову саме такою, „як у них говорять“, в губернії чи повіті. Не обходило ся і без простої лїни та безграмотности, у якої опозиція против г а л и ц ь к о ї правописи, граматики чи науки була опозицією взагалі всякій у к р а ї н с ь к і й правописи чи граматиці;—деж таки, скажіть пожалуста, ще й української граматики вчити ся, вигадують теж! конешно по українському вони

ЛНВістник 1910 кн. I.

4

не пишуть звичайно, але як би трапилось, то й без граматики й правописи обійдуть ся... Ну і нарешті були безсумнівні бажання декого з пишущої братії позбути ся конкуренції галицької, зістати ся самим панами-хозяєвами української читаючої публіки. Найшовши пригожий ґрунт у тому повітовому патріотизмі та інерції, похід на „галичанські“ книжки і видання справді мав чималий успіх. Знайшли ся проворні публицисти, які доставши до рук книжку, надруковану правописею „галицькою“ хоч би й у Києві, заявляли, що ся книжка для України російської не годить ся, бо російський Українець почуває себе ображеним в своїх ліпших почуваннях, коли бачить такі форми як *знанне* замість *знання*, або *ся* відділене від дієслова (глагола). Сини тих батьків, що колись великоросійському нахилови до формалізму та буквоїдства з таким вдоволенням протиставляли українську вдачу, що не надає великої ваги букві, форми, обрядови — тепер стали самі запеклими буквоїдами. Зовсім не согірше від тих Великоросів-фанатиків, з яких посмівали ся їх батьки — що вони готові були положити голови за „пресвятий аз“ і за „сугубюю алилюю“ — Українці завзяли ся на *ї* з двома kropками чи відділене *ся* або „галицьки“ назви місяців. І то Українці навіть виднійші, що представляли собою так би сказати передові ряди українського руху в Росії. З їх голосу вже й селяне починали часом виявляти дивне заінтересованне такими буквальними та правописними спорами і були такі випадки, що зайшовши до книгарні селянин, побачивши в книжці відділене *ся*, заявляв що книжка *ся* „галицька“, і йому не годить ся.

Досі сміяли ся ми з москвофілів, що вони прищіплюють народови замість освіти фанатизм букв і ненавистю до „куцохвостой фонетики без *ъ* і *ь*“ забивають йому баки. Тепер прийшло ся прикусити язика, побачивши такі несподівані успіхи наших домородних буквалістів, що під таку страшну хвилю, коли земля горить під ногами, не знайшли нічого пильнійшого як роздувати язикову та правописну війну та ворожнечу.

Люде, які могли глянути трохи дальше по-за свою дзвіницю, мусіли схаменутися перед наслідками, які готов був викликати неспроможно кинений клич „Геть з Галиччиною!“

Користи він не приносив ніякої. Не удавало ся нікого приєднати для домашнього українства таким відреченням від українства заграничного. Земляків, які протестували против галицької мови, так само ніяк не можна було приохотити і до домашніх українських виробів, бо вони й тут знаходили безліч такого, чого „не

чули у себе на хуторі“, і так само копили губу до сих як і до „галицьких“. І ті що заявляли згоду на те, аби на Україні вчили по школах по українському, „только не на этой галицкой мовѣ“, — так само, на перевірку, виявляли дуже мало охоти і до тої „мови“, яку подавали їм в найсправжніших полтавських чи харківських композиціях. Неохота селян до „галицьких видань“ чи „галицької правописи“ виходила теж в дуже значній мірі або вимишленою або штучно надутого. Ті що цікавилися щиро українською книжкою, українською мовою, не зважали на відділення *ся* й інші тому подібні дрібниці і охоче брали часопись чи книжку, коли вона була написана приступно й интересно, не звертаючи увагу на те, якою правописю вона написана; успіх деяких видавництв, що прийняли галицьку правопись, показав се зовсім виразно. Значить іти на компроміси й „дути та плювати“ на Галиччину з тактичних чи опортуністичних мотивів зовсім було не для чого.

З другого боку ж ставало ясно, які перспективи загрожували українству від такого партикуляризму, підогріваного кличем „Геть від Галиччини“. Було очевидно, що вносячи такий сепаратизм в українські відносини, не легко буде його обмежити самими тільки українсько-галицькою справою. Коли відступити раз від принципу національної одноцільності України, суцільності її літературної мови (при певних неминучих відмінах, розуміється) і суцільності її письменства і науки, та почати приміювати ся до різних звичок, забіганок і упереджень, то українство розпадеться на безконечну серію губерських і повітових діалектів, граматики, правописей і популярних літератур. Коли зайшла мова про катедри української мови по університетах, першим ділом глас велій бысть от Харькова, що українська мова, яка буде викладати ся з тої будучої катедри в Харкові, не має бути „якась галицька мова“, а справжня харківська, така як писав Квітка. Глас був з кругів дуже поважних і дав передчувати, як би то тримаючи ся такого місцевого принципу, з заведенням української мови по школах українські земства в школах свого повіту почалиб заводити науку на мові місцевої, свого повіту, по підручникам писаним теж місцевою мовою і з приміненням правописи до її особливостей. Волинські земства пильнувалиб, щоб у них учено не „якою небудь полтавською мовою“, а харківські отрицали ся б книжок і підручників писаних мовою правобічною, і т. д. Річ звісна, що така дрібна виключність ширить ся дуже легко і може чіпляти ся зовсім дрібних відмін (відомо, як часом мешканці одного — не то що повіту, а села пере-

кривляють людей з сусіднього села, що вони вживають яке небудь слово, або інакше його вимовляють); не тяжко отже було б почути і про правописи борзенську, конотопську і нїжинську, граматику пирятинську, хорольську і кремінчуцьку... Свого часу в галицькім письменстві, де діалектичні різниці далеко сильніші, ніж в східній Україні, місцеві діалекти полишено в уділ етнографії і понад них поставлено літературну мову, а сю перемогу єдиній літературній мові над діалектичними відмінами здобуто опираючи ся на письменстві України російської, в почутю тісної звязи з ним і літературної одности українства, що мала б розбити ся, коли б допущено уживанне діалектів в літературнім обиході. Річ очевидна, що й для України російської в інтересах удержання одностайної літературної мови навіть в ній самій (не кажучи про цілу Україну, російську разом з закордонною) дуже важно задержати тісні звязки з літературою і культурою Галиччини. Розуміть ся, нема мови про перейманне нею місцевих, чисто галицьких особливостей; але задержанне стичности і органічної звязи обох частин України дає опору власне такому всеукраїнському універсалізму, одностайности.

З другого боку звязь з Галичиною служить дуже важною опорою проти всяких проб обниження національного рівеня українства—проти зводжування його до помічного значіння поруч культури і письменства російського, в ролі напр. популяризаторського знадоба, чи предмета домашнього обихода поруч „єдиної справжньої культурної мови“ російської. Надії деяких оптимистів, що Україна російська розвине у себе культурне жите, яке зробить для неї непотрібними продукти письменства, чи науки, чи взагалі культури галицької, — не справили ся. Сучасна Україна російська не спроможна розвинути у себе інтелігентської національної культури в теперішніх обставинах¹⁾; нема на се засобів через брак публіки і навпаки—публіки через брак культурних ресурсів. Такий мізерний стан, коли українська публіка житиме культурою російською, а українське письменство служитиме властиво цілям популяризації, чи етнографічної декорації, може тут потягнути ся довго. Теперішнє українофільство, що трактує серіозно тільки російське жите і не за страх, а за совість працює всіми силами, всею енергією, всіми здібностями для культури російської, а українству лишає деякі обносочки з свого приватного обиходу, які „не жаль“ віддати „землякам“—таке українофільство довго знаходитиме оправданне для такого

¹⁾ Пор. мою статю в XI кв. Л. Н. В. за 1909 р.

трактування українства в мізернім становищу його. Культурне і національне жите, яке розвиватиметь ся на галицькім ґрунті, може бути доповненням українського життя Росії, допомогати його своїми засобами і служити стимулом, що не даватиме російському українству заковеніти в такому недорозвиненому стані — але се все можливе тільки при тіснім звязку з ним російського українства, і в залежности від того, наскільки ці звязки будуть тісні, сильні і ширі. Инакше, коли українство російське схоче стояти на такім становищу, що воно мовляв само по собі, а галицьке само по собі і для України російської не придатне — може бути дуже сумно. Галицьке українство, з українським університетом, академією наук, гімназіями і всякими иншими грядущими національними благами може бути само по собі, а українство російське може зіставати ся в границях „домашнього обиходу“, в ролі несерйозного місцевого додатку до єдиної справжньої російської культури. При тісних звязках з галицьким національним житєм Українці російські будуть мати вищу, інтелігентську національну культуру і бути вповні діяльними її учасниками; при відчуженню від Галиччини, коли її культурні здобутки будуть трактувати ся як щось непридатне, чуже для російської України — російські Українці позбавлять себе вищих форм культури на довго — не хочу сказати прикрого слова „завсїди“...

В интересах обрусенія російської України важно ослабляти всякими способами звязки з Галиччиною; се і робить ся ріжними способами, досить успішно, без явних заборон ріжними маневрами. Ті ж Українці, що самі працюють в тім напрямі — вони копають яму під українським національним житєм російської України. Задержанне як найтіснійших звязків України з Галиччиною потрібне не тільки в интересах вищої, так сказати б, всеукраїнської єдности, але і в интересах національного розвитку місцевого на Україні російській.

Певні тенденції відчуження істнували й істнують одначе не тільки на російськім, а й на австрійськім ґрунті. В Галиччині також єсть своє „геть з Україною!“ Воно не виступало так виразно в українських кругах Галиччини, боячи ся громадського осуду в ліпше розвиненій і усвідомленій суспільности галицькій,—але воно живе і тут. Виникає не тільки стихийно, з тих ріжниць, які поробили між житєм галицьким і російським відмінні обставини протягом довгих віків, а і з певних політичних мотивів. Як в Росії офіційні сторожі обрусенія лютим

оком дивилися на всяку „галичанщину“, так само невдоволено поглядали і поглядають досі на „Українчиків“ елементи консервативні галицькі. Їх виродки, теперішні москвофіли, розуміють ся, були і зостають найгіршими ворогами українства і всяких тіснійших звязків з Україною. Поляки — сторожі польського панування над Галичиною — так само. Всеукраїнство як протиставленне вшехпольським тенденціям, як опорна точка в ідейній боротьбі з ними, викликає справжню лютість серед їх прихильників.

Се все вороги явні, які не криють своєї ненависти до всеукраїнської ідеї та її прояву — тіснійшого галицько-українського контакту. Але єсть вороги й хатні, в самих українських кругах. Всіх різних категорій їх я не буду тут переглядати, нема на теї місця, — спиню ся тільки на одній групі мотивів — політичній.

На галицькій ґрунті так само як і на російській, є дві головні течії політичні — поступово-опозиційна і консервативно-угодова. Перша альфою й омеґою української політики в Галичині вважає зломанне теперішнього польського режиму; покладаючи всі надії в народніх українських масах, вона вважає, що українство не зможе розвинути ся в поважну політичну силу і дійти до своєї правди, поки не будуть зломані ті перепони, що стоять на дорозі розвитку і повноправности сих мас, а сї перепони творить і підтримує умисно нинішній польський режим. Течія друга, консервативно-угодова за факт неборний і непереможний приймає панованне маючих, політично і економічно сильніших елементів польських, і вважаючи боротьбу з ними безнадійною, шукає для українства форм, в яких могло б воно жити не входячи в конфлікт з польською програмою панування. Се значить програму культурного і економічного — особливо економічного розвою і поліпшення українського життя, що мало б переводити се при помочи буржуазних елементів українських і скріпляло б їх, множило і зміцняло заможні, консервативні кадри українського селянства, міщанства й інтелігенції. В соціальной політиці з сим звязане відреченне від всяких сміливійших соціальных постулатів, в політиці національній — признанне зверхности, супрематії польського елемента. За таку національну капітуляцію Українців Поляки мали б заплатити уступками, чи ліпше сказати — дозволом на сотворенне різних органів економічного і культурного розвитку для українського народу. Такий характер мала угода 1889 р., і безсумнівно такий же підклад — хоч може навіть не всіми продуманий ясно і до кінця — має теперішня угодова політика, що незамітно, ховаючи ся перед можливим вибухом громадянського

невдоволення, живе і тихо, критими ходами йде наперед протягом останніх літ. Коли дні свободи в Росії розбудили надії на те, що українство в Росії може вирости в велику національну силу і центр ваги українського життя перейде туди та заважить рішучо на відносинах галицьких — ся угодова політика була притихла. Її діячі готові були рахувати ся з постулятами і перспективами всеукраїнської політики і тактики. Але сї сподівання не справдили ся, українство в Росії на велику силу політичну не вибило ся, зміна виборчого закону посадила його на мілину, і галицькі угодовці починають невдоволено обзивати ся на всякі пригадки про інтереси і вимоги цілої соборної України. Невдоволення се не формулуєть ся вповні виразно, бо традиційний пієтизм для російської України і тісних звязків з нею в галицькім громадянстві сильний; та й угодова політика взагалї все ще не виступає виразно, не розкриває своїх карт, памятаючи розгром попередньої угоди. Але істнованне сеї течії і її впливи на напрям галицького життя не підлягають сумніву; вони дають відчувати себе зовсім реально, і також реально відчуваєть ся неохота людей сього напруму до якого небудь комбіновання галицького життя з українським. Українська декорація — се добре, але не реальні звязки і залежність галицького життя від ширших українських перспектив. Як українофилам Росії „галичанщина“ ненаручно, бо вона „ускладнює“, не дає заспокоїти ся „на реальнім факті“ — обрусенїї України, і завмерти квієтистично на українофильськїм становищу (з усїм реальним житєм на „общерусскїм“ ґрунті, з українством ввидї етноґрафічної декорації), — так само ненаручна українщина, чи всеукраїнство угодовцям-консерваторам в Галиччині. Воно вносить нові необчислені елементи в елементарно-просту домашню галицьку політику, завіршує галицьку суспільність, скріпляє опозицію всякій угодї. Трудно підіймати мову про капітуляцію перед польським панованнем супроти всеукраїнських перспектив. Тісні звязки з Україною російською і радикально-демократичними традиціями її українського громадянства можуть скріпляти тільки опозиційні, а не угодові течії і грозять катастрофою для консервативно-угодових конструкцій в будучности. Відси глибока неохота сеї течії до всеукраїнства.

Але з другого боку зовсім очевидна вся хибність і небезпечність сих угодових плянів для українського життя Галиччини. Українство може оперти ся тільки на своїх масах і тільки з ними може дійти якоїсь реальної сили і значіння; а сим масам угодовою дорогою воно не дістане тривких і сильних підстав розвою, сили і значіння. І тісний звязок всіх частей української землі на спільнім ґрунті культивован-

ня і розвою єдиної нашої національної сили, нашого національного капіталу — українського демоса, являєть ся незвичайно важною потребою здорового і правильного розвою українського життя Галиччини.

Тісне єднання з Галичиною, таким чином, являєть ся незвичайно важним і користним фактором українського життя Росії; тісне єднання з Україною потрібне для Галиччини. Всеукраїнство, або український універсалізм—тісне єднання всіх частин української землі і підпорядкованне всіх ріжниць, які їх ділять, спільній і єдиній цілі—національному розвоєви, являєть ся кінець кінцем не тільки бажаним само для себе — ідеально, так би сказати, але й для потреб місцевого життя її частин, для їх близьких цілей і завдань. Занедбанне, тим більше свідоме збільшуванне ріжних розколин нашого національного організму являєть ся тяжким гріхом перед будучиною українського народу: сі розколини безмірно тяжше буде вигладити потім, тим більше що вони й самі собою мають тенденцію збільшати ся стихійною силою — розвоєм життя в ріжних напрямх, коли розірвана органічна звязь. Кождий вірний горожанин української землі навпаки повинен свідомо і запопадливо працювати над поборенням всіх перепон, які можуть ослаблювати єднання і гальмувати живу силу єдності і солідарности, що одна може оживляти та зміцняти занедбані і ослаблені части її та спільними силами вести до відродження розсипані части нашого народу. Іншої дороги нема нашому народови з занепаду і нидіння, яке грозить йому, навіть в житю економічним, культурним, суспільним — не тільки що в національним.

АНДРІЙ ЧАЙКОВСЬКИЙ.

Коли раз серце кровію обкипить...

(З босняцьких споминів).

Я вернув зі шаньців. Мій близенький сусід кадет Гроссман витягнув мене пополудни на прогульку.

Се був добрий товариш, і ми любили ся. Наші кватири відділяла тонесенька стінка деревляна „на поверсі“ деревляного сербського домика на західній окраїні повітового місточка Фочи.

Гроссман був Чехом-націоналом, і то завзятим, а з тої раці в тодішних часах великим славянофілом. Від наших жовнірів вичив ся по українськи, а від Сербів по сербськи. Його усі любили, а Босняки зараз і назвисько його переіначили: його кликали вже

не Гроссманом, лише Османом. Через те він перестав бути зненавидженим швабом, і се робило йому вступ між босняків.

— Куди-ж ми підемо сьогодні? — питаю.

— Підемо на сербський варош (часть міста заселена виключно православними Сербами) — Ти й додому вернеш, каже, а Сербів не будеш знати гаразд.

А той фочанський сербський варош лежав на другому кінці міста.

Ціла Фоча лежить на північній узгір'ю „Црого верха“ вздовж невеличкої гірської річки Чеготіни, що саме у Фочи вливає ся до Дріни.

Аби мене хто непомовив о незнання того міста, то скажу ще, що тут не ціла Фоча.

Її північне передмісте тягнеть ся поза Чеготіну на засібній узгір'ю височезної гори.

Довкола високі гори.

Ми йшли головною вулицею горішнім боком міста, минули сербську кам'яну церкву і ввійшли в сербський варош.

Ся часть міста відріжняла ся дуже від прочого міста, де жили муслеми. Серби змагали усюди показати мирови, що вони хрещені. Не було тут тих ярких крикливих красок, в яких муслеми так любують ся. Тут панує краска біла — широкі вулиці, незакратовані вікна. Але кожда оселя, то окрема фортеця околена високим муром, з сильними воротами. То не лиш спокійне людське житло, то ще і захист перед напастю. Ворота позамикані і нікого сюди не впускають, кого не хочуть. Ми станули перед одними воротами. Мій товариш застукав головою шаблі у ворота. Крізь дірку виглянуло якесь око, відтак відсунув ся засув і відчинила ся фірточка. Нас зустрів сивоволосий Серб.

— Какос ті Сімо? — звитав ся Гроссман.

— Фаля лепа! (спасибі!) Какос ті Османе.

— Добро! нека буде Богу фала! Какос ті йош? (ще) сказав Гроссман і простягнув старому руку.

Ми ввійшли на подвіря. Воно було чистесенько позамітане. Подвіре невеличке вимощене каменем, з боку стояла хата біла з піддашем і з присьпою по під стіни.

Я нагадав відразу, що як раз таку хату я бачив у якомусь ілюстрованому журналі в часі босанського повстання 1875 р. Тому то ся оселя видалась мені знайомою. Тут пахло чимось християнським, і симпатія, яку я тоді почував до Сербів — тепер віджила цілою силою. Я почував себе тут начеб у нашому українському селі.

Ті мої любі почування, сю симпатію зморозив від разу ненавничний погляд Сіма. Він дививсь на мене люто, як лише може дивити ся томлений неволею чоловік, до того ще південний.

— Се мій товариш, добрий чоловік, він не є шваба, пояснював старому Гроссман.

— Какос ті Сімо? — кажу я простягаючи йому руки. — Чого так завзято на мене дивиш ся?

Старий подобрів від разу. Очи перестали палати ненавистю... але не повеселійшав від того ніраз,

— Молим у кучу! — запрошував нас Сімо.

На присьпі сиділа, як ми вийшли за фіртку молода дівчина. Вона зразу всміхнула ся Гроссманови на привитаня, та побачивши ненависного шваба, себто мене, втікла в хату.

Я завважав, що якась молодиця, з середини хати стояла при вікні, приклавши сюди лице і дивила ся вдаль, не звертаючи на нас уваги.

В хаті було ясно і чисто. Стіни вибілені, поміст вимитий. По під стінами тапчани, а на них солом'яники, вкриті суконними ковриками домашньої роботи. При дверях велика піч, а при ній сиділа стара бабуся прядучи вовну.

Молодиця, що стояла при вікні не звертала на нас уваги, хоч ми звитали ся з нею.

— Чуєш, М'аро, гості прийшли, — говорив Сімо, що вийшов за нами слідом.

Молодиця обернулась від вікна, звиталась з Гроссманом, а на мене глянула з погордою і відразою. У неї були заплакані очи.

Ми посідали на тапчані. З другої комнати вийшла та молода дівчина, що з разу перед нами втікла. Вона звитала ся з Гроссманом і взялась заварити кафу для гостей.

Я тим часом розглядав ся по хаті. Мені було ніяково. Входячи сюди, я гадав, що входжу між своїх, а тут таке все до мене злюче... чого доброго, а ще й ножем штовхне під ребро. Я знав, що весь босанський народ не любить швабів, і се мене ще дужче боліло, бо-ж я не шваб.

Розглядаючись по хаті побачив я на сволоці червону книжочку, таку, як у нас дістають школярі в нагороду за пильність.

М'ара глянула на мене люто, прискочила і хотіла книжочку видерти.

— Не руш сього, то сербська книжка, — каже люто.

— Та що з того, що сербська? я її не зім...

— Ти її не прочитаєш, ти шваба...

— А ось, що прочитаю, кажу... я отворив книжку де попало. Був там невеликий стишок про те, як мама плаче за сном „юнаком, що його вбили Турки.

Не вспів я дочитати одної зворотки, як Мара закрила мені долонею книжку — вже не видерала, і каже благаючи крізь сльози :

— Не рви мого серця, не читай! Вона держала долоню на книжці, а я дививсь в її заплакані очі.

— Що з тобою, Мара? — питаю.

Вона вказала мені на вікно :

— Бачиш он там під горою?

З того вікна йшов прегарний вигляд на чеготинську долину, що несла свої сині води глибокою та широкою балкою поміж двома високими горами. Долина ся простягла ся далеко аж до високої скелі, що заслонювала дальший світ.

Була се чарівна гірська картина, як в казці. Не широка долина зеленіла від трави, туди вила ся гадюкою синя Чеготіна. По обох боках високі гори вкриті зеленою смечиною, а на против висока скеля. Усю ту картину освічували зараз золоті промінні заходячого сонця. Скеля мінила ся від краски червоної, жовтої, синьої та фіолетної — гарний пейзаж для маляра. Під горою стояли рядком невеличкі деревляні хрести. Я їх покмітив аж тоді, як Мара вдруге заговорила до мене :

— Бачиш?

— Бачу три хрести — кажу, прокидаючись з задуми. Ся картина мене очарувала.

— Там лежить мій дорогий Петро...

Вона повернула до мене своє заплакане лице, на якому малювала ся досада, резігнація...

Я трохи порозумів, о що йде річ.

— Давно вмер? — питаю.

— Він не вмер, каже, його шваби вбили.

І засдно на мене дивить ся, начеб се я вбив його, а вона мене судити за се має.

Я зрозумів її докірливий погляд, і в моїй душі відозвалось щось таке, начеб справді я був тому винуватий, що Петра шваби вбили, начеб я сам помагав його вбивати. Я не міг видержати погляду її і понизив очі не знаючи, що й казати.

— Дай спокій, Маро, відзиває ся Гроссман, не докоряй йому. Він не шваба, він славянин, як би і я.

— Всі ви славяни, каже Мара з докором. Чогож приходите вбивати наших братів? чиж не ваші „сольдати“ розстріляли мого Петра?

Вона закрила лице долонями, припала до стіни і стала плакати. Та то не було голосіне простої жінки. То було ридане тихе, здушене усею силою волі, яке розриває душу, ранить серце не й но того, що плаче, а й того, що сього ридання слухає...

Мені стало жаль її, та я не знав, що її на потіху сказати.

В хаті ніхто ні пари з уст. На печі шипіла кава. Стара пряла. Сімо стояв біля порога сумний мов хмара.

Дівчина принесла нам на підносі дві чарки кави.

Я опять поглянув на хрести. Вони стояли неподвижно освічені яркими проміннями заходячого сонця. Відтак стали забігати тіни, поки цілу долину заляг вечірний сумрак. Ще тільки вершок скелі блищав в світлі. Хрести сховали ся в сумерку. Мара успокоїла ся. Обтерла очи і сіла на тапчані поклавши руки на колінах.

Виглядала як одно велике терпіне. Справді колиб маляр загадав його малювати в людському обличю, то се як раз модель отся нещасна Мара. Була се прегарна жінка. Лице ще молоде, а вже пооране морщинами, начеб сльози рівці собі вибороздили спливаючи з її карих очей...

Мені стало її невимовно жаль, а самого аж пекло, що вона і мене вважає своїм ворогом.

— Чуєш, Мара, кажу, не май до нас жалю за його смерть — не ми тому винуваті. А колиб ми не хотіли сюди йти, як нас кликали, то нас так само би розстріляли, як і твого Петра.

— Мені і Осман се каже, та я вам не вірю... Колиб ви хотіли, тоб казали усіх швабів постріляти, або би їх прогнати з відсіля, і булоб і нам і вам добре.

— Даремний твій труд, товаришу, каже до мене Гроссман. Вона все своє, хіба час її вилічить.

Стара мама охнула під печею. Дівчина сховала ся в другу комнату. Настала знову прикра мовчанка. Ми допивали каву.

Я моргнув значучо на Гроссмана. Ми покінчили з кавою, та стали прощати ся.

Мара встала прощати ся.

— З Богом!

На подвірє до воріт супроводжав нас старий Сімо.

— Не во гнів вам панове, — каже, відсуваючи засуву, — не дивуйте ся її бідній, що вона така непривітна для гостей. Коли раз обкіпить серце кровю, то найгорячішими сльозами змити годі... Вона не може Петра забути... Гарний був чоловік, царство йому небесне...

— З Богом, Сімо! — говорили ми старому стискаючи йому руку.

— Сречан пуг! (щаслива дорога) — пращав нас старий, як ми вже були на вулиці.

Стало смеркати. Вершки доколичних гір вкрились туманом. Між хатами клекотіло вечірнє життє. Був гамір. Десь з огороду лунав дівочий голос, що співав пісню зовсім мені не знану ні по словам, ні по арії. Арія ніби-то дурова, а така сумна. Се вже довговікова неволя тяжка, турецька витиснула своє пятно на сербській пісні. Вона або важка, дика, кривава, або сумна, пригнітаюча душу, хоч не чути у ній ні одного мольового тону.

В поблизькій чаршії (шинку) виспівував якийсь гусляр речитатив, при супроводі однострунної гуслі сербську геройську пісню.

Я ще був під вражінем того, що не давно пережив в хаті Сіма. Мені давила душу якась кривдч, і мені сумліне нагадувало, що і я тому нещастю Мари винен.

„Боже мій, чого я се сюди прийшов? що мені винні сі люди, котрим я так спочуваю“ — Я став нагадувати уступи з Шевченкового Кавказу.

— Ти знав того Петра? питаю мого товариша, як ми були вже в місті турським.

— Знав. Се був справді гарний чоловік і з виду і з душі. Він попом був, йно що вженив ся з сею гарною Марою — її тепер вже й половини нема — зараз висвятив його чайницький владика в попи. Та не довго тішили ся старі Сімони щастєм своєї дитини. Босняки стали ладити ся до повстання. Розпочала ся організація. Петро попав туди. То був палкий Серб-патріот. Конспірацію викрили і взяли його, та ще двох Сербів з Фочи під военний суд. Я бував у них здавна. Сімони щирі люди, а дівчата як мальовані. Сього Петра я знав, ще заки в попи пішов. То така була гарна пара, що і сказати тобі неможу. А любили ся так, як лише любити може серце, що виросло під полудневим горячим сонцем.

Та подумай собі моє немиле здивованє. Я у них був з вечора, ми весело з Петром балакали і подружньому розстали ся. Ра-но приходжу до конаку (уряд), а Петро за кратною. Я провідав, що се Hochverath (зрада державі). Жаль мені їх стало, а ще найбільше мені душу томило се, що вони може думати будуть, що се я той поганець, що їх зрадив, хоч показував приятеля. Боліло мене і се, що я не посмів піти до них, оправдати ся, та потішити ся, бо, знаєш, военний час, ще мене в яку біду заплутають...

Мара сама до мене прибігла на квартиру, плакала, до ніг мені кидала ся, благала, щоб помочи... Та що я її міг помочи, я мізерний кадет заступник офіцира? Я був безрадний. Я хіба міг з нею заплакати.

Оден камінь мені таки з душі звалив ся: мене не підозріва-

ли вже о зраду. Зрадника вони такі винайшли між собою, і по своєму його покарали...

— Як?

— Обрізали носа, вуха, на чолі вирізали їхній знак, і так пустили. Се у них гірше смерти, бо такому назначеному босняк не подасть води, не то що...

— Кажи мені далі за Петра... кажу.

— Щож тут далі говорити? Воєнний суд засудив на смерть — зараз генерал вирок затвердив. Таки до полудня вивели там в долину і розстріляли... Мене якась невидома сила тягла супроводжати його на площу страчення.

Я Петра бачив. Він ішов з піднесеною головою, мов би нічого, та ще своїх товаришів недолі підбадьорював. Герой, ну Ні! крихітки страху. На своїх катів дививсь з погордою, наче той лев, якого в клітці тримають. Побачивши мене він усміхнув ся на прощанє. Ніхто того не покмітив, хиба я тай він. Я так гадаю.

Аж як прийшла з ним попрощати ся Мара, він не видержав, розплакав ся.

„Маро моя драга, ті!“ говорив він ридаючи. Пригортав її ніжно до грудей, гладив по лиці.

„Не плач дитино, так мусить бути, ми не надовго розлучаємо ся, зійдемоь там у праведного Бога, не плач жінко, я не жалую того, що я зробив. Тут треба крові моєї, з неї виростуть местники. Не плач, не забувай на мене, постав на моім гробі хрест, і помолись за мене, ну годі, прощай!“

На площі цілій, а народу було страх — розляглоь страшне голосінне. Що ти скажеш? Старий капітан Гейсс, той покірний чоловік, — і йому капнула сльоза на сиву бороду...

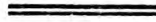
Мара зомліла. Її винесли з того чортового четверокутка мертвою. Я справді думав, що вона вмерла, се би було для неї найліпше.

Тепер бідна мучить ся лише. Яке її жите? Знаєш, що один з тих жовнярів, що його заставили стріляти, третього дня застрілив ся. Бо справді, вбивати таке молоде жите, то щось більше чим варварство... Тю!

Я не можу себе повдержати, щоб не зайти деколи до старих. І все застаю те саме. Мара нидіє з дня на день. .

— А тим, що підписували берлінський трактат і на думку не прийде се зломане жите, кажу я...

— Хоч вона і знає, що я не винуватий в нічим—ого! колиб мене підозривала, давно би проколола ножем,—а все мене стрічає з тими самими докорами. Та я її того за зле не беру, бо справді: коли раз серце обкипить кровію, то не обмиєш його найгорячішими сльозами. .

ВАСИЛЬ ПАНЕЙКО.

До питання про реалізм і ідеалізм у літературі.

Недостача філософічного підготовлення, недостача того, що можна назвати „вигімнастикоманією“ думок і витонченем понять, якими приходиться письменникови оперувати, недостача того, що можна назвати філософією культури, часто зводить вартість роботящих дослідників до рівня збирачів цілком сирого матеріялу — історичного, етнографічного, літературного. Так стоїть діло в обсягу науки — в нас тай де-инде. А в обсягу літературної критики — та й не тільки літературної, а й артистичної взагалі — шкоди, причинені філософічним неумом, іще збільшають ся в міру того, о скільки легше (про око!) рішати й розрішати в тій сфері, де буцім-то вистарчає мати „природне“ артистичне „чуте“, мати за собою прочитаних трохи віршів і романів та — се найважніше! — деяку скількість прочитаних „літературних критик“, у нас із польських і російських фейлетонів. Тут уже й сирого матеріялу нема, а за те (за малими виїмками) є море туманної фразеології та гори впертости й неохоти проаналізувати понятя й терміни, котрими приходиться раз-у-раз воювати. Воювати — кажу —, бо спеціально в полеміках між представниками противних (буцім-то) літературних і артистичних „напрямів“ як найпляртичнійше й найбільше безсоромно в цілій своїй наготі виходить перед очі здивованого читача філософічне „невіжество“, і то — перемінене в метафізичну дійсність.

Спировала капають на наші голови краплинки згущеної в „абсолют“ або в инше якое „пра-істноване“ ігноранції наших „літературних критиків“. По сім і по тім боці кордону терпеливий папір без протесту приймає на себе всякі — нахапані нашими письменниками округинки із столів польських і російських літературних фейлетоністів. Булоб воно задачею самою про себе: позбирати всі ті „спеціали“ тай змірити глибину мудрости, яка криється за туманною фразеологією літературних критиків і полемістів. Одначе тепер мусимо зрезигнувати із сеї задачі в цілім її обемі. Мусимо обмежитись тільки дрібною частиною тих багатств. А власне спинити ся над вартістю й змістом сварок між представниками реалізму в поезії й критиці та представниками ідеалізму (з всіми його бомбастичними назвами: від „модернізму“ аж до „символізму“). Зосібна-ж обмежимо ся на короткім розгляді й загальнім отаксованю тих балачок, котрі випрають у „реалістів“ та признають їм силу: віддавати „з фотографічною“ докладністю „дійсний“ світ, і тих балачок, котрі ставлять літературний ідеалізм у непримириме противенство до ре-

лізму, тай — відповідно до дірочки, в котрій саме сидить їх автор, — або громлять нужденних „фотографів дійсности“ або не зіставляють сухої питки на нікчемних ідеалістах, які (буцім-то) зривають всякі зносини з дійсним світом тай без крил буяють у повітрі...

В основі спору між літературними реалістами й ідеалістами лежить — може несвідомо для обох противних сторін — непорозумінє в питанню: що така дійсність? Без розгляду сього питання всякі міркуваня про „фотографованє“ дійсного світа тай про неспутану дійсним світом творчість — пуста піна. Отже — що таке дійсність?

Для наївної людини світ досвіду й діяльности, се дійсність взагалі; зміст світа вичерпуєть ся їй сим, що вона може зміслами спостерігти та в чім вона веде свою житеву діяльність. Коли штука або релігія, чутеві вартости або філософічна спекуляція формують змісти світа під своїми категоріями, то наївний розум один раз протиставить уформовані змісти тому „єдино-дійсному істнованю“, а майже рівночасно сплітає їх із тим „дійсним“ істнованем в одну ріжнородність світа й життя. Для наївної свідомости все те в образі світа сплітаєть так само, як у хід індивідуального життя влітають ся і вмішують ся чужі або навіть ворожі фрагменти, складаючись проте в одну цілість. Із сього випливає непевність і хиткість у світогляді; а непевність та і хиткість уступають ся в тій хвилині, коли людина рішить ся прийняти також так звану „дійсність“ за одну форму, в якій порядкуємо дані нам змісти — ті самі змісти, що їх можна упорядкувати також артистично або релігійно, науково або в грі. Дійсність, се на світ „взагалі“, а вона — тільки оден світ, обік котрого стоять світи штуки, світ релігії, світ науки і инші світи, зложені з того самого матеріялу та на инших основах. Дійсний світ се мабуть той порядок даних елементів, котрий являєть ся практично найбільш відповідним для збереження й розвитку життя людської породи. На нашу діяльність відповідає світ реакціями, котрих корисність або шкідність залежить від поглядів, на основі яких ми ділаємо. Дійсністю називаємо той світ, який потрібний, щоб ми могли в світі поводитись корисно для себе, зберігати своє життє тай взагалі жити відповідно до своєї психо-біологічної організації. Для істот инакше побудованих, істот з иншими житевими потребами — „дійсність“ булаб ина, бо для їх житевих умов булаб корисна діяльність ина, себто на инших представленях основана.

Значить, діла й принципіальні заложеня рішають про те, котрий „світ“ людина в данім моменті собі творить, а дійсний світ се тільки один із багатьох можливих світів.

Сі критерії дійсности — зовсім анальоґічні до тих критерій, котрими популярна тепер американська течія у філософії, „праґматизм“,

мірять правдивість представлень, понять і взагалі думок. „Прагматист“ уважає за правдиві ті виображення й поняття, які можемо собі засвоїти, на основі яких можемо успішно думати, яких силу можемо сконтролювати, — одним словом — у нього ті думки правдиві, якими можемо гладко, без суперечностей і перешкод думати, та з помічю яких можемо корисно й добре ділати. Але про сі речі — иншим разом, тепер вертаємось до питання про дійсні й недійсні світи.

Обік загальних вимогів практики є в нас іще инші основні вимоги, а з них виростають инші світи — обік „дійсного“ світа. Такий прим. світ штуки. Він користується тими самими елементарними складниками, що світ дійсности. Але він стається штукою через те, що — виходячи з артистичних потреб погляду, почування, важности — він дає тим елементарним складникам форми, які стоять поза межами дійсности: навіть простір одержує на картині цілком инакше уформоване, як простір у дійсности. Наглядність, сконцентрованість і духовий вислів у штуці такі, яких в дійсности ніколи не бачимо. Якби не було так, то не можна-б зрозуміти, чому обік дійсности існує ще штука. Можна говорити про спеціальну логіку, спеціальне розумінє правди в штуці, про нитому їй закономірність, котрою вона поруч світа дійсности ставить новий світ, із того самого матеріялу сотворений та з світом дійсности рівнорядний.

Так само й світ релігії. З матеріялу зміслів і понять, що його ми зажили також у сфері дійсности, виростає в нових напруженнях, нових мірах, нових сінтезах — релігійний світ. Поняття душі й бутя, долі й вини, щастя й жертви — аж до волоска на голові й воробця на даху творять, правда, зміст також релігійного світу, одначе їх супровожать инакші таксованя, инакші чутєві тони, які ставлять їх в инших розмірах, пересувають їх на зовсім инакші місця в просторі, як ті розміри й простори, в котрих містив ся-б той сам матеріял, упорядкований на основі філософії або штуки.

Артистичне чи релігійне жите ще раз творить світ; воно віддає ціле істноване в своїх спеціальних тонах; із сього виходить, що світ, побудований людиною під категорією штуки, принципіально взагалі не перехрещується з світами, побудованими під иншими категоріями, ніколи їм не може противити ся, з ними сперечати ся. Взаїмно проти себе може їх виставляти тільки людина, якої жите переходить крізь усі ті категорії, ніколи не захоплює ні одного світа в цілости, а все тільки їх частини. Світ штуки принципіально так само не може „перейти дорогу“ світови дійсности, як прим. не можуть зіткнути ся тони з барвами. В незнаню або в непризнаваню сього аксіому про многість світів, котрі є в нас, як ідеальні можливости, та з котрих наше жите, наша

свідомість захоплює тільки частини — відповідно до своїх змінливих цілей та змінливих почувань, є корінь принципіальних суперечок між світом релігії й науки, світом штуки й дійсности.

В гарній монографії про релігію розглянув Зіммель способи й дороги, якими матеріал зверхнього світа в людській свідомості порядкується в світ релігії. Зробити таке саме з світом штуки — задача доси невиконана та жде робітника. Тут її тільки зазначаємо, не зриваючись до її виконання. І будемо вдоволені, якщо сказане досі переконає когось, який то абсурд — зводити різницю між реалізмом і ідеалізмом у штуці до противенства між „фотографами“ дійсности й „творцями“ незалежними від простору, часу й взагалі від матеріалу, даного нам від зверхнього світа. Дійсности — такої, як вище зазначено, — фотографувати не можна, і то ні фотографічним апаратом на клішах, ні пером на папері. Але й сирий матеріал зверхнього світа по правді не можна вповні вірно відфотографувати ні в апараті ні в людській душі. Кожде фотографоване веде з собою перетворюванє. Вирізує частину сирого матеріалу, переносить його з трьох вимірів на два виміри, змінює багатство його красок на одну барву — навіть мертвий фотографічний апарат! А що сказати про нематеріальну роботу людського ума? Трохи дивно сі найзвичайніші речі пригадувати, але таки: матеріал зверхнього світа не входить у нашу свідомість такий, який він справді. Щоб ми могли його собі засвоїти, треба перше його „удуховнити“ — перетворити на нематеріальні виображення і поняття та упорядкувати їх відповідно до наших практичних, інтелектуальних, чутевих потреб у даній хвилині; тоді дістанемо або той світ практичного життя, який ми призвичаїли ся називати „справдішним“, „дійсним“, або світ штуки, світ релігії і т. и.

Людина — творить не тільки хліб насущний, піраміди й держави, вона творить також світ вартостей — моральних, естетичних, культурних, економічних, вона творить також світ релігії, науки, штуки.. Людина — не раб якогось зверхнього, незалежного від неї світа, не мертвий кліш для відбивання картини того світа, а людина — суверен, що силами своїх рук і свого духа творить світи. Розумінє сього основного значіння людської праці й діяльности дає людині між иншим також віру в можливість успіхів суспільно-політичної діяльности; воно, те основне розумінє, зберігає людину, котрій припала доля писати про літературні твори, від казок про реалістів-фотографів і ідеалістів-незалежних.

Здається нам, що істнованє обік себе в літературі т. зв. реалістичних і т. зв. ідеалістичних творів треба зясувати собі анальоґічно, як приходимо до розуміння основи істнованя різних філософічних напрямів. Різниця між матеріалізмом і спірітуалізмом, між монїзмом і плю-

ралізмом, між етикою евдаїмонізму й етикою самозаперечення, виростають із різниці між основними духовими типами людей. Творче діло у філософії є в с'їм, аби з поміж елементів оточення й свого духа один так сильно й безпосередно відчути, щоб він міг статись осередком і підкладом цілого світогляду; на основі таких чутево, а-льоґічно, анї-малістично усвідомлених аксіомів будується потім льогічно цілий філософський систем. Чи в літературі, а то й в штуці взагалі, не стоїть діло дуже подібно?

Не торкаємось нині внутрішньої будови й признак реалістичних і ідеалістичних творів у літературі. Але се видається там можливим занотувати, що ті дві основні течії відповідають двом основним духовим типам письменників. Або — докладнійше кажучи: відповідають сьому, чи в даній одиниці переважає стремління до практичності й наглядності, чи до спекуляції й мрійливості. В останнім випадку будемо мати реаліста, в другім ідеаліста *sensu stricto*. Бо ідеалістом у загальнійшій значіно є літературний реаліст так само, як його ніби-противник — ідеаліст: адже оба перетворюють сирій матеріял змислів і досвіду на духові твори, себто „ідеалізують“ його. Різниця в с'їм, що кождий „ідеалізує“ по своїм ому, відповідно до напрямку, куди напружена його душа. Противенства між літературними реалістами й ідеалістами нема й принципіально не може бути: бо обі ті категорії посувають ся в інших площинах. Принципіально! Але в дійсности є — не так противенства між реалістами й ідеалістами, як — „ранги“, достоїнства й степенювання серед письменників і творів обох категорій. Замість говорити абстрактно, згадаймо конкретні приклади.

Великий реаліст Золя, котрий в своїх творах дав людству могуті візії подій і процесів із життя людської громади, котрі могли б колись відбутися, стоїть на одній висоті з Едгаром По, котрий з сирого матеріялу досвіду й змислів сотворив нам страшні візії подій, котрі ніколи не могли б відбутися. Талановитий реаліст Михайло Яцків, котрий дав нам сильні картини жовнярського життя, не стоїть вище Богдана Лепкого, котрий в своїх м'яких ліриках сотворив чудесний інструмент для резонації деяких наших почувань. Але Яцків, — той, котрий засипує нас своїми ніби-ідеалістичними нарисами, алегоріями й символами, стоїть рівно невисоко, як Лепкий, — той, котрий береть ся на своїй тоненькій струні бренькати нам боєві заклики та сатиричні паклени. І так далі — у нас і деінде. В чім тут річ? Почуваємо зразу, що діло тут негільки в більшій або меншій геніяльності й талановитости, а й в самосвідомости письменника що-до якости його сил і творчого хисту.

Самосвідомість та відбивається ся в творі як внутрішня правди-

вість твору. Твори Золя правдиві, і Едгара По правдиві. Але неправди є чимало в творах Яцкова й Лепкого. А вина сього лежить не в противенстві між реалізмом і ідеалізмом, а в тім, що даний письменник забув зберігати рівновагу й гармонію серед усіх елементів свого духового ества, а за те скортіло його раз пристати до модної течії, раз гукнути голоснійше ніж голосу ставало. Справдішня розв'язка творчости кожного артиста основується на винайденю такого стану духової рівноваги, який не присилував би його заплатити за нові форми духовим зубожінем, а доводив би до стану рівноваги й гармонії всі складники й сили його духового життя. Се зміст і суть артистичної боротьби, яку кожний глибший письменник мусить звести сам із собою.

Артистична критика має вглянути в той процес, зрозуміти його й облекшити його. Се буде плідніша робота, ніж та, котру роблять у нас різні критики, лаючись раз на „модерністів“, раз на „реалістів“. Але се буде рівночасно робота також без порівняня трудніша.

М. ПАШУЛЯ.

Тихо гаснуть метеори...

Тихо гаснуть метеори
 Серед ясних зір
 І спадають в темне море, —
 В безвісний простір.
 Метеори — згаслі зорі!
 Злуда сонних мрій...
 Метеори — серця хорі,
 Серця без надій...
 Блиснуть, згаснуть і спадають
 В пропасть забути,
 Гейби серця, що не знають
 Щирого чуття!..
 Сумно кануть метеори
 У бездонну даль,
 Гейби людські серця хорі...
 Жаль мені їх, жаль!..

✓

СПИРИДОН ЧЕРКАСЕНКО.

Вони перемогли.

I.

Простору, нечепурну, з обідраними стінами, „казарму“ було повно накурено тютюном; повітре, нагріте за день теплим промінням весняного сонця, напихало ся густим смердючим духом роскиданих скрізь по підлозі вохких онуч, гострим, щипучим пахом спітнілих брудних шахтарських тіл; до сього підмішував ся якийсь чужий прикрий пах йодоформу від хворого шахтаря, що лежав на лаві з підв'язаною рукою. По столу, по стінах, по підлозі хутко сновигали прусаки, користуючись тим, що нарешті великі страшні люде повкладали ся спати, а несміливий присмерк на все в халупі накинув свій темно-сірий серпанок; треба було метушитись, бо після вечері скрізь — на столі й біля столу — роскидано чимало крихот та недогризків, котрі ранком геть чисто підмете куховарка Оксана; то байдуже, що де-хто ще не спить, все одно не підведеть ся з ліжка, бо всі звикли не зважати на дрібного жвавого комаха.

А шахтарі справді ще не спали. В сій „казармі“ мешкала найбільша артіль, і хоч зараз люде на лавах було обмаль, але то через те, що більшість з них повиходила ночувати — хто на горіще, хто в степ, хто під „казарму“, бо треба було мати силу відваги й здоров'я, треба було мати нелюдські легені, щоб весняної чудової ночі влжати в сім хліві.

Губі Петрови не спало ся. Вже кілька разів він перевертав своє довге кремезне тіло з одного боку на другий, та чи духота, чи гомін і регіт товаришів, чи непокійні думки не давали склепити ся очам. Та й не одному Петрови тікав сон від очей. Худорлявий патлатий Корецький — „піп“, як його звичайно дражнили, — закинувши руду кудлату голову аж за засмальцьовану подушку, тонісіньким ніжним тенором викликав шалений регіт товаришів. Мабуть тютюновий дим, що повільними хвилями гойдав ся у важкім повітрі, нагадав йому церковну службу, і він із захопленням вичитував „панахиду“ по завчасно „скончавшейся“ рабі божій „Конституції“. Се була найулюбленіша його забавка, й вигадливості його в сім напрямі кінця краю не було. А на службах церковних він знав ся гаразд.

Люде балакали, що Корецький років із шість тому був най-

кращим співцем-тенором найбільшого хора в губернському місті, але за п'яцтво його прогнано, й він тиняв ся по численних „провінційальних“ хорах, аж поки не допив ся до шахтаря. Де-хто присягав ся, що він був колись справжнім попом, а розстрижено його за те, що на підпику дав дулю самому архиреєви, як той нахваляв ся спровадити його на спокуту у монастир. Але доладу ніхто не знав, хто він і звідкіля, бо сам Корецький не любив оповідати про себе і дуже гнівав ся, коли хто, надто цікавий, допитував ся про його минуле життя. Певним було тільки те, що він докладно тямив церковних служб і кохав ся в церковних співах, хоча ніколи не співав своїх пісень поважно, а завсїгди жартома.

— Во блаженнім успенїї ве-е-ечний покій подаждь, Господи, успшей рабі твоїй Конституції і сотвори їй ве-е-еч-ну-ю па-а-мять, — надтріснутим, але мелодійним голосом виводив Корецький, злегка хлипаючи з жалем для цілковитої ілюзії, а з другого боку ростинала ся по хаті рідка хриплива октава забойщика Шипила.

— Ве-е... — починав він гучно кашляючи й сплюнувши з лави на підлогу.

— ... ечная па-а-мя-а-ать, — срібним голосником тремтів тенор Корецького, мов невідомо звідки раптом виринула давня забута мрія, і два голоси, як два рідних брати, міцно обнявшись, сповнили огидливу чорну халупу чимсь невимовно гарним, ясним, від чого, не зважаючи на легкодушний, блюзнірський, часом сороміцький характер співу, довго брєнів у душі сумний, але приємний, ніжний біль.

„Панахида“ кінчала ся, і веселий регїт, жарти сипались з усіх кутків.

— Здорово, Шипило!..

— Тепер — амінь! не встане куча проява!..

— Хіба ми поможемо підвестись, а самій — годї

— А ну, Корецький, валяй многолїття!

— Ні, панове, се вже спеціальність вельмишановного дяка Шипила.

— Як би не сморід, та не калюка з прусаками, то, їйже-богу, подумав-би, що в церкві.

— М-гу... йому ще й не подобають ся наші горниці.

— Ха-ха-ха! чим не панський дїм?

— Сей дом оте-ець со-озда, сей дом си-ин у-утверді, сей до-ом... — провадив вже нової Шипило.

Вони двоє були справжніми улюбленцями сієї трудящої, безжурної купки, зовсім випадково зібратих звідусіль людей. Біль-

шість із сих сердег була звичайними хліборобами, що позаходили сюди на заробітки: з першим проміннем літнього сонечка, з першим зеленим колосом вони знову потягнуть на рідні ниви, в рідні села. Хіба третина з усієї людности на ріжних шахтах склала ся з постійних фахових шахтарів, та й ті не мали великої давности діда-прадіда: навіть рідко в кого й батько шахтарював. Се була здебільшого селянська голота, котру житте переконало, що все одно, мовляв, здихати з голоду, чи то в рідній мачусі-країні, чи тут на чужій стороні. А до того ще, хто попожив отут з десяток довгих, як вічність років, в тяжкій нужденній праці, та пополив не одну печеру в землі своїм кривавим потом, то й чужина зда-ла ся йому за рідний край, і жалко було розлучати ся з нею: чоловік не вовк — до всього звикне. Багато було й таких, серця котрих слова „рідна країна“ ані трішечки не ворушили, і уявляли вони собі сю річ цілком зайвою й позиточною хіба тільки як місце, звідкіля їм в ряди-годи хтось висилає пашпорти. Се був найбільш неспокійний елемент, непевний для поліції й грізний для хазяїнів.

До останньої категорії належали й наші співці — Корецький з Шипилом. Що балакали люде про Корецького, ми вже зазначили. Що-ж до Шипила, то сей і сам завжди залюбки, навіть з погордою, оповідав про своє походження й минувшину. Оскільки правди було в його авто-оповіданнях, сього й він запевне гаразд не тямив; видно було, що багатьом казкам своїм сам автор няв віру. А розказував він, що батько його був статський совітник і кавалер, мав якусь значну посаду по казенному коннозаводству, а сам він був старшим бухгалтером на одній з південних цукроварень. Далі біографічні відомости були досить непевні: хтось, чи то касір, чи може хто инший, ростратив заводських грошей сорок тисяч та в сю прикру історію ніби то вплутав і бухгалтера; обох посаджено у тюрму, касіра суджено; Шипило втік із тюрми й тиняв ся по всіх усядах: був і на золотих копальнях у Сибірі, і на Уральських заводах, і „крючником“ на Волзі; але там хтось упізнав його, й він знову трохи не попав у „тюряку“, та загодя пятами накивав аж на Донецькі шахти. Що в сих пригодах було правда, що бредня — годі було дошукуватись. Певним було тільки те, що ся химерна людина була не простого походження, бо й тіло, й мова, й звички свідчили про те. Певним було й те, що Шипило був дотепним „забойщиком“, хоч і митецьким пянюгою, добрим співаком і химерником.

Отсе тільки що артіль повернула ся з шахти, повечеряла й

хутчій поскладала свої натружені члени на лави. Але у висках досі стукало, тіло нило, і сон тікав від запалених очей.

— Влаготворителям і создателям дому сего,—несамовито напружившись, вигукував уже Шипило грубим, як з барила голосом, і шибки жалібно бряжчали у вікнах, а за дверима хтось одурено кашляз і плював з пересердя, — і *схорони* їх...

— Ха-ха-ха! — розтинали ся по хаті.

— ...на мно-о-гія лі-і-та!.. Фу, на силу дотяг!.. Чом же ти мовчиш, попе? Сип „многая“...

— А погібелі на вас немає, ироди! — раптом почуло ся від порога. — Чи ви мовчатимете хоч у ночі, щоб вам заціпило! Люде сплять, а вони ревуть, як бугаї, щоб ви каменем заснули, анцихристи!

— Ого, як з мішка засипала!

— Ха-ха-ха! по шістьдесят верстов в годину смалить.

— Оксано, чи ти не тю?

— То за тобою, попе, страждає, а ти тут акафиста виспівуєш...

— Не журись, Оксано, зараз прийде.

— Щоб ви безвісти зайшли, осоружні! — плюнула Оксана й люто грюкнула дверима, а навздогінці їй вибухнув веселий нестримний регіт.

II.

Петро лежав мовчки горілиць і байдужо слухав усі вигадки Корецького й Шипили, але, коли почув ся сердитий Оксанин голос, він почув, як кров ударила йому в голову й запалало обличчя. Мимоволі підвів ся він на лікоть і слухав. І прикро йому було, що вона так погано лаєть ся і ще гірш вражали його сороміцькі уваги товаришів. А коли нагадали про Корецького, то щось вороже заворушилось в середині до нього, хоч ранійш Петро сього не помічав у собі ніколи. Він знав і ранійш, що Корецький ходить ночувати до Оксани, як усі поснуть, але ставив ся до сього цілком байдуже. Коли зараз він спіймав себе на зависти, то страшенно здивував ся, плюнув од несподіванки й перевернув ся на бік, силкуючись заснути. Та невгаваючий гомін, страшенна духота, сморід не давали йому навіть задрімати. Петро підвів ся, взяв подушку й потяг з хати в степ.

— Це ти, Петре? — почув він, проходячи повз Оксанину хижку в сніях. Кров ударила йому в голову, у висках застукало, в роті висохло. Він зупинив ся на мить.

— Я... — ледве відповів він пошепки і затаїв дух.

— Куди ти? на траву?

Він стояв, як стовп, і не міг поворухнутись. Було темно, але в його уяві стояла Оксана, пишна, хороша, як у казці, стояла й дивила ся таким поглядом, яким останніми днями позирала частенько на нього. „Зайти?“ мигнуло йому в голові, але страх, що він помиляється, що й тепер вона прожене його, а товариші сміятимуть ся з нього, втримав його. Він нічого не відновив і вийшов, похнюпившись.

Вже заняли ся зорі. Нічна прохолода приємно обхопила Петра. Він прислухав ся. Далеко, десь у другім кінці шахтарської „колонії“ одноманітно рипіла дешева „гармошка“ а хрипкий голос на одній ноті недбало, ніби страшенно втомившись, підспівував їй. З недалекої шахти доносилось шипінне пари й гуркіт грохотів, що сортували вугілля. Не мигаючи, світили огники електричних ліхтариків. Степ слав ся зараз за дворичем, треба було тільки перестрибнути межовий копець. Скрізь по траві розкидано було темні й білі постаті шахтарів, що не витримали хатнього духу й вийшли спати на вільне повітре. Подекуди гомоніли. Петро обминув валку товаришів і ліг трохи осторонь.

Довго іще він перевертав ся з одного боку на другий. Після отруєного кептягою повітря шахти, після дванадцятигодинного пробування в ній, голова палала, очі ніби хто піском позапорошував; стомлене тіло потрібувало відпочинку, але сон не йшов на очі. Петро повернув ся горилиць і, підоклавши руки в—голови, дивив ся у з-чорна — синє небо з безліччу зір, на велитенський Чумацький Шлях, що з півдня на північ простяг ся через усе небо. Ліворуч крадькома насовувались темні важкі хмари, але велічезний завод, червоним світлом шугаючи до половини неба, зраджував їх; здалека досягали пронизливі гудки паровозів на станції, а позаду жагуче зітхав степ в ніжних обіймах чорної зоряної красуні-ночі.

І пригадало ся Петрови рідне село на Україні над прозорою річкою; убоге, але таке любе, хороше село серед рясних садків, оточене зеленими левадами. Глуха ворожнеча заворушила ся йому в середині до сих чужих обшарпаних халупок та шахт, що завчасу заїдали молоде, повне сил, життє, котре віддавалось на поталу за черствий, облитий кровавим потом, кусень хліба. Спустившись сажнів на сто під землю, Петро ставав, або до „забою“ або до „пічки“ й завзято довбав гострим кайлом тверде блискуче крихке вугілля, надовбував за „упряжку“, се-б-то за дванадцять годин,

вагончиків три—чотирі і, знесилений, розбитий, хворий, підіймався „на-гора“, щоб, наївшись гаразд, відпочити останні дев'ять-десять годин, а потім знову лізти в шахту. Хто не бував ніколи у вугільних шахтах і на власні очі не бачив шахтарської праці, той не зможе навіть приблизно уявити собі того пекла, і треба ще дивуватись, що де-хто з сих замучених, замордованих людей надає життю своєму якоїсь вартости: більшість з них ставить ся цілком байдуже до факта свого животіння. Чи дивно-ж, що, коли у шахтаря вибереть ся вільний день, свято, то він напиваєть ся п'яний як ніч, і часто-густо збиває страшенну бучу? Чи дивно-ж, що всі вважають шахтарів якимись розбійниками, зайдиголовами, „одчаюгами“, коли їхнє життє для них самих не варт доброго слова.

Петро не п'ячив ніколи. Він належав до тієї категорії робітників, що або вже проспали ся навіки, або й зовсім не п'ячили. Се був новий тип шахтаря, що заявив ся на світ Божий не що давно, на нашій пам'яті. І таких було вже досить багатенько. Не зважаючи на їхнє тихе поведіннє, де-хто почував не малу таки тривогу й небезпеку, помічаючи, як хутко збільшують ся й міцнішають гуртки сих „непевних“. Хазяйни й начальство взивали їх прахвостами, інтелігенція — свідомими робітниками, шахтарі—демократами, а сами вони звали один одного товаришами, чого не робили інші робітники, хоча се була річ цілком легальна. По сій причині того, хто вживав у взаємних відносинах „ви“ й „товариш“, вважали вже за людину небезпечну, й сі, небезпечні, мусили таїтись із своїми думками, розмовами, замірами не тільки від „крюків“, але й від свого брата, шахтаря. Вони були найкращими робітниками, але, не дивлячись на те, хазяйни залюбки увільняли таких, бо се був елемент небажаний, штрайкарі. Коли-ж на кожній шахті й можна було здібатись з сим небезпечним елементом, то хіба через те, що останніми часами вигонити їх зробило ся трохи боязно: їх стало занадто вже багато, і що-дня їхній вплив на інших робітників збільшував ся. Стиснувши гнів, з ними починали рахуватись, яко з певною силою.

III.

Крізь дрімки почуло ся Петрови, що хтось пильно дивить ся йому в обличчє. Він росплющив очі й раптом схопив ся, побачивши біля себе нахилену жіночу постать.

— Хто тут? — ледве вимовив він придушеним тремтячим голосом.

— Я.

— Оксана?

— Еге-ж.

— Чого тобі?

— Нічого.

Петро розсердився на свій переполох, на неї, що не вість чого перебила йому сон.

— Як то — нічого?

— А так — нічого. Хіба коло тебе й посидіти не можна? Адже-ж земля не твоя, а панська, ха-ха-ха!.. — лукаво, але невимовно гарно засміялась Оксана, і в пітьмі блиснули чудові білі зуби.

— А геть к чортам! Виспить ся за день та й швендяє скрізь і людям не дасть відпочити, — гримав Петро, знов укладаючись спати.

— Та й сердитий-же ти який... ха-ха-ха! Хіба я тобі заважаю спати? Ну, спи собі, а я сидітиму й дивитимусь на тебе... ха-ха-ха!..

— Хм... та що я тобі — звір який, чи що, що ти дивитимеш ся на мене? Геть, кажу!..

Голос його тремтів, і він почув, що йому не хочеть ся, щоб вона йшла.

— Ха-ха-ха, — сміялась вона. — Ні, не звір.. А може й звір, тільки вродливий, гарний, хороший звір, такий, що дивила ся-б і не надивила ся ніколи... Не підуй!

— Слухай, Оксано! їйже богу, по потилиці займу, — суворо але вже не з таким серцем промовив Петро. Йому й досадно було, що перебито так тяжко намучений сон, і приємно, що про нього так говорить гордовита Оксана.

— Ха-ха-ма... не даси, голубе, не даси.

— А то подивлю ся, мабуть?

— Так, не даси — й край. Мені, голубе, ніхто ще по потилиці не давав, відколи я стала дівкою, бо... нехай тільки хто спробує.

В темряві іскрами блиснули великі, чорні очі.

— Ого, яка ти страшна, подумаєш!

— Ублю! — прошепотіла вона, нахилившись над ним.

— Не подужаєш,

— Отрую!..

— А геть, хай ти скажиш ся, сатанюко! Йди до свого попа.

— Ха-ха-ха... зависно?

— Хто? я?.. Вигадай ще що.

— Не завидуй, не завидуй, голубчику: хай прийде, я прожену його, — набрид уже.

Вона ще нижче нахилилась над ним і тихим пристрастним

шепотом туманила голову. Йому здавало ся, що він бачить її лице в небі, і що очі її — то дві зірки так бажано дивлять ся й мигають йому, а голос — то шепіт таємної весняної ночі та давнього вільного степу, певною невимовної влади, непоборної сили. Сей шепіт вабив, закликав до себе, і годі було змагатись з такою принадою. Хотіло ся залишити все, все, кинутись і потопнути в невідомім, солодкім.. А ніч.. Ні, то не ніч, то вона, чарівниця Оксана, то її голос, мов чудова музика в-ві сні, так ніжно, загадково брелів над ним.

— Тепер я тебе кохаю, дуже, дуже, як ніколи не кохала. Я тебе кохаю, бо в тебе такі чудові, променисті очі, чорні-чорні брови, кучерявий чуб... Ти такий хороший, як ніхто з наших, у тебе така струнка та гнучка постать... Щаслива буде та, котру ти покохаєш... І я буду щаслива... ха-ха-ха!.. бо ти-ж мене вже три-ишечки любиш...

— Слухай, Оксано, — промовив Петро, підвівши голову, — чи ти не сказала ся? Серед глупої ночі сновигаєш отут. Товариші бо-зна що подумаютъ.

— Сплять твої товариші.

— Все одно, тікай.

— Не піду, хоч убий не піду. Я знаю, ти розумний, ти „демократ“, ти читаєш книжки і водиш ся з такими-ж розумними, як сам. А я дурна і нічого не знаю... Я вмю тільки кохати... Ось тепер тебе покохала хіба-ж так.. Любий, хороший... Чого ти гніваєш ся? Хіба я винна, що ти такий вродливий? Хіба я винна, що так палко кохаю?.. Не гнівай ся, любий, гарний...

Вона злягла на лікоть і напружено дивула ся йому в вічі. Було темпо, але Петро виразно бачив, як горіли їй очі й високо підіймались під сорочкою груди, як вона вся здригала ся якомсь, ніби від холоду; він почував, що єдине його слово, і ся чудна вродлива шахтарка віддасть йому все, без жалю, не вагаючись. Він не міг одірвати свого погляду від її чудових диких очей; кров застукала йому в висках, в горлі висохло, і він мовчав. А вона невимовно хороша, чим далі, все ближче тулилась до нього, перегинаючись своїм розкішним станом, і ніжно, підслесливо шепотіла палкі хвилюючі речі.

— Я знаю, що ти не такий черствий, якого вдаєш із себе. Ти тільки соромиш ся самому собі признатись, що тобі дуже хочеть ся покохати мене... Чи може я погана?.. Скажи... Скажи-ж, чому мовчиш?.. О, ні, голубе, я не погана, — ти думаєш, я не знаю? Ого... Я хороша. Котрий небудь шахтар батька вбє, аби

бровами моргнула. Я бачила, як і твої глибокі очі, байдужі очі, не раз так хтиво дивились на мене... Але ти демократ і боїш ся... Ха-ха-ха... Скажи, невже демократи ніколи не кохають? Га? Та ще такі хороші, як ти?.. Чого-ж ти мовчиш, любий?.. чого мовчиш?..

Її руки гадюкою обповили його круг стану, й гарячі, як жар пишні вуста впяли ся йому в сухі губи. Він почував тепер, що йому не під силу одірватись од неї, що над ним усім, над його серцем, над розумом в сю мить — її влада. Він забув усе на світі...

За скільких хвилин вона сиділа вже коло нього й мовчала, тільки сміяла ся мягким дрібним сміхом, а він лежав горілиць, закинувши руки за голову, з заплющеними очима, і важко дихав. Він нічого не думав; в голові йому кружило ся, й солодка знемога розливалася по всьому тілі. Зітхала нічка; глузливо, як посміх Оксанин, мигтіли зорі; сопли поблизу шахтарі. Хмари посунулись геть на південь, а навздогін їм шаленим вогнем нечутно реготав завод.

— Дрімаєш?.. Ха-ха-ха... Ну, спи, мій любий, соромливий демократе, ха-ха-ха!..

Петро мовчав. Оксана встала й пішла, злегка похитуючись, мов п'яна. По видови її так і не розглажувалась щаслива усмішка раювання й перемоги, і здавало ся, що вся істота її тремтить від внутрішньої найвищої для неї радості. Вона не чулась, як перейшла порослий полинем та лободою копець і опинилася перед розчиненими в сіни дверима.

Раптом вона одсахнулась, побачивши в темряві погрожуючу постать Корецького.

— Де ти була? — прошепотів злісно він.

Оксана нічого не відмовила, тільки щасливо засміяла ся.

— Де ти була, я тебе питаю, повіє?

— А тобі яке діло, рудий собако? — зневажливо підняла голову Оксана й облила Корецького призирством.

— Убю, наволоч!..

— Ха!.. ото страшний!..

Він замахнув ся кулаком. Чорним блиском, як вугілля на сонці, засвітились її великі хижі очі: вона раптом зігнулась, як кішка, й довге тіло Корецького простягло ся по землі. Грюкнули двері в Оксанину хижку, клацнула заціпка, і в ту-ж мить страшенна торохкотня в двері розітнула ся й збудила дрімаючу ніч. Де хто з шахтарів підвів голову, прислухав ся, і промовивши: „Який воно чорт товчить ся, як навіжений?“ знов захріп.

Нарешті все ущухло.

IV.

Прокинув ся Петро перед самим гудком. Трохи не всі товариші його вже повставали й умивались на дворі. Сонечко зійшло, й крізь ранкову прохолоду почувало ся його приємне тепло. Високо-високо над головою бренив жайворонок; здалека чув ся довгий пронизливий свищик паровоза; сивий туман висів над далеким ставком; чорний дим від шахтового димаря нерухомою смугою висів у повітрі. Пахло зеленою травою й сірчаним димом від курившого біля шахти глею.

Петро схопив ся. Голова йому тріщала; боліло все тіло. Похмурий з позеленілим обличчям, взяв він на оберемок подушку й одіжку і потяг до „казарми“. Шахтарі лагодили ся до сніданку; де-хто молив ся Богу. Корецький сидів похмурий, як ніч, і люто позирав з під рудих брів на Оксану, котра подавала страву. Коли Петро вмив ся й сів до столу, веселий регіт і жарти сипали ся звідусіль.

— Чого се ти, попе, вночі собак дражнив грюканням?

— Торохкотів, як нечистий по коробці.

Корецький мовчав. Він бачив, як ласкаво й закохано дивила ся Оксана на Петра й зрозумів усе. Злість душила його, але, глянувши на нового Оксаниного коханця, він трохи не зареготав ся; той сидів, як з хреста знятий, і недбало ворухив щелепами. Видно було, що їжа не йшла йому в пельку.

„Мокра курка“, — з задоволенням подумав Корецький, і серце йому потроху заспокоювалось: він певний був, що таких супротивників не страшно.

— Ти нездужаєш? — спитав він Петра, щоб звернути Оксанину увагу на розкислий вигляд нового героя і хоч трохи помститись. Але спостеріг, як трівожно блиснули її очі, спинившись на Петрові. Той мовчав.

— Чи не з переполоху? Ти мабуть налякав його, попе, вночі? — засміяв ся Шипило.

— Дяче, дяче, не дуже варняче.

— Піп гніватиметь ся.

— Та він і без ваших балачок сердитий.

— Ну й лукава-ж вража Оксана.

— Оксано, чом ти не пускала його?

— Хай він тобі повісить ся, — огризнуаась Оксана і з ненавістю подивила ся на Корецького.

— Хо-хо-хо!.. пиши попе, пропало!

— Чи не в дяка часом втаскала ся?

— Ні, за попом мабуть чортового батька поспішиш ся, — зареготав ся Шипило і встав з-за столу. За ним почали виходити й інші.

З шахти вже чув ся довгий-довгий відливий гудок. Треба було кидати все й бігти на роботу, щоб не спізнитись і не дістати штрапу. Забравши свої звичайні шахтарські знаряддя: лямпочки, кайла, обушки, робітники один по одному почали виходити.

Петро виходив останнім.

— Ти нездужаєш? Може на сьогодні не пішов-би в шахту? — змітаючи крихти з столу на поміст, спитала його Оксана й облила ніжним ласкавим поглядом.

— Так, отсе за-ради тебе і втерю упряжку, — накупившись муркнув Петро й вийшов.

— Ха-ха-ха, боїш ся, дурненький! — почув він навздогін знайомий сміх.

Петро почував себе надто кепсько, але не zostав ся в „казармі“, аби не бачити Оксани. Він не міг забути минулої ночі. Глухе, невиразне вороже почуття до неї ворухилось йому в середині; він ненавидів її за те, що вона наздобула якоїсь химерної, чужої досі йому, влади над ним, над його серцем, що вона якимсь вихором втислась йому в життя, щось дороге, гарне поломала, понівечила й зіпсувала його рівновагу. Він почував, що се не жарт, а якась темна сила, котрої важко позбутись, раз піддавшись їй. Се почуття якось прикро відалось йому в мозок і туманило розум. Він відчував зараз настирливе бажання разом скинути з себе сей тягар, чудний, невимовний, незрозумілий йому: здавало ся, як зробиш се, то одразу стане й весело, й здорово.

По дорозі до нього підійшов Корецький.

— Вона до тебе приходила? — не дивлячись на Петра, тихо спитав він.

— Хто? Оксана?

— Ну-да.

— А йди ти під три чорти з нею разом! — розсердив ся Петро.

— Се не відповідь, — блиснув очима Корецький. — Ти кажи мені: була вона в тебе?

— Ну була... То що?

— Ти кликав її, чи вона сама прийшла.

— Сама.

— Ну?

— Що — ну?

— Та що ти дурня вдаєш? Хе... він не розуміє...

— Знаєш що, товаришу: відчепись ти від мене вкупі з нею. Коли хочеш, щоб не ходила, привяжи її.

— Та ти не сердь ся, Петре, — лагіднійш трохи почав Корецький. — Ти ж знаєш, що вона моя, ну, й не лїзь.

— Чудний ти, як я подивлю ся. Я не розумію сього слова — „моя“. Вона-ж людина й до того ще самостійна.

— Вона не людина.

— А хто-ж?

— Звірюка, котра може бути або твоєю, або моєю, або ще чиею.

— А на мою думку, ти здорово помиляєш ся: коли-б воно було не навпаки.

— Ну-у, дурниці!

— Та далєбі... У всякім разі, не нагадуй ти мені про неї: нічого спільного не хочу я мати з нею.

— Хіба?

— Та справді.

— Ну, спасибі... А я думав... Тепер бачу, що й надалі ми будемо товаришами.

Корецький одійшов.

— Чудний, — посміхнув ся Петро й здвигнув плечима.

Звідусіль з „балаганів“ (так звали робітники свої нечепурні оселі) виходили шахтарі й простували до шахти: де хто мовчки, а де-хто перекидаючись жартами, розмовляючи весело, ніби наближала ся не каторжна праця, а веселий, гомінкий бенкет. Молоді „коногони“ з мідяними каганчиками на картузах і „саношники“ до самої шахти стрибали „в довгої лози“ й сповняли ранкове повітре дзвінким реготом та гуканням, пересипаючи свої влучні уваги й жарти зовсім не до-речі ріжними сороміцькими вигадками й лайкою. Старі не звертали на се жоднісінької уваги, ніби так і годило ся. Видко було, що ніхто навіть не помічає сього, і що се — звичайний шахтарський жаргон. Свідомих одразу можна було пізнати: вони не лаялись, тримали ся гурту й провадили якусь загально цікаву розмову.

Назустріч юрбі із-за глею почала виходити так звана „нічна зміна“. Сірі од глею, з чорними обличчами од вугільного пороху, постати рухали ся поволі, мовчки, ніби слабі на сплячку. Зморені очі не реагували навіть на сонце, а коли хто з свіжої юрби звертав ся до них з привітанням, то вони не відповідали. Тільки клопотливі артільщики, сі павуки-глитаї в міньятюрі, жваво звіряли рахунки загорьованого робітниками за ніч.

Одним скінчила ся „упряжка-ніч“, другим починала ся „упряжка-день“.

V.

— Ти гніваєш ся? — спитала ввечері Оксана, коли Петро виходив з подушкою в степ.

— Чого-ж мені гніватись? — відповів він, уникаючи її очей, що дивили ся на нього з якоюсь ворожою пристрастю.

— Я прийду до тебе, хоч ти вбий мене, — прошепотіла вона, нахилившись до нього, й очі її блискнули в п'їтми сіней.

— Слухай, Оксано, відчепись ти від мене.

— Боїш ся? — засміяла ся вона зневажливо.

— Кого?

— Демократів своїх, ха-ха-ха!

— А геть к чортам!

— А я проте прийду, й ти не проженеш мене.

— Знайди собі кого иншого, тобі-ж все одно.

— Справді?

— Адже-ж ти до мене скількох уже кохала.

— Зависний? ха-ха-ха!..

Вона сміяла ся тихим, як дзюрчанне струмочка, сміхом, а він махнув рукою й вийшов.

Смеркло. Петро вижидав, лежачи, поки зовсім стемніло, потім підняв ся й зник в темряві.

Оксана бачила, де він лягав. Діждавшись, поки всі поснули, обережно підкрадаючись, мов кішка, підійшла вона до його постелі, нахилила ся й остовпіла. Вона ніколи такого не сподівала ся. Страшений, палаючий гнів опанував нею; вона важко дишала, лица їй палали. Оксана була певна, що він зробив се, навмисне: як би вона не сказала йому, що прийде, то він безперечно спав-би на місці. А то втік, щоб переждати, поки вона вернеть ся до себе в хату. Простоявши хвилину, вона сіла на траву. Думки попережали одна одну, чорні, як грайворонь, вихорем закрутили ся в голові. Такої образи вона ще не мала ні від кого. Щоб її, Оксани, ласкавий погляд котрої робив щасливим кожного, кому вона усміхала ся ненароком, щоб її так зневажливо уникати? Ні, вона до сього не звикла!

Через копець перестрибнула висока худа постать і наблизилась до неї.

— Хе-хе-хе!.. нема, говориш?

Вона мовчала, склавши руки на колїна й притиснувши їх підборіддем.

ЛНВістник 1910 кн. I.

6

— Марно час тратиш: він не скоро повернеть ся.

— Одчепись, попе!..

— Хм... от дурна! Кажу-ж, що він прийде хіба аж удосвіта. Не діждеш... Ходімо краще зо мною.

Корецький наближав ся, присів і обняв її за стан. Оксана схопила ся.

— Де він?

— А цікаво? Нехай-же покортить трохи.

— Падло!

— Чого-ж ти лютуєш?

— Де він, я тебе питаю?

— Не скажу.

— Скажи.

— Ходімо зо мною, тоді скажу.

Вона подумала хвилину.

— Брешеш?

— Йй-же Богу, скажу.

— Ходімо.

— От бач, яка ти невдячна, — говорив він йй, сидячи біля дверей на ослоні й обхопивши її стан рукою. — Він не хоче знати тебе, проміняв на товаришів, а ти липнеш до нього. Мені також треба було бути на зібранне, але я не пішов, бо знав, що тебе бачитиму.

— Дак він у демократів?

— Еге-ж.

— А я думала...

І вона засміяла ся своїм чудовим загадковим сміхом.

— Ну, як що так, то ти мені більш не потрібен.

Вона схопилась, скочила в сіни й хутко замкнулась у своїй хижці.

— Виходить. — край!.. — муркнув Корецький, — ми, значить, в заштаті... Та-ак... Ну, та чорт з тобою!..

Він зачинив двері в „казарму“ й пішов на зібранне.

VI.

Прошло кілька часу. В трудящій п'яній житті колонії шахтарів і колонії служачих повіяло чимсь незвичайним, тривожним. Ходили чутки про штрайки і вливали якийсь новий настрій в темну, задурену масу. Шахтарі вже не так байдужо ставали до роботи, в їхніх руках помітно було недбалість; у свято було менш п'яних. Вони частійш, ніж звичайно, збирали ся купками, чи то на вулиці, чи то в шахті, і жваво, бадьоро розмовляли або змагались.

„Демократи“ якось раптом зажили собі великої пошани; кожного цікавило, про що вони говорять, що мають чинити завтра, по-завтра і т. д. Цікавили всіх і їхні зібрання, але всякий тямив, що то річ недосяжна за-для звичайного робітника; тим зібрання сі що-дня набували собі все більшого авторитету, хоч ніхто гаразд і не знав, про що там, властиво, говорено, які постанови ухвалено; ніхто не знав навіть, де ті зібрання відбуваються: балакали тільки, що кожного вечора „демократи“ вишукують нові місця для ради. По-між служачими також ходили різні чутки, одна чуднійш за другу: говорили, буцім шахтарі збирають ся вчинити погром і перерізати всю контору, і дивно, що де-хто няв віру сій нісенітниці, збирали ся навіть наради й обмірковувались найкращі засоби самооборони. Про сі наради довідали ся й шахтарі і страшенно реготались, а свідомі обурювались, бо се дуже скидало ся на провокацію. „Чортові буржуї, заячі душі,“ — незадоволено бурчали вони. Поліція з ніг збила ся, вивідуючи — де, що і як, але або нічого певного не довідала ся, або вдавала з себе, що нічого не знає, вважаючи небезпечним гостро йти супроти людей, котрим, мовляв, сам чорт не брат. „Убють, сучі сини, з-за вугла, що ти з них візьмеш!“ — говорили городовики й доносили „по начальству“, що допоки „все обстоить благополучно“.

Оксана за сі дні не мала нагоди сказати ані словечка Петрови. Вона бачила, що він уникає її, і страшенно лютувала, клянучи на чім світ отих харцизяк, отих „демократів“, і не ховала ся із своєю неприязню. Та ніхто не слухав її, бо їхній авторитет стояв уже надто високо, а „харчевники“ її глузували з неї й дражнили „матушкою-удовою“.

— Кепська ж твоя, Оксано, справа: наплював на тебе піп.

— Ха-ха-ха! куди там до Оксани, — в демократи пошив ся.

— А нехай на вас доля наплює, прокляті! — огризалась вона й вишуквала лиш нагоди, щоб побалакати з Петром.

— Петре, спіймала вона якось його одного в сінях.

— Ніколи, ніколи мені з тобою панькатись, — замахав він на неї руками, навіть не спинив ся, не глянув. А на порозі стояв навісний Корецький і нахабно реготав ся.

Оксана пополотніла від такої образи й одразу не змогла промовити слова, але хутко прийшла до памяти, облила веселого Корецького з голови до ніг поглядом зненависти й призираства й замкнула ся в своїй хижці. Люта злість душила її, й думки одна одної темнійші кублились, перевертали мізок. Вона не гнівалась

на Петра, бо тямила, що він „баба“, і що вчепись вона за нього ранійш, перемога була-б на її боці, а тепер пізно: „демократи“ заволоділи його розумом, його серцем і душею. Бурхлива ревність упялась їй в серце, затуманила голову, і вона ладна була порозривати „їх“ на шмаття. Оксана лежала й важко дихала. О, она не звикла зроду до зневаги, вона, коли кохала кого щиро й палко, то вимагала й собі тако-ж...

— „Так нїт-же, я їм покажу, що я сильнійша за них! Я вирву в них Петра, й він буде або мій, або нічий!“

І вона щось вигала.

VII.

Було свято. Увечері почав накрапати тихенький дощик. Та на те ніхто не зважав, і поміж „балаганами“ стояв гомін, пісні, регіт, рипаннє „гармошки“. По-під хатами сиділи шахтарки-молодиці й лускали насіння. На вулиці зібрався чималий гурт робітників: вони уважно про щось розмовляли; круг них бавилася дїтвора, дзвінким реготом сповняючи повітря.

Оксанина артіль вже повечеряла: де-які з шахтарів полягали спати, а інші поросходились. Оксана сиділа на ослонї під своєю „казармою“ й не хотїла йти до гурту молодиць. Видко було, що їй нудно, і що вона когось жде.

Незбаром дощ побільшав, і всі з вулиці поховалися по халупках. Оксана не пішла в хату. Смеркло потроху. Вона сиділа, кутаючись у рядно, й пронизувала пїтьму своїми гострими очима.

Промайнуло ще з пів-години. До Оксани наблизилась широка незграбна постать городовика. Вона схопилась.

— Се ти, Свинарьов?

— Я... Ходїмо, наші вже ждуть.

— Ходїмо.

— А то може сказала-б де, то ми сами знайшли-б... Справа, бач, дуже делїкатна, не по женській часті.

— Ні, ні, я хочу сама подивитись, як їх спїймають, голубчиків. В печінках вони менї сидять. Тільки-ж глядїть — не обдурїть, щоб Петра менї пустили.

— Хо-хо-хо! Ну, а то як же: сказано — значить, пустимо. Цїлуйся з ним. Ваші всі там?

— Усі... й Шипило. й піц, і Петро.

— Так...

Вони пішли. Оксана йшла швидко, і городовик, брязкаючи шаблюкою, ледві поспївав за нею. Недалеко од шурфа їх оточило ще четверо городовиків і десять козаків з гвинтовками.

— Їх благородія немає? — спитав у них Свинарьов.

— Нема ще.

— Подождемо, значить, малость.

Оксані було трохи нїяково. Полїцаї тихо про щось шепотїли в темряві й сміяли ся, а їй здавало ся, що то з неї. „Втікати?“ думала вона: „ні, все одно не пустять, та й справу треба довести до краю, а то знову не побачиш Петра ніколи біля себе“.

— Всї? — спитав, виринувши з пїтьми надзиратель.

— Так тошно, — белькнув Свинарьов.

— Тихше, тихше... І артільна куховарка тут?

— Тут.

— Ну, веди, — звернув ся він до Оксани.

Оксана повела їх знов на „колонїю“. Вони йшли, тихо побрякуючи шаблями й гупаючи важкими чобітьми по вохкій землі.

— Тихше, чорти! — прохрипів надзиратель.

Але було вже пізно. Нічну тишу прорізав пронизливий свист; в скількох місцях йому відгукнулись, потім все ущухло.

— А сто чортів на вашу дурну голову! Пропала справа! — лютував надзиратель. — Кажи швидче, де вони зібрались?

— В артїлі Морошкина.

— Туди! — звелїв він городовикам.

Оксана зостала ся сама. Вона постояла хвилину, прислухалась і пішла за полїцаями.

— Хто се? почула вона збоку.

Їй заступив шлях Корецький. Оксана стала. Корецький нахилив ся, зазирнув їй в обличчя й пізнав її. Він зрозумїв усе.

— Ах ти-ж, падлюко! Так ти поліцію нацьковуєш на нас!

Він розмахнув ся й затопив їй кулаком в зуби. Оксана впала, не скрикнувши, а він зник у темряві.

Ранком другого дня шахтарі зостали ся без сніданку: вдо-світа за одежою й росчотом прийшла Оксанина подруга і на всі запитання, — де Оксана? — вона відповідала:

— Не знаю, вона більш не вернеть ся до вас.

О.Л. ГРУШЕВСЬКИЙ.

Українське письменство в 1909 р.

(Літературні вражіння).

Переглядаючи наново при кінці року читані вже колись окремі книжки місячників і числа часописей, перекидаючи наново сторінки повістей і оповідань, згадуєш те давнє вражіннє і часом в дечім його доповнюєш або змінєш... Але звязок з иньшими творами, попередніми повістями, драмами і подїями, не завсїди ясний. Дальший розвиток думок кинених в попереднїх творах, відтїнки, нові в порівнянню з тими давнїми описами і малюнками, се все змушує до порівнянь, до перечитування попереднього. Через те несподїваним, цїнним подарунком звляють ся передруки давнїх творів в окремих збірниках. Тут перечитуючи з рїзних років зібрані разом твори, лекше простежити, як відмінюють ся погляди і манєри оброблення, як нові обставини і подїї знаходять собі обговорєння, як нові літературні впливи зплїтають ся з давнїми спостереженнями... Такі в сїм році збірники оповідань Коцюбинського і Винниченка.

Дуже цікавий вийшов збірник оповідань Коцюбинського. Талановитий письменник пише останнїми часами, на жаль, не богато і в сїм невеличкїм збірнику оповідань на 100 сторінках зібрано майже всї твори письменника за останні три роки. Сї часи — 1906 - 1908 роки — лишили сумні вражіння і тепер перечитуючи давнїші оповідання збірника, ми знов переживаємо настрої тих важких років. Надїї і відчай, бадьорість і сумнїви — всї сї настрої відживають в творах письменника. Вражіннє читача тим повнїйше, що оповідання, зачеркуючи невелику сферу подїй, доповняють самі себе. В двох читаємо ми про погроми, властиво не про самі подїї, а переживання і вражіння від них: в першїм — „Сьміх“ — важкі очікування інтелїгента-адвоката, в другім — „Він іде!“ — масова психологія жидівської людности українського місточка. Таким чином зразки індивідуальних і масових настроїв малюють з рїзних боків сумні переживання важких днїв. Подїбно ж розроблена в двох оповіданнях друга тема — психологія революціонера. „В дорозї“ — недовгий, випадковий антракт в напруженій діяльности партійного робїтника малює нам взагалї психіку сїєї групи суспільства, а „Невідомий“ дає характеристику останнїх днїв перед замахом...

Сей збірничок оповідань викликає перед нами недавнє минуле і підчеркує чулість письменника до подїй і настроїв сучасного бурхли-

вого життя. Але окрім того сей збірничок дає нам можливість пригнитись ближше до вироблення нової манери. Описи природи — літньої в оповіданню „В дорозі“, зимової в оповіданню „Невідомий“ — розроблені тут вповні суб'єктивно... Се дальші кроки від давніх живих описів прутської і кримської околиці; там письменник малював природу об'єктивно, тепер він розроблює суб'єктивну манеру. Розроблює і поглиблює. Таким чином в нудну, здавало б ся, блуканину революціонера по вулицям великого міста письменник вплітає суб'єктивні відтінки і в тісній звязку вражіннь природи з індивідуальними почуваннями відбивають ся дрібні зміни зимової природи глибоко і живо на настрях Невідомого...

Ще далі крок в сім напрямі — *Intermezzo*. Властиво, се вражіння літнього відпочинку на селі. Втомлений турботним, неспокійним життям міста, письменник на який час кидає свої справи, свої заняття, зовсім, вповні. Цілими днями сам оден на полі, однаково далекий від турбот міста і від праці села. Спокійно, без відмін, без подій, ідуть ясні літні дні і ніщо не перешкожає вповні піддаватись чарам природи. Забути сумніви, вагання, вражіння сумних подій і людський гам великого міста... „Мої дні течуть тепер серед степу, серед долини, налітої зеленим хлібом... На небі сонце — серед нив я. Більше нікого. Йду. Глажу рукою соболіну шерсть ячменів, шовк колосистої хвилі. Вітер набива мені вуха шматками згуків, покошланим шумом...“ І в сім яснім спокію літніх полей не тільки відходить нудьга життя, захоплює душу глибокий щасливий спокій і встають знов позабуті колись почуття. „Ніколи перше не почував я так ясно звязку з землею, як тут. В городах землі одігнена в камінь й залізо і недоступна. Тут я став близький до неї“...

З оповідань минулого року не вийшло в збірник— „Дебют“ (ЛНВ). Се спомини з давніх літ, коли оповідач жив вчителем в родині дідича Поляка на селі. Повно і живо намалював письменник сю родину — самого пана Адама, маму Костусю з її пасянсом і демократичними поглядами, хлопчика Стасіка... Не так ясна вийшла психіка самого оповідача, перехід від повної байдужности до глибокого закохання... Але се глибоке закохання не перешкожає часом аналізувати свої почуття, часом навіть ненавидіти саму панну Анелю, її „пісний вид, і довгий ніс і всю її пласку фігуру з гострими дужками плеч, нарешті її клерикальний дух“... Сі риси щоденного побуту панської родини на селі і дрібні зміни інтимного почуття тісно переплітають ся з коротенькими малюнками природи. В малюнках сих письменник провадить суб'єктивну манеру розроблення. Ось наприклад зимовий вечір, в грубі палять соломою. „Долі лежить околіт, слизький, морозний і з житнім духом. В грубі повно вогню, аж гуготить, а Стасік тримає в руках довгу соломку, немов натягає золоті віжки і здержує ними огнених коней, що мчать ся осліп і бють в не-

стями сірими крилами диму. Світло від груби золотить протилежну стіну і круг Стасікової голови сіяє німб“...

Особисті прикмети суб'єктивної манери Коцюбинського виступають яснійш, коли порівняти малюнки природи у Коцюбинського з подібними ж малюнками у інших письменників. Взяти наприклад гарний вступ в оповідання Винниченка „Зіна“. Як у Коцюбинського в оповідання „Intermezzo“ різкий контраст між турботами міста і глибоким спокоєм поля, так і у Винниченка в сім вступі підкреслено контраст нервового напруженого життя міста і спокійної подорожі степом. Автор „Зіни“ також не думає дати докладного опису вражінь такої подорожі, яку колись описано так повно в Чехівській повісті: він зазначає лише деякі головні, релефні риси, але і в сім легко побачити глибоку різницю між манерою розроблення теми у сіх двох письменників...

Оповідання „Зіна“ вийшло гарне. Письменник узяв тут кілька моментів з побуту партійного життя, яке так добре він вмів описувати: живо і релефно намальовано невеличку сценку мітінга робітників залізничці, без деталей, різкими рисами, мов малюнок однією лише фарбою. На тлі сіх партійних відносин і подій різко виступає рішуча фігура, у котрої „над світлим лбом волоссе лежало, як положена золотиста пшениця після бурі“... Ся жіноча фігура виступає більш рішучою та енергичною завдяки контрасту з своїм товаришом м'яккої та нерішучої вдачі: контраст такий, як знаємо, нераз уживає письменник в своїх творах. Малюнок з партійного життя вийшов живий і релефний, неважаючи на ескізність в обробленню.

Інакше написано оповідання „Купля“. Знов моменти партійного життя, як в тім згаданім оповідання, але малюнком з життя він не вдовольнив ся, не обмежив ся. До цікля безпосередніх вражіннь, безпосередніх переживань приклав письменник аксіому, погляд інших людей, иньшої верстви. Ми бачили колись подібний контраст в оповідання „Заручини“, там також ми бачили студента м'яккої лагідної вдачі, який любить щиро, глибоко, але зустрічає цілком відмінну несподівану оцінку свого кохання: се, як памятаємо, розбиває його мрії і надії, руйнує ясний спокій і лишає самого в німім безпомічнім відчаю... Щось таке стало ся і тут в оповідання „Купля“. Приходить ся сказати *щось*, бо в оповідання сім неясно виступає отсей перехід від глибокого повного захоплення щастєм після зустрічи з Ірою в лісі до несподіваного відчаю. І щось шкодить безпосередньому вражінню від малюночка з життя. Наче письменник хотів щось підчеркнути, пояснити і потім вагав ся. Але самий заголовок „Купля“, підчеркнене цінічної аксіоми — „а без купила до девки більше не лізь“ — се все вносить в оповідання щось вигадане, штучне і зменьшує безпосереднє вражіннє від сього живо написанного етюда.

Се приходиться ся повторити з приводу пєси Вишниченка Memento (в ЛНВ). Письменник не тільки малював життє, знайомі йому верстви, але поставив перед собою певну тезу і се відбило ся на самім творі... Пєса складаєть ся з кількох окремих частий: списані з дійности живі і релєфні сцени, фігури вихоплені з близького і знайомого письменнику, а поруч з тим — розмови, характеристики, деталі — штучні, вигадані: вони не потрібні, зайві для внутрішнього розвою пєси, але потрібні для письменника, бо на них будує він свою тезу, ними доказує провідну гадку свого твору.

Головна дїєва особа сієї пєси не зовсім нова для нас. Артист — маляр Кривенко се той же Мирон Антонович з його бойовничим принципом „бути чесним з самим собою“, але Кривенко в труднійшій ситуації. „Бути чесним з самим собою“ се підчеркує лише форму, загальне відношення до життя: відверто, сміливо прятувати до своєї ціли, але яка ціль, до чого прямувати — се індивідуальне питання людини, що вкладає свій певний зміст в сю загальну формулу. Яку життєву ціль ставив перед собою Мирон Антонович, се не ясно в пєсі „Щаблі життя“. Маляр Кривенко вкладає в сю формулу свій індивідуальний зміст. В сю хвилину, в сих обставинах найбільш цікавить його питання про дитину і тут Кривенко хоче додержати свого загального принципа: „бути чесним з самим собою“. В сцені Кривенка з Орисею письменник спокушає Кривенка зрадити, відступити від принципів—„що буде, того не знаєш, а зараз є щастє... Бери ж його...“ Кривенко не піддаєть ся спокусі, але сей конфлікт показує, як важко иноді буває поступати згідно з принципами і нагадує кинені в иньшим місці уваги Орисі — „із принципів, яких не любила“...

Другий конфлікт — се право на дитину батька й матери. Чи думає Кривенко, що дитині його, коли вона буде така, як він її уявляє, ліпше вже зовсім не існувати; чи думає Кривенко взяти дитину свою від матери, щоб виховати її цілком згідно з своїми поглядами і ідеалами — в обох випадках Кривенко, батько дитини, зустрічаєть ся з протилежними бажаннями Антонїни — матери, в основі яких лежить могутній глибокий інстинкт материнства, і Кривенко з своїми переконаннями мусить схилитись перед сям впливовим безносереднім інстинктом матери... Обидва конфлікти закінчують ся трагічно...

Колись літературна теорія приписувала трагічні конфлікти лише визначним індивідуальностям, героям; тепер ми добре знаємо, що наше звичайне буденне життє також дає не мало трагічних конфліктів... Чи дасть письменник в кінці акорд спокою, примирення, чи навпаки закінчить нотою безмежного, безвихідного відчаю — се його, письменника, діло. Але літературна вартість твору багато втрачує, коли письмен-

ник так підчеркує свою тезу і штучними засобами робить з малюнка життя схематичну ілюстрацію, пояснення до своєї теорії, як робить автор „Memento“ в деяких місцях своєї поеми...

При теперішнім захопленню ескізами рідко коли зустрінеш велику повість, як писали звичайно тому двадцять—п'ятнадцять років. В сім році таку повість дала Кобилянська (в ЛНВ і особно)—„В неділю рано зіле копала“, в своїй улюбленій манері. Гарно продумана народня пісня про зрадливого Гриця і про безмежний жаль жіночої душі завжди робила велике враження; глибокий драматизм її захоплював не раз українських письменників. Взяла і Кобилянська заголовок своєї повісти з цієї пісні, взяла і motto з цієї пісні, але не вдовольнилася лише звичайними увагами, змістом пісні і по своєму доповнила його. В ситуації пісні самі против себе лише зрадливий Гриць і покинута дівчина; Кобилянська загострює драматизм тим, що примушує тут виступити поруч тієї пари ще мати й сина. Для цього треба було завести новий момент — давню казку про дитину підкинену батьками до чужих людей. З початку, мов прелюдія, циганський табор з його своєрідним життям, звичаями, поглядами; кілька живо намальованих, цікавих фігур; старшина Раду, старий музика Андронаті, стара Маврина мати. Циганський табор не в щасливий або спокійний момент життя, але в хвилину зворушення, розятрення, і через те малюнок циганського життя виходить ще живіший. Потім табор зовсім зникає, лишивши на місці дитину—підкидька, але не поривають ся звязки з тим далеким відмінним циганським побутом. Щось циганське є в самім Грицю; старий Андронаті навіщає свого внука, а Мавра передає Тетяні свої спомини, свої погляди на долю і свій острах перед зрадливим коханням...

Коли старий Андронаті поклав малого унука коло хати Михайла Довчука, далеко десь сумно виграла трембіта: се на початку самої повісти, після прелюдії. Кінчаєть ся повість, закінчено життя Гриця, і знов Андронаті прислухаєть ся до жалібної гри трембіти... Давню трагедію дівчини закоханої і зрадливого Гриця перенесла Кобилянська в знайому буковинську околицю. Докладних описів селянського життя ми тут не знайдемо. Ціле кохання Тетяни і Гриця якомсь не на людях. Зустріли ся вони вперш і зустрічали ся потім — в лісі... Але все ж таки досить тут розкидано поодиноких уваг, подробиць з місцевого селянського життя і се надає цілій повісти певний кольорит... Живо описано, наприклад, самотнє життя Маври в малій хатці на Чабаниці... Сама саміська серед лісової природи...

Навколо людей та їх життя — ліс... Він близько тут, знає їх життя, привидляєть ся ніби, мовчить... „Ліс оден все знав“, каже нещаслива Тетяна своїй матері... Зустрічи Тетяни і Гриця в лісі, кохання їх зва-

зано тісно з лісом, „в ліс весною прийду, як зазеленіє“ каже Тетяна прощаючись з Грицем. Таким чином з описом кохання Гриця і Тетяни тісно зплітають ся малюнки ліса, ясного і спокійного, тривожного, або задуманого. Природа тісно звязана з життям людей, на тлі лісової околиці проходить усі моменти кохання Гриця і Тетяни; але природа не впливає з свого боку на людське життя, не входить в нього, як в деяких иньших творах Кобилянської. Ся письменниця перша в українській літературі зрозуміла поезію гірських лісів і тепер в сій своїй повісті дала знов кілька коротеньких характеристик лісової природи, тісно звязаних з почуваннями Гриця або Тетяни. Ось наприклад Гриць „кидаєть ся де небудь в траву і лежить от так... круг нього спокій, тишина, мушни вертять ся в соняшнім світлі, калатають дзвінки товарят, воздухом іде одностайний шум смерек і то все догоджає йому...“ Або трагічний фінал повісти: старий Андронаті і Мавра покинули хату Михайла Дончука після похорону Гриця... „І пішли. Злегка лиш колишуть ся ті сосни і смереки, яких вони ідучи нераз білою стежкою мимохить дотикали ся, і колишеть ся лісовий шум в воздуху, успокоюючи пірвані струни в душах, доки не вийшли з ліса; а коли його оставили, він згубив ся цілком і над лісом схилила ся ніч...“

Від сієї далекої околиці з її побутом своерідним новий збірник Ковалева „Похресник“ переносить нас в важкі обставини бориславського робітничого бідунства. В сім збірничку шістнадцять оповідань більших або меньших, більша частина їх з селянського побуту, але все ж таки головну увагу звертає оповідання з бориславського життя „Андрій Кременяк“: воно нагадує нам попередні оповідання, що придбали письменнику славу доброго знавця бориславського побуту поруч з Іваном Франком. В однім місці свого оповідання письменник пробує дати загальну характеристику Борислава та умов його побуту. „Нарід із ріжних кінців світа, збігці з вязниць, дезертири військові з заграниці, розумієть ся, єврейського племена, без імени, без усякої особистої свободи, знайшли тут пріют, зістали нині панами, володіють мов удільні князі, а тисячі білих рабів бе чолом перед кумиром обюченим золотом. Страшне тее золото, страшне тее срібло! Ті атласові бекешпи, ті шовки стоять потоки поту людського...“ (с. 29—30). До того оповідання додає письменник в примітці коротеньку історію Борислава з 6 малюнками: сей додаток дуже цінний для звичайного читача, хоч дуже коротенький.

Борислав не тільки певний продукційний центр з усіма земними сторонами експлоатації, визискування робітників загостреного ще тут „хитрістю чужих та темнотою наших людей“... Борислав захопив в сферу свого впливу сусідні села і се був руйнуючий вплив. „Хитрістю і насильством видерли хліборобови прадідну його землю і його живцем по-

ховали, як скотину під лісом. Трудно було оперти ся хитрим пройди-світам... Землиця тая, кровю і потом руського хлібороба стілько разів скроплювана, стала ся для нього гробом, а заробкевичови принесла мілїони. До того то довела не лиш сама хитрість чужих, але також темнота і недбалство наших людей“... (35, 37, 49). В бориславській епонеї велике значінне мала як раз ся темнома, безпомічність селянства. І. Ковалів в сїм збірнику, як і в тих двох попередніх, дає кілька таких малюнків з селянського життя. Се звичайні, але сумні факти. Ось лихвар Лейба відбирає землю від Бориса та викидає його з хати з жінкою та дрібними діточками („Шоломаній Кальвін“); ось вїйт-пяниця запродує громадські інтереси графу і громада втрачує свій ліс („Дід Карита“)... Невеселїйші иньші малюнки. Взяти хоч би вчителя на селі — Семена Гриника, якому після довгої, важкої, невтомної праці прийшлося діждати сь осуду і догани від свойго ж патріота пана інспектора. Добре, що на новім місцю в иньшій селі Гриникови вийшло лїпше, але все ж таки ся пригода розганяє загальний оптимістичний настрої оповідання („Свій по званю“).

Панас Мирний дав оповіданне „Дурниця“ (в ЛНВ) простеньке по своему змісту, але гарно налїсане. З тонким юмором намалював письменник самого героя, який боїть ся всього і покладає усї надїї на свої добрі відносини до станового. В нашій літературі якось не було останними часами таких живих портретів з дрібних поміщиків-панків, як тепер в оповіданню Мирного. Спокійний, задоволений живе сей панок на селі, боїть ся усякої політики і дорожить знайомостю своєю з становим. Коло нього наймит Омелько і служниця Параска: обидва доглядають свого пана, особливо ж Параска. Се вповні сїлська іділлія. Підходить до сього спокійного іділлічного побуту і гість Пищимуха. Сцена, коли хозїїн і Пищимуха обїдають разом і гість похваляє добрі страви Параски, гарний зразок такого безжурного юмору...

Але в сей іділлічний побут влітають ся нові впливи. По селу ходять ріжні поголоски і трївожні звістки. На селі нова людина, новий урядник, стражник: се нове явище на селі і селяне трохи нерозуміють сього. Справді, жінка стражника, розуміючи по своему становище чоловіка, надає йому велике значінне: але селяне відносять ся до сього зовсім инакше, „полїція — каже Параска — заведена лише на те, щоб до всякого чїпляти ся“... Трївожні звістки поплутали звичайні погляди і переконання. Якийсь новий вплив вїйшов в людське житте, і паймит Омелько хоч зтурбований все ж таки вповні вірить словам стражника, що пана зараз же після тусу арештують і повезуть з дому. Почувши про се Омелько зараз же приходить до пана за грошами, які набрали ся у нього за півроку служби у наймах. Шкода Омелькови пана, але шкода

також і своїх працею зароблених грошей, хто зна, що більш. Подібним чином признаєть ся Параска, що стражник випитував у неї про пана і обіцяв щось подарувати... Так в юмористичній формі зазначає і підчеркує письменник нові впливи на селі, нові зміни в давніх поглядах...

Бердянський побут, описаний так повно і живо д. Кравченком („Над морем“, в ЛНВ) не знає ще нових впливів і змін. Кілька окремих етюдів сполучених єдністю теми і спільним заголовком малюють читачу сей куточок українського життя. Ріжні моменти, ріжні групи, ріжні інтереси, починаючи від дітей, що бавлять ся на улиці, купають ся в морі, крадуть виноград з чужих садків, і кінчучи важкою працею коло нагрузки хлібом великого італійського корабля. Ясний, спокійний настрій лежить на цілім оповіданню, хоч письменник наводить трагічні моменти бердянського життя: великий італійський пароход гине коло самого порту і гине з ним, своїм пароходом, капітан, який не хотів спасти ся сам покинувши пароход; купаючись та пустуючи, тонуть в морі дівчата і одну з ним так і не виратували....

Коло сих в реальній манері написаних оповідань окреме місце займають два гарні етюди М. З. (в ЛНВ). В обох письменник починає від вражіннь дійсности і потім переходить до постатий і настроїв иньшого, зовсім відмінного цікля. В етюді „Предок“ мисливець з псом на полюванні помалу відходить від людського життя в глибоку гущавину ліса і піддаєть ся впливам лісової околиці. Польованне захоплює навіть сьогочасну культурну людину і викликає давні позабуті вже почуття примітивної культури. „Здаєть ся міні, що з кожним кроком я відхожу все далі від „культурного“ життя, що зістало ся там за мною, за тісною стіною ліса, за глибокими проваллями долин. Вертаю ся назад від нього, в глибину століть, тисячеліть. З шумливої галасливої гостини повної всякої напруженої ненатуральности, вимушености, нещирости, вертаю ся „до себе“, „до дому“... Кидаю сю стежку і бреду манівцями через ліс, розводячи руками гиялки, що заступають дорогу...“ І в гущавині ліса встає постать давнього предка, людини примітивної культури, „предка з перед тисячоліть, тільки дуже далеких“... В другім етюді „Ніч“ вражіння від нічної служби під Великодень зплітають ся з вражіннями від природи і споминами далекою минулою. „Чудова ніч повна тайни і очікування“ і в весняній тиші відчуваєть ся напруження нового могутнього життя... Давні звичаї і обряди нагадують той давній побут, ті давні вірування, під впливом котрих повстали тепер забуті і неясні звичаї... Християнське свято заступило давнє язичеське і тепер разом сполучають ся разом сьогочасне і минуле, вражіння природи і наукові спомини давніх часів, тут в Великодню ніч, як там в лісній* гущавині...

Згадаємо в звязку з сим невеликий збірничок Галини Журби „З

життя". Молода письменниця розуміє красу природи і вміє кількома рисами намалювати степове життє, са́мітну залізничу сторожку і дітей коло неї. Українським степам не вповні пощастило в сьогочасній літературі, не маємо ще описів їх життя і через те будемо сподівати ся від молодої починаючої письменниці в будучім таких малюнків. Окрім того ми бачимо в сих етюдах чуле розумінне дитячої психології, бажань і гадок і сумна, наприклад, доля Савки-вовчєвяти намальована живо з розуміннем дитячої душі.

З сільських образків згадаємо — Лукіяновича „Ландвійт скинув ся“ невеличка жанрова сценка, як „перед коршмою стояли Завалівці тай балакали“ про свої селянські справи; Кміта „Запис“, де два старі селяне обмінюють ся скаргами на дітей: передали масток дітям, а тепер приходиться терпіти від дітей; того ж Кміта „Лист до посла“ (в ЛНВ). Останні оповідання цікаві й тим, що автор не тільки хоче як повнійш передати психологію селян, але разом з тим і відтінки місцевої розмови.

З українського інтелігентського побуту занотуємо „На балконі“ Наталі Романович (тамже). Тут автор доторкнув ся болючого питання сьогочасного російського життя. Урядник мусить брати участь, діяльну участь в таких подіях, які зовсім не згожують ся з його інтимними, не урядовими, почуттями і поглядами. Суспільність поділила ся на дві великі групи і сі, що стоять на сім боці, мусять нести відвічальність не тільки за свої лише власні вчинки, але і за те що роблять з наказу уряду. Помічники слідователя мусять бути по черті свідками при виконаню смертних засудів і се збуджує не в одного обуренне против важкого обовязку. Під впливом сіх важких вражінь молодий юрист Лев зрекаєть ся в оповіданню від своїх обовязків і своєї карєри, щоб почати иньшу діяльність, иньше життє..

Цікавий перегляд обставин українського інтелігентського життя дає оповіданне Крушельницького „Зневіра“ (тамже). Зміст оповідання простий: хорий студент Іван Степанович приїздить до батька попрохати у того грошей, щоб поїхати на курорт; але батько зовсім відмінних поглядів і переконань і син з батьком не розуміють оден одного. Лишив ся сам оден Іван Степанович і згадує своє життє... Спомини сумні, але вони маляють разом з тим і сумні обставини життя сьогочасної української інтелігенції в Галичині. Малюнок вийшов дуже гострий. Розумієть ся, дитячі спомини не типові, але всеж таки їх можна прикласти до певної верстви суспільства. Батько „розумів патріотизм у вірній службі цісарєви і сповнюванні обовязків свого фаху. А що між батьками а цісарєм стояли цілі вязки посередників, як заступників цісаря безпосередних і подальших, батько уважав відповідним корити ся їм і сповняти їх волю... Хотіли шефи австрійського патріотизму, він був австрійський патріот,

казали будувати Польщу, будувало ся Польщу... Розговірна мова в домі його родичів була урядова мова польська. І коли він виніс із дому яке знання рідної мови, то тільки наслідком зносин із службою. Рідна мова була навіть обидна"... Якось навіть батько вдарив хлопчика по щоці, коли той забувши сказав кілька слів українських в розмові в присутности батька... Також щиро і гостро намалював письменник дальші розчарування Івана Степановича в школі і в університеті. Гіркі сумніви і розчарування інтелігентського життя...

В інтелігентнім крузі малює нам Яновська дівчих особ своєї драми „Людське щастє"... Перед нами купка людей, з яких кожний по своєму розуміє життє і щастє. Для вченого професора щастє життє в науковій праці, в науковій діяльності; „праця — то все його щастє і щастє те він зуміє захистити"... Жінка професора розуміє життє і щастє, як роскіш комфорту, ідеал родини для неї се „якесь зачароване гніздечко"... Мати професора знов по своєму розуміє щастє — вона „аристократка, каже сама про себе — кривна аристократка“, величаєть ся своїм положенням і ніколи не забуває про нього в своїм поступованню, завсіди памятає, щоб чимсь якого не сплямити, якимсь невідповідним вчинком... Коло сієї родини чужі люде: старий батько професора вірить в духовну основу людського щастя також з певними гадками про людське щастє: товариш професора лікар — естет в душі: він важає золото конче потрібним для свого щастя, але ненавидить тих каторжників, що добувають для його се золото; з другого боку — секретар професора молода панна вповні захоплена працею науковою самого професора. Як бачимо, цілий ряд різних постатей з ріжними поглядами на особисте щастє і кожний чечез те, по своєму відносить ся по тих подій, що несподівано трапилось в їх життю. В сім розумінню ріжних відтінків людських світоглядів і поглядів, в сій здібності їх підчеркнути і намалювати — цікава сторона сієї драми.

В відмінні далекі обставини переносить читача в своїм новім творі Л. Старницька-Черняхівська. „Аппій Алявдій“ драма на V дій. Письмениця і ранійше зверталась до античних споминів, отже се не перша спроба, новина тут — лише драматичне оброблення. Суспільне життє переплітаєть ся тісно з особистими почуттями, Аппій виступає тут і як суспільний діяч і як закоханий в молоду дівчину Вірґінію; Іцілія так само ми бачимо на форумі між народом і в закоханій розмові з Вірґінією. Головна фігура Аппій Клявдій; письменниця малює його, як представника клясового світогляду і як людину певних політичних поглядів. В драмі він вповні репрезентант того клясу, до якого належить. Плебей для Аппія, щось далеке, зовсім відмінне, низше. Докоряючи децемвіру, Аппій каже: „в твоїх вустах плебей чую я"! Плебеям — думає Аппій — незрозуміти „величні заміри“ самого Аппія. Цілом перей-

Сонні шепочуть платани,
Хвилі колинуть пісні,
Поруч з природою сама душа поета, її почуття і переживання, багате джерело натхнення...

кожний атом, атом серця
оберну я в слово в згук...

Кожне переживання вилито в пісню —
кожний ніжний рух сердешний
в пісню срібну перелю

цїле життя поета в його піснях —
о, яка велика виїде
повість радощів і мук...

Сї радощі і муки не тільки індивідуальні, особисті, — часто в них суспільна основа. В душі дзвенить мельодійна пісня —

що ж до їх трінулось? Чи проміння дня,
чи журба, і радість і любов моя?

і на се запитання приходиться занотувати ще оден імпульс творчости поета —
— а я горів,
душа ставала крем'яною

і не слова тепер спокою
а іскри креше з неї гнів...

Часом сї суспільні вражіння і страждання вповні захоплюють душу письменника, — йому здається, що нема вже місця веселим, радісним пісням —

коли ж весь край почутно плаче,
гние, ростоптавий в смітті,
кона роспятий на хресті

тоді забудь красу, співаче!
тоді — вкривайтеся пилом струни...

нема вже місця співам про красу і про власні жалі; поетови за мало звичайних слів, він хоче стріл крилатих і сталєних, щоб кинути їх в серця катів і зрадників лихих...

Я хочу вам про рідний край казати —

починає поет, і читач, знаючи серед яких обставин складається творчість і пісня поета, знає вже вперед, як сумні будуть сї пісні. —

Поет починає з докорів самому собі —

варід, як мертвий, спить без снів,
а я на лірі граю
і вас вудьгуючих павів

піснями розважаю.
Ганьба мені, ганьба мені!
замоквітть, срібні струни...

Поет не знаходить відповідно гострих слів, щоб зхарактеризувати стан рідного народу —

у тій пустелі,
в краю прокляття і ганьби...

раз якось зірвалось ясне, бадьоре слово про світлу мрію —

Яка краса — відродження країни!
ще рік, ще день назад тут чув ся
плач рабів

мовчали десь святі под попільом руїни
і журно дзвін старий по мертвому
гудів...

але звичайно сумні вражіння, гіркі спомини —

свої — серця нам викривали,
чужі — тесали нам хрести...

ЛНВістник 1910 кн. I.

7

Справді, неважаючи на сі важкі вражіння лишилось десь в глупині душі переконання —

що скоро день засвіте,
що сонце наше вже з-за обрію встає,
що хід його спинить ніщо незможе в світі...

але поки що —

нудні мої пісні, як нудно на Україні
серед могил і зломаних хрестів..

Всеж таки неважаючи на сю нудьгу свого часу поет не піддасться шкідливим впливам —

життю і вам я не скорюся,
вогню сльозами не залью,
я морем співів розілюся.

Поет приймає життя, як воно є, з радощами і з стражданнями...

Цілком відмінне вражіння робить збірник Карманського „Пливем по морі тьми“... Олесь хоче обняти ціле життя з його радощами і горем, Карманський навпаки вибирає собі окрему стежечку та йде нею не звертаючи уваги на те, що навкола. У нього своя сфера вражінь і почувань, як і своя природа стільки ж характеристична для цього поета — кіпаріси, туї, пасіфлори... Якийсь цвинтарний малюночок цілком підходить до цієї книжочки страждань, руїн та кіпарісів... Починається книжочка поезіями присвяченими рідній країні, рідному народу... Ми читаємо тут про рідний край, той

край, де вічна тьма неволі
вергла на скорбний люд полуду сліпоти

читаємо про

поклін тобі, закований мій краю,
тверда колиско велитнів-рабів..

читаємо сі поезії про рідний нарід, але не піддаємося їх впливу... Письменник занадто довго лишається на цвинтарі і через те про живих, про життя якомось безсило, блідо говорять його слова...

Улюблене місце поета —

кругом пустир: часами лиш озветься   Вся скорб життя остала там, на долі,
легенький свист від ластівочих крил.   а тут спокій і сонце близь душі..

Поет відходить від людського життя, він мріє про

далеч, куди не доходить
і спомин буденної мови...

він бажає --

коби то мож заснути так навіки
і не вертати в долину, до людей!..

Се не припадковий, тимчасовий настрій, се загальний Leitmotiv всієї книжочки... З природи поет також бере самі лише сумні моменти, сумні ноти —

з ярів несуться таємні шуми,   а понад сонні хребти Бескиду
як невтишаний спів папахиди,   іде дрімлива мара задуми...

Коли поетови захочеть ся злитись з природою, знов таки він має на увазі лише смуток природи —

хочеть ся схилитись	хочеть ся з нею тихим смутком впитись
і пригорнуть до серця трави й пвіти	і разом з нею на смерть затужитись...
і всю природу співчутем нагріти :	

Не дивно, що в таким настрою поет кличе *Evviva la morte!*

плиніте ж, дні горя, плиніть, безталанні,
до тихої Лети... *Evviva la morte!*.

Але як не відрекаєть ся поет від людського життя, як не захоплюєть ся смутком природи, все ж таки і на його цвинтар з кіпарісами доходять відгомони життя: Карманський присвячує вірші стражданням народа, боротьбі галицьких студентів і ся непомітна стежка може приведе поета-анахорета знов до бурхливого людського життя.

З фінських поетів

переспіви Павла Граба.

З поезій Павла Каяндера.

Очей не звезду я з патрета сього,
Що з давнього давна висить на стіні;
Старий він і темний; все бачу його,
А любо дивитись мені.
Чи біле волоссе так миле для ока,
Чи полумє тихе, що в зорях пала,
Та дума журлива, глибока-глибока,
Чи зморшки тоненькі чола?
Не знаю, а тільки поличче отсе
Дає мені силу і щастє і все,
І пестить, і гріє, і чимсь напува,
І серце до неба з землі порива
Дивлюсь я на його що-дня, що-години,
А все б ще дивив ся; так часом жених
Закоханих зорів не зводить з дівчини,
З її оченят чарівних.
Згадаю я все, що колись-то було, —
Гірка і солодка ся гадка мені;
Не вернеть ся знову вже те, що пройшло, —
І думи охоплять сумні.
Згадаю я діцтво веселе, щасливе;
Запалять ялинку, покличуть діток, —
Гуде товариство прудке, щебетливе,
Неначе та зграя пташок.
Патрет оживає, ласкаво віта, —
Здаєть ся, що зараз промовлять уста;
І пестить, і гріє, і чимсь напува,
І серце до неба з землі порива.
Та чий же се образ? не важко сказати.
Хто викличе звагу в лихій боротьбі,
Пригорне, як мати, ріднесенька мати,
Порадить отак у журбі.

З поезій Осипа Мустакалліо.

I.

Повіяло снігом на села;
Сидиш у хатині — тремтиш...
І ти, моя пташко весела,
Від нас на чужину летиш.
Схиливши голівку під крильця,
Ти дивишся сумно на Ниль,
І С'юмі¹⁾ все тобі сниться,
До рідних все хочеться хвиль.

Тільки серце не стихає,
Ніч його не вколює,
Забуття кругом льючи.
Лютий холод в душу віє,
То огнем вона пала,
На світ божий не радіє:
Зникла ти, моя надіє,
Туга радощі взяла.
Тиха ніч мені не мила,
День веселий не втіша,
Бо без тебе, сизокрила,
Білий світ немов могила,
Самотою мре душа.

II.

Сном солодким засинає
Після праці люд вночі;

З поезій Арвіда Яннеса (Генец).

Ой, спасибі ж тобі, мила,
Та спасибі Богу,
Що зі мною поділила
Ти важку дорогу.
Була зіркою мені ти,
Пташко сизокрила,
Краща чаром від блакити, —
Будь здорова, мила!
Двадцять літ минуло тихо,
Як моя ти стала;
Збіжить хмарка, прийде лихо —
Ти все відвертала
Як дружина-помічниця,
Всюди боронила,
Мов той ангел, що нам сниться, —
Де ж ти, де ж ти, мила?

Двойко діток поховали,
Одно нам на радість
Лишило ся, щоб зазнали
Щастя ми на старість.
Ти була та люба мати,
Що їх породила:
Як за тебе не благати
Бога, моя мила!
Колиб знов тебе зустріти,
Щиро приголубить,
Ти б відчула, хто на світі
Саму тебе любить;
Зрозуміла б, яка сила
Все до тебе тягне,
Як побачить тебе, мила,
Моє серце прагне!

З поезій Карла Гемма (Тихонен).

Все знає людина і все зрозуміє,
Як бігає місяць, як зірка зорів,
Обіде всю землю, пурне на дно моря,
Розкаже від чого і доля й недоля,
Збагне таємниці найглибші на світі,
Нездужає тільки себе зрозуміти.

1) Suomi — так Фіни звать свою країну.

М. ГЕХТЕР.

Економічне життя українського селянства в 1909 р.

При тяжких і лиховістних ауспіціях розпочався минулий рік для українського селянства. Попередній 1908-й рік, по мимо всього иншого, залишив нашому селянству дуже прикру спадщину в виді наслідків неврожаю. Хто знає — а хто сього не знає? — про ту величезну роль, яку відіграє хліборобство в житті нашого селянства, той сам зрозуміє, наскільки неврожай одного року руйнує цілий уклад селянського господарства. Коли-ж неврожай трапляється кілька років під ряд, як це було в нас останніми часами, тоді для змалювання тяжкого становища селянства ніякі слова й ніякі епітети не будуть занадто голосними.

Голодування селян почалося ще з початком осені попереднього року, коли остаточно виявилися результати тогорішнього врожаю. Однак, до кінця того року ще якось „кріпилися“, й аж з початком нового 1909 р. розпочалося справжнє голодування зо всіма його атрибутами — розшитими стріхами, голодним тифом, розвитком жебрацтва й т. д.

Уже в січні звістки про голодування селян надіслано з Київщини, Поділля, Волини, Полтавщини, Чернігівщини й Херсонщини. На Київщині голодували в Звенигородському повіті, а в Сквирському повіті були навіть численні випадки (122 в одній волості) голодного тифу. На Поділлі до браку харчів прилучився ще брак корму для худоби. В результаті ціни на худобу впали страшенно (6 — 15 карб. коняка, 18 — 20 карб. корова), а смертність серед селянських дітей зросла до надзвичайних розмірів. З Волини так саме повідомлялось, що там, через брак харчів для людей і корму для худоби, на базарах повно селянських коней, корів і овець. На Полтавщині було те саме. „Селянство нашої губернії, — писав полтавський кореспондент покійного петербурзького „Слова“ — переживає страшну для сільського господаря нужду — нужду в кормах для годування худоби. Врожай кормових трав у минулому році був кепський і ще в початку зими селяне лишилися без сіна й годували худобу соломкою й т. п. Але незабаром виснажилися і запаси соломи, так що сільській голоті доводиться продавати свою єдину коняку чи корівчину. Ціни на худобу, звичайно, зараз понизилися, і чимало селян лишилося на весну й без робочої скотини й без грошей. Становище дуже критичне“ („Слово“, 762).

Щось надзвичайне діялось у початку минулого року в Чернігівщині. Потреба в харчах серед селянської людності губернії була в той

час дуже велика. Сю потребу констатували не тільки поступові часописи й земства, а навіть бюрократичні органи — земські начальники й повітові зїзди. Земство ж обчислило, що для того, щоб проїстнувати до нового врожаю, селянська людність Чернигівщини мусить мати 25.045,990 карб. Нужда доходила до того, що по селах не можна було ні купити, ні позичити борошна ні за які скарби: баби берегли його — „як око“. Між иншим, характерна подробиця: в Чернигові один час помічався величезний вплив сільських дівчат, що згожувались стати на службу хоч за одну харч, обіцяючи робити „все, що пани звелють“...

Розуміть ся, поруч з сим голодувала й худоба. Сіна вродило мало, та й зима була рання, так що худоба поїла всі запаси ще задовго перед Різдом і ось — кажучи словами кореспондента „Кіев. Вѣст.“, — по всім шляхам, що ведуть до Чернигова, потяглись безкраї низки селянської худоби. Але якої худоби! Сами кістки й шкура. Ціни на худобу понизились до нечуваних розмірів. Корови продавались по 18 — 20 карб., а коні — по 3 карб., на шкуру.

У Херсонщині земські агенти констатували в багатьох пунктах гостру потребу в харчах і навіть випадки слабувань на ґрунті недоїдання. З другого боку, мануфактурні крамарі скаржились на дуже малий попит з боку селян на мануфактурний крам. Офіційна „Торг.-Пром. Газета“ премудро зясувала сей факт тим, що селяне, мовляв, купують тепер більше землі й тому не мають грошей на задоволення инших потреб. Але з одного боку слабування на ґрунті голоду, а з другого — купля землі, та ще й інтенсивна, — се якось не держить ся купи.

Та все минає — минули й перші місяці селянської скрути. Як вони минули, скільки істнувань загубили, скільки господарств зруйнували, скільки старців наплодили — про се годі питати. Так чи сяк, а настала весна. Тут селянська нужда загострилась ще гірше. Знов маємо звістки майже зо всіх кутків України — з Київщини, Поділля, Волини, Полтавщини, Чернигівщини й Херсонщини — про селянське невимовне бідкування.

На Київщині селяне, здасть ся, зазнали в той час найбільшої скрути. В Черкаськім повіті був формальний голод. У багатьох селах повіту хліба не стало ще з Пилишівки, але так-сяк перебивались то ячмінним, то гречаним хлібом, то картоплею, а далі перейшли на жолуді.

„Останніми часами, — писав кор. „К. В.“, — по селах, що лежать ближче до лісів, жолуді стали майже звичайною їжею селян (село Старосоле та инші). З молодих жолудів селяне печуть щось подібне до цегли, називаючи се хлібом, і їдять сей сурогат, слабуючи потім на різні шлункові хвороби“ (1909, № 151). В Сквирськім повіті, на слова земської „Газети“, бідним людям доводить ся жити напівголодими. В Ва-

сільківським повіті „селянам майже зовсім нема чим харчуватись... Бувають такі випадки, що кілька семей сходять ся до одної хати, а порожні хати продають і за вторговані гроші купують хліба й корму для худоби...“ В Липовецьким повіті панував „голод і холод; більшість селян не мала ні хліба, ні палива“. В Київським повіті, на слова „Ради“, по багатьох селах селяне не мали ні зерна, ні жмені борошна, щоб спекти хліба. В Каневським повіті „ніколи ще селяне не відчували такої скрути, як сеї весни. Ціни на хліб надзвичайно високі. Пуд чистої житньої муки коштує 1,30 — 1,40 карб., коли ж до муки домішується ячмінь, просо, гречка, то-що, тоді вона коштує 1,15 — 1,25 карб. Через таку дорожнечу більшість зовсім не має хліба, а до того й картопля вся вийшла“... Звичайно товариш селянських голодовок був і тут на своїм місці: за один якийсь тиждень Київська Губ. Земська Управа зареєструвала 114 випадків голодного тифу в 32 пунктах губернії.

Поруч з голодовкою йшла й безкормиця. В Черкаським повіті, через брак кормів, ті селяне, що мали пару волів, корову й кілька штук дрібнішої худоби, zostались тільки з одною коровою, та й та нагадувала більше кістяк, обтягнений шкурою, ніж живу істоту. Інші ж розбірали свої повітки й клуні, бо солома з них пішла на корм худобі, а стіни — на паливо. Дуже характерне зявище помічалось на ґрунті браку кормів у Радомисльським повіті. Там, звичайно, як і в усіх інших повітах Київщини та інших місцевостей України, худоба поїла весь заготовлений для неї корм ще з початку зими. Сям і скористувались сільські „Пузирі“. Вони стали продавати по надзвичайно дорогій ціні приховане сіно й січку й за безцінь скуповувати худобу у селян. Багато селян з так зв. „багатурів“ навмисне для сього розшивали клуні й повітки, різали солому з розшитих стріх на січку й продавали її по 50 — 60 коп. за пуд. А на „зароблені“ таким чином гроші вони перекривали свої клуні й хати бляхою й ще мали де-які лишки. В багатьох селах таким побитом перешито з соломи на бляху дуже багато стріх („К. В.“, 1909, № 101).

На Поділлію під весну селянське бідунство також набрало гостріших розмірів. У Проскурівським повіті „ніколи ще злидні й буквально голодування не набирали серед місцевої людности таких грандіозних розмірів“, як того часу („Н. Г.“). „Я обїздив цілий ряд сел, — пише кор. „К. В.“ про той самий повіт, — і мені довелось бачити одномаїтні в своїй німії красномовности картини. Стріхи з клунь, повіток і інших подібних будівель позривано, будівлі стоять голі. Солома, — навіть гнила — пішла на корм худобі, що буквально голудавала цілу зиму. Ціни на корм досягли нечуваних розмірів: сніпок соломи продається по 30 коп., пуд сіна — по 80 коп.“ У Могилівським повіті —

та сама картина. „Скрутне становище наших селян під весну. Хліба ще від половини зими не стало в людей. Паші для худоби теж немає. Дахи будинків поросшивали і соломю з них ріжуть на січку і худобу годують. Село стоїть з голими кроквами на будівлях, ніби після пожежі“ („Рада“).

На Волини — те саме. В Заславському повіті „помічається повний брак корму для худоби, ціпи на яку впали до нечуваних розмірів. Дійшло до того, що селяне продають худобу за безцінь — „на шкуру“ („Вол.“). У повітах Новоградволинським, Старокостянтинівським і Ровенським люде, через дорожнечу хліба їли „коржі з вареної картоплі, змішаної з двома-трьома жменьками непросіяної ячмінної муки“ („Р. В.“).

Невеселі звістки йшли і з Полтавщини. „Брак кормів ставить людиність у тяжке становище“, — телеграфував полтавський кореспондент „Р. В.“. Ще красномовніше малює тодішнє становище селян Полтавщини слідуюча замітка „Ради“: „Сумні звістки надходять до нашої редакції, про те, що терплять на селі бідні люде голодуючи. З с. Тернівщини, Полтавського пов., пишуть, що там люде зовсім голодують. Осе нещодавно з Полтави були в руднянському казенному лісі на полюванні охотники і стріли де-кілька селян із села Тернівки, які збирали жолуді і їли. „Що се ви робите? — запитав один охотник. — Жолуді їмо, — одповіли вони. „Воно ж гідке, гірке“. — А що ж маємо робити, паночку? Їмо хоч жолуді, аби не попухнути з голоду“. — Чи дотерплять вони до нового врожаю — невідомо, а допомоги чекати їм нізвідки“, — кінчає газета.

Не менш сумно стояла справа й в Чернігівщині. В де-яких селах були двори, де-по два й по три дні хліба в хаті не бувало“, як завили селяне коресп. „К. В.“. На запитання, з чого ж вони живуть, селяне відповідали, що досі вони їли картоплю, а що їстимуть далі — того вони сами не знають. Нарешті, в Херсонщині, в Тираспольським і Миколаївським, а може й в інших повітах, був формальний голод. У Тираспольським повіті на ґрунті недоїдання дуже лютував голодний тиф, а в Миколаївським повіті від браку кормів падала худоба.

А тут ще підійшла весняна сівба. З осени через брак насіння багато селянських ланів лишилось незасіяними. Знов же, за осінь і зиму багато вже засіяної озимини пропало, й весною її треба було пересівати. А де взяти насіння? Коли ще в-осени його бракувало, то тепер, після надзвичайно скрутною й голодною зими, насіння тим паче не могло бути в селян. І дійсно, офіціальний дослід показав, що потреба в насінні відчувалась у 25 повітах восьми українських губерній. Ось ті повіти: хотинський, акерманський (Бесарабія); ананївський, одеський, елисаветський (Херсонщина); олександрівський, павлоградський, ново-

московський (Катеринославщина); дніпровський (Таврія); винницький, про-скурівський, гайсинський, камянецький (Поділля); черкаський, чигиринський, уманський, васильківський (Київщина); косянтиноградський, лубенський, пирятинський, кременчуцький, золотоношський, прилуцький (Полтавщина); волчанський, лебединський (Харківщина).

Власне, в дійсности селяне почували потребу в допомозі насіннем не тільки в сих повітах, а напевне в значно більшім їх числі, але й сього, що перчислено, було цілком досить, щоб ті органи, яким „сіє в'їдять надлежит“, звернули на сю річ як найпильнішу увагу й яко-мога швидче заходились організувати допомогу насіннем. Коли ж прийняти на увагу той голод, що цілу зиму спустошував наші села, то можна легко пересвідчитись, що нашим урядовим і громадським органам, на яких лежить піклування про добробут селянства, було що робити. Поле для праці було широке й вдячне. Що ж вони робили?

Нічого. Для того, щоб допомогти селянинови, щоб дати йому змогу з меншими муками й стражданнями перебути сей скрутний для нього час — для того дійсно пальцем об палець не було вдарено. Почати з того, що в урядовім проєкті роспису державних прибутків і видатків на 1909-й рік не було й згадано про кредити на харчову допомогу людности. Коли ж Дума запитала міністра фінансів Коковцева, чому в роспис не заведено такого кредиту, він не без почуття самовдоволення відповів, що добрий урожай попереднього (1908) року дає людности змогу обійти ся без харчової допомоги; в крайнім разі — на се вистачить тих 3 мил. карб., які лишились у міністерстві від харчових кампаній попередніх років.

Чи справдив ся самодовольний прогнoз д. Коковцева — се ми бачили вище, але того не бачив уряд. Він уперто стояв на своїм, що голоду нема, й сам не робив, та ще й другим не дозволяв нічого робити для полекшення селянської нужди. Ми бачили вище, що творилось зимою й весною в Чернигівщині. Коли чернигівське земство звернулось до уряду з проханем — асигнувати кошти для організації в губернії заробітків для людности, — міністерство на се відповіло, що „на сей предмет в'їть особаго кредиту“. Коли ціла низка селянських громад подавала прохання, щоб їм видано було харчову допомогу, повітові зїзди земських начальників систематично не задовольняли їх (тираспольський повіт и інші). Коли, нарешті, полтавське земство звернулось до уряду з проханнем — позичити 30.000 карб. для організації кормової допомоги, бо селянська скотина гине з голоду, — позичка прийшла вже пізньої весни, коли значна частина худоби вже була продана або повиздохала з голоду.

Зате адміністрація дуже пильно дбала про збірание харчових боргів, що лишились за людністю від попередніх харчових кампаній, та

всєких вишних недоїмок. 16-го марта навіть спеціально було видано „Правила для взисканія продовольственныхъ долговъ“. Думати про збираннє старих харчових боргів, коли тут у самім центрі хлїборобського району, на пупові „житниці Росії“ люд пухне з голоду й їсть жолудї й хлїб, „похожий на камїнь“! Й часто помічались такі картини, що тут селяне пишуть приговора з проханнем видати харчову допомогу, а тут приїздить становий за старими харчовими боргами. Воїстину, картинки з Глїба Успенського...

Після такої зими, нісли такої допомоги з боку начальства, після таких надїй на близьку будучність, нічого більше селянам не зоставалось, як тікати світ за очі. Й вони тікали. Як тільки повіяло першим весняним теплом, зараз рушили тисячі українських сімей. Спродували останнє й з тим мізерним запасом пускались за Урал. На Волини подало прохання „на переселеннє“ 11.300 селянських сімей з 34.100 мущинами-робітниками. Херсонське губернське земство прохало Українську Переселенську Організацію призначити для переселенців із Херсонщини більше 43.000 душевих земельних надїлів. Із одного олександрійського повіту, на Херсонщині, минулої весни переселилось коло 3000 душ селян. У могилівськїм повіті, на Поділлі, на переселеннє подало ся більше 700 семей. Навіть серед української людности Холмщини прокинувся рух до переселення, й з одного томашівського повіту до Сибіру виїхало більше 200 душ. Про високість переселенської хвилі серед українського селянства минулою весною можна, між иншим, судити з того, що за один місяць квітень через станцію „Полтава“ пройшло 14.880 душ переселенців *).

Опріч Сибіру, наші селяне ще переселяли ся в Італію, в Канаду, в Північну Африку, в Бразилію. Здебільшого, переселеннє в сі краї кінчалось для селян дуже сумно. Зпочатку переселеннє вставало в дуже рожевім світлі, особливо як наслухались красномовних оповідач переселенських „агентів“. Так, одна партія полтавських селян заходами „агентів“ попала в Бразилію, а там ніякої роботи нігде не знайшло ся. І стали вони блукати в незнаній стороні голодні й холодні, не маючи за що вернути ся назад. Вже земляки з Галичини, що давнійше живуть там, порадили їм удати ся до австрійського консула і той на власний кошт більш як 200 чоловіка одпровадив назад до Росії. Тільки пізньої

*) Статя вже була скінчена набором, коли надійшли офіціальні статистичні відомости про переселеннє в минулім році. З тих відомостей бачимо, що за перших 10 місяців 1909 р. з цілої України (9 губ.) за Урал переселило ся 289 591 душ, більше попереднього року на 134.887 душ або на 86%, Для окремих губерній % збільшення доходив до 109 (Полтавщина), 175 (Херсонщина), 224 (Подїлле), 235 (Таврія) й навіть до 284 % (Катеринославщина). Се—виключні по красномовности числа.

осени емігранти вернули ся вимучені додому, де семі їхні так саме були без шматка хліба. Але не встигли вони ще очухати ся після сієї халепи, як земський начальник поштрафував їх на 25 карб. кожного за те, що вони самоправно виїздили з рідного села.

Переселення за Урал також обставлено в нас не так, щоб захопити до нього людей. Навпаки, все наче навмисне зроблено й робить ся так, щоб відбити в селянина всяку охоту переселяти ся. Досить того, що т. зв. „купони“ на переселення видавались минулого року дуже неохоче. Характерне свідоцтво в сій справі знаходимо в офіційній „Газеті Гадячскаго Земства“ (ч. 67 за 1909 р.). „Одному нашому чоловікови, — пише в сій газеті якийсь „Терень“, — лучылось быть симнацятый разъ у комиссії, йому нарешті сказали: „прыходъ 23 апрѣля, мы тобі дамо купоны, а як ти не тутешній, то тобі треба узять вымитку у земського. Винъ пійшовъ. Тамъ побачивъ письмоводителя тай каже йому: „будьте ласкови, скажите панови, якъ вони не сплять, то нехай выйдеть, мини требуется выписка въ комиссію“. Жде той чоловікъ тай жде. Довгенько такы простоявъ, а дали быжить письмоводитель й каже: „вась барынъ пославъ къ ч...у“ (правопис оригіналу). Се — не поодинокий факт.

І проте переселення, як сказано вище, в минулім році широкою хвилею розлило ся по всій селянській Україні. Не давали „купонів“ — їхали без них; не дозволяли їхати льготним тарифом — їхали звичайним пасажирським. Закрили переселення в Туркестанський край — переселялись туди „самоправно“. Очевидно, занадто вже великих розмірів набрала селянська нужда, коли рух з рідних гнізд на чужу чужину досяг такого великого, можна сказати — стихійного розвитку.

Так минула перша половина року. Настала, нарешті, друга половина й з нею прийшов давно жданий новий урожай — сей основний нерв економічного життя не тільки нашого селянства, але й цілої нашої країни. Що ж приніс з собою сей новий урожай, який був він — добрий чи лихий?

Загально поширена думка каже, що в минулім році в нас був добрий урожай. Нам так багато доводилось чути про сей добрий і великий урожай, що якось не хотіло ся б і братись за доведення противного. Але критичне дослідження цифр торішнього врожаю примушує сказати, що загалом і в цілому врожай минулого року не може вважатись навіть „удовлетворительним“, а в поодиноких місцевостях України справа з урожаем стояла ще гірше. Ось факти.

Озима пшениця в Катеринославщині місцями дала 40 — 50 пуд. з десятини, в Таврії місцями 20 — 25 пудів, в українській частині Донщини місцями 40 пуд., в українській частині Бесарабії місцями

25 — 30 пуд., у Херсонщині місцями 30 пуд., у Харківщині місцями 50 пуд., на Полтавщині врожай озимої пшениці був менший проти звичайного в повітах кобеляцьким і лохвицьким, у Чернігівщині озима пшениця місцями дала 50 пуд. з десятини, у Київщині місцями 30 — 40 пуд., на Поділлю місцями 70—80 пуд., на Волини місцями 20—40 пудів.

Далі, озиме жито в Катеринославщині місцями дало 40 пуд. з десятини, в Таврії озиме жито, на офіційальне свідоцтво, загалом уродимо не дуже добре — в перекопським і мелітопольським повітах місцями жито було зовсім кепське; в українській частині Донщини озиме жито місцями дало всього 50 пуд. з десятини, так саме й подекуди на Кубани, а в українській частині Бесарабії озимого жита зібрано „менше проти звичайного“, в Херсонщині озимого жита місцями збирали 25 — 30 пуд. з десятини, в Полтавщині озиме жито подекуди дало ледве половину звичайного врожаю, в Чернігівщині місцями збирали 40 пуд., на Київщині було те саме, на Поділлю — те саме й, нарешті, на Волини озиме жито місцями дало ледве 25 пуд. з десятини.

Ярові хліба, ячмінь і овес загалом уродили приблизно так саме, як і озимі хліба. Инакше кажучи, місцями врожай сих рослин падав дуже низько.

Переходимо до врожаю картоплі, яка служить одним із найголовніших харчових продуктів для нашого селянства. Тут картина вже зовсім невідраднa. На Київщині врожай був кепський: пересічно збирали 200—800 пуд. з десятини проти звичайних 400 — 1.200 пуд. У Чернігівщині збирали 400 — 900 проти 500 — 1000 пуд., у Харківщині 200 — 800 проти 500 — 1000 пуд., на Поділлю 200 — 1000 проти 350 — 1200 пуд., на Кубани 150 — 600 проти 150 — 1000 пуд., у Таврії місцями збирали тільки двох-трьох десятків пудів з десятини, в Херсонщині збирали 300 — 600 пуд. проти звичайних 500—1200 пудів. Картопля по всій Україні вийшла здебільшого дрібна, червива, квoла, несмачна, — загалом, кепська.

Чи потрібні ще докази? Що ж, наведемо ще низку цифр. Олійне сімє по всій Україні вродило гірше, ніж попереднього року. В українській частині Бесарабії льону збирали ледве 20 пуд. з десятини, так саме й з рапсом, коноплями й сояшником. У Херсонщині врожай був кепський, льон дав 20 — 25 пуд., так саме й коноплі, гірчиця, сояшник. У Катеринославщині врожай також був низчий проти пересічного, льон дав місцями 20 пуд. На Кубани сояшника місцями збирали коло... 5 пудів з десятини (маслобойні заводи там стали ще з початку минулої осені). На Полтавщині врожай також був менший проти звичайного, конопель місцями збирали ледве 15 пуд. з десятини. В Харківщині озимого рапсу місцями збирали ледве 30 пуд. з десятини. На Київщині врожай був кепський, льону місцями збирали 20 пуд. з десятини, ри-

жію — 30 пуд. У Чернігівщині льону місцями збирали ледве 15 пуд. з десятини. На Поділлі озимого рапсу місцями збирали 20 — 25 пуд. з десятини, на Волині — майже так саме. Сіме майже всюди вийшло дрібне, запалене, сояшник порожній.

В зв'язку з неврожаєм конопель помічався також малий вихід конопляного волокна в минулім році. Так у Чернігівщині волокна вийшло мало не на 50% менше проти торішнього, в Катеринославщині — менше на 10%, на Полтавщині — менше майже на 50%. Волокно всюди вийшло кепське — коротке й неміцне.

Неврожай технічних рослин досяг минулого року великих розмірів, — може, ще більших, ніж неврожай рослин харчових. Так, цукрового буряка вродило (в берковцях):

Губерні.	Зібрано всього в 1909 р.	Менше проти 1909 р. на:	Зібрано з десятини в 1909 р.	Менше проти 1908 р. на:
Волинь	2 484.687	1 18.187	89	4
Київщина	10.560.711	3.380.856	79	25
Поділля	8.509.705	3.520.590	77	31
Херсонщина	386.000	262.990	55	44
Полтавщина	970.862	331.365	77	31
Харківщина	4.673.288	1.411.964	89	26
Чернігівщина	1.788.197	99.252	89	+3
Усього	29.373.450	9.125.204	78	-23
По Росії	42.015.861	9.625.736	86	-17

Як бачимо, по всій Росії сьогорішній урожай буряка менший проти торішнього на 9.625.736 берковців, на Україні ж сьогорішній урожай менший проти торішнього на 9.125.204 берковців. Таким чином майже все зменшення сьогорішнього врожаю припадає на Україну.

Ще значніших розмірів досяг у минулому році неврожай картоплі, що сіється для потреб гуральництва. Так, у Харківщині зібрано з десятини 639 пуд. проти 781 пуд. попереднього року, в Херсонщині зібрано всього 65,900 пуд., на 212.200 пуд. менше проти попереднього року, на Київщині зібрано 4.242.986 пуд. проти 6.428.507 пуд. попереднього року, себ-то на 2.185.521 пуд. менше, нарешті, на Поділлі зібрано 4.326.505 пуд. проти 6.092.215 пуд. попереднього року, себ-то на 1.765.710 пуд. менше.

Не менший був і неврожай тютюну в минулім році, як се видно з таких цифр (в пудах):

Губерні.	Уродило всього тютюну в 1908.	Уродило всього тютюну в 1909.	В 1909 р. менше проти 1908 р. на:
Чернігівщина	1.615.094	1.436 185	178 909
Полтавщина	1.192.300	890.247	302.053
Кубань	929.300	851.717	67.583
Волинь	28.052	25.107	2.945
Всього	3.764.746	3.203.256	551.490

Таким чином, за один рік одних 4 українських губерній дали зменшення тютюництва більше, як на півмільйона пудів. Як видно з таблиці, найбільших розмірів неврожай тютюну досяг у Полтавщині. Дійсно, в де-яких місцях, як, напр., у селі Потерюхи, Лубенського повіту, половинчики відмовлялись збирати його.

Урожай кормових трав, який має таке рішаче значіння для нашого селянського скотарства, був торік не дуже блискучий. Так, у Чернігівщині місцями зібрано сіна на 20 — 25% менше проти попереднього року, й тому там господарі ще з осені почали спродувати значну частину своєї худоби. В акерманському повіті, в Бесарабії, сіна на зимівлю худоби не вистачить: ціни досягали ще в-осени 40 коп. за пуд. У Таврії сіна зібрано менше проти звичайного: на суходолах зібрано з десятини 30 — 50 п., на заливних 40 — 80 п., на сіяних 50 — 90 п., сіна не вистачить на зиму; в бердянському повіті сіно через дощі погнило; господарі ще в-осени спродавали всю зайву худобу, лишаючи собі тільки конче необхідну. На Поділлі в де-яких районах сіна зібрано наполовину менше проти попереднього року; в гайсинському повіті сіна на зиму не вистачить.

Не дуже гарним був і врожай інших сільськогосподарських рослин. Грушки й яблука подекуди, як, напр., у тираспольському повіті, вродило дуже кепсько: були садки, де не вродило жадного овоча. На Поділлі врожай винограду був пересічно по всій губернії значно нижчий проти врожаю попереднього року. Що ж до загального врожаю фруктів на Поділлі, то на високих місцях він усюди був менший проти врожаю попереднього року. В Харківщині вродило дуже мало вишень. Навіть урожай цибулі й грибів на правобережній Україні був минулого року менший проти врожаю попереднього року.

Усі наведені відомости про врожай минулого року взято з офіціальних і напівофіціальних видань — „Торг.-пром. Газети“, справоздань податних інспекторів, земських бюлетенів і т. д., так що сумніву в їх прибільшености не може. А ргіогі можна припустити, що в дійсности торішній урожай представляє ще сумнішу картину, ніж та, яку змалювано вище, але для нас досить і сього. Між иншим у справі оцінки торішнього врожаю не зайвим буде навести свідоцтво „Кієвлянина“ у всякім разі добре поінформованого в справах господарських. „Надії південно-західної залізниці на великі перевозки хліба, — писав в-осени „Кієвлянинь“, — у значній мірі не справдивились, як не справдивились взагалі надії на великий врожай. Показчиком у сій справі може послужити хоча б той факт, що за колишніх урожайних років між Київом і Одесою що-доби ходило 30 пар товарних поїздів, а тепер ледве ходить 18 пар. Що до розмірів урожаю всякого збіжжя, то всюди по Вкраїні

помічається велике розчарування, бо вони далеко не досягли того, чого можна було сподіватись на підставі відомостей офіційної й земської статистики (Ціт. за „Радою“, ч. 196 за 1909 р.).

Отже врожай минулого року в дійсності був далеко не такий блискучий, особливо в нашій краї, як се малюється в офіційних реляціях. Однак, в інтересах справедливості торішній урожай загалом і пересічно можна признати більш або менш задовольняючим, і коли б увесь прибуток від реалізації його попали в кешені селян, то була б певна надія на те, що сеї зими й сего року голод буде не так широко хазяювати в українським селі.

Та „коли б“... Одне діло — що повинно бути, а друге — що єсть. А є в нас те, що врожай хліба для нашого селянина часто буває гіршим, ніж певрожай. У певрожай, принаймні, ціни на хліб стоять високі, й той селянин, що має трохи хліба, вже може бути певним, що візьме за нього добру ціну. А як тільки стає відомо, що врожай не кепський, в одну мить ціни падають, і селянинови, силою обставин примушеному реалізувати свій урожай зараз після його збору, доводить ся продавати свій хліб мало не з чистою втратою для себе.

Минулої осени се анархічне становище нашого хлібного ринку проявилось у повній силі, причім найболючіше ся анархія била по найслабших, себ-то по селянству. На підставі більш або менш приблизних обрахунків можна припустити, що врожай минулого року — що до хлібних рослин — був на 15 — 25% більший проти врожаю попереднього року. Але, з другого боку, знов обчислено, що ціни на хліб на місцях початкового продажу, себ-то по селах і містечкових базарах, упали минулої осени на 15 — 35% у порівнанні з цінами попереднього року. Й виходить, що те, що селяне заробили на збільшенні врожаю минулого року, те вони втерили на зменшенні цін. А може ще більше, ніж те саме.

Ось що, напр., пише „Подолія“ про торішні й позаторішні ціни. „Сього року, — каже газета, — ціни на хліб на Поділлі понизились проти торішніх більш як на 20 проц. Сього року між 1 вересня й 15 листопаду сьогорішня пшениця на повітових базарах Поділлі продавалась по 80 — 110 коп. за пуд., жито по 60 — 90 коп., овес по 35 — 70 коп. і ячмінь по 55 — 80 коп., торік за сих часів пшениця продавалась по 1,00 — 1,60 коп., а жито по 73 — 1,02 коп. овес по 70 — 85 коп. і ячмін по 70 — 90 к. за пуд“. І се саме зявище помічало ся по всій Україні, — додамо від себе.

Ясно, що при таких не вигідних обставинах реалізації торішнього врожаю селяне мали дуже небагато користи навіть і там, де врожай був добрий. А де ще до того врожай був кепський — тут скрутне становище селян і увити собі трудно.

Як і позаторік, єдиним відрадним вогником на темнім фоні селянського життя в минулім році була самодіяльність селянська, яка висловила у ще більшім розвиткові сільської кооперації й в інтенсивнішім поширенню культурних способів хліборобства. На наші власні відомости, які, звичайно, на докладність і точність ні в яким разі не претендують, розвиток сільської кооперації на Україні в минулім році характеризувався такими даними про новозасновані товариства:

Губернії.	Потребит. товариств.	Кредитов. товариств.	Позичково-ощадн. т-в і гром. кас.	Сільсько-господар. товариств.	Усього товариств.
Поділля	97	16	15	2	130
Полтавщина	44	5	—	26	75
Київщина	65	4	4	6	77
Чернігівщина	20	18	1	3	42
Катеринославщина	13	2	—	5	20
Харківщина	5	3	—	5	13
Кубань	—	6	1	3	10
Херсонщина	4	4	4	—	12
Волинь	3	1	—	—	4
По всій Україні.	251	59	25	50	385

Наведені тут цифри, розуміється, докладного поняття про інтенсивність кооперативного руху серед українського селянства в минулім році дати не можуть. Маємо досить певні підстави гадати, що в дійсності число заснованих у минулім році селянських кооперативів не вичерпується тими 385 товариствами, що показано в нас. Так, для Волини в нас показано тільки 4 товариства, тоді як у дійсності се число мусить бути в кілька разів більше. В числі 39 „Рада“ за минулий рік ми, напр., читаємо: „В січні місяці сього року селянами вже подано коло 27 прохань про відкриття нових сільських кооперативів“. Далі, в числі 59 читаємо: „Сільська кооперація на Волини стала жвавіше розвиватись після того, як кілька представників од волинських сільських кооперативів побувало на київськім кооперативнім зїзді. В результаті чимало ходаків із ріжних волинських сел раз-у-раз являють ся в бюро київської спілки „за порадою й допомогою“. Дуже прохають прислати їм інструктора для постановки справи, але в київської спілки не вистачає інструкторів і для власної губернії. Доводить ся одмовляти. Зараз на Волини подано більше 30 проханнів про дозвіл на сільські потреб. т-ва“. Нарешті, в числі 88 тієї ж газети читаємо: „Одкривають ся потребителські товариства мало не по всіх селах Купільської волости, Старокостянтинівського повіту. Товариства відкривають ся з ініціативи мирового посередника Огньова“. Вже в кінці минулого року надійшла звістка („Рада“, 243), що на Волини подано на затвержене статуту 37 нових кредитових селянських кооперативів.

Так саме, для Херсонщини в нас показано 4 новозаснованих кредитових товариств, тоді як, по словам „Гол. Моск.“, за один місяць жовтень в однім Єлисаветградським повіті виникло нових 15 кредитових товариств („Рада“, 266). Про одеський повіт тієї ж губернії знаємо, що там комітет у справах дрібного кредиту в минулім році за одним заходом дозволив відкрити 6 нових кредитових товариств. Так саме, для Харківщини в нас показано всього 3 нових кредитових товариства, тоді як нам відомо, що в однім лебединським повіті за один місяць март минулого року відкрито 3 нових кред. т-ва („Рада“, 125). Нарешті, для Полтавщини в нас показано 5 новозаснованих кредитових товариств і ні одного позичково-ощадного, тоді як у 7 числі „Ради“ за сей рік читаємо: „За минулий рік на Полтавщині відкрито 44 кредитових і позичково-ощадних товариств, причім 15 волостних кас переіменовано в позичково-ощадні товариства“.

Чому же ми не завели всі відомі нам данні про нові товариства в таблицю? А тому, що не хотіли користуватись неперевіреними відомостями. Річ у тім, що про кожне з тих 385 товариств, які включено в таблицю, нам точно відомо, в яким селі, в яким повіті, якого дня й якого місяця воно відкрилось. А в випущених нами звітках тільки глухо згадується число заснованих товариств, але ні місце, ні час заснування не згадують ся. Тому ми постановили краще обмежитись небагатьома, але певними відомостями, ніж багатьома, та непевними.

Окрім товариств, заведених у таблицю, маємо ще багато звісток про заснування значного числа кооперативів вищого типу. Так, кооперативний млин одкрив ся в селі Лубяниці, на Київщині, молочарські товариства відкрились у м. Ічні, в Чернігівщині, і в с. Косівці, на Київщині. Відкрилось кілька товариств бжільництва, хмельництва, виноградарництва, одне товариство садівництва (Київщина), один кооперативний картопляно-крохмальний завод (Чернігівщина), кілька товариств для продажу сільськогосподарських продуктів взагалі й продуктів селянського птахівництва зокрема. Відкрилась навіть одна жіноча каса дрібного кредиту (позичка — не більше 5 карб.) й при ній — похоронна каса (с. Сербянське, на Поділлі). Заснувалось і кілька спеціально-хліборобських товариств для спільного ведення культурного хліборобського господарства.

Нарешті, треба згадати про заходи до обеднання місцевих кооперативних товариств на Україні. Подекуди сї заходи вже привели до бажаного кінця, подекуди ж вони лиш перебувають у початковій стадії. Головнішими обеднаннями, що заснувались, або поширили свою діяльність, або намітили собі шлях до життя, являють ся такі: 1) Київська спілка потребителських товариств (розвинула свою діяльність); 2) Подільське обеднання навколо виділу дрібного господарства Подільського сільсь-

когосподарського товариства (незабаром реорганізується в спілку всіх потребительських товариств Поділля); 3) Кубанське об'єднання навколо Катеринодарського потребительського товариства (реорганізується в спілку); 4) Катеринославське об'єднання (з проектом спілки); 5) Бердянське об'єднання (в початковій стадії); 6) Харківське об'єднання навколо Харківського сільськогосподарського товариства з проектом спілки.

В зв'язку з інтенсивним розвитком сільської кооперації, а часто то й в безпосередній від нього залежності, все більше й більше зростає культура нашого дрібного хліборобства. Перш за все поширюється травосіяння. В Київщині, напр., сіяні трави в минулім році були більш або менш поширені не тільки в поміщицьких господарствах, а також і в селянських. Сіяли клевер, тимофійку, люцерну, могар, віку. Землі під сіяними травами занято було на 20 — 25% більше проти попереднього року. На Поділлі сіють переважно клевер, який входить у сівоборот, а останніми часами стали зростати засіви люцерни, якою заняті всі запасні поля. Еспарцет також починає входити в число постійних сіяних трав. Землі під ці трави рік-у-рік призначається все більше. На Волині головне місце серед сіяних трав займає клевер, який увійшов у сівоборот; минулого року його засіяно на 5 — 20% більше проти попереднього року. З інших трав у минулім році на Волині сіяно еспарцет і люцерну.

По інших українських губерніях помічається те саме явище. В Чернігівщині в минулім році землі під сіяними травами стало більше на 15 — 20%; сіяли переважно клевер і в великій кількості тимофійку та віку з вівсом. На Полтавщині травосіяння розвинене менше, але й там зустрічаються селянські поля, засіяні могаром, ярою та озимою вікою, люцерною то-що. В Харківщині справа стоїть значно краще, й минулого року подекуди (охтирський повіт) під сіяними травами було на 50% більше землі, ніж попереднього року. Сіють там переважно люцерна, костер і віка. В Катеринославщині останніми часами все міцніше й міцніше починає прищеплюватися у поміщицьких і селянських господарствах французька люцерна; зустрічається там також і могар.

Такий значний розвиток травосіяння являється, з одного боку, причиною негативною: зменшення пасовиськ і зменшення їх родючості. Але, з другого боку, тут має значний вплив і фактор позитивний, відрадий: поширення молочарства. Що молочарство поширюється не тільки в поміщицьких, а також у селянських господарствах, про це свідчить зазначений вище факт заснування двох селянських молочарських кооперативів. Ясно, що коли б не було молочарства, то не було б і молочарських товариств.

Зростає й вживання штучного гною в селянським дрібним господар-

стві. Так, напр., в одній Київщині попит на мінеральний гній за останнє п'ятиліття зріс на 45⁰/₁₀₀. У сій справі дуже велику роль відіграють дрібні сільськогосподарські товариства. Досить зазначити, що в одних Золотоносським та Гадяцьким повітах, на Полтавщині, обороти дрібних с.-г. т-в по постачанню своїм членам штучного гною досягають кількох десятків тисяч карб. що-року.

Чорний пар також досить успішно боров ся в минулім році з традиційними селянськими парами. З багатьох сел протягом року надходили звістки, що там поодинокі господарі, а там цілі громади переходили на чорний пар. Такі звістки маємо, напр., із м. Торговиці, уманського повіту, с. Тарадинці, лубенського повіту, с. Городища, пирятинського повіту, села Чернечого, роменського повіту, с. Авсюків, лубенського повіту й т. д.

Загалом треба сказати, що самодіяльність українського селянства останніми часами взагалі й за останній рік зосібна сягнула дуже далеко. Ось типовий зразок зросту сїєї самодіяльності. В селі Посуховці, Уманського повіту, селяне без жадної сторонньої поради й допомоги завели громадського завідчика, бугая Фрибурзької швейцарської породи. Опріч того, таким же способом заведено громадського жеребця й кнура, куплено 11-рядкову сїялку, колонистську віялку, млинок, кукільвідбірник. Є ще на думці купити 2 плуга Гена селянського типу, соломорізку, корнерізку й зернодавильку. Все се вкупі повинно утворити пункт сільськогосподарських машин і знаряддя, яким уся людність Посухівки користуватиметь ся безплатно. В серпні куплено 147 пудів дуже гарної пшениці на насінне й 268 пудів пшениці иншого сорту, також на насінне. Намічено організацію пожежної сїчи („дружини“), незабаром відкриваєть ся позичкова каса. Опріч того, дуже оригінально й досить дешево зорганізовано лікарську допомогу: раз-у-раз стоїть напоготові пара коней, готових у-день і в-ночі привезти лікаря або відвезти хворого до нього за 6 верст. („Газета“, 1909, № 37). Се, звичайно, факт дрібненький і сам по собі занадто незначний, але кілька років тому такі факти часто не зустрічались, а тепер вони зустрічають ся десятками.

З чим же вступило українське селянство в новий 1910-й рік? Які надії й перспективи встать перед ним із туманної мли нового року?

Ті відомости, які досі надходили до нас, дають на сїє запитання досить-таки невеселу відповідь. „Блискучий“ по офіціальній термінології й досить кепський по нашій урожай минулого року не забезпечив селянству навіть ситої зими. Так, ще 10-го листопада минулого року в одній київській часописи промайнула ляконічна, але повна глибокого змісту замітка, що в селі Деревянїм, коло Трипілля, на відомости київської

губернської земської управи збільшуєть ся пошесть плункового тифу. За один свій обїзд участковий лікар зареєстрував 28 слабих на сю хворобу. На думку лікаря, причина пошести полягає в „кепськїм економічнїм становищі селян. — селяне „просто-на-просто голодують“. Наприкінці лікар прохав управу асїгнувати коштів для кращого харчування слабих. Таких яскравих звісток ми більше не здибали, але глухих згадок про „скруту“, „нужду“, „злідні“ можна знайти в газетах що-дня.

Коли так стоїть справа з харчами для людности, — а врожай харчових рослин, як ми бачили вище, був у минулім році все-таки порядний, — то з кормом для худоби справа стоїть значно гірше. Про брак корму повідомляли вже з ріжних кутків України: з Поділля, Катеринославщини, Херсонщини та инш. З верхнедніпровського повіту, на Катеринославщині, писали, напр., ще в осени, що там „для скотини настав голод. Луки вищипано до самісінької землі... на царинах теж ніякого бадилля — сама стерня стирчить колючою щетиною. Корма дуже дорогі“ („Рада“, 219). Так саме, з херсонського повіту останніми часами повідомлялось, що там селяне дуже бідують без палива й без корму для худоби. Соломи трудно дуже дістати, а за віз її доводить ся платити 8—10 карб. („Село“, ч. 15).

А тут ще озимина показує далеко не добре. На останні відомости „Торг.-Пром. Газети“ (від 15 грудня) становище озимини в українських губерніях характеризуєть ся такими офіціально-вживаними термінами: в Харківщині озимина (пшениця, жито й ячмінь) „посредственна“, на Полтавщині — „нижча проти звичайного“, на Поділлю й в Чернігівщині — „близька до звичайного“, в Київщині й у Таврії — „вища проти пересічного“ й тільки на одній Волині становище озимини признаєть ся „гарним“. Перекладаючи сі офіціальні терміни на загальнозрозумілі, ми мусимо прийти до сумного висновку, що з перчислених 7 українських губерній становище озимих засівів можна вважати більш або менш задовольняючим тільки в останніх трьох губерніях — у Київщині, Таврії й на Волині. Що ж до перших чотирьох губерній, то становище озимини на підставі офіціальних відомостей доводить ся вважати там більш або менш кепським.

Усе, таким чином, свідчить про те, що й наступний рік буде для нашого селянства досить тяжким. Та вкраїнський селянин терплячий. Перетерпів він минулий надзвичайно тяжкий рік, перетерпить він і сей хоча й тяжкий, але все ж не такий, як попередній. А ле ж доки доведеть ся терпіти?

Староісляндські новелі¹⁾.

V. Повість про Сіґріду Гордячку і короля Оляфа Тріґвазона²⁾.

I. Як Гаральд Зелений старався о руку Сіґриди.

Був король у Вестфольді на імя Гаральд, а на прозвище Зелений.

Він одружився з Астою, дочкою Гудбранда.

Одного літа, коли Гаральд Зелений подався в похід на Схід за добичею, зайшов до Швеції. Там у ту пору панував король Оляф Швед, син Еріха Побідносного і Сіґриди. Сіґрида тоді була вдовою.

Вона була власницею великих дібр у Швеції. Довідавши, що Гаральд Зелений, її молочний брат, наближається до краю, вислала до нього послів і запросила на пир. Не багато думавши, він вибрався туди з великою громадою своєї дружини. Їх прийнято дуже велично і він засів з королевою на троні.

Весь вечір вони напивалися разом. Тай дружині його доливали доволі.

Пізнім вечером, коли король пішов на спочинок, йому вистелено ліжко кожухами і коштовними матеріями.

В тій кімнаті було мало дружини. Коли король роздягся і ляг під покривом, ввійшла королева, налила йому чашу і припро-

¹⁾ Диви Літературно-Науковий Вістник 1908 р. кн. VI, 1909 кн. II.

²⁾ Отсе староісляндське оповідане, якого переклад я розпочав ще 1908 р., а докінчив тільки тепер, крім своєї літературної вартости має для нас також не малу культурно-історичну вартість, вводячи нас досить живо в сферу тих обичаїв і традицій, якими навіяна також найстарша доба історії нашого краю. Маємо в тім оповіданю, яке, так само, як і всі староісляндські новелі, крім поетичного вимислу містить в собі не мало історичного зерна, виразне свідоцтво про зносини норвежських, шведських і датських Норманів зі Слав'янами, особливо з краєм Вендів, під яким треба розуміти нинішню Польщу, особливо її північну, приморську частину. Імя вендського короля Буріслава, заховане в тім оповіданю, в усякім разі не норманське, а слав'янське. Ще інтересніша в ньому згадка про руського князя Вісавальда, який у Швеції упав жертвою подібної жіночої ревності, як та, з якою по оповіданню нашого найстаршого літописця обійшла Ольга з тими Деревлянами, що хотіли висватати її за свого князя. Факт випалювання упоєних гостей в домах, призначених на їх нічліги, або в баях стрічає часто в старогерманській традиції, і між иншим також в одній з останніх пісень старонімецького епоса „Das Niebelungenlied“.

шувала його випити ще раз і ще раз. Була щебетлива і весела, а король оп'янів дуже. Оп'яніли обоє. Тут його склонило на сон. Потім королева пішла до себе спати. Сіґріда була дуже розумна жінка і нераз уміла віщувати майбутнє.

Другого ранку була знов велика п'ятка. І стало ся те, що буває завсїди, коли муштини поють ся: другого дня у них настає похмілля. Але королева була весела, і вони перекидували ся ріжними словами.

Отут вона сказала, що самі її шведські добра варті не менше, як ціле його норвежське королівство.

Сі слова розсердили короля, і вже ніщо не тішило його. Він зібрав ся до відходу, і щось заболіло його на серці, але королева була весела, обдарувала його багатими дарами і провела його шмат дороги.

Отак потяг Гаральд під осінь з поворотом до Норвегії.

Всю зиму просидів дома і був дуже маркітний.

Коли ж настало літо, подав ся знов на Схід зі своїми людьми, прямуючи до Швеції, і послав посольство до королеви Сіґріди, що хоче зїхати ся з нею.

Вона виїхала напроти його, і вони почали розмовляти з собою. Він швидко звернув мову на те, чи Сіґріда не хотїла би стати його жінкою. Вона сказала, що се дурна безїда, бо він має жінку і як раз таку, з якою може бути щасливий. Гаральд сказав, що Аста добра і прегарна жінка, „але вона не такого високого роду, як я“.

Сіґріда відповіла: „Може се й правда, що твій рід знатнійший від її роду. Але мені здаєть ся, що ваше щастє лежить між вами обома“.

Вони обміняли ся ще немногими словами. Потім вона відїхала додому.

Королю Гаральдови стало ще тяжше на серці, як перед сим; він пустив ся їхати в глїб краю, щоб іще раз здибати ся з королевою Сіґрідою.

Дружина хотїла спинити його, та про те він з великою свитою вибрав ся в дорогу і прибув на двір королеви.

Того самого вечера прибув ще инший король, що називав ся Вісавальд, зі Сходу, із Руси (Гардаріка), що хотїв висватати її. Обоє королїв з усею їх дружиною угощено у великій старосьвітській залї, обставленій так само старосьвітською посудом; весь вечір ішла немала п'ятка, а напої були такі міцні, що всі попили ся, і головні сторожі та й надвірні сторожі поснули. О-півночі коро-

лева Сіґріда веліла напасти на них огнем і мечем: зала згоріла з усіма людьми, що були в ній, а хто хотів утекти, тих повбивано.

„Отак“, мовила Сіґріда, „мщу ся на тих дрібних короліках, що приїздять із чужих країв сватати ся за мене“.

Від тоді її названо Сіґрідою Стородою, то значить Гордячкою.

II. Вродини Оляфа Святою і самовлада Оляфа Тріґвазона.

Коли Гаральд висів на беріг, лишив ся Грані при кораблях із корабельною залогою. Коли довідали ся, що Гаральд утерев жите, поплили що-духу до Норвеґії і сповістили, що стало ся.

Грані поїхав до Асти і розповів їй про пригоди їх походу і чого Гаральд їздив до Сіґріди.

Почувши се Аста негайно вибрала ся до Упландії, до свого батька, який прийняв її радо. Обое сердили ся дуже на шведську інтриґу і на те, що Гаральд хотів покинути свою жінку.

Аста, дочка Гудбранда плекала в літі хлопчика, якого при хресті назвали Оляфом. Там у Гудбранда при своїй матері Асті він і виховав ся.

Се був той Оляф, якого пізнійше прозвано Святим. Того самого року, коли вмер Гаральд Зелений і вродив ся Оляф Святий, прибув до Норвеґії Оляф Тріґвазон. Він підчинив собі дрібних королів, ярлів (старшин), і відновив самовладне панованє Гаральда Красновололого.

III. Сватанє короля Оляфа Тріґвазона до Сіґріди.

Сіґріда Гордячка сиділа у своїх добрах у Швеції. Одної зими почали ходити від неї і до неї післанці короля Оляфа. Король Оляф сватав Сіґріду, і се подруже видало ся їй відповідним. Дали собі слово і ствердили його обопільною присягою.

Король Оляф прислав королевій великий золотий перстїнь, узятий ним із брами Гладірового храма, що вважав ся многоцінним клейнодом. При тім умовлено стрічу на будучу весну в Ельфї біля границі краю.

Коли перстїнь, присланий королем Оляфом королевій Сіґріді, вихвалювали всі дуже високо, то її ковалі, два брати, що були при королевій, зважили сей перстїнь у своїх руках і почали щось тихо шептати між собою. Королева веліла покликати їх перед себе і запитала, чого вони кепкують із перстєня. Вони відперли ся, але королева сказала, що хоче напевно знати, що вони думають про нього. Тоді вони сказали, що в пертстєни якийсь фальш. Вона веліла розламати перстїнь, і показало ся, що він у середині був мідяний. За се королева дуже розсердила ся і сказала,

що Оляф не лише в тім, але і де в чім іншій оказав ся фальшивим.

Тої самої зими король Оляф подав ся на північ до Рінґаріки, щоб охрестити народ у тім краю. Там він здивав Асту, дочку Гудбранда. Швидко по смерті Гаральда Зеленого вона вийшла замуж за короля з Рінґаріки, а Оляф, син її й Гаральда, був при ній. Коли прибув сюди король Оляф Тріґвасон, то всі вони, король і Аста, його жінка, й її син Оляф охрестили ся, а Оляф Тріґвасон заключив похресне побратимство з Оляфом, сином Гаральда, що пізнійше був названий Святим; тоді він мав ще тільки три зими ¹⁾).

Оляф Тріґвасон подав ся знов до Віки. Се була третя зима його королювання над Норвегією.

IV. Стріча короля Оляфа з Сіґрідою Гордячкю і його розмова з нею.

Вчасно весною поїхав король Оляф на Схід до Конунґагелля, — се єсть камінь королів; там він хотів зіхати ся з королевою, а коли вони зіхали ся, почали розмову про те, що було вмовлено в зимі про їх подружжє в зимову пору.

Все йшло добре. Тоді король Оляф сказав, що Сіґріда мусить прийняти хрещенє і правдиву віру. Вона відповіла: „Ні за що не покину віру, якої держала ся доси я і мої предки передо мною. Зі свого боку я не буду перечити тобі, коли ти вибереш собі Бога, який тобі до вподоби“. Тоді король Оляф розсердив ся дуже, схопив ся і мовив: „В такім разі що мені по тобі, поганська собако?“ І взявши рукавицю, кинув їй нею в лице. Потім устав з місця; повставали обоє. Сіґріда сказала: „За се ти заслужив на смерть“.

На сьому й розстали ся. Король поїхав на північ до Віки, а королева на Схід до Швеції.

V. Відвідати Одіна у короля Оляфа.

Король Оляф від тоді виступав проти поганства ще острійше, як доси. Він запросив до себе на бенкет багато визначних мужів, про яких йому сказано, що вони держали ся поганських пророцтв і чарів, і коли вони попили ся до безтями, велів спалити їх. Раз одначе під час пиру пізно вечером приступив до нього старий чоловік в капелюсі, насуненім на чоло, одноокий. Сей знав новини з усіх країв. Король сподобав собі його дуже, розпитував багато і просив оповідати йому про королів і події старих часів. Коли отак просиділи довго під ніч, упімнув їх єпископ, що пора йти спати.

¹⁾ У нас аналогічно: три літа замість три роки.

Король поклав ся. Але коли роздяг ся і ляг у ліжку, гість сів на ліжку при його ногах і оповідав далі. Коли скінчив одну історію, король зажадав нової. Тоді озвав ся єпископ до короля, і сказав, що пора спати. Король заснув. Швидко потім збудив ся знов, запитав про чужинця і велів покликати його до себе. Але його не могли знайти ніде.

VI. Будова корабля Довгою Орма.

Другої зими по тих подіях велів король Оляф будувати великий корабель, що мав бути більший від усіх інших, які були в краю. Пристані, де його будовано, стоять ще й доси, понизше пригірка Гляде, де кождий може бачити їх і доси.

Торберґ Шафґег — Гибльовий — так звав ся головний куваль, але крім нього прицювало багато людей над корабем: одні гиблювали, другі обрубували дерево, інші зносили бальки. Все було обдумане добре, і корабель вийшов довгий і широкий, з високою палубою і міцно дильований. Та коли дійшли до покладу, мусів Торберґ їхати до дому, і забавив ся там дуже довго. Коли вернув ся, корабель уже був вимощений. Тоді вибрав ся зараз і король ще того самого вечера і пішов з Торберґом до пристани оглянути корабель, який він удав ся; і всі мовили, що ще ніколи не бачили довгого корабля, такого гарного і великого. Тоді король вернув до дому.

Другого ранку він знов вибрав ся на корабель і Торберґ з ним. Майстри поприходили вже перед тим, але стояли довкола і жаден не брав ся до роботи. Король запитав їх, що стало ся? Вони сказали, що корабель попсовано; якийсь чоловік мусів перейти від переднього дзюба аж до середини черева і з гори повирубував у палубі карби один при другім. Король підійшов до корабля і побачив, що вони сказали правду. Він заприсяг і покляв ся, що чоловік, який із зависти попував корабель, мусить умерти. „А хто вкаже мені його, того зроблю богачем“.

Тоді промовив Торберґ: „Я можу тобі, королю, сказати, хто се зробив“.

„Ні від кого иншого я й не надіяв ся сього швидше, — сказав король, — хтоб мав щасте дізнати ся про се“.

„Скажу тобі, королю,“ мовив Торберґ, „хто се зробив. Я зробив се сам.“

Король закляв його: „В таких разі мусиш направити се знов і то так, щоб корабель виглядав не менше пишно, як уперед; а як ні, то смерть твоя.“

Торберґ приступив до корабля і обгиблював кадовб корабля

так, що всі карби щезли. Король і всі, що були при нім, сказали, що корабель красший на тім боці, де Торберґ покарбував його, як на другім. Король велів йому зробити так само на другім боці, аби оба боки були однакові, і аби він удостоївся великої подяки. Торберґа зроблено начальником корабельної будови, поки не була скінчена. Се був дракон на взірець Орма, якого привіз король із Гальюґалянда; але сей новий корабель був о много більший і у всіх частях коштовнійший. Він назвав його Довгим Ормом, а той перший Коротким Ормом. На Довгім Ормі було 34 лавок для веслярів, на кожній по два весла; голова і хвіст були скрізь позолочені, боки були високі як слід у морських кораблів. Се був найкрасше збудований і найкоштовнійший корабель, який у ту пору був улаштований у Норвегії.

VII. Як королева Тирі жаліла ся за свої добра.

Стало ся в ту пору, коли отсе діяло ся в Норвегії, що датський король Свейн Габельбарт засватав Сіґрїду Гордячку і взяв її за жінку. Та що вона була мати шведського короля, то між королями шведським і датським настало свояцтво. В ту пору з Норвегії утік ярль Айрік, син Гакона, перед Оляфом Тріґвазоном до Данії. Там він заприятелював ся з обома королями.

Ярль Сіґвальд, вікінґ ¹⁾ із Йома, зробив між королем данським і Буріславом із краю Вендів угоду, по якій король данський мав віддати свою сестру Тирі Буріславу за жінку. Тирі спротивляла ся завзято йти заміж за старого чоловіка поганської віри. Король жалував ся на те ярлю Сіґвальдови і домагав ся того, що приречено.

Ярль Сіґвальд не заспав справи і виміг на королю Свейні те, що він таки видав свою сестру. З нею пішли до краю Вендів деякі жінки, її опікун, один із данських магнатів, і ще деякі люди. Умовою між королем і ярлем обіцяно за те Тирі великі добра в краю Вендів. Тирі плакала і сумувала страшенно і дуже не радо рушала в сю дорогу. Але король Буріслав зробив з нею весіле і взяв її за жінку.

Отак опинивши ся серед поганського народа Тирі не хотіла приймати ані страви, ані напою, і пробула так сім ночий. Потім одної ночі втекла зі своїм опікуном. Серед безмісячної ночі вони добігли до ліса. Кажучи коротко, вони зайшли до Данії, але Тирі не хотіла лишити ся тут, знаючи, що коли її брат Свейн, король данський, почує про се, вишле її назад до краю Вендів. З закри-

¹⁾ Вікінґ — ватажок військової дружини, зложеної звичайно з моряків.

тою головою вони обое подали ся далі, поки добрали ся до Норвегії. Тирі не спочила, доки не дійшли до короля Оляфа Трігвазона. Сей прийняв їх і гостив по всім правилам господарського обов'язку.

Тирі пожалувала ся королеви на своє горе, і благала в його ради та помочи, щоб запевнив їй спокій у своїй державі. Вона була проречиста, і королеви подобали ся її слова. Приглянувши ся він побачив, що вона гарна жінка, і йому впало на думку, що вона дуже добре могла б бути й йому жінкою. Він звернув бесіду на се і запитав її, чи хотіла б бути йому жінкою. Вона пригадала, що її доля така, що не може сама дати собі ради, а потім знов роздумала, яке щастє містило ся в тім, бути жінкою так високого короля, і просила його розпорядити її долею так, як сам того бажає. В осени відбуло ся їх пошлюблене.

Та незабаром на весні почала королева Тирі нарікати перед королем Оляфом і гірко плакати на те, що в краю Вендів вона має великі добра, а тут вона бідна і не може виступати так, як личить королеві. Масними словами просила вона не раз короля, щоб здобув їй її власність. Говорила, що король Буріслав такий великий приятель короля Оляфа, що скоро тільки побачуть ся, він зараз дасть усе те, чого король Оляф зажадає. Приятелі короля Оляфа, чуючи сі наляганя, всі всіми силами відраджували королеви не вдавати ся в се діло.

Одного дня вчасної весни — так оповідає зага — трапило ся, що король ішов вулицею. На площі надійшов проти нього чоловік, що ніс багато як на сю пору дивно великих цвітів одної рідкої рости. Король узяв один найкращий цвіт і пішов до покоїв королеви Тирі. Вона сиділа в кімнаті і плакала, коли ввійшов король.

Король сказав: „Глянь, отсю велику квітку дарую тобі“.

Вона вдарила його по руді і промовила: „Більші дарунки давав мені Гаральд Гормзон, мій батько, але він не був такий боягуз як ти, і не вагав ся напасти на чужий край і пошукати там своєї власности. Се він справдив вирушивши на Норвегію і спустошивши велику часть того краю, в яким він пограбував усе собі на власність. А ти не маєш відваги проїхати попри Данію, лякаючи ся Свейна, мого брата“.

По тих її словах король Оляф схопив ся і крикнув голосно: „Ніколи не побою ся твого брата, короля Свейна, а де здиблемо ся з ним, там він певно уляже“.

VIII. Похід короля Оляфа до краю Вендів.

Король Оляф Трігвазон велів окликати велике ополчене ко-

раблів і вояків. Найдобірнійша залога із усіх вибрана і висіяна прийшла на Довгого Орма, ані один висше шістьдесяти літ, ані низше двадцяти літ, натомість усі добірні що до сили і хоробрости. Позїздили ся також усі магнати краю з добре обсадженими кораблями, близькі свояки короля, його шурина Ерлінг Шальгсзон і інші — шістьдесять довгих кораблів. Вони проплили поперед Данію, і в одній плавбі доплили до краю Вендів.

Король Буріслав прийняв їх добре, і всі переговори про добра королеви Тирі покінчено корисно. Норвежці пробули там ціле літо.

IX. Початок німсти Сіґрїдиної.

Тим часом Сіґрїда Гордячка взяла ся на всі способи, щоб підбурити данського короля, свого мужа, проти Оляфа Тріґвазона. Бо вона не могла забути, що він ломав закляття і присяги і вдарив її в лице. Вона вияснила своєму мужеві, яка се ганьба для нього, що Оляф Тріґвазон узяв її сестру Тирі, не питавши його і проти його волі. „Твої предки не були б потерпіли такої зневаги“.

Оттим то король Свейн послав до Шведів і переказав королеві, синові Сіґрїди Горлячки, а також ярлеви Айрікови, що норвежський король Оляф задумує їхати до краю Вендів, так щоб вони зі своїми військами прилучили ся до нього. Шведський король і ярль Айрік радо пристали на сей похід і стягли величезне військо. Вони прибули до Данії як раз тоді, коли Оляф Тріґвазон у своїм поході проплив біля Данії.

Тим часом у Данії громадило ся величезне військо.

X. Ярль Сіґвальд ошукує Оляфа.

Король Свейн послав ярля, йомського вікінґа Сіґвальда до краю Вендів. Йому поручено доложити старань, аби короля Оляфа привести до них і розділити його військо. Жінка ярля Сіґвальда, дочка Буріслава, була велика приятелька Оляфа і також його своячка. Сам же ярль був хитрий і підступний чоловік. Йому пощастило добути собі довіре короля. Під ріжними притоками він задержував його в краю Вендів, поки не одержав відомість, що зібране військо готове і розложене против острова Свельда у грайфсвальдській затоці. Оляфова дружина сердила ся дуже на довгий побут у краю Вендів, не вважаючи на те, що вітер був корисний і море спокійне.

XI. Плавба короля Оляфа із краю Вендів.

Оттут прийшла відомість до краю Вендів, що данський король Свейн розложив військо над морем, і Норвежці почали роптати, що треба надїяти ся нападу.

Але ярль Сігвальд говорив їм: „Король Свейн не має наміру сам на сам вдавати ся в боротьбу з данським військом, знаючи, яке велике військо у вас. Та коли ви з якої будь причини боїте ся неспокою, то я готов супроводити вас з моєю дружиною. А се вже не аби що, коли йомські вікінґи супроводять якого володаря. Я дам десять добре обсаджених кораблів“.

Король прийняв се. Була тиха, приємна погода. Король велів підняти якорі і трубити в похід. Моряки порозпинали вітрила і зараз поплили всі менші кораблі дуже скоро на повне море. Ярль одначе приплив до королівського корабля, і гукаючи з корабля до корабля просив короля плисти зараз за ним. „Мені, — мовив він, — відомі місця по тіснинах, де найглубша вода, а се вам для великих кораблів буде найбільша потреба“.

Отак ярль своїм великим кораблем плив передом, — у нього було 11 кораблів, — а король зі своїми великими кораблями, яких було також одинацять, зараз за ним. Все инше військо плило оподаль повним морем.

Недалеко острова Свельда вплив малий кораблик ярлеви на стрічу. Він приніс йому відомість, що військо данського короля стоїть у пристані перед ними. Тоді ярль велів постягати вітрила, і вони самими веслами погналі кораблі до острова.

XII. Розмова володарів.

Тим часом данський король, шведський король і ярль Айрік зі своїми військами стояли на поготові.

Була гарна погода і сонце світило ясно. Володарі повиходили на горб, а з ними всі ватажки і багато дружини. Вони бачили, як морем надпливали кораблі великою громадою, а потім завважили один корабель надзвичайно великий і блискучий.

Тоді оба королі промовили: „Он який великий і дуже гарний корабель, се певно буде Довгий Орм“.

Ярль Айрік відповів: „Ні, се зовсім не Довгий Орм“.

Декілька хвиль опісля побачили, як надпливав другий корабель, далеко більший від попереднього. Тоді промовив данський король Свейн: „Здасть ся, що король Оляф Трігвазон побоюєть ся чогось, бо не важив ся плисти на головному кораблі“.

Ярль Айрік сказав одначе: „Се таки ще не королівський корабель. Я знаю його добре, корабель і пасматі паруси. Се корабель Ерлінґа Шальґсзона. Хай собі пливе. Краще буде, коли він уйде від нас, ніж коли б лишив ся з иншими, бо він уоружений дуже грізно“.

По якійсь хвилі побачили і пізнали кораблі ярля Сігваля,

що звернули з моря до горба. Потім побачили, як надпливили ще три кораблі, а між ними один дуже великий.

Тоді крикнув король Свейн: „Веліть воякам іти до кораблів, і скажіть їм, що Довгий Орм надходить“.

Ярль Айрік сказав: „У них багато великих і блискучих кораблів окрім Довгого Орма — підждемо ще“.

Тут деякі вояки почали говорити: „Ярль Айрік не хоче битися, не хоче помстити свого батька! Се така велика ганьба, що її відчують у всіх краях. Ми стоїмо тут з великою силою, а король Оляф хоче проплисти поуз нас на повне море“.

Поки отак говорили між собою, побачили ще чотири кораблі, а один між ними був понад усяку міру великий, золотом украсений дракон.

Тоді король Свейн устав із місця і сказав: „Ще сьогоднішнього вечера я вступлю на Довгого Орма і візьму за стерно“.

Многі сказали тут, що Орм чудовий, великий і препишний корабель, і що се велика слава для Норвегії, що його в ній збудовано.

Тоді ярль Айрік сказав, так що де-хто з ближших чув його: „Коли б король Оляф мав лиш сей один корабель, то король Свейн з усіма своїми Данцями не відобрав би його у нього“.

Тут народ попер до кораблів і поскидав із них наметові полотна.

Та поки володарі розмовляли ще між собою, побачили три дуже великі кораблі, а за ними четвертий із заду, і се був Довгий Орм. А ті великі кораблі, що плили за Сігвальдовими кораблями і в яких Данці хотіли пізнавати Орма, се були перший Журавель, а остатній Короткий Орм.

Коли ж побачили Довгого Орма, пізнали його всі, і ніхто не сказав ані слова, тільки всі пішли до кораблів і почали строїти ся до бою.

Володарі умовили ся між собою, що коли побідять Оляфа Трігвазона, то кождий візьме собі третю часть Норвегії. Орм мав припасти тому, хто перший вступить на нього, разом зі всім, що здобуде на нїм, а кождий мав дістати ті кораблі, які здужає обезлюднити.

Ярль Айрік мав дуже великий военний корабель, з залізною бородою на кождім боці і з грубою, залізною бляхою, що обіймала оба боки і сягала аж до морської води.

XIII. Король Оляф спостеріає ворогів.

Коли ярль Сігвальд зі своїми кораблями звернув до горба,

побачила се залога Журавля і інших кораблів. Вони також поздіймали вітрила і веслюючи плили за ним, гукаючи та питаючи, куди їх веде.

Ярль відповів, що хоче підіждати на короля Оляфа, — „бо щось мені бачить ся, що заносить ся для нас на неспокій.“ Тоді вони пустили кораблі плисти з водою, поки надійшов Короткий Орм, і ті три кораблі, що плили з ним разом, і сповістили їх залоги про те, що почули. Ті також постягали вітрила, пустили кораблі плисти з водою, дожидаючи короля Оляфа. А коли король надплив поуз горба, вирушило на раз усе вороже військо в тіснину перед нього.

Коли залога корабля побачила се, просила короля, щоб плив далі і не зупиняв ся для боротьби з таким великим військом.

Король відповів голосно, випрямивши ся на високій палубі корабля: „Спўскайте вітрила! Моя дружина не повинна думати про втеку. Ще ніколи не втікав я перед боєм. Мое жите в божих руках, а тікати я не буду.“

Зроблено так, як сказав король.

XIV. Король Оляф стягає кораблі до купи.

Король Оляф велів трубити і стягати ся кораблям до купи. Королівський корабель творив осередок цілої громади, з одного боку його був Короткий Орм, а з другого Журавель.

Коли моряки почали звязувати переди кораблів лінвами, то звязали Довгого Орма з Коротким Ормом передами рівно. Але король гукнув голосно, щоб великий корабель висунули більше на перед, щоб він не був самим заднім кораблем у всій армії.

Тоді відповів Ульф Червоний: „Коли Орм на стілько виставати-ме на перед, о скілько він довший від інших кораблів, то на його переднім покладі буде горяча робота.“

Король сказав: „Я й не знав, що в мене служить стерник, у якого не тільки червона борода, але також душа зо страху.“

Ульф сказав: „Не швидше ти подася тил на середині корабля, як я на переді.“

Король ухопив лук, поклав стрілу на тетиву і звернув її проти Ульфа.

Ульф сказав: „Стріляй, королю, куди инде, де потрібнійше. Я чиню для тебе те, що чиню.“

XIV. Як король Оляф важив своїх ворогів.

Король Оляф стояв у середній часті Орма на дуже високій стоянці. Він мав золотий щит і шолом із ярого золота. Він вирізняв ся від усіх інших мужів, маючи поверх панцира короткий

плащ із наголовачем. Король Оляф дивився, як маси ворогів порядкувалися перед ним полками, а перед князями виставлювано боеві знаки.

Він запитав: „Що се за князь перед полком, що стоїть проти нас?“

Йому сказали, що се король Свейн Двобородий (Gabelbart) на чолі данського війська.

Король відповів: „Сих ми не боїмося. Данці не мають відваги. Але що се за князь стоїть на право під своїм боевим знаком?“

Йому сказали, що там стоїть шведський король. Король Оляф сказав:

„Краще-б зробили Шведи, як би сиділи дома і нализувалися із своїх жертвних чаш, ніж мають із нашим оружжем нападати на Орма. Але чиї се великі кораблі, що стоять отам на морі, на ліво від Данців?“

Йому сказано: „Се ярль Айрік, син Гакона.“

Тоді відповів король Оляф: „Видно, що він признав відповідною пору виступити отак проти мене. Від його війська мусимо ждати лютої боротьби; вони Норманці так само, як і ми.“

XV. Початок битви.

Королі погнали веслами свої кораблі наперед. Король Свейн направив свій корабель проти Довгого Орма, шведський король зовсім із правого крила передом свого корабля проти крайнього корабля Оляфового, а з другого боку ярль Айрік. І почалася горяча боротьба.

Залози передніх частин корабля на Довгім Ормі, Короткім Ормі і Журавлі кидали якорі і залізні гаки, укріплені на линвах, на кораблі короля Свейна, і тягли їх до себе. Кораблі лягали під їх ногами, і вони з гори кидали на них оружжя. Вони обезлюдили всі кораблі, які тільки захопили. Король Свейн і ті, що крім нього уйшли з душею, повтікали на інші кораблі і поставали поза віддаленем вистрілу. І так се військо посрамилося, як надіявся король Оляф.

На місце Данців наступив шведський король. Та коли Шведи наблизилися до великих кораблів, з ними зробилося те саме, що з Данцями. Вони втратили багато людей і часть кораблів, а решта в дуже поганім стані мусіла уступити.

Ярль Айрік лишився на своїм місці. Він пригнав свій корабель бік о бік до крайнього корабля короля Оляфа і обезлюдив його. Зараз на ньому поперетинано линви, а Айрікові вояки вда-

рили на найблизший корабель і бороли ся, доки й на ньому не стало й живої душі. Тоді Норвежці почали з малих кораблів тиснути ся на великі. Ярль розтинав на кождім линви, скоро тільки він зробив ся безлюдним. Тимчасом Данці і Шведи стояли поза віддаленнем вистрілу довкола кораблів короля Оляфа. Тільки ярль Айрік раз по разу припливав бік о бік до ворожого корабля і брав залогу на мечі; коли на його кораблях падали люди, то на їх місце наступляли інші, Данці і Шведи.

Битва робила ся чим раз завзятійшою і безліч людей падало. Скінчило ся тим, що всі кораблі короля обезлюднено окрім Довгого Орма. На ньому зібрало ся все з норвежського війська, що ще було здібне до бою. Тоді ярль Айрік пригнав свій корабель бік о бік до Орма і розпочав битву на мечі.

XVI. Як обстрілювано Довгого Орма.

Ярль Айрік стояв на переді корабля, окружений рядом людей зі щитами. Розпочала ся двояка боротьба, рубана і стріляна. Кидали всім, що тільки надавало ся до кидання, з луків і руками. На Ормі ледви ще можна було виставити щит проти себе, так густо літали стріли і сулиці, бо з усіх сторін ворожі кораблі причалювали до Орма.

Оляфові вояки від сього зробили ся мов скажені; вони бігли горі палубою, щоб досягти ворогів мечами. Але ті не похочували рубаної боротьби, і для того не наседали скрізь густо на Орма. Отак Оляфові вояки ходили по покладі немов би били ся на рівнім полі, і падали, ражені пострілами разом зі своїм оружжем.

XVII. Як зломав ся лук короля Оляфа.

Айнар Тамгарскельзер стояв на Ормі з самого заду покладу. Се був найсильніший і найвлучніший лучник. Айнар стрілив до ярля Айріка, і стріла трафила в передній дзюб корабля, саме над головою ярля, і вбила ся глибоко в дерево. Ярль глипнув і запитав, що се за такий стрілець, але в тій самій хвилі надлетіла друга стріла, так влучно, що пролетіла йому поміж боком і раменем і вбила ся за ним у стіну корабля так сильно, що вістре виштерчало аж із другого боку.

Тоді ярль сказав до свого товариша, якого деякі називають Фіном, а інші кажуть, що він був Фінляндець—і був найпевніший лучник у його війську: „Застріль онтого великого чоловіка онтам у заді корабля.“

Фін стрілив, і стріла трафила в саму середину Айнарового лука. В хвилі, коли Айнар третій раз напав лук, лук розломав ся на двоє.

Король Оляф запитав: „Що се тріснуло так голосно?“

Айнар відповів: „Норвегія випала з твоїх рук, королю“.

Король мовив: „Так то зле ще не буде. Візьми мій лук і стріляй далі!“ — і кинув йому свій лук.

Айнар узяв його і натягнув. В тій хвилі лук тріснув на самій середині під вістрем стріли.

Айнар сказав: „Занадто слабкий, занадто слабкий луквсесильного“.

І відкинувши лук назад себе він узяв щит і меч і кинув ся до мечевої боротьби.

XVIII. Король Оляф дає нові мечі.

Король Оляф стояв на Ормі на середині корабля. Він стріляв раз у раз весь день, то з лука, то сулицями, все двома на раз. Поглядаючи на перед корабля він побачив, що його вояки махали і рубали мечами що духу, але мечі не дуже шкодили ворогам.

І він гукнув: „Що се ви так слабо молотите мечами, що вони не хочуть ранити?“

Один вояк відповів: „Наші мечі потупіли і пощербили ся“.

Тоді король пішов у свою каюту на переді корабля і відімкнув королівську скриню, повиймав із неї багато острих мечів і давав їх воякам. Та коли ще раз сягнув правою рукою до скрині, побачили люди, що спід панцирних латок тече кров; ніхто не знав, де був ранений король.

XIX. Вороги обсаджують Довгого Орма.

Найзавзятійша і найкровавіша боротьба йшла в передній частині корабля; там був найдобріший народ і найвисша палуба. Але коли в середній частині корабля людей зрідло і довкола головної машини стояло їх уже дуже мало, постановив ярль Айрік доконати напад, і виліз на Орма з п'ятнадцятьма мужами.

Против нього виступив Гірнінг, свояк короля Оляфа. Счинила ся найзавзятійша боротьба і скінчила ся тим, що ярль відкочив назад на свій корабель, а ті люди, що були з ним, по частині попадали, а по частині одержали тяжкі рани.

Тоді розпочала ся на ново найгорячіша боротьба, і вороги купами вдирали ся на Орма. А коли ряди залоги зрідли для його оборони, постановив ярль Айрік другий раз вдерти ся на Орма. І знов їх зустрів завзятий опір. Особливо залога передньої частини корабля на Ормі, зміркувавши, до чого йде, заповнила середину корабля і звернула ся проти ярля та завдала йому тяжкі втрати. Та що на Ормі погинуло вже так багато народу, що береги корабля тут і там стояли порожні, то ярлеві вояки почали широкою лінією вдирати ся на корабель. Тоді все, що на Ормі могло ще володіти оружжем, почало тиснути ся туди, де стояв король.

XX. Як обезлюднено Довгою Орма.

Кольберн, королівський речник, ввійшов на середину корабля до короля. Оба вони мали на собі майже однакову одягу і однакове оружжя. І Кольберн був великий та гарний між усіма іншими. І знов у передній частині корабля почала ся дуже завзята боротьба.

Ярлевих вояків поналазило на Орма так багато, як тільки ставало місця, а його кораблі з усіх боків попричалювали до Орма. Залога корабля показала ся занадто малою для такого великого війська. І хоча всі вони були сильні і бороли ся без знеохоти, то про те найбільша часть їх за малу годину попадала трупом.

Король Оляф сам одначе і з ним разом Кольберн зіскочили з корабля, кождий на іншій бік. Ярлеві вояки попускали скрізь довкола корабля малі човни і вбивали всіх, хто з корабля скакав у море.

Коли вискочив сам король, вони хотіли зловити його живого і привести до ярля Айріка. Але король Оляф, захистив себе щитом і кинув ся в глибину. Кольберн кинув щит під себе, щоб захистити себе від списів, які кидано вниз із кораблів, і для того впав до моря так, що щит був під його ногами і він не міг так швидко втонути. Тут його зловили і витягли на човен, думаючи, що зловили самого короля. Його привели перед ярля, але коли ярль побачив, що се Кольберн, а не король Оляф, відпустив його з миром.

В тій хвилі всі Оляфові вояки, що ще були живі, поскакали з Орма в море.

Закінчення.

Сказано було вперед, що ярль Сігвальд супроводив короля Оляфа.

У ярля було десять кораблів, а на одинацятім була дружина Астріди, його жінки, дочки короля Вендів. Коли король Оляф зіскочив зі свого корабля, все військо підняло окрик побіди і почало плескати веслами по воді, а ярль Сігвальд і його дружина поплили також до бою.

Але Вендський Слимак, корабель, на яким була дружина Астріди, не поплив з ними, але вернув до краю Вендів. Із сього поміж ріжними людьми пішла поговірка, що король Оляф у глибині моря скинув із себе панцир, і нуркуючи по-під ворожими кораблями приплив на Вендського Сликама, а дружина Астріди завезла його до свого краю. Єсть багато оповідань про те і про дальші пригоди короля Оляфа.

Але сьак чи так, Оляф Трігвазон від тоді не був уже королем Норвегії.

З німецького переклав *Іван Франко*.

Львів, дн. 24 грудня 1909.

ЕВГЕН ЛЕВИЦЬКИЙ.

Рік 1909 в соціяльній політиці.

(*Два Генеральні страйки. — Trade-Unions-u, Gewerkschaften та робітничі сіндікати. — Боротьба з безробітством.*)

В наших статях під тим загальним заголовком „За границею“ подали ми в поодиноких книгах Л. Н. В-а за минулий рік важніші події з політичного міжнародного життя, так що вп. читачі журналу мали спрому поінформувати ся про всі головні моменти т. зв. заграничної політики доволі основно. Для новочасно думаючої людини таке ознайомлене з чисто політичним життям даного моменту — епохи чи хочби одного року — одначе не вистарчає. Крім політичної сторони, крім відносин держав до-держав в цілости та змін в укладі політичних сил в поодиноких державах, на „політику“ в ширшій того слова значіню складаєть ся також і соціяльна сторона народного життя, розвій суспільних відносин та соціяльно-політичних змагань, які мусимо також розглянути, коли хочемо мати повний образ людської історії даного моменту. Атже живемо в „віці соціяльній“, в епосі соціяльних змагань і великої суспільної боротьби, не кажучи вже про те, що відносини суспільні в усій історії людства, від коли дикий чоловік почав усупільнювати ся та класти основи людської культури, відгравали визначну, а в деяких моментах навіть і головну ролю. Ось-тому-то хочемо сим разом звернути увагу читачів також на бік соціяльній та наші реферати про міжнародну політику, які ми дали в рядку статей „За границею“ доповнити ще загальним оглядом найважніших характеристичних подій „з соціяльної політики“ в р. 1909-ім.

* * *

Загальним висловом боротьби соціяльної нашого часу єсть боротьба кляс, кляси пролетарів з клясою капіталістів, а найяркийший вислов сеї клясової боротьби — поява послідних майже літ, страйк генеральний.

Рік 1909-ий мав два такі генеральні страйки — страйк французьких почтарів і телефоністів в Парижі та страйк шведського робітничого пролетаріату проти союзу роботодавців.

Страйк генеральний основно ріжнить ся від частинного страйку певної ізольованої категорії робітничої верстви. Коли в страйку частиннім добивають ся поправи долі робітників якогось одного стану і звичайно на якійсь менчій, замкненій території, то страйк генеральний має вже висшу, дальше сягаючу ціль — протиставлене цілої робітничої вер-

стви клясі капіталістів та задемонстроване її сили та солідарности. Страйк частинний є тому проявом економічної, практичної боротьби і числить ся в кождім разі на тисячі, між тим як страйк генеральний є вже боротьбою кляси пролетаріату як цілості з клясою капіталістів, великою зорганізованою боротьбою проти цілого суспільного ладу опертого на капіталізмі і тому є він вже появою політичною та лучаєть ся далеко рідше, так що страйки генеральні наших часів можна почислити на пальцях. Заразом одначе страйк генеральний має велике значіне для суспільного діягноста й обсерватора — є він тим барометром, на яким можна відчитати зріст температури в клясовій боротьбі по стороні пролетаріату та поставити гороскоп тої зорганізованої боротьби обох рішачючих нині кляс суспільних на найблизшу будучину.

Страйк французьких почтарів та телефоністів вибухнув з причини непризнання правительством згаданим категоріям державної служби права до страйку. Законом з 1884 р. французьке правительство дозволило організувати ся також службі почтарів і телефоністів в сіндікати на спосіб сіндікатів робітничих (syndicats ouvriers), одначе згодом правительство почало обкромовати впливаючі звідси права, а з окрема загрозило безпроволочно видалити зі служби кожного, хто важив би ся розпочати чи приступити до страйкової боротьби. Рівнож і товариства творені службою державною мали мати відмінний характер і не мати всіх тих прав, які признано вже робітничим сіндікатам. Кілька дисциплінарних доходжень проти почтарів зломивших розпоряджене міністерства долили до олива огню. Одначе страйк почтарів і телефоністів набрав відмінного характеру з иньшої причини — розяренем серед тої части державної служби рішили покористувати ся проводирі сіндікалістичного руху, щоб викликати генеральний страйк в цілях суспільно-політичних. Сіндікалісти вважають генеральний страйк за головний, а гавіть одинокий спосіб в боротьбі пролетаріату з капіталізмом та хочуть спорадичними генеральними страйками довести до зорганізованя генерального страйку революційного, який мав би силою довести до заміни ладу опертого на капіталізмі на лад соціялістичний*). Страйк генеральний був таки й оголошений центральним бюро „Загального Союзу праці“ (Fédération génér. du Travail), але видержав всього-на всього десять днів і був зломаний. Страйкови пошкодила в першій лнії незвичайно енергічна постава правительства, яке приготовило відпорну акцію заздалегідь, так що рух поштовий, при всіх перепонах, тревав майже безпереривно. Крім того страйк викликав значне невдоволенє серед кругів інтересованих,

---

*) Гл. про все те близше в мой статі: „Французькі сіндікалісти“ в кн. IX з р. 1909 Л.-Н.-В.

особливо серед багатого купецтва, яке пересилку своєї купецької кореспонденції переводило само при помочи адhoc зорганізованої приватної служби. Вкінці несправдила ся також надія на службу залізничу та військову, бо на приказ енергічного Клемансо, як-раз дотичні відділи (почтowo телеграфічні) війська причинили ся найбільше до зломаня страйку.

Страйк в Швеції мав свою особливу фізіономію з огляду на місцеві відносини, відмінні від соціальних відносин в других краях, і тому розкажемо про сей страйк дещо більше.

Швеція ледво що від яких двадцять літ почала індустриалізувати ся, розвивати у себе промисл фабричний, а зріст тої промисловости був так наглий і йшов так прискіпшеним темпом, що робітнича верства виборола собі протягом кільканайцяти літ виїмково корисні умови так що до платні як і часу праці—релятивно беручи далеко корисніші ніж які мала робітнича армія в иньших краях. Робітник промисловий, фабричний, рекрутує ся здебільша із напливової людности з сіл, та села шведські не могли настачити стілько робучих пролетарських сил, кілько вимагали їх фабрично-промислові заводи, виростаючи наче гриби по дощи. Тим поясняеть ся, що до року менше-більше 1907 шведські промисловці мусіли числити ся з браком т. зв. робітничої армії резервової і мусіли попускати у всіх домаганнях своїх робітників, оскільки лише сі домагання лежали в межах економічної спроможности.

Як швидкий був зріст промисловости в Швеції, так і швидкий та прямо імпазантний був також розвиток робітничої організації в Швеції таї шведського соціалізму.

Почин до організації шведського робітничого пролетаріату дав молодий та незвичайно при тім енергічний чоловік Брантінґ заснованєм часописи: „Social Demokrat“ в р. 1889. Робітнича організація, покликана до життя Брантінґом в тімже роді, обіймала з початку не більше як 8000 робітників. Від тої хвилі минуло не цілих двацять літ, а нині шведська робітнича партія має вже на свої услуги 16 часописий, в тім числі аж шість дневників, шість часописий, що виходять два або три рази в тиждень, а 4 тижневники! Зорганізованих робітників було в р. 1889 — як вже сказано — всього-на-всього 8000, а р. 1900 виносила зорганізована робітнича армія 45000 люда, в р. 1909 зросло число робітників, обнятих робітничими соціалістичними організаціями до поважної суми 160.000! Такими успіхами не може мабуть повелічати ся жаден иньший край промислової Європи.

З незвичайними поступами на поли агітації й організації ішли також поступи шведського соціалістично-робітничого руху на поли парламентарнім. Першим соціалістичним депутатом, що увішов до штокгольмського парламенту, був сам Брантінґ, оден з найкращих бесідників

шведської палати послів. Та вже при найблизших виборах увійшло до парламенту 14 соціально-демократичних послів, а при останніх в р. 1908 аж 34, при помочи виборчого компромісу заключеного з партією ліберальною*). Шведська палата послів розпадається на три головні табори — лібералів, консерватистів та соціальних демократів, при чім соціальні демократи відграють ролю язичка при вазі: від пересунення їх в ту чи иньшу сторону залежа побіда сеї сторони. Се тільки підносять значіне робітничої партії на вві і надає їй виїмковий вплив, так на маси як і правительство.

Рік 1907 був роком проломовим, рішаючим в клясовій боротьбі між шведськими промисловцями і шведським пролетаріатом. Приспішений зріст промислу довів до гіперпродукції і понсаваня загальних конъюктур, а виїмково-корисне положенє робітничої верстви зробило положенє підприємців незвичайно утрудненим. В сих обставинах повстає в кругах шведських промисловців та фабрикантів думка поставити солідарність підприємців проти солідарности робітничої. Ще в рр. 1902 і 1903 творять ся перші союзи промисловців: „Шведський союз роботодавців“ та „Союз фабрикантів машин“, які згодом обняли усі фабрично-промислові заводи Швеції. Жаданє сих зєдинених репрезентантів шведського капіталу се унормованє одноцільної платні для поодиноких заводів дорогою тарифи для цілої держави, а способом льокавт, тобто застановленє фабрики задля приборканя робітників та взаїмна поміч.

Організація промисловців довершила поділу обох промислових кляс в Швеції — властителів фабрик й промислових заводів та робітників на два великі, цупко зорганізовані табори. Жадна иньша держава, навіть Німеччина, славна з організаційного хисту її людности, не виказує такого здісціплінованя й зсолідарованя представників праці й капіталу, як молода своїм промислом Швеція. В Швеції нема промисловця, який не належав би до одної з трьох головних „союзів роботодавців“, і нема з другого боку майже ні одного робітника — з виїмком хіба зовсім здеклясованих темних одиниць, або таких що пристали до фурсованих капіталістами нечисленних звязків „жовтих“ — який не був би членом якогось чито льокального, чито фахового робітничого товариства, а з тим і не належав до загальної клясової організації робітничої верстви. І ся власне обставина, те різке відділенє „козлиць“ від „овець“, згуртованє всіх в дві здісціпліновані армії, а відтак і яснє сформулованє супротивних домагань обох сторін і було тим характеристичним моментом, яким визначив ся останній генеральний штрайк в Швеції.

Сам перебіг страйку був ось такой :

Передовсім розпочало ся від страйків частинних та льокальних.

*) Выбори до палати послів в Швеції відбувають ся що три роки — палата числить 230 членів.

По закону з 31 грудня 1906 посередничити має при усіх конфліктах поміж роботодавцями і робітниками спеціально на се установлений мировий посередник — його однак посередництво не довело тим разом до жадного позитивного результату. Страйки робітників відплачують фабриканти зо свого боку льокавтом — найперше в заводах для виробів з дерева в тартаках, поки вкінці звісні вже нам союзи роботодавців не поставили ультиматум з реченцем 27 липня 1909, під загрозою, що на як би був опір зі сторони робітників, то наступить поступенний льокавт в усіх роботах. Заразом усталено взаємні умовини — роботодавці жадали: 1) унормованя робітничої платні одноцільно для поодиноких зайнять по цілій державі, беручи за точку вихідну теперішні ціни за роботу (або т. зв. унормоване сталої тарифи зарібної платні) — 2) право контрактованя робітника без посередництва фахових робітничих організації, отже свобода прийманя робітників незорганізованих, хоч-би й страйколомів — 3) поворот до праці тих, що вже застрайкували. Натомість робітники станули на становиску, що 1) ціни мають бути підвисшені, значить підставою тарифи мають бути нові, виспі належитости, а не ціни теперішні — 2) контрикетоване робітників може відбувати ся тільки через фахові робітничі організації — супроти чого 3) також і всі робітники, які розпочали частинні страйки мають бути прийняті назад до праці (розуміеть ся коли буде згода що-до двох перших умовин порозуміння).

Загрозу поступенного льокавту всіх зайнять відповіли робітники проголошенєм страйку 4 серпня 1909.

Страйк мав багато характеристичних моментів, далеко інтересніших, як страйк французький. Передовсім страйк тревав поперх місяця, що треба приписати двом обставинам: раз солідному, супокійному темпераментови шведського населеня, а також генеральному заказови на час страйку торгованя горячими напитками. Правительство заховувало ся зовсім неутрально, за те організація контракції вийшла від самої „супільности“. Комітет страйковий виняв від страйку робітників занятих три освітленю та водопровадах, за те надіяв ся, що до страйку прилучать ся урядники та служба залізнична, та що через те забракне по більших містах брак поживи, який приневольть населене змусити фабрикантів до уступок. Одначе служба залізнична не прилучила ся до страйку, а в самім Штокгольмі утворила ся спеціальна „сторожа горожанська“, яка дуже енергічно заняла ся достарченем поживи та удержанем в руху трамваїв, друкарень і т. и. Ся „обороння акція“ причинила ся багато до того, що страйк зотягнув ся на довгий час та що положене робітників ставало де далі богато труднішим, ніж положене капіталістів.

Великою перепоною в піддержаню страйку було брак гроша на під-

могу страйкуючим. Союзи роботодавців зложили на субвенції для слабших економічно-членів своєї організації вісім мільонів в банках і сього було для них досить, щоб видержати кампанію. Соціалістичні організації не остали ся позаду в підпомаганю страйкарів, алеж тут треба зважити, що 300-тисячна армія позбавлених зарібку пролетарів не те саме, що жмінка сильних матеріально промисловців. Найкрасший доказ солідарности дала Німеччина, з якої протягом одного місяця наспіло мало-що не два мільони марок (По словам „Sozialistische Monatshefte“ ч. 24 стр. 1576 дала т. зв. „Генеральна Комісія“ 1.252.171 марок, робітники-металівці пів мільона марок, а Берлін дорогою дрібної складки чверть мільона марок), але все те показало ся каплиною киненою у море...

В половині вересня розпочала ся акція мирового посередника і паступило перемире, яке однак не довело ся бажаної цілі. Робітники годили ся вже на тарифу, але не хотіли пристати на право підприємців укладала робітничі контракти поза робітничими організаціями, і акція мирова розбила ся. Робітники мусіли вкінці піддати ся, зломані переможною силою капіталу.

На страйку в Швеції спинили ми ся дещо довше, бо на нїм показала ся безуспішність боротьби генеральними страйками на разі, тоб то серед даних обставин. На обох обговорених нами страйках видно, що на перепоні до успішного переведеня генерального страйку стоїть раз сила державної організації, а з окрема бюрократія і військо, а по друге фактична сила тих кругів суспільних, які наслідком страйку загрожені в своїх буденних інтересах та вигодах. Аби генеральний страйк міг удасти ся, треба ще багато праці, агітаційної та організаційної серед служби державної, але ся організаційна робота — як засвідчають навіть відносини у Франції, де сінікалісти звернули вже давно на се особливу увагу — напотикає на незвичайні труднощі. На разі генеральний страйк може (лишаючи на боці внімкові случаї) повести ся тільки як політична демонстрація (як прим. в тій же Швеції страйк уладжений перед кількома роками за загальним голосованем) і то лише тоді, коли він з гори часово обмежений та своєю ціллю викликає прихильність ширших кругів населеня, а в усякім разі кругів сих не провокує. Оскільки отже множать ся поволи страйки генеральні, остільки вони служать безсумнівним доказом зросту організації і почутя класової сили серед робітничої верстви, але далеко їм ще до того, про що мріє нині певна часть теоретиків робітничого руху, а саме щоб генеральні станули средством доцільковитого поваленя капіталістичної системи в суспільній господарці та уґрунтованя нового соціалістичного ладу.

* * *

Гуртоване робітничих сил проявляє ся тепер в трьох напрямках: 1) через організацію партійну в цілях політичних — 2) через творене організацій фахових робітничих задля оборони спільного інтересу робітників тої самої категорії (Trade-Unions, сіндікати, німецькі й австрійські Gewerkschaften), а вкінці 3) через засновуване т. зв. робітничих спілок консумційних (Gesellschaften).

Рух робітничий проявляв ся зразу в рамцях головно політичних, з тої простої причини, що робітник не був ще настільки свідомий свого положення і своїх прав, щоб міг самостійно гуртувати ся, а вся акція освідомлюваня і організованя робітничої верстви йшла від соціалістичної інтелігенції. Нині той стан змінив ся основно. Політика, боротьба соціалістичних партій на парламентарній та позапарламентарній арені іде своєю дорогою, а організаційна праця гуртованя робітників в фахові спілки й товариства йде другою дорогою та захоплює що раз ширші круги, доходячи до гігантських прямо розмірів. І ся організація виходить що раз більше поза рамці діяльності, сконцентрованої в змаганнях так названих „партійних“. Нині по правді тільки в Німеччині та Австро-Угорщині організація соціально-демократична покриваєть ся менш-більш з організацією робітничої верстви в її фахових спілках та товариствах; в Англії та Америці робітничі організації держать ся доволі осторонь від партійного соціалістичного руху, а у Франції робітничі сіндікати виступають таки проти нього прямо ворожо, вважаючи за свій обовязок організувати ся як окрема самостійна суспільна сила, независима від „партій“ та хвилевого політичного житя.

Соціалізм як теорія і як основа певних партій політичних може переходити ще всілякі еволюції; організація ж робітничої верстви в її фахових товариствах та спілках остає все як міцна підвалина соціальної боротьби, бо в живих інтересах та суспільних відносинах робітника має вона свою силу та оправдане свого істнованя.

Спілки чи то організації фахові мають на меті оборону робітника як продуцента, боротьбу красші обставини житя та ліпшу платню — се організації воєнні, які гуртують робітничу армію до постійної боротьби з капіталом на поли продукції. Товариства консумційні се вже організації більше мирні та творчі, вони мають на цілі увільнити робітника від визиску з боку торговельних посередників як консумента, а де-далі можуть стати також формою самостійної діяльності продукційної робітничої верстви на основі спілковій — праці гуртом на спільний рахунок.

Фахові організації робітничі стали вже в дев'яťдесятих роках минулого столітя перетворювати ся в гігантську організацію інтернаціональну ініціатива вийшла з Франції, а саме того року відбув ся в Па-

рижи шестий зїзд міжнародної організації центральних краєвих управ фахових робітничих організацій цілого світу. Формою спільної організації є міжнародний секретаріят згаданих товариств чи спілок, до якого належать поки-що краєві організації отсих держав та країв: Англії, Франції, Нідерляндів, Данії, Бельгії, Швеції, Норвегії, Фінляндії, Німеччини, Австрії, Угорщини, Хорватії, Сербії, Болгарії, Швейцарії, Італії та Іспанії. Конгрес радив два дни: 30 серпня та 1 вересня. Сконстатовано передовсім на конгресі, що краєві організації, які входять вже в склад міжнародного союзу, гесте секретаріату, числять вже загалом 4.246.000 членів — сила якої в наші часи жаден політик легковажити не сміє.

Великою справою, якою дуже поважно прийшло ся зайнятись конгресови, було втягненє до міжнароднього секретаріату організацій американських. Від американських фахових товариств явив ся провідир тих організацій (тзв. American Federaiton of Labor) Гомперс, одначе лише як гість, без зложеня заяви, що-до секретаріату приступає. Причина, чому Американці до інтернаціональної спілки приступити не хочуть і держать ся осторонь, не можна напевно вяснити, може одначе правдиві здогади Мерльонія¹⁾, що американські робітники, подібно як і англійські, разом зі своїми фабрикантами та капіталістами, вважають себе за щось вище від своїх товаришів других країв, а сей ексклюзивний настрій англійських та американських робітників та промисловців треватиме так довго, поки не зникне домінуюче становище Англії та Північної Америки на поли промисловім.

Взагалі ж сконстатувати треба, що так англійські як і американські робітничі організації може завдяки специфічним природним прикметам англо-саксонської раси визначають ся великим реалізмом і незвичайною практичністю в розуміню свого завданя та не виходять поза межі боротьби за свої практичні льокальні та безпосередно їх самих доторкаючі інтереси. Вони також рішучі противники всякої „політики“ в робітничім руху. Але підлягає сумнівови, що ся пересадна практичність, яка доводить також до деякої заскоружлости в поглядах, шкодить самим дотичним організаціям, бо власне стає перешкодою, через яку ті організації не в силі поставити робітничого руху навіть і в своїм же власнім краю на висшім, загальнійшім становищу.

Другою великою справою, з якою мав клопіт конгрес, було внесене поставлене звісного нам вже „Confédération générale du Travail“, щоб на другий рік скликати зїзд не центральних краєвих управ, але вже самих фахових робітничих організацій цілого світа, — а від-

1) В „Critica Sociale“ за сей рік. Беру з справозданя, в „Neue Zeit“, ч. 5 1909.

так, щоб теперішній конгрес заявив ся проти політики в робітничім руху, а властиво проти субсумовання фахових робітничих організацій під всілякі політичні, соціалістичі партії. Робітник повинен всюди організувати ся лише як продуцент без огляду на свою партійну приналежність — боротьба зорганізованого робітника має бути чисто економічна й безпосередна між робітником як продуцентом і хвилими властителями продукційних засобів — політична діяльність соціалістичних та анархістичних партій „тільки деморалізує класового робітника“ і затемнює економічний і безпосередний характер соціальної боротьби робітничої армії з капіталом. — Після довгих дебат спонукано вкінці репрезентантів французької організації до відложення свого внесення на будуче.

З прийятих збором внесень варті окремої згадки отсі два: 1) аби головну боротьбу робітників зорганізованих в міжпароднім секретаріаті у всіх краях сконцентрувати тепер на домагане скорочення дня праці, 2) щоб старати ся у всіх державах про унормоване праці вдома (домової) дорогою закону. Окрім сего прийнято ще резолюції, які мають на меті усунути перепони в пошукуваню праці при переході з одної держави до другої („за границею“), як напр. що-до внесення т. зв. легітимацийних робітничих карт в Пруссії і т. и.

Найблизший конгрес порішено відбути в р. 1911 в Будапешті.

* * *

З області соціального законодавства в минувшій році хочемо порушити справу, яка релятивно свіжа й пекуча найбільше займала в загальнім році увагу правительств та соціальних політиків, — справу обезпечення на випадок безробіття.

Справа ся стала ся в останніх роках надзвичайно актуальною. А стала ся вона такою не тому, що з писань про тзв. „право до праці“ скласти вже можна цілу літературу, або тому що верх взяли тепер мотиви висших соціальних почувань не чоловіколюбства, але з причин чисто практичних.

Творене „резервої“ робітничої армії безробітних стало загальною появою та наслідком капіталістичного ладу в суспільній господарці—або, як Німці кажуть, eine Begleiterscheinung капіталізму. Нема великих міст, нема більших осередків фабричних, деби тисячі, а навіть десятки тисяч народа не було кинених на брук, вижидаючи безуспішно занятя і хліба. Та приріст отсих робітничих армій безробітних став в послідних роках, особливо в державах з високо розвиненим фабричним промислом, в двох більший. Промисловий світ західної Європи й Америки перебув саме в рр. 1895 — 1900 час високих конюнктур, великого зросту продукції який потревав іще меньше — більше до 1907 р., за ним наступив незвичайний загальний упадок та застій. В рр. 1895 — 1900

розрослись до незвичайних границь промисли залізних виробів, електротехнічний та гірничий, а в р. 1905 — 1907 промисл виробів вовняних та суконних. Зріст промислу стягає до промислових заводів тисячі й тисячі нових робітників, а промислово-торговельна криза кидає сих робітників бев милосердя на улицу. А що таке позбавлене цілих мас здібних до праці родин всякого удержання не конче безпечне ані для ладу суспільного, ані для супокою і порядку в державі, в тім неможна сумнівати ся.

Сим треба пояснити, що квестією обезпеченя прожитку „безробітним“ заняли ся в останніх кількох роках дуже живо не так теоретики соціальних наук, як правительства. Та коли йде про добре діло, про поступ на поли суспільної помочи та охорони „нищих“ та „бездомних“, то вже не важно від кого виходить ініціятива, бо справді, „що тобі в імени моім?“ Атже і ціле т. зв. соціальне законодавство з обезпеченями на випадок каліцтва й на старість вийшло теж від „буржоазного“ правительства, головно німецького, хоч що правда під грозою й напором могутного робітничого руху опанованого соціалістами...

Інтересна річ, що тим разом власне німецьке правительство видадо в р. 1906 меморіял (п. з. „Die bestehenden Einrichtungen zur Versicherung gegen die Folgen der Arbeitslosigkeit“), в яким доказує, що державна охорона на випадок безробітя і від безробітя взагалі неможлива. Та иньшим шляхом ніж Німеччина пішли иньші держави, а навіть в сім році — як побачимо — також провінціалні правительства таки тої самої Німеччини. Першою великою державою, що заехала у себе в части обезпечене безробітних була Франція, що декретом з 9 вересня 1905 завела у себе „генську систему“ обезпеченя — за Францією пішла Норвегія (закони з 12 липня 1906 та 25 липня 1908) та Донія, яка законом з 9 пвітня 1909 покликала до життя окремі „каси обезпеченя безробітних“ та ввела для тих кас обовязкові субвенції державні та громадські.

Рік минувшій, 1909-ий, приніс побіч закона про обезпечене безробітних в Данії ще й деякі дальші прояви поступу на сім поли. І так в Голяндії покликало правительство спеціалну комісію, до якої належить 7-ох робітників, а яка має за завдане вислідити причини безробіття та обдумати спосіб, як би його усунути. Подібну комісію покликало до життя з кінцем марта 1909 також правительство баварське, а праця сеї комісії вінчала ся вже й фактичними успіхами. Покликано там іменно до життя спеціалні „Versicherungskassen für Nichtorganisierte Arbeiter“, до яких мають причиняти ся постійними субвенціями дані громади і саме правительство. До побираня запомоги вистарчає плачене низької дуже вкладки оден рік та неможність найти собі працю

що найменше вісім днів. З обіжником в тій самій справі до робітничих організацій і т. и. удало ся також з запитом про думку правительство баденське.

Та найважнійше те, що на самім майже склоні минувшого року, дня 19 падолиста 1909, відбуло ся в Парижі з ініціативи французького правительства засідане організаційної комісії для міжнародного конгресу в справі охорони безробітних в якім взяли участь також офіційальні репрезентанти кількох держав, а на якім рішено вже на слідуєчий рік скликати ad hoc конгрес з програмою: 1) справа веденя статистики безробітних — 2) опіка над безробітними і 3) обезпечене на случай безробіття.

Найліпша і найвідповіднійша форма, в якій належало-б вести суспільну, публичну поміч безробітним ще не усталена і се не дивиния, коли зважити, що соціальне законодавство робить доперва перші, кроки на сім неубитім ще шляху та не має перед собою практики, яка одна служить найліпшим регулятором всякого взагалі законодавства. На разі витворюють ся в сій справі дві головні системи: засновуваня публичних запомогових кас для безробітних з субвенціями чи то громад чи то держави, а друга система даваня публичних грошових нагород в часі безробіття від дотичної громади всім тим громадянам, які вказують ся що старали ся самі вже обезпечувати себе перед тим чи то складаючи гроші на книжку щадничу чи яким небудь иньшим способом („система гентська“, названа так від міста Гент, яке в р. 1900 завело перше той рід обезпеченя за ініціативою батька тої системи Люї Варлеца). Та чи ся, чи то та система удержить ся, чи увійде в жите якась третя зовсім відмінна або уліпшена, цивілізована суспільність нашого часу зробить через обезпечене безробітних найкраще та найгуманітарнійше діло в цілім т. зв. соціальнім законодавстві, бо коли варті публичної помочи ті, що при праці своїх рук серед важкого розиску набавлять ся недуги чи каліцтва або дожиють старечого немічного віку, то еще на більше співчуте і поміч заслужують ті нищі, яких суспільність своїм ладом засудила на голодну смерть, а яких вже й великий творець — основатель християнської цивілізації та етики ще перед двома тисячами літ наказав „нагодувати та напоїти“...

На отсім ми і кінчемо наш огляд найважнійших подій з соціального жита минувшого року.

Відень, дня 31 грудня 1909.

СЕЛЬМА ЛЯГЕРЛЕФ.

Королеви Кухгахелі.

Королева з острова Рагнхільд.

Колись король їхав верхи з сходу на захід вздовж річки Нордрельф, у багате місте Кунгахелля простував король. Літо скінчило ся. Небо було сиве-непохмуре, повітре важке та гнітуче, як часто буває в сю пізню добу.

стежка вила ся кучугурами понад берегом. То тут, то там серед високої осоки та пирію виглядали кущики вільхи. По над стежку ж сі вільшинки так скупчили ся, мов би збігли ся цікаві бачити, хто іде стежкою. Інші кущі вискакували на саму стежку, так що королеви чимало було клопоту обминати та продиратись крізь їх.

Пора стояла така, що всі кущі вже стояли голі, здавало ся все життє завмерло в лісах і на нивах. Землю вкривало пожовкле зівлле листе, розмокли вони од дощів й обернулись у жовто-сиву пелену, що вгортало землю, а під тією пеленою ховали ся слимаки, павуки та жуки, що все заснули на зиму. Скрізь було хмарно, туманно і король собі сам подумав.

„Не сказати, щоб се була весела подорож для короля, що іде сам верхи“.

Як раз понад стежкою, що йшла понад болотяним берегом, замачила чорна гора Фонтінсборґ.

Понизу була неначе оперезана піскуватою смугою, далі здіймала ся просто у гору частина голої скелі, а ще вище на високому щовбі, росли синясто-зелені сосни. Ще вище шла смуга, вся в тріщинах, в дрібних каміннях, скрізь там котились блискучі втрумочки. Ще вище йшов ряд високих берез з білими стовбурами, з бурими гиллячками й знову пісок. Над другою піскуватою смугою здіймалась велично гола сіро-червоная стіна увінчана на гребені лісом темно-зелених ялин.

Тільки король, дарма що й близько проїзжав — не бачив тієї краси, бо туман обіймав всю верховину гори. Важкі хмари низько спускались понад неї з усіх безоднів підіймалась сива мла і заволікала усе наче димом. Прегарна з різноманітними хварбами й відтінками гора здавалась королю така ж сіра, як і все навкруги.

Важко зітхнув король проїзжаючи проз вільшини, що обсинали і його і коня дощем рясних крапель. І така гнітуча нудьга опанувала ним, якої він ще ніколи не зазнав.

„Оттак все мині ведеть ся, — подумав король, — куди-б не поїхав, що не робив би — все сіро та млаво кругом. Чи їду по морю під парусом — зараз спадає туман та такий, що свої-ж руки не побачиш. Чи виїду верхи в ночі — місяць ховаєть ся в хмари, аби тільки мені не світити. Здаєть ся-б на небо поїхав — та й там усі зорі померкнуть, поки до їх доберу ся. І так у всьому, щоб я не почав.

Другим королям і учта і слава і розкіш — я ж справжній король туманів та негоди.

Треба лиш мині подумати про повстанне — все більша частина мого королівства не хоче мене признавати. Інакше було за старих королів: сиділи собі тихо в Упсалі, сумирно керувалм цілим королівством. І до впадоби їм було королювати. Се вже мабуть сам Бог присудив мині таку долю і нічого мині иншого сподіватись.

А в тую-ж хвилину він змагав ся з сією думкою, не хотів їй вірити. Спинив коня, щоб послухати, чи не щебечуть де пташки: загадав, що се було-б ознакою, що він помилив ся і така думка хибна. Але небо було сіре, гори туман повивав і пташки всі здавалось покинули сю сумну країну. Єдиний лиш згук, який можна почути, було в сій болотяній місцині — було легеньке шемранне крапель, що котились по голих гильках вільхи і падали на землю, бо вдержати більш не могли. Никла голова короля усе нижче і нижче.

„Хотіло ся-б бачити щось яскраво-червоне як жар, — подумав король у собі. — бажалось-би бачити чорне, щось чорне, як крукове піре лясюче, ждало ся-б почути пісень голосних та дзвінкого реготу.

І знов обернувь навкруги, але все зоставалось пїмуче, сіре і навіть та річка, що перше блищала, тепер вже темніща од ночі котила ся між очеретів.

Журба так опанувала його, що все, що тільки мав власного, здало ся йому негарним, не вартим нічого. Його гарний королівській палац здав ся йому як мізерна землянка вугляра, в думках його всі його колішні перемоги перевернули ся у розгроми, всі підданні здавали ся огидними страхополохами або мізерними злидарями.

„Та з усім тим ще можна було-б якось змагатись, — думав він, — не будь у мене сієї королеви. Справді се саме найгірше. Й без того тяжко жити, а тут ще мордують мене, примушують, щоб думав за жінку. Вже й ті клопоти, що обсіли мене як владаря краю, такі великі, що не маю через їх вільного часу, а тут ще люде вимагають, щоб я щей сю халену на себе взяв“.

А треба сказати, король був давно вже звінчаний з дочкою норвежського короля і то була багата і могутня королівна. На лихо повінчано їх ще малятами. Довело ся так вчинити через великі політвчні

справи, з остраху, щоб не достало ся комусь иншому, але тепер королю здавало ся, що лучче-б вона не йому достала ся.

З часу вінчання й жила собі королева, на маленькому скелистому островці, що лежав у гирлі ріки Норд-Ельф нижче Кунґахеллі. Сей острівець звав ся Рагнхільд, на острівці вибудували башту камяну, щоб королева мала там певний притулок і жила там до тої пори, коли король приїде по неї і повезе в свій королівський палац. Але король просидів весь час невихідно у своєму королівстві і вони не бачились і разу. І хоч знав король, що його королева виросла й нагадували йому, що пораб-б її привезти, він усе не зважував ся те зробити.

Разураз він ухилив ся сього, то здаючись на всякі тяжкі часи, то на повстаннє в його краю.

А королева рік за роком усе сиділа в сірій башті в гурті кількох старих служниць і нічого не бачила, окрім сірої річки, що протікала повз її вікно.

І ось тепер король їхав по королеву.

Але думки про неї нагнало на його такий сум, що він випередив свій поїзд, бо хотів zostатись сам-на-сам, чи не переборє той свій сум та журбу.

Нарешті вибравсь з вільхових кущів та їхав тепер по широкій луці. Як би се влітку — бачив би тут величезні отари овець, чериди худоби, а тепер там видніло тільки стоптане буре тирло.

Дав остроги своєму коню, поскакав вздовш луки, боявсь щоб сей мізерний та сумний образ ще не додав до його суму.

Він був мужний та сміливий чоловік і як би королівна сиділа в зачарованому замку, якби стерегли її велетні та дракони—він-би й хвилини не вагав ся, напростець поскакав-би, щоб її увільвити, але все лихо було в тому, що сиділа вона собі безпечно у своїй кам'яній башті його дожидаючи і нікому в світі і на думку не спало-б одбивати її в короля.

Гірко він кавав ся, що його повинчано з нею.

„Усе, що є на світі піднеслого, шляхетного та гарного — те не про мене, — думав собі. — Міні навіть не судило ся й того, щоб я міг сам собі завоювати дружину“.

Повільно та тихо їхав він, що хвилини все тихше. Дорога вже йшла тепер вгору, вдираючись на бугор, де починала ся довга вулиця Кунґахеллі. Виїхав на бугор і ясно побачив острівець, де сиділа його королева, його дожидаючи.

Бачив він, яким похмурым здавав ся сей острівець серед чорних хвиль Нордре-Ельфу, бачив сіру торф'яну загату, що піднімалась над сіро-бурою землею, бачив сірі кам'яні мури башт і все те здавало ся йому таке непривітне, таке брудне.

ЛНВістник 1910 кн. I.

10

Не було ніде видно ні найменшого бугорка, щоб поріс квітером вересом, ані жадного кущика ясно-зеленої трави. Здавалося осінь скосила все до-щенту і розвіяла усе в той самий час, коли він пустився у путь.

А серце так жадало чогось яскравого, щиро-червоного, чогось синясто-чорного, що вилискує золотом, і здавалося йому, що саме тут даремне було б шукати чогось подібного. Що далі дивився на башту, все яснійше ставало йому, що вона, певне, виросла сама з скелі, здавалося неможливим, щоб башта була вироб людської руки. Се мабуть просто сама гора схотіла так вирости, ото як росте й піднімається вона ліс.

Авже-ж так напевне виросла вона.

І тепер тільки зрозумів він, чого вона була така чорна, похмура, пригноблююча.

Як же подумав про ту королеву, що виросла там серед сих сірих мурів, йому теж стало здаватися, що вона повинно схожа до тих грубо вирізблених постатів, що не раз бачив на портоалах церков. Інакше й не міг собі уявити, як тільки довгою сірою постаттю з нерухомими руками-ногами, плискovitим шулубом у двоє довшим, ніж звичайної людини.

„Але-ж се моя доля така“, — подумав собі й поїхав далі. Так скоро, так близько, підїхав до перевозу, що вартовий на башті приставив до уст ріг, сповіщаючи про його приїзд. Зараз спустився перед ним спускний міст і розчинилася брама сірої башти.

Але король враз підвів голову і спинив коня.

„Проте-ж я все таки король, — сказав він, — і нема людини, щоб могла примусити мене зробити те, чого не хочу. Ніхто на світі не примусить мене стрічатися з камяною статуєю. Можуж собі щось дозволити та хоч трохи скористатися з того, що я король!“

І мовивши оттак-о, повернув коня і поїхав понад тим-же шляхом, що й приїхав. Але тепер скакав, наче чув за собою догоню і спинив коня тільки тоді, коли виїхав у вільхові кущі коло гори Фонтінсборга.

Мусила королева все також сидіти на башті, плакати та сумувати. А в неї-ж як раз були ніжні рум'яні щічки, червоні вустоньхи, довгі кучері, чорні як крукові шіря, що вилискували золотим відблеском, голос дзвінкий, наче пісня і срібний сміх.

Але од сього всього не легшало королеви і він все далі та далі простував та геть од сірої башти по стежці вузькій проміж вільхових кущів.

Марґарета Фредкула.

Се сталося тоді, коли Марґарета Фредкула, що мала верхи їхати

в Норвегію, щоб там одружитись з королем Маґнусом Барфот, завітала в Сторгсдорф, який стояв на південнім березі річки вище Кунґахелі.

Перші хто zobачив її, були дві старі бабусі: Карін Вулум та Вальборк Тоот, що збирали мох у великім лісі на горі. Миттю вони покидали свою ношу, кинулись у-низ у слободу й почали усім розповідати, що щось ясне, блискуче їде верхи лісовою стежкою. Та ніхто з слухачів не няв їм віри. — Горе з вашими померклими очима, — казали їм, — не може то бути королівна, се мабуть не що друге, як туман, що піднявся з болота та коливається проміж червоних соснових стовбурів. Слідом за бабками прибіг Расмус, вуглярів хлопчик.

Оченята в його блищали, лице пашіло, він так задихав ся, що як прибіг у слободу, то не міг і слова вимовити. А тільки що дійшов до памяти, що міг балакати у-голос закричав:

— Радійте, радійте — королівна їде! Вона зараз приїде сюди! Я бачив, як вона їхала верхи проміж деревами у лісі! Радійте всі!

Расмус, вуглярів хлопчик, вигукував отак серед слободи, на трикутнім майдані, де сходили ся три шляхи.

Кілька чоловік стояло там і пошепки міркували, що війна з Норвегією здійсметь ся мабуть знову. Як-же зачули, що вигукує Расмус, подумали, що хлопчисько глузує з людського нещастя.

— Ах ти, брехун! — казали вони насваруючись кулаками, — мовчи коли житте тобі миле! А-ні писни, чуєш, підкидьку!

Та Расмус вугляренко був не з таких, кого можна було зацитькати — він правив своє:

— Королівна таки їде! Я чув, як пташки, що звичайно мовкнуть серед бору, вітали її щебетаннем, а як вступила вона в ліс, я бачив, як білочки позлазили з верховин, тихо посідали на нижчих гвільках з хвостиками догори, а оченята в їх горіли, як жар. А великий тетерук вилітав на верховини з тріскотом та галасом, мов би то десь грім обзивав ся по лісі.

Ледве що вимовив, — а коваль, Пер накинув ся на його, та й вхопив за вуха.

— Королівна! — прошипів він, — ти бачив королівну! Та то була лісова мара, розумієш — вродлива лісова мара! Королівна не приїде! Господи прости нас грішних! Не приїде королівна!

Та хоч і ніхто не няв віри сій новині, однак вона мов блискавка пролинула по всій слободі, а люде почали збігатись з усіх кінців на майдан, щоб послухати, що там розповідає вугляренко.

Слобода Сторгсдорф за часів війни ще давнійше була трохи не вся випалена і тепер виявляла з себе більш того що порожні чорні згарища, де ніхто, боячись нової війни, не одважував ся будувати нових

хат. Але з льохів, з мизерних землянок, де тулились люде, повилазили схудлі, рубем ледве вкриті, людські постати.

Вони поволі посувались, обережно підкрадались до Расмуса, немов би бояли ся прислухатись до його розмови.

Якже побачив Пер — коваль, що народу прибуває, він так скрутив хлопця за вухо, що той аж застогнав, а тимчасом коваль вмовляв його, щоб мовчав.

— Не смієш ти жартувати та глумитись з нас бідних погранишних селян, особливо тепер у сю страшну, тяжку годину, коли північні королі того тільки й гляди ламають мир. Ми вівці, що одбилися отари; ведмеді стежать за нами, живемо на краю безодні, що кожда хвилина має нас пожерти. Що-денно, що-часно зазираємо в-вічі страшної невблаганої смерті.

Оттаке казав коваль, а народ тимчасом сходив ся на майдан. Між иншими прийшов один Хальгард, звали його, що за день перед сим такий був певний, що війна не минуча, що він іс на битий шлях свою скарбонку і запрохував всіх прохожих брати собі залюбки хто що схоче, аби тільки не дістало ся в руки Норвежцям. За ним прийшли люде з Вестергофа, ті, що повернули батьківщину у пиво і, чекаючи війни, грузли у гріхах; а наслідок прийшли з маленької оселі, що на самім кінці слободи ті, що за кілька день самі попалили своє сіно та порізали худобу, аби Норвежці не мали чим пожитись.

Як тільки побачив коваль сих людей, ще поки що тихих та мовчазних, але що в їхніх очах вже світило ся божевілле, він злякав ся, тільки здумав на що сі люди будуть здатні, коли побачать що їх обдурено та ошукано в надіях на мир.

— Хйба ти не розумієш, що то був лісовий ельф? — Знову звернув ся він до Расмуса, навмисне вишикуючи виразним гучним голосом, щоб всі присутні його чули.

— Лісовий дух, ельф, — блукає там угорі, вичворяє там усяко кепкує, та завертає голови усім вам, вуглярам.

Отже міг би догадатись, що ельфови відомо про те, як король Инге торік влітку замирив з норвежским королем у місті Кунгахелля. Так само він знав, що мирні умови повинно скрепити шлюбом доньки короля Инге з королем Магнусом і що для сього королівна повинна прибути в Норвегію. А як ельф певний у тому, що ми тільки і робимо, що ходимо виглядати, чи не їде вістунка миру, то він і намагаєть ся нас очарувати і перекидаєть ся ото ніби в королівну. Все оте троллеве породдя любить витівати отакі витівки.

Расмус-вугляр так тихо стояв і з такою пошаною слухав ковалеві речі, то коваль Пер надумав: — ось, мовляв таки я вкосьбаєв хлопця, — і випустив його вухо.

Тільки-ж Расмус почув ся на волі — зараз же закричав ще голо-сніше: — королівна їде! Я бачив королівну! —

А щоб додати ще більш ваги своїм речам, почав казати про вінець, подобний до квітки всипаної росюю, про червоний чапрак на сідлі, що ряхтів та саяв мов червона моримужа.

Та ось з натовпу висунулась стара бабуся, Сіґрїд Торседоттер. Вона сварила ся, вимахувала костуром та гукала:

— Хто то каже, що королівна їде? Одна я тільки знаю, хто їде до нас, хто наближаєть ся. Всю довгу зиму сиділа я самотня у своїй хатинї та дивила ся на дим, що здіймав ся з моєї кабиці. Кожен вечір він розстиляв ся і повнив усю хату силою химерних привидів. Усі ті привиди були в панцерах з мечами в руках. Вже я добре знаю, що то, коли дим повен збройних лицарів: то вже провісники других лицарів, що підкрадуть ся до наших осель темної ночі, коли ми спатимем твердим сном. Ми не почуємо, як наближать ся вони, бо спатимем, почуємо тільки тоді, коли червоний півень заспіває на наших стріхах, коли почнемо душитись од диму, що сповнить наші хати коли підручники (вассали) норвежського короля гукатимуть криком перемоги перед нашими стїнами, обнятими полум'ям.

Од страху дріжаки пройняли всіх слухачів Сіґрїр Торседоттер, але вуглярїк сміливо виступив перед нею і вигукнув так голосно, що всі вчули його.

— Начхати минї на ваш дим! Я таки бачив королівну! Її пре-гарне обличчя сяяло зпід блескучого вінця.

Пер-коваль, жалуючи люд, що його надїї буде ошукано, кинув ся знов на хлопця, вхопив і потяг його у печеру, де містила ся його кузня і завалив вихід здоровою камяною брамою, що була йому замість дверей.

А Расмус і там не вгавав, кричучи:

— Я бачив королівну і думаю що всі повинні радїти, що вона їде!

Та тільки що Пер коваль потяг вуглярїка, в слободу прийшов чоловік, вже віддавна збанітований, що блукав по лісах. Він скидав ся па дикого звіра в своїй шкурятяній одежі та з довгою скуйовдженою бородою.

Він радісно у-голос реготав, вимахував зеленою гилькою, понад головою, ніби на знак мира. Він оббіг усю слободу, спиняючись перед кожним згарищем та кричав так голосно, щоб його чули і в темних льохах де тулив ся люд.

— Королівна їде! Я бачив королівну!

Таким чином прийшов той збанітовай до двору ляндрїхтера Фальке і так же голосно вигукнув радісну звістку. Але ляндрїхтер Фальке, вчувши його, вийшов з льохи, старий та зігнутий лихом, і сказав йому:

— Мир тобі, не зазнавши миру та спокою, баніто! Ти не повинен приходити до нас з брехнею на вустах, спокушаючи нас щоб просили тебе. Я і так ось знімаю прокльон з голови твоєї, тобі нема чого вертатись у ліс. Ось ми так само не знаємо ні миру ні спокою і живемо наче поза межами закону, а через те не приходять ся нам карати ще когось зневагою.

— Чом же ти не хочеш мині повірити? — запитав баніта. Хіба-ж ти не знаєш, що король Инґе запрягсь, що на провесні пришеде королівну, сю вістунку миру?

Старий ляндріхтер глянув на нього втомленим безнадіним поглядом.

— Друже! Я не знаю навіть, чи весна тепер на дворі! — нам, бідним хліборобам, тепер однаково, чи весна, чи осінь. Нам байдуже, чи вкриває глибокий сніг наші ниви — однаково не оратимем їх. Нехай важкі хмари налягають над нами, не проливаючись дощем, хай насінне лежить у землі, не кілочить ся й не достигає — однаково пам не сіяти й не жати. Ми тепер тільки сидимо по своїх норах мовчки, нерушно та чекаємо неминучої смерти.

Поки ляндріхтер говорив, у слободу збігли ся мисливці та наймити, що повтікали од лихих панів та хоропили ся по лісових гущавинах — вони людовито зібрались на трикутному майдані, теж принесли нові звістки про королівну. Уже в багатьох очах променіла надія, одна бабуся Сіґрід Торсдоттер сиділа похмура-понура та провадила про свої привиди.

— Горе тому, хто пригорне надію раніш, ніж побачить на власні очі королівну! — казала вона. — От, як побачиш її на узліссі верхи на коні, сріблом підкованому, коли її перловий вінець засяє в долині — оттоді тільки прийде час і нам, погрянисним селянам, втішатись надією.

Тільки що вимовила вона сі речі, як баби Карін Вулум та Кальборґ Тоот закричали:

— Мати Божа, Пресвята Богородице, помилуй нас! — Та й пустилися навзаводи туди, де битий шлях виникав з ліса, наче з темної печері. Усі присутні теж почали у-голос кричати, один одного перехоплюючи.

— Ходіть сюди, гляньте! — А чого там? — Мати Божа, змилуй ся над нами! Та гляньте з-під руки он-туди, до лісу! Перехрестіть ся та гляньте, що воно отам на узліссі манячить? Хіба ото не королівна з пишним поїздом? Чи всі бачите її?

І всі осі здичавілі, залякані люде кричали, простягали руки до лісу.

— Та чи то не лісовий дух? кричав де-хто. — Чи то не чортова мана? Чи всі-ж бачуть що то королівна?

Другі падали навколішки, молили ся та співали церковні молитви.

Треті подали ся на дзвіницю, почали у всі дзвони дзвонити, щоб упевнитись, чи та гарна королівна часом не лихий Троль, що боїть ся по-дзвону та щезає, тільки-но вперше вдарять у дзвін.

А стара Сіґрід Торседоттер тільки-що роздивила ся своїми дальнорзкими очима, що якась жіноча постать виїзжає верхи з темного лісу— вона вже більш не вагала ся і перша викликнула :

— О, ти, прегарна, незрівняна! Ти, вранішнє сонечко, квіточко запашная! Ні, ти не лісовий ельф, ти королівна! Хваліть імя Господнє, возсилайте хвалу! О кохана, аж ось ти приїхала, ось коли спустила ся в нашу долину!

І високо махнувши коатуром над головою, Сіґрід Торседоттер, оточена людом, поспішила назустріч королівні.

— О, ти, прегарна, незрівняна! Ти, вранішнє сонечко! Ти, квітка запашная! — повторювали всі за нею.

І коли зовсім наблизили ся до королівни, вигукнули разом :

— О мила, кохана, як ти сяєш у своєму вінці! Одкинь-же шовковку хустку, щоб ми усі тебе побачили, милувались на тебе!

І всі почали тиснутись до неї, сливе торкаючись гарного вороного коня, що поважно виступав укритий довгою червоною дергою, убратий китицею з пер та золотими биндами, улетеними в гриву.

— О, чудова, незрівняна! — вигукували всі, — який плохенький твій великий вороний кінь! Люба! аж ось ти приїхала до нас!

За Марґаретою Фредкула слідом їхало верхи багато шляхетних лицарів та вельможних жінок, але поперед неї ішов вбогий селянин. Він піс у руках переламаній спис та безпереч голосно вигукував : — ось іде чудова вістунка мира! Ось іде Марґарета Фредкула!

Ідучи погранишною країною, бачила Фредкула, як спокій то радість опановують народом.

Куди б не приїхала вона, зараз бачила, як хлібороби виходили з плугами у поле, як жінки стелили полотна, як зголоднілу худобу вигонили на пастівень, як молодь знов обісмлювалась вбиратись у святкове вбрання, прикрашала ся перстнями та обручками і як шаломи та мечи поспіхом ховали у скрині.

Де б не проїздила, до неї на зустріч поспішала жінота й дівтора з квітками та гиями у руках.

А на горі з самої гущавини лісової вибіг старий вугляр, запросити їх у свою хатину та угощав моряженими ягодами.

Але ніде так пишно-радісно не вітали королівни, як у Сторгорсдорфі.

Кілька чоловік узяли вороного коня за поводи і почали обережно зводити по кручі.

— Хай тебе Господь благословить! — кричали їй, — хай благословить він твое красне обличчя! Хай буде благословенне Боже над тобою, Фредкуло!

Поки поїзд спускав ся в долину к слободі, — селяне бігли побіч королівни, розповідали, як намучились вони, як мліли од чекання. Вони переказали їй усе, що витерпіли вони за сі довгі часи свар та війни.

Коли вона нарешті виїхала на трикутний майдан, знов узяла поводи в руки й спинила коня.

Ще зроду їй не доводилось бачити стільки лиха, нещастя та злиднів. Дивила ся на сі згарища, на сі руїни, на сіх безталанних, схудлих, здичавілих людей, і сльози росили їй обличчя!

Але жінота кинула ся цілувати їй руки, кажучи, що вони тепер щасливі, бо вона завітала до їх. Тепер серед їх вістунка мира і все зле-лихе зостало ся позаду.

— Не думай про нас, Фредкуло, — казали вони: — не плач над нашим лихом, — думай тільки про короля Магнуса, про сього великого героя, чиею ти мусиш бути. Всміхни ся до нього привітно, погладь по-думки його довгі ясні шовкові кучері!

А як королівна все ще нерушно сиділа верхи та плакала, то всі узяли ся її розважати.

— Тепер не час плакати, — казали, — он глянь, ото наче річка, за нею лежить Норвегія, а там вище стоїть багате на кораблі місто Кунґахелля, де чекає на тебе наречений. Хай Господь тебе поблагословить! Молодий твій радо чекає тієї хвилини, коли притулить тебе до серденька.

— Глянь: — он вже по всій річці взнали, що ти прибула: он на всіх горбах та верхогіррях запалили привітні вогнища. Диви, як збігаєть ся звідусюди народ до берегу. Чуєш як там уже лунають вигуки: „хай живе Фридкула, слава їй“. Ось чуєш — і слова можна розібрати — вони ясно лунають по воді.

Але Фредкуда все ще здавало ся нерозважна, все ще сиділа нерушно на вороному коні, лиш очі її перебігали з одного до другого. Вона бачила, що вони в рубї, хворі, бачила до чого вони здичавіли, що аж до людей стали не схожі.

І ось вона підняла руку вгору на знак того, що хоче щось сказати. Зразу кругом усе змовкло.

Тоді Маргарита Фредкула на сьому самому місці, де стояла спалена слобода Сторґорсдорф, голосно й урочисто вимовила так щоб чули усі вбогі нещасні люде також, як усі сховані лицарі та вельможні жінки, її поїзжане.

— Я хочу, щоб вам врїзав ся в памятки той зарік що я висловлюю во імя Господа і всіх святих:

„Доки язик мій матиме змогу вимовляти слова, доки в серці буде хоч краплина крові — всіма своїми силами сприятиму я великій справі миру“.

Тут вона вмовкла, наче тільки тепер зрозумівши, що в обитніці чимало для неї буде небезпеки і додала: — хоч-би за се довело ся приплатити ся щастєм, навіть житем!

Тільки що королівна виголосила свій зарік, зараз глянула на всіх веселіше й перестала плакати, торкнула коня і поїхала по стежці до перевозу.

А там у низу, край зеленої стежки, сидів малепький пастушок. Королівниному прибуттю він був радий, не менш, як і дорослі люде і йому схотіло ся привітати її як найкраще. От через що він заспівав пісню про одного короля, що живе далеко на північ та нудьгує за царівною, яка десь далеко живе у південній країні. Фредкула спинила свого коня і сиділа нерушно, слухаючи пастушка, що співав тоненьким голоском.

Є в світі єдина: і в день і в ночі

Я думкою лину до неї.

То—мужна, звияжна, то горда краса —
Південного краю лілея!

Так серця-ж вона не дарує мені,
Ніколи не буде моєю.

Матільдо-царівно! о зглянь ся,
молю!

Тобі й королівство, й життя відаю!
Немає на стіті над тую красу,

Над пишні та горді дівчата!

А я свою тугу повсюди несучу

В ліси та в поля розважати...

Вертаю ся з поля — мій кінь вороний

Од втоми йде лиш ступою,

А поруч товариш хмурий-мовчазний —

Журба моя йде зо мною.

Журба, що ніколи красуня моя

Не скаже: „коханий! на віки твоя“!

Так співало ся у пісні, а коли пастушок доспівав її до краю, королівна усміхнула ся хлопчикови й спитала, хто се склав таку пісню. І перш ніж хто успів його спинити, хлопчина пишаючись, що може одповісти на се питання, сказав:

— Король Маґнус склав сю пісню на честь царівни Матільди! —
он хто!

Тяжко зажурила ся Марґарита Фредкула на сі слова.

— Король Маґнус склав сю пісню! — сказала вона: — нащо-ж тоді я йому здала ся коли він побиваєть ся за царівною південного краю? Атже він не склав на мою честь пісень, яки-б з вуст у вуста линули по всіх країнах. Нема в його серці кохання до мене!

І бідні селяне з жахом почули те, що сказала вона звертаючись до свого поїзда:

— Ой, ви славні лицарі і вродливі жінки! Проводіть мене назад до-дому, майте ласку до мене, вірні слуги мого батька! Не силуйте мене їхати до короля Маґнуса. Хиба ви не чули сієї пісні? Не мене він кохає. Він нудьгує побиваєть ся за якоюсь царівною.

Тільки що вимовила, як увесь народ, що натовпом стояв впововш шляху, дожидаючи її, голосно скрикнув :

— „Хай здорова живе Фредкула!

І з вуст тисячи людей, що бігли на зустріч з Кунґахелі лунали тіж вигуки повторені багато разів.

Але королівна не звертаючи на їх уваги, скаржилась та благала :

— Славні лицарі, шляхетні дами, одвезіть мене до-дому! Хиба ви не чули пісні? Се-ж буде гріх проти короля Маґнуса, коли поїдемо до його. Я не хочу стати силоміць королевою, хочу до-дому! —

А всі що стояли вдовш берега кричали :

— Фредкула! Фредкула! Вістунка мира! —

Але королівна вже повернула коня на лісову стежку і затулила вуха руками.

— Хай народ замовкне! — сказала вона :

„Вістунка мира“ — кричать вони — адже мир не буде порушений, коли я й не доїду. Король Маґнус не розпочне за мене війни, його тільки врадує, коли поверну ся додому.

А люд, що тис ся по боках шляху, все ще чекав та вітав її вигуками, а ті, що були найблизче з подивом та клопотом пишали ся :

— Куди-ж се вона їде?, куди?

Коли-ж зобачили, що вона їде назад в ліс, усі кинули ся до неї.

— Слухай королівно, що скаже ося стара бабуся!—кричали вони.

— Моя голова ослабла й зігнула ся під тягарем віку, — сказала бабуся : — невже-ж війна має одібрати у мене й останню підпору — мого сина?

— Чуєш ти, королівно? — кричала юрма : — адже тепер по всій долині знов замкнуть ся всі двері на замки, позасовують ся засувками, знов одімкнуть ся скрині з броею, знов плуга буде виїнято з ріллі й кинено геть. Чого придбаєш тим, що затулиш вуха? Однаково мусиш чути! Еге, мусиш вислухати нас!

— Фредкуло! — кричали другі, біжучи за нею : — даремне дали тобі твоє призвіща! Фредкуло, ми не зважимоь сіяти зерно по ріллі! Фредкуло, знов і сього року нашим дівчатам неможна буде одружитись! Фредкуло, як що наші оселі буде знов попалено, то наші баби скрізь по згарицах поставляють ганебні стовпи, а на тих стовпах повірізують твоє ймення!

Уси людність Сторгорсдорфу бігла за нею і всі сі бідолахи тисли ся до неї та ревли.

— Фредкуло, згадай нас, коли загинемо! Згадай, коли поодбирають у нас нашу худобу! Як будемо мститись за наших кривних — тоді згадай про нас. Еге, памятай нас, як ми вік памятатимемо тебе! Ти не

повинна вертатись, ти не повинна кидати нас! Хиба ти вже забула присягу, що тільки що виголосила ти, кривоприсяжниця? Хиба не чуеш ти, що гукає тобі народ по той бік річки?

І всі мешканці Сторгорсдорфу одно тисли ся груг королірни, багато з них лягли їй поперек дороги.

Другі-ж цілували їй руки та благали тихим голосом, що аж за серце запав:

— Зостань, не кидай нас!

Вона чула, що вони їй не мислять зла, але сей бідний, безталанний, війною зморений люд не знав як і чим допомогти собі. Дехто взяв коня за поводи, щоб знов повернути до річки. Тоді королівна сама спинила коня, хоч знала, що може без перепони їхати додому, даремно, що серед натовпу було кілька зовсім здичавілих людей та де-кілька банітів, переступників, яким вона була обіцяла помилування. Тепер вони сварили ся на неї пожем, а самі цілували пелену її сукні.

Вона махнула батоґом у бік на товпу й крикнула:

— Геть з дороги!

Вчувши оттаке, усі одвихнулись од неї, мов би завмерли у безкрайній розпуці. І побачила вона, що ся уся юрма так пририта лихом, що не осмілить ся навіть блаґати у неї милости.

— Хай буде твоя воля. Їдь собі, куди знаєш, шлях вільний.

Фредкула не рушила ся з місця. Очі її сумно звернули ся до горбів, порослих лісом що синіли здалеки: за ними була її рідна країна, куди вона хотіла-була сховатись, як ранений звір у свою барлогу. Вона ще довгенько дивила ся поперед себе палаючими очима, у яких здавало ся, висохли всі сльози. Потім того королівна знов повернула коня й почала спускатись у долину. Вона їхала в Кунґахеллу не страха-ради, не з примусу, а шануючи мир та жалуючи увесь сей безталанний люд.

Але тепер їхала поволі-поволі, ледве ступаючи усе так же поволі спустила ся лісовою стежкою до Сторгдорфа, поуз зґарища, до річки, до перевозу.

А народ мовчки йшов слідом за нею і пошенки балакав, що не треба турбувати королівну і хай ніхто не зважаєть ся вихвалити її вчинок.

Підіхавши до перевозу, королівна злізла з коня, спинила ся й задивилась на воду. Тихо, наче до себе промовила:

— Бачиш осю річку... Ніхто не питає її, чи хоче вона вилитись у море, але якась сила без жалю й проти її волі жене її туди. Ніжні її хвилі мусять кинутись в обійми дужих морських хвиль, хоч може се їм і страшно. І навіть хоч би яка хвиля й зустріла на бігу якусь тишеньку, сумирну, очеретом порослу затоку, все-ж не сміє там спинитись.

Не може вернутись і до того джерела в лісовій гущавині, звідки виникла. Вона мусить йти вперед, вічно, невинно, все вперед.

Бач — так їй призначено — от і ти повинна бути такою-ж ніжною хвилею! Виконай-же своє призначення, вилий ся у море всесвітньої свари та ворожнечі!

А тимчасом з Кунґахеллі виїхало кілька славних лицарів і наблизились до перевозу.

— Королівно! Зведи свої спущені зори та глянь на короля Маґнуса. У його на шоломі золотий лев, його клейнод; лев вирізаний на держальні його корогви; він-же витканий на його опанчі. Королівно, глянь на короля: то сам лев півночі!

— Глянь, як його довгі, ясні, шовкові кучері розсипались по плечах, глянь на його пишну, поставу на очі що горять відвагою.

Он він наближається, хмара куряви летить поперед його, ось він вже зовсім близько: його довга чорна тінь неначе скаче з ним рядком і стелеть ся по полях. Земля гуде під копитами його коня. Зведи очі, королівно, усміхнись твому нареченому! Не думай більш про те що радніща-б кинутись під копита сього бистрого коня щоб знайти там смерть.

Переклала *Днітрова-Чайка*.

ЮРІЙ КМІТ.

З західно-європейських літератур.

Проїшов рік, пройшли змагання та зусилля людського духа... Варто придивити ся, чим зазначили ся вони на літературній ниві, яке їх розкуме в тому напрямі? Треба з гори сказати, що і сей рік схожий на минулий. Появилось багато талановитих річий, але між ними не стрічаю нічого визначного, нічого „епохального“. А вже найслабше представляється драматична література. Від коли зійшов до могили Ібсен, від тоді на тому полі мовчанка... Трохи перервала сю мовчанку комедія Бєрнзона „Коли нове вино зацвіте...“, про неї поговорю в окремій статі. Але й вона зробила вражіння понайбільше у вічнині автора, а з рештою тихо. Не відчинили ся замки до нової будуччини... Товплять ся робітники біля високої та твердої стіни, ударяють молотами, одначе вона стоїть неповорушно. Жде міцнішої руки. Якаж причина припізнює появу великого творця на літературній ниві? Inter arma silent musicae. Мабуть політично економічні борні, конфлікти й катастрофи, національні антагонізми забирають усі замітніші сили, загарбують їх увагу та не дають вільного простору до належного розгону, а може й сучасні, модерні, напрямки не „вичерпали ся“ ще доволі...

Два важні представники англійської літератури Charles Swinburne і George Meredith розпорошалися з тим світом; перший 10 цвітня, а другий 18 мая. Про першого говорив я вже, а тепер скажу дещо про Meredith-а Meredith (родж. 1828 р.) — се головний представник психологічної повісти. Довгий час не знали й не читали його романів, аж модерністи відкрили його ширшій публіці і піднесли його заслуги. Важніші його романи: „Огняна проба Richard-а Feverel-я, історія вітця і сина“ (The Ordeal of Richard Feverel. A Story of Father and Son, 1859); „Roda Fleming“ (1864); „Vittoria“ (1866); „Пригоди Harry Richmond-а“ (The Adventures of Harri Richmond, 1871); „Самолюб, комедія у формі оповідання“ (The Egoist. A Comedy in Narrative, 1879); „Трагічні комедіянти“ (The Tragic Comedians, 1880); „Діана при перехресній дорозі“ (Diana of the Crossways, 1885). Найкрасні між ними: „Roda Fleming“; „Діана при перехресній дорозі“ і „Самолюб“. Автор був майстром у малюванні поворушень людського серця, головню у зображуванню найскритших закутин жіночої душі. Зверхня акція коротка, а за се внутрішні, психологічні нюанси широко розмальовані, та пронизано сатиричними афоризмами і етично - педагогічними сентенціями та рефлексіями. Правда, сі сентенції понайбільше приладнюють ся до виведених подій, але часто теж стоять без звязку, будучи лише тенденційними поглядами автора. Він виходить з того, що людським житєм кермують певні моменти; коли тоді зробимо лихий крок, то пропала наша доля... До таких важних моментів належить стріча мушчини з женщиною: „огняна проба“. Ся стріча, чи „огняна проба“, була темою першого романа, в якому найвиразнійше зазначається метод його писань та ціла літературна фізіономія.

Богатому магнатови спроневірила ся жінка. Прогоняє її і зрадливого товариша. Сам полишаєть ся з сином. До нього навідуєть ся часто рідня. Він найбільше любить самоту, бо тут може продумувати над ріжними питаннями та загадками життя. Сі продумування списані в книжці „Рукопис мандрівця“. Сина не посилає до школи, бо школи — се місця зопсутя. На учителя синові приймає досвідного теолога. Батько і учитель кермують вихованнем і наукою сина; старають ся наглядати за кождим його кроком. Але життя хлопця йде в розріз із теоретичними міркуваннями. Батько віддалив з дому служницю, що мала судженого, аби синок не доглянув коли їх обіймів та поцілунків. Але тут стало ся що инше. Невдовзі застав синок батька на любовних обіймах. На прогульці стрінув раз синок гарну, селянську дівчину Lucy. Навязують ся любовні зносини. Отець дізнаєть ся про се і хоче сі звязки розірвати. Сян має йти до Лондону, де батько хоче вишукати йому подругу в якому аристократичному домі. Але сі заходи були безуспішні. Він

проти волі вітця повинчав ся з Лусу і проживає з нею на однім острові. Рідня магната пильно заходить ся, щоб розірвати се подруже. Заманюють його до Лондону, втягають у розгульне товариство: знайшла ся й кокетерийна розпусна дама Bella. Син поринав щораз низше на дно... Та се жите не дало йому вдоволення... Полишає товариство і вітчину та мандрує в світ. Коли дізнав ся, що жінка вродила йому сина, вертає назад до Лондону, де виявляєть ся уся уплянована інтрига. Спить до жінки, але не забарив ся в неї довго, бо хотів розправити ся з інтригантом. Жінка попадає в тяжку хворобу і умирає, а чоловік дістає рану. Так отже стріча мушчини з женщиною вийшла нещасливо. „Огняна проба“ тягне за собою цілий ланцюх нещастя та клопотів.

Автор з незвичайним майстерством перепроваджує внутрішні події, приладнює до них внішні, викінчує усі психологічні подробиці. Живі образи незаметно просувають ся перед нами і захоплюють нас зі собою... Сатиричні афоризми відсвіжають утому і ми знову мандруємо по внутрішніх скритках. Саме те, лише більше сконцентроване, стрічасмо і в повісти „Roda Fleming“, де автор малює долю двох доньок, а радше одної, збанкротованого мужика. Гарна Dalilia помандрувала з сином барона у світ; заживала розкішного щастя, але по повороті до Лондону ся розкіш розвіяла ся...

Вірний образ жіночої душі, високо-артистичний, маємо в повісти „Діана при перехресній дорозі“. Автор зображує нещасливі кроки від ранньої молодости, огняні проби... Найкрасше розвинені психологічні чинники у „Самолюбі“. Так аналізувати душу, так малювати внутрішнє жите можуть хиба найбільші сучасні модерністи. Зверхня акція майже ніяка, все відграєть ся за кулісами душі. Герой повісти не має згляду для нікого; дбає лише за се, аби його дух загарбав усе те, що його вдоволяє; се духове самолюбство впроваджує його в конфлікт з найблизшим окруженнем.

Звісний сатирик Ірляндець Bernard Shaw подав у тому році дві комедії: „Press Cuttings“ (Часописні витинки) і „The Showing-up of Blanco Posnet“ (Навернення Blanc-a Posnet-a). Перша комедія — се остра пародія на змагання, чи то де-які прикмети англійських суффражисток. Ціла подія відграєть ся в 1912 р. Лондон у стані облоги. Викликала його жіноча мобілізація... Пролазка президента міністрів у жіночий одезі через схвильовані улиці, наради в міністерстві війни, жіночі депутації, збори, горячі промови, дискусії, а все те кінчаєть ся трьома заручинами...

Немає тут майже жадної акції. Се справдешні часописні витинки... Публіцистична дискусія, яка иноді переходить у карикатуру. Автор є майстром у обриванню ідеалістичних листочків з величнього дерева...

Друга комедія — се історія двох братів-п'яниць. Blanco, чоловік м'якого серця, не і все нарікає, що Бог сьому винен, що він запиваєть ся; Daniels — се вирахований гіпокрит; він теж пив так довго, аж дістав delirium tremens, опісля отямив ся, одначе шинк провадив далі і розпокував других; умів він також добре заходити ся коло иншого інтересу: загарбав спадщину брата. Blanco правував ся, але з того не вийшло нічого. Хотів свою кривду бодай крадіжю відбити собі. Але й се йому якось не дуже пощастило ся. Краде братового коня і дарує його комусь там з надмірної чутливости та милосердя. Справа пішла перед суд і тут мали його засудити на смерть, але бракувало свідка, який би бачив, що він провадив коня. Припровадили якусь жінку, який хтось дав коня, аби вона з хорою дитиною могла скорійше дістати ся до лікаря. Запитують ся її, невже се Blanco той чоловік, що дав їй коня? Вона врочисто заявляє, що се не він, і його пуцають на волю. Blanco добачив у тому увільненню особливу ласку божого провидіння, розкавав ся і навернув ся..

Я признаю ся, що не розумію ідейного підкладу сьої поважної сатири. З де-яких висловів та натяків виходило-б, що се насміх з божого провидіння та піклування... Тло сьої комедії понуре. Автор сам зазначає сю понурість, коли говорить, що виведені особи „невмолимі, змислові, без знання, безбожні і кровожадні“. Змальовувані ситуації — се карикатура імовірности, отже психологічний бік твору вельми слабкий.

Найкращою новиною в англійській літературі була повість Н. була G. Wells-а „Топо-Bungay“. Wells — се другий Jules Verne. Його фантастично-реалістичні річи, як от „The Time Machine“ (Машина часу) і „The Stolen Bacillus and other Stories“ (Украдений бациль і інші оповідання), читають ся з незвичайним інтересом. Читач поринає у змальовуваних фантазіях, летить швидко за зображуваними подіями, переймаєть ся і зживаєть ся з ними... До сього рода писань належить і найновійша повість. Автор провадить свого героя у світ фантастичних плянів і з найвисшого верхка спроваджує його на саме дно дійсности, а опісля пришпилює йому швидкі, надповітряні крила і він знову літає моторно; проводить його по різних місцях і по різних суспільних ступінях: його прогонюють з замку за якусь любовну історію, в якій він дуже й не завинив; він іде до пекаря на науку; тут проголошує ересь, зчинюєть ся нова пригода і він мусить забирати ся від пекаря, а мандрувати до свого вуйка аптекаря, що роздумував через цілий свій вік над винаходами. Але коли вуйкови не йшов інтерес і над ним повисла економічна руїна, George Ponderevo, так називаєть ся герой повісти, махнув до Лондону студіювати науку природи. За той час вуйкови почала усміхати ся доля. Він винайшов на всі слабости універсальний лік

„Топо-Bungay“. George знову вертає на помічника до цього нового інтересу, бере сей лік під свій заряд, у свою управу, і його чудодійна робота увінчала ся преципним успіхом: майно збільшало ся з кожним днем, а з часом дійшло до величезних розмірів. Гроші не дають спокою вуйкови, він задумує будувати фантастичну палату, та тут невдовзі починає щось псувати ся. Аби вироблена опінія не змінила ся, треба чимсь ратувати ся. На якимсь там острові має бути намул, що має в собі багато радія. Пороблено експедиційні приготування. Поплив корабель. По різних пригодах наповнено його сим дорогодінним радієм, але радій недалеко пристани розсуджує корабель, отже експедиція покінчила ся банкрутством. Вуйка ждала кара, але Ponderevo збудував був колись летючу машину, яка й перевезла вуйка до далекого села, де він і помер. До сих пригод додаймо ще любовні переживання, а будемо мати короткий образ сеї інтересної повісти.

Гарна теж повість „The Ince Glory of Diantha“, якої авторка Philipp Verrill Mighels. Молода дівчина хоче знайти собі мужа. Мандрує як бухгалтерка до Нью-Йорку, але між товаришами свого звання не так легко знайти мужа, бо тут муштини відносять ся до женщин з иншими пропозиціями, тільки не з подружніми. Вражена полишає Нью-Йорк і спішить до Каліфорнії. Тут стрічає чоловіка, якого можна вважати за неопсуге дитя природи. Його природність, тоб-то простота, невимушеність очаровують її у перших хвилях; вона обіцяє йому, що вийде за нього заміж. Він їде з нею до Нью-Йорку. Тут наступає розчарування. Вона завважує, що поведене судженого не приладнується до великоміського життя. Є щось у ньому такого, що „разить“, тоб-то яскраво відбиває від великоміської моди. Героїня полишає його, а дружить ся з иншим, який перед сим не відповідав її ідеалови.

Авторка мабуť хотіла своєю повістю показати, що любовно-подружні речі вельми скомпліковані, що тут иноді маловажні та маловарті чинники завважують багато. Повість читається легко, події розвиваються логічно, характери обмальовані доволі добре. Авторка заповідається як замітний талан.

Вельми цінна річ з артистичного, а також з гуманного боку, повість з життя Індії „Redcloud of the Lakes“ F. M. Burton-a. I Kipling подавав нам річи з індійського життя, але з його юмористично-сатиричних образків проблискує національний шовінізм; саме те стрічаємо і в инших письменників. Burton відносить ся з повною справедливістю та людяністю до зображуваних подій. Автор змальовує трагічні моменти та драматичні ситуації, які витворює культура європейців між Індіями; всі ті страшні сцени вельми влучно дібрано до історії молодця Redclouda.

Варто згадати і про книжечку „The Great Adventures“ Samptera. Це чудова поезія в прозі; розсипані тут філософічно-настророві рефлексії про світ і людей та про індивідуалістичні права й домагання. Щирість чуття, простота і ясність вислову, музичність стилю приманювати будуть ніжних, проникливих читачів.

Гарна з кожного боку повість „The Glory of the Conquered“ Susan и Glaspell. Повість малює нам історію величнього подружжя. Чоловік, великий учений; жінка здібна артистка. Обоє працюють пильно і з одушевленням, кожде у своєму занятю. Учений був уже у кінця своєї праці, що мала принести користь цілому людству, а авторови запевнити безсмертність. Винахід ліку проти рака викінчував ся та завершував ся. Раптом сей учений тратить зір. Високо-трагічний момент. Обоє відчули його незвичайно, а жінка ще в більшій мірі. Вона полишає свої улюблені артистичні зайняття, робить пильні студії над ділом чоловіка, аби могла його вповні докінчити. Про все те не згадує нічого чоловікови, тільки з повним самовідреченням та пожертвоуванням горячо працює далі, аби вінчати свого мужа заслуженою славою. Але посеред сих пристрасних старань та заходів сходить дорогий її чоловік до могили...

Одним словом гарна книжка! Ціла її вага в психологічно-настрорових малюнках. Сю повість треба вважати величнім гімном на справдешню подружню любов і подружнє пожиття...

Під кінець треба ще згадати про роман „Thyrsa“, який написала Alice Brown. Несвідоме життя дівча, в якого уяві гуляють книжкові герої і героїні, впало в обійми розпусного муштини. Розчарувана на любовнім пункті звертає усю увагу на дитину гріха; живе самотійно і не хоче знати жадного муштини...

Героїня, як теж і інші особи обмальовані вірно; до того завзяте та витривалість у житевій боротьбі роблять приємне вражіння на читача.

До найкращих новин у французькій літературі треба зачислити драму бельгійського лірика Еміля Verhaeren-а „Поворот Гелени“, яка найперше вийшла в німецькій мові. Драма побудована на класичних взірцях з модерним умотивованнем. Антична поважність, серйозність і пошурість збережені і тут уповні. Троянська війна покінчила ся. Гелена вертає зі своїм старим чоловіком Менелеєм до вітчизни, до Спарти. Краса її не полиняла; чар її всесильний і страшний. Куди повернеть ся, всіх бере у свій полон... Зроджують ся конфлікти. Дика пристрасть заздроси розпалює Кастора; жар любови і опаніла ненависть заздроси попихають його до злочину: вбиває старого мужа Гелени, але незабаром і сам гине з руки Електри, яка теж була очарована сею чудодійною красою. Полишила ся над трупами. Житеві пригоди ломлять її... Не

ЛНВістник 1910 кв. I.

41

хоче життя! Іде і молить Зевеса, щоб звелів прислати смерть, бо тяжко їй жити на сих кровавих згарищах. Зевес вислухує її просьбу...

Драма своїм майстерним викінченням робить велике вражіння. Де-які місця треба зачислити до найкращих перлин лірики. Видко, що творча сила автора в самім розгарі.

Anatole France, голосний спадкоємець Рабле, Ренана і Вольтера, випустив свіжий том п. з. „Les sept femmes de la Barbe Bleue et autres contes merveilleux“, у яким поміщено чотири оповідання. В основу сих оповідань увійшли казково-легендарні мотиви, приперчені грубою іронією, що гравичить з цинізмом, а над усім тим уносить ся саркастичний мізогінізм. Перші два оповідання — се обернені до гори ногами казки про Синьобородого і терневу рожу; тема третього: чудо св. Миколая, що воскресив трьох убитих хлопців. Тема четвертого оповідання: великі люди нещасливі через жінки... Оповідання визначають ся звичайним стилем й іронією автора.

Появило ся гарне оповідання „Un Mariage américain“, якого автором George Ohnet. О руку молодої американки стараєть ся двох людей: богач і незасібний. Хоть як велика була примана з боку богача, вона вибирає незасібного, але сей чорно відплачуєть ся за щире кохання, бо поза плечима любки торгуєть ся за неї з богачем, заявляючи цинічно, що відступить йому свою любку, коли дістане тільки і тільки гроший...

Вповні викінчену річ подав нам Marcel Prévost у своїм романі „Pierre et The Thérèse“. Є се цікава історія подружжя. Автор виводить чоловіка і жінку; чоловік перед своїм вінчанням спроневірював ся принципам любови; жінка входить у подружній звязок уповні невинна. Після дізнаєть ся вона про його спроневірювання, одначе не робить з того приводу до розводу, бо він як муж поводив ся бездоганно, а до того між ними витворили ся тривкі симпатії, горячі почування, які не так легко з ким иншим могли-б бути заспокоєні. Виходить отже з цілого представлення, що в таких справах не можуть нічого вдіяти ніякі міркування, хоть як вони були-б мудрі, справедливі й льогічні, тут лише може розсуджувати серце, значить, тривкість і міць почувань, симпатій та нахилу.

Варто ще згадати про драму „Papilleu, dit Lyonnais le Juste“— Автор сеї драми: Louis Bénéigne. Судовий радник користуєть ся майном, яке правно належало ся робітникови Papilleu-ови і він його згодом дістає. Збентежений радник, хочачи полишити сей маєток при собі, а-бо бодай при своїй рідні, придумав таке: хоче, аби правний спадкоємець, тоб-то робітник Papilleu, женив ся з його донькою. Але робітник не може сього вчинити, бо він любить ся з иншою дівчиною, яка вже й стала матірю від нього; для радника робить се, що лежало в його силі: лишає йому часть свого спадку.

Акція розвивається швидко, події належно умотивовані, характери влучно змальовані, зацікавлення не вмешається, але навпаки з кожною сценою збільшається.

З італійської літератури приходять нам занотувати не багато. Найінтересніші річи подала Matilde Serao. З під її пера появило ся три романи: „I capelli di Sansone“; „Il romanzo della fanciulla“; „Il pellegrino appassionato“. Страшні картини просувають ся перед нами... Зойк, розлука, інтриги, визиск, самолюбство, голод, холод, розчарованне, безробіття — се та грізна вязанка лиха, що затроє людям естество, а яку Матильда Серао живо, плястично змальовала та поставила перед наші очі. Ся сумна картина головно стрічається в другій повісті нашої авторки: „Il romanzo della fanciulla“, де зображена важка доля неаполітанського маломіщанства. Сумовитість тягнеть ся чорною ниткою крізь усі три повісти. Аж ляк бере, коли прочитуємо в першій повісті історію виснаженого, вибідженого, зі зруйнованим здоровем редактора, який приступав до журнального діла з одушевленням, запалом, якого навіть приреченне, дане умираючому батькови, не вступати до газетярського зайняття, не втримало його від сього... А по літах важкої праці стоїть зруйнований та відтручений... Неприємна річ заходити в закамарки журнального світа... Авторка сама веде журнальне діло, тим то виведені події набирають справжньої імовірности...

Гарна й третя річ ської авторки, що представляє нам долю емігранта, який по п'ятнадцятьох літах вертає з великими надіями до родинного міста. Надіяв ся заспокоїти свою тугу, знайти шасте та вдоволене. Прийшов, поглянув, розвідав ся і довго леліянні мрії розвіяли ся в одну мить... Немає нікого й нічого, що промовило-б йому щиро до серця; все змінене, пересипане й перебудоване; давня любка стала жінкою другого... Все страчене, зруйноване... Нема йому що тут чинити. Ся руїна розвіяних мрій і надій іще побільшила його горе, бо відобрала йому надію і чарівні ілюзії. Полишає руїну і зі зраненим серцем мандрує знову за море...

Багато інтересного можна стрінути в двох томах новель Роберта Бракка, в його „Веселих примхах“ і „Сумних примхах“ (Smorfie gaje і Smorfie tristi). Не всі річи однакової стійности, але деякі з них мають високу артистичну вартість. Автор сам відчував мабуть сю неоднаковість, коли назвав свої річи „веселі“ і „сумні примхи“. Є тут моментальні схоплення, є довші нариси й анекдоти, є й грубо зміслові річи, але все таки більшість заслугує вповні на се, щоб їх з інтересом прочитати.

Доволі добре оброблений роман „Farfui“, якого автор Luciano Zucconi. Се звичайна історія подружнього трикутника. До подружя Льюренца Мора всувається його приятель Едоардо Фальконаро. Віроломни-

ця стає матір'ю від сього приятеля її чоловіка, родить сина „Farfui“. В серцях залюблених зроджується гаряче бажання позбутися законного товариша. Задуми бажання їх сповнилися. При вправах підсунулася Льоренцо під шаблю Едоарда Фальконара і вона встромилася в нього. Автор чомусь факт своєї смерті закриває соромливим листком; не говорить виразно, чи удар Едоарда був свідомо мстивий і напасний, чи випадковий? Правда й те, що авторові чинник випадковості більш потрібний, ніж чинник заздрості пимсти, з огляду на закінчення сього роману, де голосно зазначається, що отримані коханці зажили щасливо... Ся невиразність смерті Льоренца і се маркування щасливості у коханців, по моїй думці, велика хиба роману. Я дуже сумніваюся, чи люди хоч трохи незосуті на трупі другої особи можуть зазнавати роскоши кохання? Все-ж таки Льоренцо погіб з руки коханця своєї жінки, байдуже про се, чи випадково, чи ні, а се для чоловіка, чутливого і хоч крихітку справедливого повинно багато заважити на спокійній сумління полишаючи на боці кривдний акт спроневерення... Але повість має свій інтерес; написана живо, події розвиваються консеквентно, цікавість не слабне, тільки при кінці не завершується належно. Може в автора блимала яка тенденція, а вона все викривляє прості дерева...

З новин датської літератури годиться піднести появу пятого тому величезного роману „З родини Биге“ (Af Bygernes Slägt). Автор провадить свого героя Нільса Биге крізь темний, замотаний лабіринт соціально політичних відносин, а властиво страшних аномальностей. Нільс як міністеріяльний урядник приглянув ся уважно лихови, усім неправильностям та надужитям, не міг стерпіти сього, щоб спокійно сидіти в сьому багні, почав потрохи відкривати заслону, але за се звеліли йому забирати ся відси. Знайшов ся в тяжких обставинах; матеріяльні клопоти підсудували ся до його вікон. У тому прикрому, безвиглядному стані являється ся з підмогою його товаришка. Перед ним розкривається нова будучина з новою роботою...

Автор подає нам сміливий, грандіозний образ суспільно-політичного життя у своїй країні. Завважуємо в нього велике обізнане з порушуваним предметом, метку обсервацію, глибоке знання людського серця і неабиякий дар творити живі образи, виводити живих людей. Ся повість, коли вийдуть усі томи, вповні заслугоє на се, щоб ширше обговорити її.

У своїй ювілейній році подав Стріндберг красний дарунок шведській літературі історичною драмою „Бельбо граф“ (Bjälbojarlen). Се, що стрічаємо в його інших драматичних писаннях, віднаходимо і в сій драмі: чудовий стиль, прецизний, бистрорвучий діяльог, влучна, прецизна характеристика введених осіб, належний, неминучий розвиток акції, драматичне напруженне та степенуване, а до того всього звисний

його мізогінїзм. Драма відграєть ся у тринадцятому столїтю, де змалюють ся останні подїї могутого засновника шведської держави.

Добра теж драма Тора Гедберга „Mikael“, яка засновуєть ся на античних мотивах. Представлена тут важка доля генїального філософа Оляфа Герменїя, який завзято бореть з внїшними силами, а понайбільше з внутрішними, атавістичними; сї останні перемагають його. Як видко, автор підняв ся тяжкого завдання: змалювати боротьбу генїя з долею, з її видними й невидними силами. І се йому в части вдало ся. Що до техніки, а навіть що до самої концепції пішов Герберг слїдом Ібзена, головно його „Привидів“; одначе се, по моїй думці, не може понизити автора, бо і в тому наслідуваню видко вправпу і талановиту руку.

З новин німецької літератури треба покласти на першому місці відумерщину Детлева Лілєнкрона: „Letzte Ernte“ (Останнє жниво) і „Gute Nacht“ (Добра ніч). „Останнє жниво“ — се збірник сімох новель, з яких шість упорядкував сам Лілєнкрон, а сьому на його припорученне Р. Демель; „Добра ніч“ — се збірка поезій; є тут передруки з давнїйших видань і нові вірші.

З новель найкрасша перша: „Жовнїрська фантазія“. Чому? Тому, бо Лілєнкрон у прозі — се нарративний талац, добрий обсерватор та вірний хронїст і референт. З під його пера виходять найвлучнїйші річи там, де не потрібно психологічної аналізи, входження в глибину, в суть представлюваного факту. Автор швидко глядить на зверхні появи, та і швидко, вірно, плястично передає, реферує зверхні подїї, тут його талан яснїє повним блиском, і де кінчить ся на вірнім скопюваню внїшнього факту, як от у першій новелі „жовнїрська фантазія“, там автор справдешнїй майстер.

У сїй новелі змалювані воєнні спомини так плястично і живо, що здаєть ся читачеві, наче би пробував у сьому гаморі й клетотї та глядїв і переживав усї ті острашні пригоди. Все проходить перед нами: фурчать кулі, гучать ґранати, проносять ся зітхання, молитви; чути просьбу дївчини: „Господи Боже, у своїй вічній ласці заховай мінї його!“ Там далі чути иншу просьбу: „Поздорови мою подругу, ти знаєш її адресу, коли — “; видко лїс, кров, огонь; змалювано слоту, проміння сонця, музику. А з того шуму звенить бадьора нота: „О, яка розкіш, бути жовнїрем! Хай жеє король! З Богом за короля і вітчину!“

Друга новеля вийшла слабше. Гарний лише образ руїни та сього заколоту, що причинила повнїнь. Причіплена любовна історія між жонатим Тїмом Ясперсеном і молодою вдовою Цецілією Больмановою виглядає неправдоподїбною, занадто романтичною. Ся любов зринає напрасно, посеред цілої грози нещастя, тим то дивно звучать слова Тїма: „Що ся

Ціля не може міні зійти з голови“? Нециро виглядають і заяви Цецілії в часі близького заливу, перед яким вона навіть не прибує ратувати ся: „Грїб у філях не зла гадка для мене... Коли-б я з Тїмом могла умерти, на його грудях... Коли він міні слова, слова потїхи, слова любови“... Тїм вириваєть ся від жїнки, а спїшить до любки на певну загладу, де перед нею з емфазою заявляє: „Не получило нас жите, тепер хоче се смерть“...

Третя новела лїпше оброблена. Се історія Йосифи, метреси пана дїдича Альфреда Шлїхтгаузена. Автор кїлькама рисами подає влучну характеристику осіб, головно Альфреда. В четвєртїй новелї „Надоднем“ швидко реферує нам про сумну, любовну пригону свого товариша Губерта, яка покїнчила ся вбивством любки і самовбивством його. Ся історія вимагає поглубленн та психологїчного аналізу... Пята новела — се історія задовженого чоловіка, якому всміхнула ся випадково доля, оповїджена доволї живо й інтересно.

Цїкаво обмальоване в шестїй новелї подруже Карля Гайнрїха і Люїзи Генрїєти Квїнтів. Обое хитрі, підступні, невмолїмі скупарї, що брали від довжників і по сорок проценту, розумїєть ся—запорука мусїла бути певна. Призбирали маєтку пів мїліона марок, і умістили їх в чотирьох банках у Гамбургу. Дїтий не мали. Одинокий їх свояк хотїв женити ся, але до заведеннн майстерства і газдївства потребував чотири тисячі марок, а він мав тїльки шість сот марок. Іде до свого вуйка Карля Квїнта за позичкою, але сей безмилосердно прогнав його, бо не було поруки. Молодець пішов і повісив ся, а вуйко Квїнт преспокїйно долучив сих шість сот марок до своїх тисячів, бо иншої рїднї не було. Скупарї дїйшли до вісімдесятки, бачили, що зближаєть ся смерть, треба щось з грїшми зробити. Старий піддав таку гадку: вибрати гроші з кас, подивити ся на них, а після закопати їх десь у землї, вські папєри поквітованнн спалити, вернути ся до дому, заткати піч, покласти ся до лїжка і разом від чаду умерти. Як урадили, так зробили... І ся історія вимагала бодай де-якого поглубленнн. Де-які рїчи таки насильно вличуть за аналізом...

Доволї інтересно подає автор у семїй новелї історїю старого вахтмайстра, інвалїда. Правду сказати, ще теми з вїйськового життя виходять у автора найкраще.

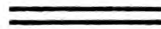
Що тикаєть ся збїрки поезїй, то тут маємо цїнні рїчи; де-що з повним правом може увїйти до прикрас усєсвітньої лїрики. Жар, глїбина чуття, понайбільше у патріотичних віршах, плястичнїсть і простота вислову, мелодїйна ритміка таки хапають читича за серце... Дїсонансом инодї можуть бути хїба де-яки риси патріотичного світоглядку. Але се губить ся помїж иншими величними чинниками... Найкращий вірш у

новій збірці, по моїй думці, „Останнє бажане“. Се гімн перемоги, побіди. Поет хоче в'їсти на бистрого коня, почути воєнні сурми, оклики, дрожання та вгинання землі, побачити дим, кров, трупи, глянути як повівають прапори. „Хай земля, задріжить на побіду, на побіду“! А тоді: „Прийди смерте! Прийди смерте! Ворог розбитий! Остання куля хай влучить мене“! Опісля годить ся піднести сі вірші: „Наше житє“ — настроєвий віршик; „Рання и вечірня зоря“ — поет описує, що робить смерть перед борнею, а що потім в вечері; „Спомин“, де згадуєть ся про криваву пригоду автора і його приятеля, яка счинила ся на війні; „Смерть засланого маршалка“, де змальовано тугу за військом; щире бажанне було побачити ще раз свій полк тоді замкнув би спокійно очи на смерть. Сповнило ся гаряче бажанне, побачив військо, почув оклики і розпроцав ся з жовнірями...; „Похорон“ — рефлексії; сі що полишили ся при житю повинні тішити ся, що ще не з тінями предків; „Могила Емілії“ — історія використаної, полишеної жінки; „Страшний голод“ — змальована ожиданка любки; в інших, як „Свята жура“, „Круки“, „Діти на луці“ і др. блистять влучні порівняння.

З инших річей згадаю ще про великий роман — 700 сторін — „Der heilige Skarabäus“, авторки Ельзе Ерузалем. З сим іменем нам ще не доводило стрічати ся. Се мабуть її перший твір. І треба признати у авторки великий талан. Вона знає заглядати до людської душі, знає поринати до глибин нутра сих, що зійшли на саме дно суспільних условин; розкриває чорну заслону „червоного дому“, входить у суть „проститутного дому“ і розвертає страшні, дантейські картини у сьому публичному будинці, подає старання та заходи начальної управи з чисто економічного боку. Все те зосередковуєть ся біля головної героїні Міляди, яка вродила ся в тому домі і там виростала та з якого виринула щасливим припадком, а навіть засновала добродійне заведенє для дітей проституток і усіх нещасливих, зведених дівчат.

У де-яких подробицях можна-б де-що авторці закинути, але як цілість представляєть ся нам ся повість вельми інтересно. В авторки бачимо артистичний дар формованя, тоб то вона вміє творити живих людей, живі образи, має дар меткової інтуїції, а до того знає так порядкувати нагромадженій матеріял, аби він приладнував ся до визначеного розвитку акції... Коли авторка могла дати собі раду з так великим матеріялом, а до того з так „низьким, відражаючим“ і надати йому артистичних прикмет то жде її гарна будуччина...

Казки.**1. Сім жінок Синьої Бороди.**

Висловлено дуже різні думки про відому особу, що вульгарно називається Синєю Бородою, думки дуже чудні і хибні. Здається найменш уґрунтована думка, що робить з сього шляхтича уособлення сонця. Сього погляду тримали ся вже сорок років тому в певній школі порівняної мітології. Ся школа думала, що сім жінок Синьої Бороди були зорі, а два його шваґри присмерки: поранкові й вечірні, відповідні Дюскурам, що увільняють Олену, вкрадену Тезеєм. Тим, хто хотів би сьому повірити, треба нагадати, що вчений бібліотекар Ажену, Жан-Батіст Пере, показав року 1817, і показав дуже правдоподібно, що Наполеон не існував ніколи і що історія сього неймовірного великого вождя то тільки соняшний міт. Але наперекір найбільше дотесним вигадкам, не можна сумнівати ся, що Синя Борода й Наполеон справді існували.

Другий здогад не краще уґрунтований, ототожнює сю Синю Бороду з маршалом де Ре, що був покараний на смерть присудом суду під Нантським мостом 26 жовтня 1440 р. Не будемо за Соломоном Рейнаком досліджувати, чи маршал вчинив всі злочини, за які був осуджений, та чи його багатства, яким задрів один зажерливий королевич, не причинили ся до його згуби, бо немає в його житті нічого подібного до того, що ми знаходимо в житті Синьої Бороди. Сього досить, щоб не змішувати їх і не робити з одного й другого одну особу.

Шарль Перро, що перед 1660 р. склав першу біографію сього сенюра, справді дуже цікавого із своїми сімю жінками, зробив з нього цілковитого злочинця і найрізший взірець жорстокости, який колибудь існував ¹⁾. Та можна сумнівати ся, як що не в його добрій сові-

¹⁾ Вважаю не зайвим подати зміст казки Шарля Перро „Синя Борода“ — бо без сього не можна добре зрозуміти оповідання Франса. Перро оповідає сю казку так: Давно колись жив в розкішнім замку багатий шляхтич, на прізвище Синя Борода. Так його звали, бо мав синю бороду. Був він суворий та поганий і ніхто не хотів виходити за нього заміж. Проте він був шість разів жонатий; та всі його жінки невідомо дець зникли. І ось Синя Борода приїхав до своєї сусідки вдови й прохав віддати за нього одну дочку, яку вона сама вибере. Дочки, як довідались про се, почали сперечати ся, кому йти за Синю Бороду; ні одна, ні друга не хотіли. Потім Синя Борода урядив банкет і запросив сусідку з дочками; він так вразив їх своїми багатствами й розкішю, що молодша дочка знайшла вже його синю бороду не дуже то синю й згодилася вийти за нього заміж. Синя Борода одружив ся й місяць прожив з жінкою. Потім зібрав ся їхати. Він прохав свою жінку закликати гостей, ба-

сти, то принаймні в певности його відомостей. Він міг мати упередженне проти свого персонажа. Се не перший був би приклад історика або поета, якому подобаєть ся згущувати фарби. Як що ми маємо портрет Тита, де автор полестив йому, то навпаки Тацит дуже почорнив Тіберія. Макбет, якого легенда Шекспіра обтяжила злочинками, в дійсности був справедливий й розумний король. Він зовсім не вбивав зрадливо старого короля Дункана. Ще молодим Дункан був побитий в великій баталії; його знайдено мертвим другого дня в місті, званім Армурієрська крамниця. Сей король згубив багатьох з родини Грехни, жінки Макбета. При Макбеті Шкотія процвітала; він був покровителем торгівлі і обороном мінчан, правдивим королем міст. Аристократія родова не дарувала йому ні побіди над Дунканом, ні покровительства ремісникам: вона знищила його і зганьбила його пам'ять. По своїй смерті добрий король Мак-

вити ся. Дав їй ключі від усіх комор, де були золото й дорогоцінності, і казав, щоб всюди ходила, все брала. Але даючи їй довгий ключ від кімнати в кінці коридора сказав грізно, блищучи очима „Я суворо забороняю тобі входити туди. Як же ти мене не послухаш і відчиниш сі двері, я покараю тебе тяжко“. Коли він поїхав і в дім зявили ся прохані й непрохані гості, жінка його все думала про ту кімнату; дуже хотіло ся їй відчинити її. Не втерпіла нарешті, лишила гостей з сестрою, а сама побігла до кімнати в кінці коридора. Вагала ся трохи. Та таки відчинила. І перелякала ся. Вздовж стін валяли ся в крові мертві тіла попередніх жінок Синьої Бороди. Вона затремтіла й впустила ключ на підлогу в калюжу крові. Отямившись підвляла його, замкнула двері й повернула ся до себе. Помітивши, що ключ в крові, вона почала чистити його піском та золою, але плями від того ставали виднійші.

І ось чує вона, що їде чоловік. Він приїхав ранійше, бо скінчив свої справи. Жінка удала з себе веселу й радісну. Синя Борода спитав про ключи. Коли вона подала йому він спитав: звідки кров. Вона сказала, що не знає. Синя Борода розсердив ся на неї й сказав: „А я зляю! Ти не послухалась і увійшла до забороненої кімнати. Гаразд, ти й висітимеш там поруч з моїми попередніми жінками“. Жінка стала благи помилювання й плакала. Але Синя Борода був жорстокий та немилосердий. „Ти вмреш зараз“ — сказав він. Вона попрохала помолити ся. Він їй дозволив. Тоді покликкала вона сестру свою й прохає, щоб та вилізла на башту й подивилась, чи не їдуть брати, і подала б їм знак, щоб швидче їхали. Сестра вийшла на балкон, а жінка питає. „Сестро, що ти там бачиш?“ — „Бачу поля й ліси зелені, сонечко ясне“. — „Зійди сюди“, кричить знизу Синя Борода. „Зараз“ відповідає жінка, а сама шепоче: „Сестро, сестро, та певже ти нічого не бачиш?“ — „Бачу, он курява на шляху“. — Богу дякувати, се брати їдуть“. — „Ні, моя бідна, се вівці пасуть“. „Що ти так довго? іди швидче“ разоряєть ся Синя Борода. „Іду, іду“ каже жінка й тихе питає: „Сестро, сестро, невже ще нікого не видно?“ — „Ах, несуть ся два верховні — та ще далеко. Се наші брати. Я їм махаю, щоб швидче“. „Ну, як ти не їдеш, я їду сам по тебе“ — закричав Синя Борода і кинув ся до жінки. Він підняв вже віж над нещасною, як розчинили ся двері і до кімнати вскочили її брати. Вони кинули ся на Синю Бороду і прокололи його шпадами. Всі маетки Синьої Бороди лишили ся удові. Половину вона дала братам, а другу поділила сама з сестрою. Незабаром обидві повиходили заміж й були щасливі.

бет був відомий тільки з оповідань своїх ворогів. Геній Шекспіра закріпив їх брехню в людській пам'яті. Від давна я підозривав, що Синя Борода став жертвою подібної фатальности.

Всі обставини його життя далекі були від того, щоб задоволити мій розум і вимоги логіки та ясности, що точили мене ненастанно. Поміркувавши я відкрив там непереможні труднощі. Надто вже хотіли примусити мене повірити жорстокости сеї людини, щоб я не став сумніватися в ній.

Сі передчуття ані трошки мене не здурили. Міркування мої, що витекали з певного знання людської природи швидко змінилися певністю, заснованою на незаперечних доказах. Я знайшов у одного каменяра з Сен-Жан де Боу різні папери що до Синьої Бороди; між ними його рахункову книжку і анонімну скаргу на його убійників, якій з мотивів мені невідомих не було дано ходу. Сі документи упевнили мене в думці, що він був добрий і нещасливий і що його пам'ять ганебно обмовлено. З того часу я вважаю наче б за обов'язок свій написати правдиву його історію, не роблячи собі ніяких ілюзій що до наслідків такого наміру. Ся спроба реабілітації призначена, я се знаю, до замовчання й забуття. Що може вчинити холодна і гола правда проти блискучого престіжу брехні?

II.

Коло року 1850 жив на своїх землях, між Комієнєм і Псрефондом, багатий шляхтич, на іменне, Бернар де Монтрагу, предки якого займали найбільші посади в королівстві. Але він жив далеко від Двору, в сій спокійній невідомості, що покривла собою все, чого не бачили королівські очі. В замку його в Гілеті повно було дорогоцінних меблів, золотого і срібного посуду, вишиванок, оздоб які він тримав схованими в комірчинах для меблів; він ховав свої скарби не тому, щоб боявся через уживання попусувати їх; навпаки він був щедрий та гойний. Але за тих часів сеньори провадили в провінції жите дуже просте, їли за одним столом із своїми людьми і танцювали у неділю з селянськими дівчатами. Проте вони уряджали в певних випадках бучні святкування, що вибивалися по над щоденним житєм. Тому то й треба було мати багато прекрасних меблів і шпалер на запас. Монтрагу так і робив.

Його замок, збудований за часів готичних, був суворий. З окола від показував ся досить неприступним і похмурим, з відломками своїх грубих башт, зруйнованих ще за часів розрухів в королівстві, за часів покійного короля Люї. В середині він мав вигляд приємніший. Покої були в італіянськїм стилю, а велика галерея нижнього поверху вся була здоблена барелефами, малюванням та позолотою.

0

На однім кінці сеї галереї був кабінет, який називав ся звичайно „малий кабінет“. Се єдина назва, яку йому дає Шарль Перро. Не зайвим буде знати, що він звав ся теж кабінетом нещасних королівен, тому що маляр Фльоранс представив на стінах трагічні історії Дірки, дочки Сонця, привязаної синами Антіона до рогів бика; Ніобеї, що оплакує на горі Сіпілі своїх дітей, проколотих божеськими стрілами; Прокіди, що наставляє груди на спис Кефалю. Сі фігури видавались живими, і плити порфіру, якими вистелений був покій, немов би були офарблені кровю сих нещасних жінок. Одні двері сього кабінету виходили на рив, де не було зовсім води.

Стайні містились в розкішнім будинку, що стояв трохи віддалік замку. Там були підстілки для шестидесяти коней і возовні на дванадцять золочених карет. Але найбільшу принаду пробуванню в Гілеті надавали кавали й ліси, що розстелювали ся навкруги і де можна було зазвати втіх рибальства й ловів.

Багато мешканців країни знали де-Монтрагу тільки під призвищем Синьої Борода, бо се було єдине призвище, яке народ йому дав. В дійсности його борода була синя, але вона була синя тільки тому, що була чорна, і тому, що була надмірно чорна, була вона синя. Не треба уявляти собі де-Монтрагу в роді дивогляда Тіфона, що стояв в Атенах і сміяв ся в свою потрійну синю бороду. Далеко більше наблизимо ся ми до правди, коли порівняємо сеньора Гілеті до акторів або до священників, свіжо обголені щоки яких мають синявий відблиск. Де-Монтрагу не носив бороду кінчасту, як його дід при дворі Анрі II; не носив він її і вахляром, як його пращур, що убитий був у битві при Маріняні. Як і у де-Тюрена, в нього були малі уси: усата мушка; щоки його видавали ся синіми; але щоб там не казали, сеї добрий сеньор зовсім не був поганий і страшний через се. Він видавав ся дуже мужнім і хоч мав вигляд трохи суворий, та не на стільки вже щоб його ненавиділи жінки. Бернард де-Монтрагу був дуже гарний мужчина, високий, широкоплечвий, міцно збудований, мав добродушний вигляд; хоч був трохи грубий і пахнув більше лісом аніж улицею й сальоном Проте правда, що він не подобав ся паням настільки, наскільки повинен би був їм подобати ся за для свого становища й багатства. Причиною сього була його боязливість, власне болзливість, а не його борода. Пані притягали його до себе непереможно і через се навівали йому непереможний страх. Він їх бояв ся стільки ж, скільки і любив. Ось джерело і головна причина всіх його нещастя. Бачучи у перше пані, він охитнійше вмр би, аніж звернув ся би до неї з розмовою, і хоч як вона йому вподобала ся, він лишав ся перед нею в похмурім мовчанні. Почуття його виявляли тільки його очі, якими він вертів найстрашнішим спо-

собом. Ся боязливість і привела його до всіх нещасть, і особливо вона йому перешкодила взяти шлюб з жінками скромними і стриманими, і завела без остороги в найсміливіші й найвідважніші авантюри. Се було нещастем його життя.

Він був сирота ще з молодих літ; ухиливши ся через свою соромливість та страх, яких він не міг перемогти, від партій дуже вигідних та дуже почесних, які йому представляли ся, він оженив ся з панною Колстою Пасаж, що зявила ся недавно в країні, заробивши трохи грошей в мандрівках з танцюючим ведмедем по містах і селах. Любив він її з усієї своєї сили й влади. І треба бути справедливим, вона мала чим подобатись; була вона сильна, з необсяжними грудями, досить ще свіжа, хоч і засмалена сонцем та вітром. Коли вона стала шляхтянкою, радість і здивованне її спочатку були великі. Серце її, яке не було лихе, зворушилось добрістю чоловіка з таким високим становищем і такою міцною комплекцією, який для неї був найслухнянішим слугою і найзакоханішим коханим. Але за кілька місяців вона засумувала за своїми мандрівками по світу. Серед багатства, оточена піклуванням й любовю вона бачила втіху тільки в тім, щоб піти відшукати товариша свого лісового життя в барлозі, де він сидів і пропадав, з ланцюгом на шиї і обручем в носі, і плачучи поцілувати його в очи. Де Монтрагу бачучи її такою стурбованою, сам турбовав ся про неї і його туга побільшувала ся від туги його подруги. Ввічливість і турботи, якими він її окружав, перевернули серце бідної жінки. Одного ранку пробудившись де Монтрагу не знайшов більш Колети побіч себе. Даремно він шукав її по всьому замку. Двері кабінета нещасних королівн були відчинені. Через них вона й вийшла, щоб знов вернути ся на поля з своїм ведмедем. Важко було дивити ся на горе Синьої Бороди. Не вважаючи на те, що безліч кур'єрів послано було її відшукати, ніколи не було звістки про Колету Пасаж.

Де Монтрагу оплакував її ще, коли йому довело ся танцювати на святі в Гілеті з Жанною де ля Кльош, донькою лейтенанта Компені, яку він і полюбив. Він її попрохав одружити ся з ним і зараз одержав її згоду. Вона любила вино і пила його над міру. Ся пристрасть так побільшилась, що менше анїж за місяць вона мала вигляд налитого вином бурдука. Лихо було в тім, що сей бурдюк опалівши котив ся вічно по саям і сходам з криками, проклинами, икоткою, і виригав проклони й вино на все, що йому зустрічалось. Де Монтрагу від відрази й страху впав в розпуку. Але зараз він прикликав свою відвагу і силкував ся остільки твердо, скільки й терпеливо уратувати свою дружину від такої гидкої вади. Прохання, усовіщування, благання, погрози — всі засоби він ужив. Нічого не впливало. Він їй не давав вина; вона його діставала з поза дому і пила його ще більше.

Щоб відбити їй смак до улюбленого пійла, він клав різні трави в пляшки. Вона думала, що він хотів отруїти її, кинула ся на нього і нанесла йому три вдари кухняним ножом в плунок. Він думав, що умре від сього, але не зрік ся своєї звиклої м'якості. „Її, — казав він, — треба радше жаліти, а не ганьбити“.

Одного дня, коли забули замкнути двері кабінета нещасних королівн, Жанна де-ля Кльош ввійшла туди зовсім п'яна як звичайно, бачучи намальовані на стіні фігури, повні болю, готові умерти, вона прийняла їх за справжніх жінок і побігла налякана до села кричучи про вбивство. Почувши, що Синя Борода її кличе і біжить їй у слід, вона кинулась опалівши від страху в струмок води і втопила ся. Трудно повірити, але про те се так — її чоловік був засмучений сею смертю, таку жалосливу душу він мав.

По шістьох тижнях після сього випадку він одружив ся без формальностей з Жігонсю, донькою свого фермера Тренеля. Вона ходила тільки в дерявляних черевиках і пахнула цибулею. Досить вродлива була дівчина, хоч зизоока й крива на одну ногу. Що-й-но одруживши ся отся гусятниця, обхоплена навіженою амбіцією, мріяла про все нову величність, нову пишність. Вона зовсім не вважала свої парчеві строї досить багатими, свої перлові намиста досить гарними, свої рубіни досить великими, свої карети досить визолоченими, свої стави, свої ліси, свої землі досить просторими. Синя Борода, що ніколи не мав амбіції, аж стогнав від пихи своєї жінки; не знаючи в своїй простоті, чи в тім вина, що вона дуже високо несеть ся, чи в тім, що він дуже скромний, він себе обвинувачував в міщанських почуттях, що суперечили аристократичним бажанням його дружини; повний вагання він то умовляв її помірно уживати благ світу сього, то себе заохочував гнати ся за щастем на край пропасти. Був він розумний, але подружня любов брала в нім гору над розумом. Жігонь ні про що більше не думала, як показати ся в товаристві, бути прийнятою при Дворі і стати коханкою короля. Не можучи сього досягнути, вона сохла з досади і захорувала на жовтячку, від якої і змерла. Синя Борода, зітхаючи, поставив їй пишній гробовець.

Сей добрий сеньор, пригнічений такими постійними невдачами в подружжі, не міг би вже мабуть більше вибрати собі дружини; але він сам був вибраний за дружину панною Блянш де-Жібоме, дочкою офіцера кавалерії, який мав тільки одно ухо; друге, казав він, він втерав на королівській службі. Ся панна була дуже розумна, чим і користувала ся, щоб дурити свого чоловіка. Вона його обдурювала зо всіма шляхтичами околиць. Так зручно вона се робила, що обдурювала його в його замку і навіть у нього перед очима, а він нічого не помічав. Бідний Синя Борода дуже сумнівав ся в деяких річах, але він не знав в чім. На

своє нещасте вона, стараючи ся обдурити свого чоловіка, не була досить уважна, коли обдурювала св їх коханків, себ-то коли потайки кохала ся з другими.

Одного разу, коли вона була в кабінеті нещасних королівен з одним шляхтичом, якого вона любила, застукав її шляхтич, якого вона ранійше любила; обхоплений задрістю, він проколов її своєю шпадою. Кілька годин пізнійше, нещасна дама знайдена була слугою замку мертвою і страх, що навівала ся кімната, побільшив ся. Бідний Синя Борода довідавшись про свою велику неславу і про трагічний кінець своєї жінки, не міг заспокоїти себе в своїм другім нещасті думаючи про перше. Він любив Блянш де-Жібоме з надзвичайним запалом і більше аніж Жанну де-ля Кльош, Жігонь Тренель і навіть більше як Колету Насаж.

Довідавшись, що вона його неустанно обдурювала і що більше ніколи не обдурюватиме, він відчув і біль і турботу, які не заспокоювали ся, а з кожним днем міцнішали. Страждання його стали вже незносними; він дістав хворобу, так що стали бояти ся за його жите.

Лікарі даремно уживши різних медикаментів, сказали йому, що єдині відповідні ліки на його хворобу — се взяти молоду жінку. Тоді він подумав про свою кузіну Анжель де-ля Гарандін, яка, на його думку, з охотою згодила ся б, бо не мала маєтку. Насмілило його взяти її за жінку ще й те, що вона була проста і без знайомих. Обдурений розумною жінкою він не бояв ся дурної. Він одружив ся з панною де-ля Гарандін і побачив хибність своїх гадок. Анжель була ніжна, Анжель була добра, Анжель любила його. Вона сама в собі не носила лиха, але і найдурнійші дуже легко повсякчас зводили її на лихо. Досить було їй сказати: „Зробіть се; ввійдїть сюди, щоб вас вовк лихий не зїв“; або ще: „заплющїть очи і прийміть сей маленький лік“; і зараз же невинна робила се на розказ поганців, які хотїли від неї того, чого найбільш натурально було хотїти від неї, бо вона була вродлива. Де Монтраґу, обдурений і ображений сею невинністю стїльки ж або й більше, аніж за Блянш Жібоме, мав між иншим нещасте знати се, бо Анжель була дуже простодушна, щоб що небудь таїти від нього. Вона йому базала: „Пане, мені сказали се; мені зробили се; в мене взяли се; я бачила те; я почувала те“. І через свою наївність вона примушувала сього бідного сеньора терніти несказанні муки. З твердістю він їх переносив. Одначе доводило ся говорити сїй простачці: „дурна як індик!“ і ляскати її по щоках. Звідси почала ся та лиха слава про його жорстокість, якої він ніколи вже не збув ся. Один чернець - жебрак, що проходив повз Гїлеті в той час, як де Монтраґу полював на бекасів, побачив панї Анжель, що шила ляльчину спідницю. Сей добрий чернець помітивши, що вона стїльки ж проста, скїльки й вродлива, за-

брав її на своїм ослі запевнивши її, що янгол Гавриїл чекає її в гущавині лісу, щоб дати їй перлові підв'язки. Думають, що її зів вовк, бо більше її ніколи не бачили.

Як міг рішити ся після такого сумного досвіду Синя Борода зав'язати новий союз? Сього не можна було й зрозуміти, як би не знати сили прекрасних очей над чесним серцем. Сей чесний шляхтич зустрів в сусіднім замку, куди він вчашав, молоду сироту-шляхтянку, на йменне Алїс де Понтальсен; вона, позбавлена всіх своїх маєтків зажерливим опікуном, думала тільки про те, щоб замкнути ся в монастирі. Услужні приятелі клопотались, щоб змінити її постанову й умовити її прийняти руку де-Монтраґу. Вона була безумовно вродлива. Синя Борода, що обіцяв собі зазнати в її обіймах безконечного щастя, був ще раз обдурений в своїх сподіванках; і сям разом розчарованне по своєму характеру було уразливіше, аніж всі неприємности, від яких він страждав в своїх попередніх шлюбах. Алїс де-Понтальсен уперто відмовлялась надати реальність шлюбу, на який вона про те згодилась. Даремно де-Монтраґу примушував її стати його жінкою; вона опирала ся благанням, сльозам, докорам, відмовляла ся від найменших пестоців свого чоловіка, втікала й замикала ся в кабінеті нещасних королівн, де жила самотна й неприступна цілими ночами. Про причину сього опіру, супротивного законом божеським і людським, ніколи не довідались; приписували її синій бороді де-Монтраґу, але те, що ми сказали ранійше про сю бороду, відкидає таке мало правдоподібне припущенне. Врешті се річ, про яку трудно розумувати. Бідний чоловік терпів найжорстокійші страждання. Щоб забути про них, несамовито він полював, загонюючи собак, коней, мисливих. Але коли він вертав ся змучений, втомлений до свого замку, досить йому було тільки побачити панну де-Понтальсен, щоб розбудити разом свої сили й муки. Нарешті він не міг більше її у себе держати і попрохав в Римі розв'язання шлюбу, який був лише безглуздем, і одержав його на підставі церковного права і за помічю гарного подарунка святому Отцеві. Як що де-Монтраґу відпустив панну де-Понтальсен з ознаками поваги, які належать жінці, а не поламав свого кійка на її спині, то се тому, що він мав душу сильну, великодушне серце і був паном самого себе як був паном в Гілеті. Але він присягнув що ніщо жіноче не ввійде з сього часу до його покоїв. Щасливий би був він як би до кінця витримав своєї присяги!

III.

Кілька років минуло з того часу, як де-Монтраґу відіслав свою пошту жінку, і в країні заховав ся тільки неясний спомин про подружні невдачі, що були впали на дім сього бідного сеньора. Не знати було,

куди поділи ся його жінки, і вечорами по селі оповідали казки, від яких волосе ставало на голові; одні їм вірили, другі ні.

Саме в сей час вдова старого віку, пані Сідонія де-Леспуас, оселила ся із своїми дітьми в замку Мот-Жірон, на дві милі навпростець від замку Гілет. Звідки вона взяла ся, хто був її чоловік сього ніхто не знав. Одні думали, бо чули, що говорять, начеб то він обіймав певну посаду в Савої чи в Еспанії; інші казали, що він умер в Індії; багато уявляли собі, що вдовиця має безмежні маєтки; де хто дуже сумнівав ся в сім. Одначе вона провадила широке жите і запрошувала до Мот-Жірона всю аристократію країни.

В неї було дві дочки, з яких старша, Анна,—близька до того щоб постаріти ся дівкою, була хитра. Жанна, молодша, як раз на порі, ховала під виглядом наївности передчасний досвід. Пані де-Леспуас мала також двох хлопців двадцяти і двадцяти двох років, дуже гарних і сильних, з яких один був драґон, а другий мушкетер. Скажу, тому що бачив його патент, що сей був чорним мушкетером. Сього не можна було помітити, коли він ішов, тому, що чорні мушкетери відрізняють ся від сірих кольором не свого убрання, а повною їх коней. Як ті, так і інші, носили плащі блакитного драпу, обшиті золотим галуном. Що ж до драґонів, їх можна було пізнати з футряних шапок, яких хвіст спадає елеґантно на ухо. Драґони мали дуже лиху репутацію, про яку свідчить пісенка:

Ось ідуть драґони:

Мамо, рятуймо ся!

Але даремно шукали б в двох драґонських полках його Величства такого розпусника, такого лизоблюда і такого поганця, як Косм де-Леспуас. Його брат поруч його був дуже чесний хлопець. Пяниця і грач, Петро де-Леспуас подобав ся дамам і вигравав в карти; се були два засоби до життя, які були йому відомі.

Пані де-Леспуас, мати їх, для того тільки провадила широке жите в Мот-Жіроні, щоб обдурювати людей. В дійсности вона нічого не мала і була винна навіть за свої фальшиві зуби. Її убори, її меблі, її карета, її коні й челядь були їй визичені парижськими лихварями, які грозили відібрати їй все, як що вона не віддасть швидко одну з своїх дочок за якогось багатого сеньора, і чесна Сідонія могла кожної хвилі лишити ся голою в своїм порожнім домі. Змушена шукати зятя, вона зараз же звернула свої зори на де-Монтраґу: видав ся він їй під суворим і неприступним виглядом простим, якого легко обморочити, дуже мягким і дуже швидким до кохання. Дочки її входили в її наміри і при кожній зустрічі кидали на Синю Бороду погляди, що проймали його до глибини серця. Він дуже швидко піддав могутнім чарам двох панен де-Леспуас. Забуваючи свої присягання він тільки й думав, як би одружити ся з

одною чи з другою вважають їх обох однаково вродливими. Після кількох відкладань, причиною яких менше було ваганье, аніж боязливість, він рушив в великім екіпажі до Мот-Жірону і попрохав у пані де-Леспуас її доньку лишаючи їй вибрати для нього з них ту, яку вона хотіла б йому віддати. Пані Сідонія відповіла йому ввічливо, що вона його дуже поважає і що вона дозволяє йому залишити ся до тої з панен де-Леспуас яку він відзначить. — Зумійте уподобати ся, пане, — сказала вона йому і я перша буду тішити ся вашими успіхами.

Щоб познайомитись, Синя Борода запросив Анну і Жанну де-Леспуас з їх матірью, братами і силою дам і шляхтичів пробути п'ятнадцять днів в замку Гілеті. Увесь час були прогулки, лови, риболовня, танці й бенкети, вечірки і розривки всякого роду.

Молодий сеньор, якого привезли пані де-Леспуас, кавалер де ля Мерлю, організував лови. Синя Борода мав найгарнійші смічки хортів і найкращі екіпажі в країні. Пані соперничали в запалі з панами при переслідуванню оленя. Не весь час гнали ся за звірем, але мисливці й мисливчині блукали парами, знов збирали ся й розходили ся парами знов по лісі. Кавалер де ля Мерлю блукав з Жанною де-Леспуас, і кожний повертав ся вночі до замку змучений своїми пригодами і вдоволенням своїм днем. По кількох днях спостереження добрий сеньор де Монтрагу рішучо вибрав молодшу з сестер, Жанну, яка була свіжішою, але се не значить, що вона була чеснішою. Він їй давав перевагу, якої й не хотів скривати, вважаючи її чесною; до того ж він був щирий. Він залицав ся до сеї молодої панни як міг найкраще; говорив з нею мало, своїм звичаєм, але дивив ся на неї вертячи страшними очима та випускаючи з глибини груди такі зітханья, які могли б дуба перевернути. Іноді він починав сміяти ся, і посуд тремтів і шиби брязкотіли від луни. Один з усього товариства він не помічав залицань кавалера де ля Мерлю до молодої дочки пані де-Леспуас, або як і помічав їх, то не бачив там нічого лихого. Досвіду його з жінками не досить було, щоб зробити його підозрілим і він зовсім не сумнівав ся тим, що любив. Моя бабуня казала, що досвід в житті не надаєть ся ні до чого, і що люде лишають ся тим, чим були. Думаю, що вона мала рацію. і правдива історія, яку я оповідаю, не заперечує того.

Синя Борода виявив в сих святах рідку пишність. Коли прийшла ніч, тисячи смолоскипів освічували моріжок перед замком, а на столах, біля яких вслужувували хлопці й дівчата, одіті фавнами й дріядами, було все найсмачнійше, що села й ліси дають для уживання. Музики неперестанно вигравали прекрасні сімфонії. Перед кінцем сімфонії учитель і учителька школи прийшли з хлопчиками й дівчатками, привитати гостей і прочитати хвалу сеньорови де-Монтрагу і його гостям. Один астрольоґ

в кінчастій шапці наблизився до пань і віщував їм їх будуче коханне по лініям їх руки. Синя Борода звелів напоїти всіх своїх васалів і сам поділив хліб і мясо між бідними родинами.

Біля десятої години ночі боячись вохкості товариство перейшло в покої, освітлені силою свічок; там були столи для різного роду гри: ляндекнехт, білярд, реверсі, фортуна, турніке, портік, бет, гока, брелян, шахи, тріктрак, кости, басет і кальба. Синій Бороді уперто не дастило в різних грах; цілі ночі він програвав в них величезні суми. В сім постійнім нещасті його потішало тільки те, що три пані де-Леспуас виграли багато грошей. Жанна, наймолодша, що постійно ставила в грі кавалера де ля Мерлю, назбирала йому гори золота. Двоє синів пані де-Леспуас теж добре вигравали в реверсі і басет; се були найщасливіші гри, де їм велося весь час. Сі гри затягалися до пізньої ночі. Зовсім не спали під час сих прегарних розривок і як каже автор найдавнішої історії про Синю Бороду „проводили цілі ночі, жартуючи один з другим“. Сі години для багатьох були найсолодшими за увесь день, бо немов би жартуючи під покровом темряви ті, хто мали потяг один до другого, ховались укупі в глибинь алькову. Кавалер де ля Мерлю переодягався один раз чортом, другий раз фантомом чи вовком, щоб налякати тих, що спали, але він завжди кінчав тим, що ховався в кімнаті панни Жанни де-Леспуас. І доброго сеньора де-Монтрагу не забули в сих забавах. Сини пані де-Леспуас насипали йому до ліжка щіпливого порошку, і палили в його хаті речі, які видавали поганий запах. Або ще ставили йому на дверях повний глечик води так, що добрий сеньор не міг відчинити дверей, щоб не вивернути всієї води собі на голову. З ним шуткували всіма способами, якими товариство тішилося на селі і які Синя Борода переносив з природженою лагідністю.

Він освідчився; пані де Леспуас освідчини прийняла, хоч її серце розривалося, казала вона, на думку віддати своїх дочок. Шлюб відбувся в Мот-Жіроні з надзвичайною пишністю. Панна Жанна була дивно прекрасна, вся в французьких коронках і з зачіскою з тисячою буклів. Сестра її Анна була в зеленій оксамитовій сукні, вишитій золотом. Убрання їх матери було в золоті, з чорними шенілями і з перловим і діамантовим намистом. Де-Монтрагу надів на своє убрання з чорного оксамиту всі свої великі діаманти; він мав невинний і скромний вигляд, який робив приємний контраст з його синім підборідем і міцною будовою. Без сумніву, брати молоді були елегантно пристроєні, але кавалер де-ля-Мерлю, в рожевім оксамитовім убранні розшитім перлами сияв незрівняним блиском.

Зараз же після церемонії Жиди, що визичили всій родині і таємному коханку молодісі прекрасні убрання і сі багаті дорогоцінності, взяли їх назад і відіслали поштою до Парижу.

IV.

Протягом місяця де-Монтраґу був найщасливішим чоловіком. Він обожав свою жінку і вважав її янголом чистоти. Вона була зовсім щось иньше, але навіть більш зручні, аніж Синя Борода, були б обдурені нею, стільки було в сеї особи хитрости й лукавства; тай вона дозволяла покірливо керувати собою своїй матери, найзручнішій дурисвітці на все французьке королівство. Ся панї оселилась в Гілеті з старшою дочкою Анною, двома синами Пером і Космом і кавалером де-ля-Мерлю, який не покидав більше панї де-Монтраґу, немов би був її тїню. Се трохи сердило доброго чоловіка, що хотів мати весь час жінку для самого себе; але він не ображав ся приязню, яку вона виявляла до сього молодого шляхтича, бо вона сказала йому, що се був її молочний брат.

Шарль Перро каже, що через місяць по шлюбі Синя Борода змушений був поїхати на ність тижнів в важній справі. Але здаєть ся, що він не знає причин сеї подорожи; підозрівали, що се були хитрощі, яких уживають звичайно завистні чоловіки, щоб застукати свою жінку. Правда зовсім в иньшій: де-Монтраґу поїхав до Першу, щоб одержати спадщину свого кузена д'Утарда, що славно був убитий з гармати в баталїї при Дюнах, під час гри в кости на барабані.

Перед відїздом де-Монтраґу прохав свою жінку улаштувати всі можливі розривки підчас його відсутности.

— Запрсхуйте ваших добрих товаришок, панї, казав він їй і уряджайте для них прогулки; бавте ся і їжте добре.

Він віддав їй ключи від дому зазначуючи сим те, що підчас його неприсутности вона робить ся єдиною і головною господинею у всім сеньорстві Гілет.

— Ось, — каже він їй, — ключи від двох великих складів меблів; ось сей від золотого та срібного посуду, який не що дня уживаєть ся; сей від моїх скринь, де мое золото й срібло; сей від шуфляд з дорогоцінностями, а ось від усіх покоїв. Отсей маленький — се від кабінету, що на кінці великої Галереї нижніх покоїв; відчиняйте все, ходіть усюди.

Шарль Перро запевняє, що де-Монтраґу додав:

— А до сього малого кабінету я вам забороняю входити, так забороняю, що як вам доведеть ся його відчиняти, то чекайте всього від мого гніву.

Історик Синьої Бороди, зазначуючи сї слова, винуватий в тім, що прийняв без перевірки версію, сотворену після події панями де-Леспуас. Де-Монтраґу висловив ся зовсім инакше. Коли він передавав своїй дружинї ключ від малого кабінету, який був нічим иньшим, як габінетом

нешасних королівен, про який ми вже багато разів мали нагоду говорити, він висловив своїй любій Жанні бажання, щоб вона не входила в се місце в покоях, яке він вважав за нещасне для свого родинного житя. Тудою, справді, його перша і краща за усіх жінка пішла, щоб втікти з своїм ведмедем; там Блянш де-Жібоме обдурювала його завжди з ріжними шляхтичами; ся порфірова підлога була нарешті полита кровю обожаємої злочинниці. Чи не досить було сього, щоб у де-Монтрагу з мислю про сей кабінет звязані були найприкрійші спомини і сумні передчутя?

Слова, з якими звернув ся він до Жанни де-Леспуас, виявляли вражіння й бажання, які хвилювали його душу. Ось вони дословно:

— Я нічого не хочу ховати від вас, пані, і я думаю, що образив би вас, як би не передав вам всіх ключів від житла, яке вам належить. Отже можете входити і до сього малого кабінету, як і до усіх иньших покоїв сеї оселі; але як що ви мені вірите, ви нічого того не зробите, коли хочете мені догодити, уважаючи ще й на ті сумні думки, які у мене звязані з тим кабінетом і на ті лихі передчутя, що мимохить зароджують ся в моїй уяві від тих думок. Я буду нерадий, як що з вами зкоїть ся лихо, або як я накличу на себе вашу неласку; даруйте, пані, сю боязнь, на щасте безпідставну, як наслідок моєї турботної ніжності і моєї невспучої любови.

По сих словах добрий сеньор поцілував свою дружину і рушив поштою до Першу.

„Сусідки й добрі приятельки, каже Шарль Перро, не чекали поки по них приплють, щоб прийти до молодої, остільки нетерпливі були вони побачити всі багатства дому. І ось вони оббігають кімнати, кабінети, гардероби, все одно одного краще, одно одного багатійше. Без перестанку вони прибільшують й заздряють щастю своєї приятельки“.

Всі історики, які досліджували се, додають, що пані де-Монтрагу не тішила ся видом всіх своїх багатств, бо її брала нетерплячка піти й відчинити малий кабінет. Нема нічого правдивійшого за се, і як про се каже Перро, „так її підштовхувала цікавість, що не роздумуючи, що не личить лишати своє товариство, вона зійшла маленькою потайною драбиною прожогом, ризкуючи зламати два чи три рази собі шию“. Подія безсумнівна. Але ніхто не сказав, що тому вона так нетерпляче летіла до того місця, бо там чекав її кавалер де-ля-Мерлю.

З того часу, як вона оселила ся в замку Гілеті, вона що дня сходила ся в малім кабінеті з сим молодим шляхтичом і частійше два рази, аніж раз, не втомляючись сими розмовами, так мало пристойними молодій. Не можна сумнівати ся в характері відносин, що існували між Жанною і кавалером: вони зовсім не були чесні; вони зовсім не

були невинні. Гай-гай! Як би пані де-Монтрагу посягала тільки на честь свого чоловіка, вона без сумніву уникла б осуду потомства; самий суворий мораліст знайшов би для неї оправдання; він посилався б для виправдання такої молоді жінки на звичай віку, на приклади міста й Двору, дуже певні наслідки лихого виховання, на ради розпусної матери, бо пані Сідонія де-Леспуас сприяла залицанням своєї дочки. Розсудливі вибачать їй таку провину, надто приємну аби викликати їх осуд; її провинности здавалися дуже звичайними, щоб бути великими провиннями, і всі думали, що вона робила так, як і иньші. Та Жанна де-Леспуас не вдовольняючись замахом на честь свого чоловіка, не побоялася важити на його житє.

В малім кабінеті, що инакше називався кабінетом нещасних королівен Жанна де-Леспуас, пані де-Монтрагу, обмірковувала з кавалером де-ля-Мерлю згубу вірної і ніжної дружини. Вона оповідала пізнійше, що ввійшовши до сеї залі вона побачила висячі тіла шести убитих жінок, а застигла кров їх покривала плити; признавши в сих нещасних шість перших жінок Синьої Бороди, вона прочула долю, що її саму чекала. В сім випадку вона малюванне на стінах прийняла за покалічені трупи, і слід було б її галюцінації порівняти з галюцінаціями леді Макбет. Але дуже можливо, що вона вигадала собі се страшне видовище, щоби його оновісти потім і виправдати убійників свого чоловіка, обмовляючи їх жертву. Смерть де-Монтрагу була рішена. Певні листи, які я маю перед очами, примушують мене думати, що пані Сідонія де-Леспуас причетна була тої змови. Що ж до старшої її дочки, то можна сказати, що вона була душею змови. Анна де-Леспуас була найлютіша з цілої родини. Вона була вільна від потягів чути і лишала ся незайманою серед розпусу свого дому; не тому, щоб вона відмовляла собі в утіхах, які вважала недостойними себе, але через те, що зазнавала утїх тільки в жорстокости. Вона втягнула своїх двох братів, Пєра й Косма, в сю справу, обіцяючи їм полк.

V.

Нам лишається ся тільки оповісти на підставі автентичних документів і певних свідоцтв про найтяжше, найзрадливіше й ганебнїйше злочинство родинне, спомини про яке дійшли до нас. Убийство, обставини якого ми будемо зараз викладати, можна порівняти тільки до убийства Гільома де Фляві, виїданого в ночі 9 марта 1449 р. його молодю жінкою Блянш д'Овербрек, розбійником д'Орбанда і циркульником Жаном Бокільоном. Вони задавили Гільома подушкою, немилосердно його побили полїном і випустили з шиї кров як з бика. Блянш д'Овербрек доводила, що її чоловік хотїв її втопити, тоді як Жанна де Леспуас

віддала безбожним душоубам чоловіка, який її любив. Зазначимо події оскільки можливо здержливо.

Синя Борода приїхав трохи раніше, ніж його чекали. Се дало нагоду думати, що обхоплений чорною ревністю, він хотів застукати свою жінку. Веселий й ймовірний, він як що й думав зробити їй несподіванку, то се була несподіванка приємна. Його лагідність, його добрість, його веселий і спокійний вигляд змякшували найжорстокіші серця. Кавалер де ля Мерлю і все се огидливе племя бачили в сїм облекшенні для виконання замаху на його жите і захоплення його багатств, ще побільшених новою спадщиною. Молода дружина зустріла його усміхаючись, дозволила обняти себе і повести в подружню кімнату і зробила все на вдоволення свого чудового чоловіка. Другого дня ранком вона передала йому ключі, які він їй довірив. Але між них бракувало ключа від кабінету нещасних королівни, який називав ся звичайно малим кабінетом. Синя Борода ніжно попрохав його віддати. І тільки трохи згодом, під ріжними причинами зволкаючи, Жанна віддала його йому.

Тут з'являєть ся питання, якого не можна розв'язати не виходячи по за межі історії, щоб увійти в безмежні обшари філософії. Шарль Перро власне і каже, що ключ від малого кабінету був зачарований, себ то він був заворожений, магічний, обдарений прикметами, які суперечать законам природи, таким принаймні, якими їх розуміємо. Ми не маємо противних доказів. Тут до рети нагадати правило мого славного вчителя, дю Кльо де Люня, члена Інституту : „Коли надприродне з'являєть ся, історик зовсім не повинен його одкидати“. Мені вистачить нагадати з приводу свого ключа, одностайну думку старих біографів Синьої Бороди ; всі стоять на тім, що він був зачарований. Се річ великої ваги. Перед усім сей ключ не єдина річ, вироблена людською промисловістю, якій надавано чарівних властивостей. Перекази дають багато прикладів зачарованих шпад. Шпада Артура була зачарована. Шпага Жанни д'Арк теж була зачарована, як безсумнівно свідчить Жан Шартє; і сей славний хронікер наводить той доказ сього, що коли вістре зламалось, два шпатки не хотіли зеднати ся знов, не вважаючи на зусилля найзручніших майстрів. Віктор Гіго говорить в одній з своїх поем, „про сі зачаровані драбини, що завжди під ними крутять ся“. Багато авторів кажуть навіть, що бувають чарівні люди, що можуть обертати ся вовком. Ми не будемо збивати сеї живої й постійної віри і здержуємо ся рішити, чи ключ від малого кабінету був чарівний, чи не був, лишаючи цікавому читачеві клопіт розкрити нашу думку що до сього, бо наша здержливість зовсім не означає нашої непевности і з свого боку вона похвальна. Але ми знов знаходимо ся в своїй сфері або обшарі своєї компетенції, де ми знов стаємо судьями подій і можемо оцінювати обста-

вини, коли читаємо, що сей ключ був обмазаний кровю. Авторитет тексту не на стільки впливає на нас, щоб примусити нас йому вірити. Ключ совсім не був заплямлений кровю. Вона була пролита в малім кабінеті, але за дуже давніх часів. Може її вимили або може висохла вона, але ключ не міг бути нею офарблений; те, що злочинна жінка в схвильованню своїм прийняла за плями крові на міді, був відблиск неба ще вкритого рожевими зорями. Де Монтрагу проте помітив побачивши ключ, що його жінка входила до малого кабінету. Він розглядів, що сей ключ став тепер чистійшим та блискучійшим, анїж тоді, як він дав їй його, і подумав, що сей блеск міг повстати тільки від уживання. Се зробило на нього тяжке вражіння і він сказав своїй молодій жінці сумно всміхаючись :

— Моя дорога, ви входили до малого кабінету. Як би-ж нічого не стало ся лихого ні для вас, ні для мене! З сеї кімнати виходить злий вплив, від якого я хотів вас уберегти. Як що ви підпадете йому в свою чергу, я буду безутішний. Вибачте мені: коли люблять, то стають забобонні.

При сих словах, хоч Синя Борода й не міг її налякати, бо його мова й постава виявляли тільки мелянхолію й любов, молода пані де-Монтрагу почала кричати на все горло :

— Рятуйте! Мене вбивають!

Се було умовлене гасло. Почувши його кавалер де-ля-Мерлю і двоє синів пані де-Леспуас повинні були кинути ся на Синю Бороду і заколоти його своїми шпадами.

Але кавалер, якого Жанна сховала в шафі, зявив ся сам. Де-Монтрагу бачучи, що він вибіг з шпадою в руці, став обороняти ся.

Жанна, налякана, побігла і зустріла на ґалерії свою сестру Анну, що не була, як казали, на вежі, бо вежі замку були зруйновані з розказу кардінала Рішеле. Анна де-Леспуас силкувала ся надати відваги своїм двоім братам, які бліді та нерішучі не насмілювались.

Жанна похапливо благає :

— Швидче! швидче! брати мої, рятуйте мого коханка!

Тоді Пер і Косм кинулись до Синьої Бороди; він обеззброїв кавалера де-ля-Мерлю і тримав його під своїм коліном; зрадливо, з заду просунули вони свої шпади йому через тіло і ще довго добивали його після того, як він вмер.

Синя Борода не мав наслідників. Його вдова зробила ся господинею всіх його маєтків. Частину їх дала вона на посаг своїй сестрі Анні, за другу купила капітанські патенти для своїх братів, а з тим, що їй лишилось, вона одружилась з кавалером де-ля-Мерлю, і він забагатівши став дуже чесною людиною.

II. Чудо Святого Миколая.

Святий Микола й єпископ з Міри у Лікії, жив за часів Константина великого. Найдавніші та найсолідніші автори, що оповідали про нього, славлять його чесноти, його працю, його заслуги; вони дають численні докази його святости; але ні оден з них зовсім не згадує чуда з боднею. Про нього не згадується і в *Legenda Aurea* Се мовчанне значне; проте не наважують ся сумнівати ся в сій славній події, описаній в загально відомім вірші.

Трое маленьких дітей

Вийшли збирати колося на полі...

Сей відомий текст говорить виразно, як один жорстокий ковбасник поклав невинних „до бодні як поросят“. Се б то мабуть він їх порізавши на шматки поклав в ропу. Справді так готують свинячий сальцесон; але при читанні далі дивує дуже те, що трое малих дітей лишались сім літ в ропі, тоді як звичайно перед кінцем шости тижнів починають деревяною вилкою витягати з відра шматочки мяса. Ось точний текст: сім років по злочині великий святий Миколай, як говорить вірш, увійшов до проклятої хатинки. Він попрохав вечеряти. Господар подав йому шматок шинки.

— Сього я не хочу; воно не смачно.

— Може хочете шматок телятини?

— Я того не хочу; вона не добра.

Я хочу мати молоді солонини,

Що сім років в бодні лежить.

Коли мясник почув таке,

До дверей і утік на двір.

Зараз же Божий чоловік простер руки над боднею і воскресив ніжних жертв.

Таке оповідання невідомого старця і воно має в собі незрівняні риси чистоти й доброї віри.

Скептицизм здаєть ся лихим, коли він нападає на живіші спомини народньої свідомости. Тому то не без живого задоволення я найшов спосіб примирити авторитет вірші з мовчаннем давніх біографів лікійського єпископа. Я щасливий, що можу оголосити результати моїх довгих обміркувань і вчених досліджувань. Чудо над боднею правдиве, принаймні що до своєї суті; але се не блаженний єпископ Міри його зробив; се другий святий Миколай, бо є їх два: один, як ми вже сказали єпископ з Міри в Лікії; другий, менш давній, се єпископ Тренкбалу в Вервіньолі. Мені треба було зазначити різницю між ними. Се єпископ тренкбальський витягнув трьох малих хлопців з бодні. Я операю ся в сім на автентичних документах, тому не треба бояти ся, що легенду відкинуть.

Я був дуже щасливий, знайшовши всю історію єпископа Миколая і дітей, яких він воскресив. Я склав з сього оповідання, яке прочитають, сподіваю ся, з утіхою і користю.

I.

Миколай походив з славної родини Вервіньоли; ще з дитинства свого він виявляв ознаки святости і дав зарік, коли йому було чотирнадцять років, присвятити себе Богови. Коли був ченцем, то його, хоч молодий ще був, голосом народу та на бажання капітулу обрано було на катедру св. Кромадера, апостола Вервіньоли й першого єпископа в Тренкбалі. Він побожно сповняв свої пастирські обовязки, правив своїм духовенством мудро, навчав народ і не бояв ся нагадувати сильним світу сього про справедливість і уміркованість. Він був терпимий, щирий в милостині і найбільшу частину своїх багатств призначив для бідних.

На горбочку, що панував над містом, гордо підіймав ся його замок з зубчатими стінами і сїрими дахами. Він зробив з нього притулок, де всі, кого переслідувала світська власть, знаходили собі захист. В нижній залі, самій обширній на всю Вервіньоль, стіл, приготований для обідів, був такий довгий, що ті, що сиділи на однім кінці, бачили, як він губить ся невимірною точкою в далечини; коли на нім запалювали смолоскипи, він нагадував хвіст комети, що зявила ся в Вервіньоли, щоб предвістити смерть короля Комуса. Святий єпископ Миколай сидів на вищім кінці. Звідти він частував вельможних міста та королівства і силу духовних та світських. Але одне місце було оставлено праворуч його для бідного, що прийде до його дверей просити хліба. Особливо про дїтей піклував ся добрий святий Миколай. Він тїшив ся їх невинністю і мав для них серце батька й утробу матери. Він мав чесноти і звичаї апостола. Що року, в убранні простого ченця, з білою палицею в руці, відвідував він своїх парафіян, бажаючи все бачити на свої очі. І щоб ніяке нещастє, ніяке безладє йому не вислизнуло з-під ока, він відвідував, в супроводі одного лише духовного найдикші частини своєї єпархії, переходячи въ зимку через замерзлі ріки, піднімаючись на льодові гори і заглублюючись в непролазні ліси.

Одного разу з самої зорі верхи на мулі, в товаристві діакона Модерна переходячи темні ліси, які часто відвідувались рисю й вовком і де давні сосни діставали верхів Мармуза, святий чоловік на схилку дня пробирав ся через колючі чагарники, де його мул тяжко пробивав ся тою крученою трудною дорогою. Діакон Модерн насилу тягнув ся за ним на своїм мулі, який ніс багаж.

Змучений утомою й голодом, божий чоловік сказав Модерну:

— Станьмо, сине мій, і як що в тебе лишилось трохи хліба й вина, то повечеряймо тут; я не маю сили їхати далі, та й ти, хоч і молодший, певно, втомив ся, як і я.

Отче, — відповів Модерн, — в мене не лишилось ані краплі

вина, ані крихотки хліба; з вашого наказу я все віддав на гостинці людям, яким менше аніж нам воно було потрібно.

— Без сумніву, — відказав єпископ, — як би в твоїй торбі лишило ся ще трохи обідків, ми б їх з охотою зіли, бо так і слід, щоб ті, хто править Церквою, годували ся обідками бідних. Але як ти нічого не маєш, значить так Бог хоче, і певно, він сього хоче для нашого блага й користі. Можливо, що він на завсїгди сховає від нас причини сього доброго вчинку, а може навпаки він їх нам незабаром покаже. Чекаючи сього, нам лишається, я думаю, йти наперед шукати кислиць та шовковиці собі на поживу і трави для наших мулів, а потім піджививши ся лягти на постелі з листя.

— Як вам буде до вподоби, отче, — відповів Модерн стьобаючи свого ослюка.

Вони подорожували цілу ніч і частину ранку; потім вилізши на досить круте узгірє, вони нагло опинили ся на узліссі і побачили у своїх ніг рівнину, покриту бурим небом і перерізану чотирьма невиразними шляхами, які губились в густім тумані. Вони поїхали уліво, старим римським шляхом, яким колись часто ходили продавці і прочане; тепер він був пустинний від того часу, як війна спустошила сю частину Вервіньоли. Густі хмари збирали ся на небі, звідки тікали птахи; удушливе повітре висіло над мовчазною, синявою землею; відблиски тремтіли на обрії. Подорожні підбадьорювали своїх потомлених мулів. Нагло великий вітер зігнув верховітя дерев; закричали галузки і застогнало побите листє. Вдарив грім, і почали падати великі краплі дощу.

Їдучи отак, в бурю, при гуркоті грому шляхом, що зробив ся потоком, вони помітили при блискавиці дім, де висіла гилька ясеня, знак гостинности. Вони зупинили своїх ослюків.

Хатка видавала ся покинутою; проте господар наблизив ся до них; разом знижений і суворий, з великим ножем коло пояса він спитав, чого вони хочуть.

— Захистку й шматка хліба з краплею вина — відповів єпископ, — бо ми втомили ся й змерзли.

Поки господар брав вино в комірчині, а Модерн відводив мулів до стайні, святий Микола сидів перед огнищем, біля згасаючого огню і розглядав задимлену салю. Порох і бруд покривали лави й скрині; павуки ткали свою паутину між балками поточеними червами де висіли вінки цибулі. В однім темнім кутку бодня показувала своє черево, опоясане залізом.

За тих часів демони вмішувались більш інтимно в домашнє жите, аніж тепер. Вони вештали ся по домі; скрутившись в пуделку з сілю, в горщику з маслом або в яким иньшім притулку, вони чекали нагоди,

щоб спокусити людей й ввести їх в лихо. Янголи теж тоді частійше з'являли ся християнам.

Отже чорт, як орішок завбільшки, заховавшись між головешками, підніс голос і сказав святому єпископу :

— Подивіть ся на сю бодню, мій отче : вона того варта. Се найкраща бодня на всю Вервінголь. Се модель і взірєць бодень. Тутешній господар, сеньор Гарен, одержавши її з рук зручного бондаря, напахтив яловцем, кмином й розмарином. Пан Гарен не має собі рівні різати мясо, вибирати з нього кости, кришити його з цікавістю, увагою й любовю й намочувати ріжними соляними спеціями, від яких воно заховаєть ся й напахуєть ся. Він не має соперника в умінні приправляти, згущати, устоювати, запінювати, перепущати, зціжувати розсіл. Скоштуйте його салонини, отче мій, і ви оближете пальчики ; скоштуйте молоду солонину, Миколаю, і ви мені скажете яка вона.

Але в сій мові, а надто в голосі, який говорив (скрипів як пила), святий єпископ розпізнав злого духа. Він перехрестив ся і зараз же малий чортик, мов нерозколотий каштан, кинутий в огонь, луснув з страшним шумом і великим сморідом.

І янгол з неба з'явив ся, блищучи світлом до Миколая і сказав йому :

— Миколаю, любий Богови, знай, що трое малих дітей лежать в бодні вже сім років. Шинкар Гарен порізав сих нїжних дітей на шматки і поклав їх в сіль і розсіл. Встань, Миколаю, й зроби, щоб вони воскресли. Бо як ти заступиш ся за них, святителю, Господь, який любить тебе, поверне їх до життя...

Підчас сеї розмови, Модерн увійшов до залі, але він не бачив янгола і не чув його, бо не був досить святим, щоб розмовляти ся з небесними духами.

Янгол сказав ще :

— Миколаю, чоловіче Божий, простягнеш руки над боднею і трое малих дітей воскреснуть.

Блаженний Миколай, сповнений страху, жалости, ревности і надії, подякував Богови, і коли хазяїн з'явив ся із збанком в кожній руці, він йому сказав страшним голосом :

— Гарен, відкрий бодню !

При сих словах Гарен налякав ся і два збанки упали.

А святий єпископ Миколай простер руки і сказав : — Діти, вставайте !

При сих словах піднялась покривка бодні і звідти вийшли три малі хлопці.

— Діти, — сказав їм єпископ, — прославте Бога, який моїми руками витягнув вас з бодні.

І повернувшись до шинкаря, що тремтів всіми своїми членами, він сказав :

— Жорстока людино,—дивись на сих трох дітей, яких ти безбожно умертвив. О, як би ж ти міг зненавидіти твій гріх й спокутувати, щоб Бог тобі вибачив!

Шинкар обхоплений страхом кинув ся в бурю, під гуркіт грому й блискавиці.

II.

Святий Миколай обняв троїх дітей і ніжно розпитував їх про смерть, яку вони нещасливо зазнали.

Вони оповіли, що Гарен підійшов до них, коли вони збирали колоса в полі, потягнув їх до своєї хатинки, напоїв їх вином і зарізав їх, коли вони спали.

Вони ще мали на собі те дранте, в яке були одягнені в день своєї смерти, і по своїм воскресенні виглядали боязько й дико. Найсильніший за всіх, Максим, був сином божевільної жінки, що їздила на своїм ослику за солдатами на війну. Він упав в ночі з кошика, в якому вона його возила, і лишив ся покинутий на шляху. Від того часу вже він жив сам, крадучи з садів плоди. Наймізерніший, Робен, ледви пам'ятав своїх родичів, селян з гір, дуже бідних або дуже скупих, щоб його годувати— вони завели його до лісу. Третій, Сульпіцій, нічого не знав про своє народження, але священник навчив його хрестити ся.

Гроза ущухла. В чистім та легкім повітрі голосно перекликались птахи. Земля зеленіла й всміхала ся. Модерн привів мулів; єпископ Миколай сів на свого мула, держучи Максима, загорненого своїм плащем. Діакоп посадив одзадку Сульпіція й Робена, і вони поїхали до Тренкбалу.

Шлях їм стелив ся полями, виноградниками й луками. Ідучи святий Миколай, що вже любив сих дітей від усього свого серця, питав їх про різні річі відповідні до їх віку, і ставив їм легкі питання, наприклад: „Скільки буде п'ять разів п'ять“? або: „що таке Бог“? Він не одержав від них вдовольняючої відповіді. Але він не хотів засоромлювати їх їх незнанням, а думав тільки розсіяти його помалу найкращими педагогічними способами.

— Модерне, — сказав він, — по перше ми їх навчимо істин, потрібних для спасення, по друге навчим їх світських наук, а надто музики, щоб вони могли воспівати хвали Богови. Треба буде теж навчити їх реторики, філософії і історії людей, тварин і рослин. Я хочу, щоб вони вивчили жите й структуру тварин, всі органи яких своєю недомою досконалістю зазначають славу Творця.

Що-йно преподобний святий скінчив свою мову, як пройшла шляхом селянка ведучи за гнuzдечку стару кобилицю, так навючену деревом, що її жижки тремтіли й вона спотикала ся на кожнім кроці.

— Гай-гай! зітхнув святий Миколай, ось бідний кінь, який несе більшу, як треба, ношу. Жорстокі й несправедливі господарі випали йому на долю. Не можна обтяжати ніякого сотворіння, навіть вючаків.

При сих словах трое хлопців видбухли сміхом. Єпископ спитав їх, чого вони так дужо сміються:

— Тому щодня — сказав Робен.

— Через те, що... — сказав Сульпіцій.

— Ми сміємося, — сказав Максим, з того, що ви прийняли кобилицю за коня. Ви не бачите різниці: вона проте дуже очевидна. Ви розумієтеся на тваринах?

— Я думаю, — сказав Модерн — що треба було б насамперед навчити сих дітей чемности.

В кожному місті, селищу, селі, замку, через які вони проїздили, святий Микола показував мешканцям дітей, витягнених з бодні, і оповідав про велике чудо, яке Бог зробив через його посередництво, і кожен, щасливий, благословляв його за се. Довідавшись від кур'єрів і подорожніх про таку чудесну подію, тренкбальський народ весь вибіг на зустріч своєму духовному отцеві, розстелював дорогоцінні килими і посилав квітками його путь. Городяне з мокрими від сліз очами розглядали трьох уратованих жертв бодні і кричали: „Різдво“! Але сі бідні діти уміли тільки сміятися й показувати язика; та через се їх ще більш жаліли й дивувалися, бо то був видимий доказ їх невинности й нужденности.

Святий єпископ Миколай мав племенницю-сироту, на йменне Міранду, якій тільки що минуло сім років; вона була йому дорогша, аніж світ його очей. Чесна вдова, на йменне Базін, виховувала її в побожности, чеснотах і невідомости зла. От сій пані і довірив св. Миколай трьох чудом уратованих дітей. Їй не бракувало розсудку. Дуже швидко вона помітила, що Максим був відважний, Робен розсудливий, а Сульпіцій мудрий, і силкувалася зміцнити сі добрі прикмети, бо через зіпсованне, властиве всім людям, сі прикмети змагалися без перестанку зіпсувати ся й знівечити ся. Обачність Робена оберталася залюбки в лицеміре і ховала найчастійше найпоганійші забаганки. Максим часто ставав несамопитий з гніву, а Сульпіцій уперто висловлював хибні погляди що до найважніших річей.

Врешті се були прості діти, які нищили гнізда, крали плоди з садів, привязували ринки до собачого хвоста, лили чорнило до кропильниці і кляли волосе, що муляло Модерна в ліжку. В ночі, загорнувшись в простирала і ставши на хідлі, вони йшли до саду і лякали там служниць, що спізнали ся з своїми коханками. Вони втикали шпильками місце, на яким пані Базін мала звичай сідати, і коли вона сідала, вони раділи з її лиха, бачучи її замішанне, коля їй доводилось при лю-

дах прикладати руку до наколеного місця — бо вона анї за що в світі не зневажила б чемности.

Не вважаючи на вік і чесноти сеї панї вони анї любили її, анї бояли ся її. Робен називав її старою козою, Максим — старою клячею, а Сульпіцій — Валаамовою ослицею. Вони мучили її різними способами малу Міранду, мастили їй гарні сукні і примушували падаєти носом в камінне. Одного разу вони їй устромили голову по саму шию в діжу з патокою. Вони навчили її сидіти верхи на тину і лазити по деревах — все то річи невластиві її полу; навчили її манерам і виразам, що заносили шинком і боднею. Вона називала за їх прикладом поважну панї Базін старою козою і навіть — беручи участь у всім, звали її козячим задом. Але вона лишала ся безумовно невинною. Чистота її душі лишилась непорушена.

— Щасливий я, — казав святий єпископ Миколай, що витягнув сих дітей з бодні, щоб зробити з них гарних християн. Вони зроблять ся вірними слугами Бога і їх заслуги будуть мені залічені.

Минав третій рік по їх воскресенню; вже великі й гарно збудовані бавились вони всі три одного весняного дню на лузі, край річки. Максим під впливом доброго настрою і природної гордості кинув в воду діякона Модерна, який почепив ся на івовій галузці і кликав на поміч. Наблизив ся Робен, удав, що хоче його витягнути за руку, взяв в його перстень і втік. А Сульпіцій непорушно стоячи на березі із зхрещеними руками казав:

— Модерн погано кінчить. Я бачу шість чортів в видї кажанів, що готові взяти йому душу з рота.

Коли панї Базін і Модерн оповіли святому єпископу про сей жарт, він зажурился й зітхнув.

— Сі діти, — сказав він, — були виховані в стражданні недостойними родичами. Надмірність їх страждань стала причиною хиби їх характеру. Треба поправляти їх хиби з великою терпливістю і м'яккою упертістю.

— Отче єпископе, — одказав Модерн, який в своїм домовім убранні тремтів в пропасниці і чхав під своїм нічним ковпаком, бо від ванни мав нежить, — можливо що їх злість походить від злоти їх родичів. Та як поясните, ви, отче мій, що лихий догляд породив в кожнім з них ріжні хиби — і до того — суперечні одна одній; як пояснити, що занедбане сих дітей перед тим, як їх вкинуто у бодню, зробило одного зажерливим, другого насильником, третього химерним. Се останнє на вашім місці найбільше непокоїло б мене.

— Кожне з сих дітей, — відповів єпископ, — погнуло ся в своїм

слабкім місці. Погане виховання зіпсувало їх душі з того боку, де було менше опіру. Поправимо їх з тисячою обережностей, остерігаючись, щоб не збільшити лиха, замість його зменшити. Лагідність, милосерде і довготерпеливість се єдині засоби, яких повинно завжди уживати для навернення людей, за винятком еретиків, розумієть ся.

— Без сумніву, мій пане, без сумніву, — відказав Модерні, три рази чхнувши. — Але нема доброго виховання без твердості, ні дисципліни без дисципліни. Я так думаю. І як ви не покараєте сих трьох паливод, вони стануть гірші за Ирода. Ось я вам що говорю.

— Мабудь Модерн не помиляєть ся, — сказала панї Базін.

Епископ не відповів. Він ішов з діяконом і вдовою вздовж живоплоту з глоду, що приємно пахнув медом й гірким мігдалем. В однім місці, трошки поглибленім, де земля брала воду з сусіднього струмочка, він зупинив ся перед кущем, якого короткі й покручені віти вкриті були рясно зубчастим, блискучим листем та білими щитками квіток.

— Дивіть ся, — сказав він, — ось рясний і запашний кущ, се прекрасне маєве деревце, сей благородний терен такий живий і такий сильний; бачите, він рясніший листем та пишніший цвітом, аніж всі інші терни живоплоту. Але погляньте також, що бліда кора його вітей має терни невеличкі, слабкі, м'які, тупі. Звідки то так? Вигодована на вохкім і ситім ґрунті, спокійна і певна багатств, які підтримують її житє, вона ужила соки землі для збільшення своєї могутности й слави; надто міцна, щоб озброювати ся проти своїх слабких ворогів, вона вся наповнена щастем своєї величньої і чарівної плодючости. Тепер зробіть кілька кроків на стежку, що піднімаєть ся, і зверніть свої зори на стовбур сього другого куща глоду, що насилу виходить з каменистого й сухого ґрунту чахлий, бідний на дерево, на листе, і тільки й думає в своїм суворім житті, щоб озброювати ся й обороняти ся від численних ворогів, які грозять кволим істотам. Отже воно самий тільки пук колючок. Ту дещицю соку, що діставало, воно витратило на те, щоб збудувати численні товкачики, широкі внизу, тверді, гострі, що погано забезпечують його боязливу неміцність. Йому нічого не лишило ся на запашну й плодючу квітку. Други мої, в нас так, як і в глоду. Ніклування в дитинстві роблять нас кращими. Дуже жорстоке виховання нас озвіряє.

III.

• Коли Максимови пішов сімнадцятий рік він завдав великого жалю святому епископі Миколаєви, а єпархії вчинив скандал; він зібрав компанію гультяїв свого віку, щоб викрасти дівчат з села Грос-Нат, що лежало в чотирьох милях на північ від Тренкбалю. Експедиція на диво вдала ся.

Розбійники повернулись в ночі до міста, притискаючи до своїх грудей розпатланих дівчат, які даремно піднімали до неба палкі очі й благодячі руки. Але коли батьки, брати й заручені сих викрадених дівчат прийшли їх забрати, вони відмовилися повернути ся до рідного краю; вони казали, що там вони матимуть багато сорому і воліють сховати свою неславу в руках, які були тому причиною. Максим, який на свою долю взяв три найкращі дівчини, жив з ними в маленькім домі, неподалік єпископського дому. З наказу єпископа прийшов під час неприсутності Максима диякон Модерн і постукав в двері до дівчат, кажучи, що він прийшов їх увільнити. Вони відмовлялись відчинити, а коли він витолкував їм огидливість такого життя, вони вилили йому на голову горщик брудної води разом з самим горщиком, яким розбили йому чоло.

Озброївшись суворою мягкістю святий єпископ докоряв Максимови за його насильства та розпусту:

— Гай гай, сказав він, — чи я витяг вас з бодні на загибель дів Вервіньоли?

І він знов показав йому, який великий його гріх. Але Максим стиснув плечима і не відповідаючи повернув ся до нього спиною.

Саме того часу король Берлі на чотирнадцятім році свого панування збирав могутнє військо для боротьби з Манбурнієнами, постійними ворогами його королівства, які висадили ся в Вервіньоли, грабували й спустошували найбагатіші провінції сеї великої країни.

Максим рушив з Тренкбалю ні з ким не попрощавшись. Коли він був в кількох милях від города він побачив на пасовиську дуже добру кобилу, хоч криву на ногу й на око; він скочив на неї і пігнав галопом. Другого ранку зустрівши в дорозі паробка, що вів поїти великого коня, він зліз, скочив на нього, і звелів хлопцеві вилізти на криву кобилу й їхати за ним, обіцяючи зробити його стайничим, як що він буде задоволений з нього.

Так Максим представив ся королеви Берлі, який прийняв його послуги. Незабаром Максим став одним з назначнійших капітанів Вервіньоли.

Сульпіцій завдавав сьтому єпископу турбот річiami мабуть страшнішими й безумовно важнішими. Максим грішив тяжко, але він грішив без лукавства і ображав Бога не приймаючи в тім участі і сказати б не знаючи сього. Сульпіцій робив зле з великим та дивним лукавством. Призначивши себе з дитинства до духовного стану він пильно вчив ся писань священних і світських; але душа його була поцсованою вазою, де истина обертала ся в похибку. Він грішив в уяві; він помиляв ся в області віри з дивною упертістю; в віці, коли ще взагалі не мають ідей, він переповнений вже був єретичних ідей. У нього

з'явила ся одна думка, без сумніву навіяна дияволом. Він зібрав на луці, що належала єпископу, силу молодих хлопців і дівчат свого віку і вилізши на дерево вговорював їх покинути батька й мати та йти за Ісусом Христом — ходити бандами по селах й палити церкви й монастирі, щоб призвести Церкву до євангельського вбожества. Ся молодь, зворушена й спокушена, послідувала за грішником на шляхи Вервіньоли, співаючи гимни, запалюючи шпіхліри, грабуючи каплиці, спустошуючи церковні землі. Багато сих божевільних загинули з утоми, з голоду й холоду, або були вбиті селянами. Єпископська палата сповнилася жалобами ченців та стогнаннями матерей. Побожний єпископ Миколай покликав винуватця сих безладів і з надзвичайною лагідністю та безмежним сумом докоряв йому за зловживання словом для спокуси душ; він казав йому, що Бог не на те його витягнув з бодні, щоб він важив на маєтки нашої матери Церкви.

— Зваж, сине мій, всю значність твоєї вини. Ти являєш ся перед своїм пастирем обтяжений намовами до бунтів, розрухів, убийств.

Але молодий Сульпіцій, заховуючи страшний спокій, відповів впевненим голосом, що він ані согрішив, ані образив Бога, але навпаки чинив з волі Небес для блага церкви. І він викладав перед змішаним святителем єретицькі доктрини Маніхеян, Аріян, Несторіян, Сабеліян, Альбігойців та Бегардів; з таким запалом він старав ся охопити єї дивоглядні єреси, що не помічав, як вони суперечать одні другим і поїдають одна другу на грудях, які їх зігріли.

Побожний єпископ силкував ся повернути Сульпіція на добру путь; але він не міг перемогти упертості сього нещасного.

І відправивши його, він став на коліна і сказав:

— Я дякую Тобі, Боже, що ти послав мені сього юнака, як точило, що погострить мою терпеливість і моє милосерде.

Тоді як двое з дітей, витягнених з бодні завдавали йому стільки горя святий Миколай мав в третім певну потіху. Робен не був ані насильником в своїх вчинках, ні зарозумілим в своїх думках. Він не був моторним та завзятим як капітан Максим; не мав і сміливого важного вигляду як Сульпіцій. Маленький, худий, жовтий, зморщений, зігнутий, з приниженою поставою, підслівий, здержливий, він силкував ся робити прислуги єпископу і лядям церкви. Помагав клірикам зводити рахунки єпископського дому, робляче тяжкі обрахунки за помічю кудек панизаних на дроти і навіть з швидкістю й точністю, які здивували би навіть і старого фінансиста. Йому було приємно вести книги діякона Модерна, який постарівши плував і спав біля свого поштру. Ні труда, ні втоми не знав він, щоб прислужити ся єпископу і постачити йому грошей. Він навчив ся від Льомбардців вилічувати прості й складні відсотки з якої-небудь суми в день,

в тиждень, в місяць, в рік; він не бояв ся відвідувати в чорних заулках Гетто невірних Жидів, щоб навчити ся бесідувати з ними проб металів, цін дорогоцінних каменів і вміння обрізувати монети. Нарешті з малими грішми, що зібрав собі з дивною зручністю, він ходив у Вервіньоли, в Мондузіані і до Манбурнії по ярмарках, турнірах, на прощї, юбилеї, куди стікали ся зо всіх боків християнського світу люди всякого стану, селяне, міщане, духовенство й пани; він там обмінював монети і повертав ся кожного разу трошки багатший, аніж був. Сульпіцій не тратив грошей, які він добував, але відносив їх єпископови.

Святий Микола був дуже гостинний і дуже милосердний; він жертвував свої маєтки й маєтки церковні прочанам і помагав бідним. Тому то він завжди потребував грошей; він був дуже вдячний Робену за те старання та зручність, з якими той постачав йому потрібні суми. Але злидні, які старав ся зменшити великодушний та щедрий єпископ, побільшували ся лихолітем. Війна, що спустошила Вервіньоль, зруйнувала церкву Тренкбалю. Озброєні люди розбивали села навкруги міста, палили хати, грабували селян, розсіювали ченців, палили замки й монастирі. Духовенство, парафіяне не могли вже більше підтримувати церкви своїми засобами і що-дня маси селян кидали свої селища, приходили прохати хліба у дверей єпископського замку. Свою бідність, якої він не почував за для себе, добрий святий Миколай почував за для них. На щастє Робен був завжди готовий постачати гроші, які святий єпископ зобов'язував ся вернути за більш щасливих часів.

На жаль війна захопила тепер все королівство від півночі до півдня, від сходу, до заходу, а за нею слідували два її товариші, чума й голод. Хлібороби поробили ся розбійниками, монахи слідували за військами. Мешканці Тренкбалю не маючи ані дерева, щоб обпалити ся, ані хліба, щоб прохарчувати ся, вмірала мов мухи при наближенні холодів. Вовки заходили в міські околиці і їли малих дітей. При таких сумних обставинах Робен повідомив єпископа, що він не тільки не може більше постачити ніякої суми грошей, хоч би й яка мала вона була, але не одержуючи нічого від своїх довжників, притиснутий своїми кредиторам, він змушений був передати Жидам всі свої векселі на єпископа.

Він передав своєму добродієви сю неприємну новину з підслесливою ввічливістю, яка йому була властива; але він видавав ся далеко менше, засмученим з сеї нещасливої пригоди аніж повинен був бути. В дійсности йому дуже важко було ховати під скривленим виглядом свій веселий настрій та своє живе вдоволення. Його жовті, сухі, скромні повіки зле ховали блимання радости, що прискало з його гострих зіниць.

Тяжко вражений, святий Микола переносив удар з ясним спокоєм.

— Бог, — казав він, — поправить наші підуналі діла. Він не допустить впасти дім, який він збудував.

— Без сумніву, — сказав Модерн, — але будьте певні, що сей Робен, якого ви витягли з бодні, змовив ся, щоб обібрати вас, з Льомбарцями з Старого Мосту й Жидами Гетто, і що віноставив для себе найбільшу частину здобичи.

Модерн казав правду. Робен зовсім не загубив грошей; він був багатійший, аніж коли будь і скоро настановлено його скарбником короля.

IV.

В той час Міранді минув сімнадцятий рік. Вона була вродлива й гарно збудована. Вигляд чистоти, невинности й простодушности був для неї покровом. Довжина її вій, що утворювали кратки над її блакитними зіницями, та маленькі розміри її дитячого ротика примушували думати, що зло не знайде ані найменшого входу, щоб увійти в неї. Вушка її були такі маленькі, тоненькі, гарно, загнуті, делікатні, що найменш здержливі люди не наважувались нічого їй казати — крім певних слів. Ні одна дівчина на всю Вервіньоль не навівала такої поваги і ні одна не мала більше потреби її навівати, бо вона була на прочуд проста, ймовірна і безоборонна.

Дядько її, побожний єпископ Микола, любив її з кожним днем все ніжнійше та привязав ся до неї більше, аніж повинно привязувати ся до соторінь. Без сумніву, він любив її у Господі, але особливо; він тішив ся нею; він любив, щоб любити; се була його єдина слабість. Самі святі не можуть на-віки порвати пута тіла. Микола любив свою племенницю чисто, але не без захоплення. На другий день після того, як він довідав ся про банкруцтво Робена, повний смутку й стурбовання пішов він до Міранди, щоб побожно побесідувати з нею, як і слід було, бо він був їй замісь батька і мав обовязок навчати її.

Жила вона в верхнім місті, коло собору, в домі, що звав ся домом Музиків, бо на фасаді можна було бачити людей та звірів, що грали на ріжних інструментах. Там був власне ослюк, що дмухав в флейту, та філософ, якого можна було впізнати по його довгій бороді і по його каламарю; філософ бив в цимбали. І кожний поясняв сі фігури по своему. Се було найкраще житло в місті.

Єпископ знайшов там свою племенницю розпатлану, з блискучами від сліз очима, на почінки коло відкритої й порожньої скрині, серед неладу в покої.

Він спитав в неї, яка причина її горя й неладу, що панував навколо неї. Тоді, звернувши до нього свої невітні зори, вона з тисячу зітхань оповіла, що Робен, витягнений з бодні, Робен лукавий, безліч

разів їй казав, що як вона захоче купити сукню, оздоби, каміння, він її з охотою дасть скільки треба грошей; досить часто вдавала ся вона до його готовності, яка здавала ся невичерпаною; але ось сього самого ранку один Жид, найменне Зелігман, прийшов до неї з чотирьма сержантами і представив їй білети, писані нею до Робена; тому що вона не мала грошей, щоб їх оплатити, він забрав всі її сукні, всі убори, всі дорогоцінності, які вона мала.

— Він взяв, — казала вона — мої убрання й спідниці оксамитові, парчові й ажурові, мої діаманти, мої смарагди, мої сапфіри, мої яхонти, мої аметисти, мої рубіни, мої гранати, мої туркуси (бірюзу); він взяв в мене мій великий діамантовий хрест з емальовими головками янголів, моє велике намисто, складено з двох діамантових плиток, трьох разків і шости запинок по чотири перли в кожній; він взяв у мене моє велике намисто на тринадцять разків діамантів з двадцятью перлами в виді грушок...

І не говорячи більше нічого, вона захлипала у свою хустку.

— Дочко моя, — відповів святий єпископ, — християнська дівка досить прикрашена, коли вона має за намисто скромність і непорочність замість пояса. У всякім разі вам, що походите з дуже благородної й дуже славної родини, личить носити діаманти й перли. Ваші дорогоцінності були скарбом бідних, і мені тяжко, що вам їх забрали.

Він запевнив її, що вона їх віднайде напевно в сім світі чи в другім; він казав їй все, що могло її зменшити її жалі та заспокоїти її горе, і він її потішив. Бо душа її була ніжна й хотіла бути утішеною. Але покинув він її сам дуже зажурений.

Другого дня, як святий єпископ готував ся правити месу в соборі, він побачив, що до нього до вівтаря входять троє Жидів: Зелігман, Ісахар і Мейє в зелених шапках та з кругами на плечах; вони дуже смиренно представили йому білети, які їм передав Робен. І як блаженний святий не міг оплатити їх, вони покликали двадцяттеро носіїв з кошами, возами, мотузками, драбинами та почали розбивати замки шаф, скринь та ківотів. Святий кинув на них погляд, що вразив би трьох християн. Він грозив їм карами на сім світі і на другім за святотатство, доводив їм, що сама їх присутність в домі Бога, якого вони розпiali, прикличе огонь небесний на їх голови. Вони слухали його з спокоем людей, для яких анатема, догана, прокльони, огида були щоденним хлібом. Тоді він їх прохав, благав, обіцяв їм заплатити так швидко, як зможе, двічі, трічі, вдсятеро, всотеро довг який вони перекупили. Вони ввічливо перепрашали, що не можуть відкласти своєї маленької справи. Єпископ грозив ударити на сполох, підняти на них народ, який убіє їх яко псів, коли побачить, що вони безчестять, грабують чудотворні образи й святі

реліквії. Вони сміючись показали на сержантів, що охороняли їх. Король Берлі охороняв їх, бо вони йому позичали гроші.

Тоді святий єпископ бачучи, що опір стане бунтом й нагадавши Того, хто сцілив уxo Малха, лишив ся непорушний, мовчазний, і гіркі сльози покотили ся йому з очей. Зелігман, Ісахар Меер забрали золоті раки, оздоблені камінями і емалею, реліквії в формі чаші, лихтаря, корабля, башти, ручні алебастрові дароносиці, обкладені золотом та сріблом; скриньки емальовані зручнійшими робітниками Ліможу й Рену; хрести вівтарні, євангелії, покриті різьбою з кости й античними камеями; літургійні гребні, оздоблені фестонами з виноградної лози, діптихи, піксиди, свічники, канделябри, лампи, в яких вони згасили святий огонь й вилили святе масло на плити; люстри подібні до гігантських корон, дікосо, викладені янтарем та перлами, евхаристичні голуби, дароносиці, чаші, кадильніці, сосуди, нечислені ex voto: ноги, руки, очи, уста, черева, срібні серця, ключ з масівного золота святого Кромандера, першого апостола Вервіньоли та патрона Тренкбалю. Вони взяли нарешті чудотворний образ святої Гібозіни, яку ніколи даремно не прикликав народ Вервіньоли підчас чуми, голоду й війни. Сей дуже давній та дуже чтимий образ був зроблений з битого листового золота, в кедровій оправі; він був весь вкритий дорогоцінним каміннем, як яйця качки завбільшки, що кидали червоні, жовті, сині, фіялкові, білі огні. Вже триста років його емальові очи, широко розкриті на його золотім обличчі, навівали таку пошану мешканцям Тренкбалю, що вони його бачили вночі у вісні; блискучий, страшний він грозив їм дуже жорстоким лихом, як що вони не будуть йому давати досить воску й грошей. Свята Гібозина стогнала, тремтіла, хиталась на своїм поколі, але дозволила унести себе без опіру з базиліки, куди вона притягала уже споконвіку нечисленних прочан.

По виході поганих святотатців святий єпископ Миколай зійшов до вівтаря й освятив кров Нашого Господа в старій срібній чаші, зовсім витертій. І він молив ся за нещасних й особливо за Робена, котрого по слову божому витягнув з бодні.

V.

Трохи згодом по тім, король Берлі побідив Манбурієнів в великій битві. Зпочатку він сього не помітив, бо в битві завжди панує велике замішання, а до того ще й через те, що Вервіньольці вже від двох віків втерали звичку перемогати. Але швидко безладна втеча Манбурієнів показала йому його побіду. Замість того, щоб бити на відступ, він кинув ся переслідувати ворогів й вернув половину королівства. Побідне військо, бундючне й пишне з своєї побіди, увійшло до міста Тренкбалю, і вчи-

нило в сій славній столиці Вервіньоли силу насильств, убійств та иньших жорстокостей; попалило багато домів, руйнувало церкви і забрало з собору все, що Жиди в нїм лишили, що правда — мало річей. Максим, що зробив ся кавалером й капітаном вісімдесяти-пікінерів, багато причипив ся до перемоги; він перший увійшов до міста й попростував до дому Музик, де жила прекрасна Міранда, якої він не бачив від свого відїзду на війну. Він знайшов її в її кімнаті; вона пряла мичку; наклав ся на неї так швидко, що ся молода дівчина втерала свою невинність, сказати б, не помітивши сього. І коли отямилася, скрикнула; „Чи се ви Максиме? Що ви там робите?“ і хотїла відштовхнути гвалтовника, а він спокійно сховався на улицю, поправляючи ся й розглядаючи дівчат.

Може вона ніколи б і не довідалася про сю образу, як би трохи згодом не почувла себе матірю. Тоді капітан Максим воював у Манбурнії. Все місто довідало ся про її сором; вона довірила ся святому Миколаєви, який на сю чудну новину підвів очі до неба й сказав:

— Господи, чи Ти витягнув ось сього з бодні як вовка хижого, щоб він пожер мою вівцю? Твоя мудрість дивна; але пути Твої темні й наміри Твої таємні.

Того самого року, в неділю Лотаря, Сульпіцій кинув ся до ніг святого єпископа.

— Від мого дитинства, — сказав він йому, — моїм найбільшим бажанням було посвятити себе Богови. Дозвольте мені, отче мій, стати ченцем і сповняти свої обовязки в монастирі братів-Жебраків Тренкбалю.

— Сине мій, — відповів добрий святий Миколай, — нема кращого стану за стан ченця. Щасливий, хто в сутінках манастиря тримаєть ся віддалік від бурь віку. Але до чого надасть ся втікати від грози, коли мати її в собі? До чого внішня смиренність, коли мати в грудях серце, повне гордощів? Яка користь одягати ся в одїж слухняности, коли душа твоя бунтівлива? Я бачив, сине мій, як ти впадав в більшу ересь, аніж Сабелій, Арій, Несторій, Євгхій, Манес, Пелягій й Пакоз всі разом, відновляючи в свої двадцять років цілих дванадцять віків еретичних думок. По правді, ти не управ ся ані в одній, але твої відступлення одне по однім виявляли, на мою думку, меньше покори нашій святий церкві, аніж захоплення переходом від манехейзму до сабеліанїзму й від злочинів Альбігойців до нечестивих Водуазів.

Сульпіцій слухав сю промову з засмученим серцем, з смиренным духом й покірливістю, які зворушили святого Миколая до сліз.

— Я оплакую, я зрекаюсь, я осуджую, я відкидаю, я ненавижу, я проклинаю, я зогиджую собі мої помилки минулі, теперішні й будучі, — сказав він. — Я покоряюсь Церкві вповні й цілком, зовсім та вза-

галі, з чистим серцем та щиро; її надія — моя надія; її віра — моя віра; її знання — моє знання; я бачу, чую й почуваю тільки через неї. Вона мені скаже, що ся муха, яка що-й-но сіла на ніс діяконови Модернови, — верблюд, і зараз же без суперечок, спору, парікань, без опіру, без вагання й сумніву довірю, признаю, возвіщу, сповідатиму в муках і до самої смерти, що се на ніс діякона Модерні сїв верблюд. Бо Церква — се джерело істини, а сам я не що інше, як брудне змістилице помилок.

— Стережіть ся, отче мій, — сказав Модерн; — Сульпіцій златен побільшити аж до ереси покірливість Церкви. Чи не бачите ви, що він скоряєть ся з навіженістю, захватом і нестямю? Хіба се добре корити ся аж поринаючи в слухняність? Він там себе нищить, він там вбиває себе.

Але єпископ покарвав свого діякона за уваги супротивні милосердю й одіслав прохача в послушники до братів-Жебраків Тренкбалю.

На жаль! перед кінцем року сі ченці, досі смиренні й тихі, вже роздирали ся страшенними ересями, впали в тисячу помилок проти католицької істини; жите їх наповнило ся турботами, а душі їх спокуюся. Сульпіцій навів сеї отрути добрим братам. Він запевняв наперекір і проти духовних властей, що справжнього папи немає з того часу, як чудеса не супроводять більше обрання пап; немає й Церкви з того часу, як християне не провадять більше життя апостолів та перших вірних; що немає чистилища; що не треба сповідати ся священникови, коли сповідають ся Богови; що зле люди роблять, що користують ся золотими й срібними монетами, а треба, щоб вони зробили спільними всі блага землі. І сі огидні вчення, які він сильно піддержував і які одні заперечували, інші поділяли, — викликали страшенні скандали. Незабаром Сульпіцій навчав доктрині цілковитої чистоти, яку ніщо не може збруднити й монастир став подібним до малпчої клітки. І ся пошість не задержала ся в стінах монастиря. Сульпіцій пішов проповідувати в місті; його красномовність, внутрішній огонь, що обхоплював його, простота його жити, непохитна бадьорість зворушували серця. На поклик реформатора старе місто навернене святим Кромадером, навчене святою Гібозіною, впало в безладде й розклад; день і ніч там счиняли ся різного роду екстравагантности й нечестя. Дарма святий Миколай остерігав свої чада, вмовляв, грозив, проклинав. Лихо побільшувало ся ненастанно й з жалем бачили, що пошість ширила ся серед багатих міщан, панів та духовних так само тай більше, анїж серед бідних ремісників та дрібних зарібників. Одного разу як чоловік Божий уболівав в соборі над нещасливим станом Вервіньольської церкви, його вивели з задуми чудні бурчання й він побачив жінку, що йшла, зовсім гола, на карачках, з па-

вичовим пером замість хвоста. Вона наближувала ся гавкаючи, дижучи землю й сопучи. Біле волосє її було покрито брудом, а все тіло замащено нечистями. І святий Миколай впізнав в сїм нещаснім сотворінню свою племенницю Міранду.

— Що ви там робите, дочко моя? — скрикнув він. — Чому се ви голі й ідете на колїнах й на руках? Чи ж вам не соромно?

— Ні, дядьку, мені зовсїм не соромно, — відказала Міранда м'яко. — Навпаки, мені було б соромно, як би я инакше одягла ся й инакше йшла. Ось так треба поводити ся й ходити, коли хочуть подобати ся Богови. Святий брат Сульпїцій навчив мене так жити, щоб походити на звірів, які ближче до Бога, аніж люди, бо вони не грішать. Поки я буду такою, як ви мене бачите, не буде небезпеки, що я согрїшу. Я прихожу вас просити, дядьку, з усею любовю й прихильністю: зробити як я; бо без сього ви не спасете ся. Скиньте ваше убранне, будьте ласкаві, й прийміть постать звірів, в яких Бог з приємністю бачить свій образ, якого грїх зовсїм не попував. Я вам пропоную се з наказу святого брата Сульпїція, а значить з наказу самого Бога, бо святий брат говорить з самим Господом. Станьте голим, мій дядьку, та йдїть зо мною, щоб ми могли представити ся народови й навчити його.

— Чи можу я вірити очам моїм й моїм ухам? — зітхнув святий єпископ заглушенням від хлипання голосом. — Я мав племенницю, пвітучу красою, чеснотами, побожністю: і трое дїтей, котрих я витягнув з бодні, призвели її до сього нещасливого стану, в яким я її бачу! Один позбавив її всїх мастків, гойного жерела милостинї, сього засобу жебраків; другий позбавив чести; третій зробив її еретичкою.

І він кинув ся на плити і обняв свою племенницю, благаючи її відкаснути ся від такого огидливого способу жити, з слїзми закликаючи одїти ся й ходити ногами, як людське сотворіннє, викуплене кровю Христовою.

Але вона відповідала тільки тонким верещанням та жалібним витєм-

Незабаром місто Тренкбаль наповнило ся голими мужчинами й жінками, які ходили на карачках й гавкали; вони називали себе Еденіками й хотїли вернути світ до часів цілковитої невинности, ще до сотворення нещасних Адама та Еви. Всеч. отець домініканець Жіль Кагероль, інквізітор віри в місті, університетї й єпархії Тренкбалу, почав турбовати ся сею появою й став її завзято переслїдувати. Він уперто пропонував в листах за своєю печаткою панови єпископови Миколаєви схопити, увязнити, допитати й судити разом з ним сих ворогів Бога, а гловно — їх головних привідцїв, францісканського ченця Сульпїція та розпусну жінку Міранду. Святий Миколай палав гарячою ревністю для єдности церкви й знищення ереси; але він дуже любив свою племенницю. Він

сховав її в своїй єпископській палаті й відмовив ся видати її інквізиторови Какеролеви, а той виставив його передпапою як винуватого в баламуцтвах й пропагатора нової огидливої ереси. Папа звелів Миколаєви не ховати довше винувату від її законних суддів. Миколай ухилив ся від наказу, заявив, що послухаєть ся, й не послухав ся. Папа видав проти нього булу *Maleficus pastor*, в якій блаженний святий виставлений був неслухняним, єретиком або покровителем ереси, розпусником, нечестивцем, зводником народу, та одержав велику догану.

Єпископ накоїв собі багато лиха без користи для своєї улюбленої племенниці. Король Берлі, загрожений відлученням, коли не допоможе церкві в переслідуванні Едеників, прислав до єпископату Тренкбалью озброєних людей, які витягли Міранду з її захисту. Її притягли до інквізитора Какероля, вкинули до глибокої ями й годували хлібом, якого не хотіли їсти й собаки сторожів. Але найбільше засмутило її те, що на неї силою наділи стару спідницю і капелюх і вона не була більше певною, що не грішить. Чернець Сульпіцій втік від пошукувань св. Церкви, встиг дістатися до Манбурнії й знайшов притулок в одному монастирі сього королівства; він заснував там нові секти, ще більш шкідливі, аніж попередні.

А ересь зміцнена переслідуванням ще більше зайняла ся від безпеки й простирала свої спустошення на всю Вервіньоль; на полях, по королівству можна було бачити силу голих чоловіків та жінок, що їли траву, мекекали, мукали, ревіли та іржали й сварили ся вечером мов бики, барани й коні в яслах та стайнях. Інквізітор сповістив святого отця про ці страшні скандали і заявив, що лихо все побільшуватиметь ся, доки покровитель Едеників, безбожний Миколай, лишатиметь ся на катедрі святого Кромадера. Уважаючи на сю думку папа видав проти єпископа Тренкбальського булу *Deterrima quondam*, якою він позбавляв його єпископських функцій і відлучав від церкви.

VI.

Понижений намісником Ісуса Христа, сповнений горечи, пригнічений горем, святий Миколай без жалю зійшов з свого славного місця і покинув, щоб більше не вертати ся в нього, місто Тренкбаль, яке протягом тридцяти років було свідком його святигельських чеснот та апостольських трудів.

Є в західній Вервіньоли висока гора, верхівя якої завжди покриті снігом; з боків її на весні спадають шумливі й дзвінкі каскади, що наповняють блакитною мов небо водою потоки долини. Там в країні, де росте модрина, кислиці й горіхи, жили пустельники, годуючись ягодами та молоком. Ся гора зветь ся горою Спасителя. Туди святий Миколай рі-

шив утікти й далеко від людей оплакувати свої гріхи й гріхи людські.

Коли він виліз на гору шукаючи дикого місця собі для оселі й опинився по над хмарами, що здавалося майже завжди лежать на боках гір, він побачив на порозі хатинки старця, який ділив свій хліб з прирученою козою. Його волосся спадало йому на чоло і на його обличчі видно було тільки кінчик носу й довгу білу бороду.

Святий Миколай привитав його словами:

— Мир з вами, брате мій.

— Він панує завжди на сій горі — відповів пустельник.

— Тож я й прихожу сюди, — сказав святий Миколай, — скінчити в мирі своє жите, замучене тривогами й людським лукавством.

— Тоді як він казав се, пустельник уважно придивлявся йому:

— Чи ви, — сказав він нарешті, не єпископ тренкбальський, сей Миколай, якого праця й чесноти всім славнозвісні?

Святитель зробив знак, що се він, і пустельник кинувся йому до ніг.

— Отче, я повинен дякувати вам за спасення своєї душі, коли, як я сподіваюся, моя душа спасена.

Микола підняв його лагідно й спитав його:

— Брате, як я мав щасте працювати для вашого спасіння?

— Вже двадцять років тому — відповів пустельник, — як я був шинкарем на узлісі, на безлюднім шляху; одного дня я побачив на полі трьох малих дітей, які збирали колосся. Я втягнув їх до свого дому, напоїв їх вином й підчас сну зарізав їх, порізав на шматки й посолив. Господь з уваги на ваші заслуги воскресив їх через вас. Коли я побачив, що вони виходять з бодні, я завмер від страху; серце моє розтануло від ваших усовіщувань; спасення кається обхопило мене і я втік від людей, й оселивсь на сій горі, де присвятив своє жите Богови. Він послав мир на мене.

— Як, — скрикнув святий єпископ, — ви сей жорстокий Гарен, що винний такого страшного злочину! Хвала Богови, що він вам дарував мир в серце після страшного убійства трьох дітей, яких ви мов поросят поклали до бодні. Але я, гай-гай! Через те, що я витягнув їх звідти, жите моє наповнилося нещастями, душа моя сповнилася горечю, єпископство моє цілком зруйноване. Мене скинуто з єпископії, відлучено від церкви. Чому я так жорстоко покараний тим, що я вчинив?

— Шануймо Бога, — сказав Гарен, — а не жадаймо в нього обяснень.

Святий Миколай своїми руками збудував хатинку поруч хатинки Гарена і в молитві й покуті скінчив там своє жите.

3 пісень БЕРАНЖЕ.

Як би я був пташкою.

Ланцюги, хоч би й в коханні
Не люблю тягать
Над усе — моє бажанне
Крила пташки мать
За житте пташок на волі
Що-б гулять в блакитнім полі
Я-б усе віддав

І літав-би хутко, хутко
Як-би крила мав.

Знав-би я пташині співи
Вмів-би щебетать,
Я-б летів женцям на ниві
Працю розважать
І ченцю, що спав ся з тіла,
А не товщає без діла
Щиро-б заспівав.

Я літав-би хутко, хутко
Як-би крила мав.

Гам, де молоді зібрання,
Де гульня, та сміх,
Своїм співом до кохання
Я надхнув-би всіх
І вояці молодому,
Що слабій прибивсь до дому
Я-б защебетав.

Я літав-би хутко, хутко
Як-би крила мав.

На міцні залізні ґрати
Кожен божий день
Прилітав-би я співати
Жалібних пісень —
Там за ґратами в неволі
Люде-б сподівались долі,
Поки-б я співав.

Я літав-би хутко, хутко
Як-би крила мав.

Залітав-би я повсюди
До самих царів
Ім-би тишу влив у груди
Мій пташиний спів.

І тоді всьому народову
Про давно бажану згоду
Я-б переказав.

Я літав-би хутко, хутко
Як-би крила мав.

Так-би жив я без догани
І вмірять не хтїв,
Хіба в рученьки кохані
Раптом улетїв.

За таку солодку долю
Свої крила, спів і волю
Може-б я віддав.

Я літав-би хутко, хутко
Як-би крила мав.

З О Р І.

Скажи, дідусю, кажуть правду,
Що зорі стежать людський вік?
— Так, сину мій, на небі варту
З нас має кожний чоловік.
Коли умреш — ніхто не знає
І хтось зникає кожну мить...
— Чия то зірочка так сяє
І раптом в темряву летить?

То молодий юнак, мій сину
Звернув з щасливої пути.
Зкотивсь він в ранню домовину,
А як кохав ся у житті!
Ще сміх його кругом лунає.
Він келеха не встиг допить...
Ще зірочка блищить і сяє
І раптом в темряву летить.

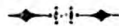
То підкосила смерть дівчину	Його країна проклинає,
Як квітку гострая коса.	Він думав довго ще прожить...
Взяла у матери дитину,	Ще зірочка блищить і сяє
Що втіха їй була й краса.	І раптом в темряву летить.
Коханець молоду чекає	Мій сину, з зірочкою сею
І марить з нею в щасті жить...	Погасла чистая душа,
Ще зірочка блищить і сяє	Що доброю ласкою своєю
І раптом в темряву летить.	Життя злиденне покраща.
Сьому судилось жить у славі	Біднота гірко заридає:
Він зріє в колісці золотій	Їй ніде голову схилить...
Кругом прислужники лукаві	Ще зірочка блищить і сяє
Гуділи як бджолиний рій.	І раптом в темряву летить.
Ніхто з прихильників не знає	Під золотом і оксамітом
Кого за смерть його судить...	Урвав ся вік володаря...
Ще зірочка як жар палає	Мій сину, хай яскравим світом
І раптом в темряву летить.	Не минить ся твоя зоря.
Ти бачиш сяєво криваве:	Той з миру шани не придбає,
Хай ся зоря летить від нас,	Хто любить марно в славі жить.
Бо стежила життя лукаве	Він мов та зірка, що посяє
Правителя у лютий час.	І раптом в темряву злетить.

~

Пять поверхів.

Родилась я у темнім сутерені,
 А літ дійшла, — так служки всіх господ
 Мені на перебії точили теревені
 І мала з ними я клопот.
 Поки панич найкращої господи
 Без зайвих слів узяв над всіми верх...
 Цнотливість варта нагороди...
 І піднялась на перший я поверх.
 Там стап розвив ся мій і ручки побіліли
 Без праці в роскоши у панському житті.
 Ми цілували ся, пили і смашно їли
 З коханим паничем на вільній самоті.
 Так видно, що не всім допомога коханне,
 Бо бідний мій панич узяв та й вмер.
 Журба знаходить спочування...
 І ось на другому поверсі я тепер.
 Тут разом двох панів дурить мені прийшло ся.
 Але небіж у них був більш мені на смак.

Сваритись їм у трьох таки не довело ся,
 Бо вконтентований нарешті був усяк.
 Прибивсь до нас актьор, та так запав у око,
 Що розлетілась вся вельможная сімя.
 Як чисте почутте підносить нас високо!..
 І ось на третьому поверсі я.
 Тут з Англічанином зробилась я багата,
 Бо в нього гамани такі як він товсті.
 Ще мала двох купців і одного пролата
 (Хай вибачають всі святі!)
 Та збавила сама життя своє щасливе,
 Бо полюбила ся з пройдисвітом на гріх;
 Замість грошенят лишив волоссе сиве
 І я пішла ще вгору як на сміх.
 А на четвертому не той уже достаток.
 Життє моє пішло шляхом зовсім новим.
 Прийшло ся молодих до себе брать дівчаток
 І догождать усім городовим.
 Зчинили ми гульню на всю округу.
 На втіху другим праця йшла моя.
 А вдячність де? Знайшли за мене другу...
 І ось на пятому поверсі я.
 В мансарді довелось мені кінчати віку.
 Я мию і мету всі східці і ходи,
 Клену своє життє і згадую без ліку,
 Як весело жилось за першії годи.
 Ті спогади як тїнь ідуть зо мною слїдом,
 Поки жую свій хлїб гіркий од прикрих слїз.
 Розказую про все здивованим сусїдам
 І мию і мету з гори на самий низ.

До молодї.

Під ясний час, під час добра і згоди,
 Коли життє схиля до тихих мрій,
 Згадайте тих, що за часи негоди
 Вам здобували сей спокій.
 Складїть-же їм свою довїчну вдяку
 Оттим плавцям, що з вірою в грудях
 Йшли проти хвиль на саму смерть без ляку
 І вас звели на певний шлях.

Переклала В. О`Коннор-Вілінська.

П. СМУТОК.

З російсько - українського життя.

Життя йде... На великому всесвітньому циферблаті стрілка поступила ще на рік далі, — загально-людська культура за сей час значно збільшила свої придбання... а інтереси російського громадянства, російської культури, здасть ся, нічого не виграли... Все, як було. Навкруги — ще панує якесь приголомшення. Для громадського життя ще не визначались певні шляхи, ще не зміцнив ся ґрунт, не витворилась відповідна атмосфера. На що вже — третя державна дума, з її мягкою вдачею і обережною тактикою, — і вона не певна в завтрішнім дні. Уже, здасть ся, перейшла вона за половину призначеного їй віку, то можна-б уже сподіватись, що в Росії, слава Богу, єсть якийсь парламент; нехай він і не першого сорту, а все-ж таки люде мають куди звернутись зпекучими потребами, мають де почути хоч зрідка живе слово, світлу думку... Коли-ж виходить, що й сей, смирний, парламент ще не встиг пустити коріння в російським ґрунті, і ніхто не може поручитись, що завтра не схопить ся „шура-бура“ та не вирве сеї кволої рослини з корінем... І російський громадянин, мабуть, скоро почне обома руками держатись за третю думу, щоб оберегти коли не парламентський режим, то хоч парламентський принцип... Принаймні, ліва преса, на роковини маніфеста 17 жовтня, виразно зазначила вже, що при сучасних обставинах сей день треба уважати за свято російського громадянства, як колись таким святом був день 19 лютого. І що-ж, може дїждем і такого, що день остаточного роспуску третьої думи буде уважатись громадянством за день національної скорботи...

Справи третьої думи за остані місяці минулого року звертали на себе пильну громадську увагу. Справді, сесія була таки цікава. Дифференціяція політичних партій в Думі, як і по-за Думою; пові відтінки в відносинах правительства до думських фракцій; дебати по кільком законопроектам принципіальної ваги; страх можливого роспуску Думи; загострення національного питання; кілька серйозних інцидентів по запитанням Думи до міністрів; кілька інцидентів з загострення внутрішних відносин в Думі, аж до поединку між депутатами... Словом, досить матеріялу для анналів третьої Думи.

Як і треба було сподіватись, пануюча думська партія — октябристи, після гарячих, конституційних промов на своєму літньому зїзді, скоро охолоди, бо на них повіяло холодом од „сфер“. В статтях офіціозів виразно зазначалось, що коли октябристи виявлять опозиційний нарістї, то

правительство знайде собі інших приклонників в думі. Разом з тим розійшлися глухі ноголоски про можливість роспуску Думи, про таємні підходи монархистів, про підготовлення нової переміни виборчого закону ще з більшим обмеженням виборчих прав інтеллігенції; з'явивсь навіть вироблений одним з правих депутатів проєкт „кодифікації“ основних законів, після котрої од маніфеста 17 жовтня не зосталось-би й сліду. Очевидно, октябристи мусіли братись до енергічних способів, щоб вернути своє панування. І от, коли депутат — з „диких“ — гр. Уваров опублікував свою розмову з председателем міністерської ради, який ніби то висловив досить гострий осуд октябристам за їх „політиканство“, — октябристський ватажок Гучков сам пішов на розмову з премером і після того, наче-б то з дорученя премера-ж, прилюдно завдав Уварову брехні. Спроби Уварова здобути од д. Столипіна підтвердження своїх слів не мали успіху, і Уваров мусів змивати свою образу поєдинком з Гучковим; на поєдинку Уварова-ж було й поранено. В чю оборону виступав Гучков в сїм інциденті, не розібрали й самі октябристи: чи то за честь своєї партії, чи то як вірний лицар прекрасної дами — Адміністрації... Досить, що адміністрація глянула на партію знов ласкавим оком...

А проте внутрішній розлад в партії октябристів іде все далі, — поруч з еволюцією правої частини Думи. Виявив ся нахил правих октябристів відокремитись в особливу фракцію. Тим часом націоналісти та умірковані праві злились в одну „русскую національную фракцію“. Таким чином, поруч з октябристським „центром“, зформував ся ще один центр, правіший, до якого й тягнуть ся відповідні елементи, пересуваючи потроху в правий бік центр ваги всеї Думи. Вже при обранню председателя Думи дав ся в знаки перестрій партійних елементів: націоналісти голосували проти Хомякова, а як опозиція зовсім ухилилась од участі в виборах, то Хомяков пройшов вже не такою великою більшістю, як на перших двох сесіях; ся втрата популярности чоловіка, до якого колись прихильно ставились і праві і ліві елементи Думи, — теж цікавий симптом. Очевидно, поволі настає роздвоєнне російського парламента, який вже й тепер де-коли, на принципіальних суперечках, виявляє нову конструкцію, з двома, майже однаковими числом половинами: лівий центр (ліві октябристи та кадети) і крайня ліва, правий центр (праві октябристи та націоналісти) і крайня права. В сїм симптоматичним роздвоєнню Думи, що відповідає такому-ж роздвоєнню громадянства, лежить і головний вузол сучасної путанини політичного життя Росії...

Характеристичною відзнакою нової партійної групування є перевага момента націоналістичного над моментом політичним. В програмі „русскої національної фракції“ основним завданням виставлена оборона „рус-

ских інтересів“, на підставі девіза „Россія для русских“. Очевидно, під сим прапором піде в національних питаннях вся права половина Думи, а в особливо важних для правительства справах — нема сумніву — підуть і октябристи. Таким чином, коли нові комбінації партій захитали ґрунт під октябристською більшістю і всю третю думу зробили хисткою і непевною в справах загально-державної політики і економіки, то в справах політики національної Дума держатиме свій прапор високо: вона прибрала собі виразне „національное лицо“ і, як побачимо далі, навіть встигла в минулій сесії показати і свої „національні зуби“...

В процесі перестрою думських партій промайнула на короткий час невдала спроба організації селянських елементів третьої Думи, власне — не всіх, а тільки з правительственных партій, не лівіще мирнообновленців. В селянську групу увійшло було щось близько 40 чоловіка, що признали трібним обстоювати гуртом спеціальні селянські інтереси, уникаючи всякої „політики“. За керманича вони взяли собі відомого проповідача тверезості — Челишова, який показав, що він уміє говорити не тільки про горілку, а в де-яких виступах од селянської групи навіть здивував Думу своїми патетичними промовами на соціальні теми. Але довго ся група не прожила. Самий факт її народження налякав і „сфери“, і партії, з яких вийшов селянський гурток, і навіть президіум Думи: сам Хомяков почав говорити про небезпечність загострення класової ворожнечі... А коли, при обміркуванні закона про „землеустройство“, голоси селянської групи допомогли опозиції провести кілька важних поправок на користь інтересам селянства, то по-за Думою було вжито всіх способів, щоб знов вернути селян до партійної слухняности; і через кілька тижнів селянська „фракція“ росланула, наче її й не було, а Челишова в Думі не стало й чути.

Розвіялись на який час і страхи за існування Думи. Два місяці з тижнем Дума „служила“, як добрий департамент, і заслужила в минулій сесії епітет „найбільш продуктивної“ за все життя третьої Думи. Справді, Дума обміркувала такі важні законопроекти, як про „землеустройство“, місцевий суд, умовний осуд, особисту незайманість; розглянула кілька серйозних запитаннів. І нарешті, в усіх сих справах наш парламент виразно показав, чого можна сподіватись од нього, при його теперішнім настрої і сьогочасних умовах внутрішньої політики: найбільша користь його — в освітленні справ і пружин, що направляють державне й народне життя Росії; а упорядкуванням сього життя — вже, мабуть, клопотатиметь ся якась шоста або восьма Дума... Не дурно-ж навіть сам председатель третьої Думи — Хомяков — висловив в газетнім „інтервю“, — що Думі бракує віри в добрі наслідки своєї роботи, бракує того дорогоцінного духу, яким визначалась епоха реформ царя Олек-

сандра II. Очевидно, найбільш чутливі елементи думського осередку вже побачили, що лантухами дрібних законопроектів не можна загатити порушеної державної греблі... Але вони, здається, ще не бачать, що ся гребля, без твердого, основного грузу, розмиватиметься ще далі то все більше... А ті, хто й се бачить, — на жаль, сиплють, замість грузу, гній централізму та націоналізму в „істинно-русскім“ дусі, не тратячи надії, що сей гній стане державі за цемент для зміцнення її будови...

Ми вже зазначали в останнім огляді ті наслідки, які націоналістична течія в настрої керуючих сфер принесла для Фінляндії. З того часу фінляндська справа загострилась ще більше. Фінський сойм одхилив пропозицію російського правительства з приводу грошової виплати з фінської казни, замість натуральної військової служби: признаючи свій обовязок брати участь в обороні цілої держави, згожуючись платити скільки треба, — Фіни не могли помириться з законом, що не був попередю обсужений в соймі по конституції краю, — і zostались твердо на своїй принципіальній позиції. Зараз же, маніфестом 4 листопада, сойм був розпущений і визначено збори нового сойму на 1 марта нов. стилю. Два тижні потім увільнено генерал-губернатора Фінляндії Бекмана, а на його місце настановлено генерала Зейна, по своїм поглядам на фінляндську справу дуже близького до Бобрікова. Тим часом поновились були засідання російсько-фінської комісії, що була визначена для обміркування порядку законодавства по справам загальнодержавної ваги. Але вік сеї комісії був ще коротчий, як у фінського сойма: як тільки російські та фінські члени комісії виробили й подали свої умотивовані заяви, голова комісії — державний контролер Харітонов — несподівано для фінських делегатів, закryw комісію, пояснивши, що в заявах визначились діаметрально протилежні погляди, а через те постанови комісії будуть зформуловані згідно з думкою більшости членів і подані в раду міністрів на розгляд; меньшість-же може, коли хоче, приложити свої думки окремо. Не треба поясняти, що більшість склали російські делегати, котрі одкинувши всякі церемонії, провадили в своїх заявах принцип повного права загальнодержавних законодавчих інституцій порушати місцеві фінські закони, коли се потрібно центральної владі. Юридичних підстав тому праву не шукали: „суверенна держава сама визначає сферу і межі автономії своїх частин“, тай годі. Очевидно, що історичні та юридичні міркування декларції фінської меньшости не могли встояти проти голого централістичного принципа, опертого на силі.

Дуже характеристичне явище, — що активній політиці російського уряду в фінляндській справі шлють ся оплески не тільки з сторінок реакційної пресси, але й од октябристських органів. Се виразно пока-

зує, що до чого-б не дійшов російсько-фінський конфлікт, ся політика буде цілком підтримана третьою державною думою. З трьох китів, на яких стояв старий державний лад, найміцніше вдержав ся, як видно, той що зветь ся „народность“, і ще довгу еволюцію повинно пережити російське громадянство, поки на місце того перестарілого принципу стануть підвалини, більш відповідні інтересам великої Росії... Поки-що, бере перевагу інтерес Росії, зменшеної до меж великоруського центра. Ідеологи сього звуженого патріотизму силкують ся закрити ним всю обшир російської землі і не хочуть помічати, що разом з тим вони глушать ростки місцевого життя, сушать соки інших народніх організмів, а через те припиняють зріст і розвиток цілої держави.

Спеціально в інтересах великоруського централізму праві елементи Думи, разом з однопумцями по-за Думою, організували минулої осени „Всеросійській національний клуб“ в Петербурзі. Нова патріотична інституція одразу придбала чималі засоби з жертв своїх заможних членів, справила урочисте одкриття, але ще не встигла виступити активно. Фактично сей клуб буде, очевидно, ґрунтом для роботи думської фракції „русскихъ націоналистовъ“, бо серед членів обох інституцій бачимо ті самі ймення: Крупенський, двоє Бобрінських, Балашов то що. З по-задумських діячів до клубу належить, між иншим, трійця Суворіних та Меньшіков — і сього досить для характеристики всієї справи. Але не зайве навести кілька провідних думок з колективного листу організаторів клубу до громадянства, які докладніше пояснюють завдання, що клуб собі ставить. З новим державним ладом, — пишуть автори сеї декларації, — за політичну роботу взялись найперше „иностранці“, а „русские люди“ були одсунуті на задній план. Отже треба поправити сю історичну помилку і поставити державний народ на належне йому, пануюче місце. Не маючи заміру позбавляти законних прав звоєвані народи, або ті, що добровільно піддались Росії, народ руський повинен обергти своє головенство і своє право порядкувати державою. Ті народи, що зовсім злились з Росією, мають з руським народом одну душу й тіло; ті-ж, що перивають ся жити в особливости, як паразитні організми в великім тілі Росії, будуть поставлені в умови тої природної нерівности, до якої веде їх власне відокремлення..

Як бачите, — сі тези з декларації „Всеросійського національного клубу“ не тільки не потребують коментарів, а самі дають дуже виразний коментарій... хоч-би й до правительственной політики в Фінляндії. Нема сумніву, що ідеї „русської національної фракції“ і „Всеросійського клубу“ служитимуть вихідною точкою в національних справах і для більшости третьої Думи.

Настрій Думи в національних питаннях як неможна яснійше вия-

вив ся при дебатах про вживанне місцевих мов в суді. Для нас єї дебатати мають подвійну цікавість, бо як раз при тім, зовсім несподівано, в усю широту розвернулось перед Думою українське питання — і визначились відносини до нього думських партій. Торкнулись сеї справи попереду кадети. Треба сказати, що кадетський комітет в половині листопада зібрав конференцію з видатних членів партії для обміркування партійної тактики в принципіальних справах. Чимале місце в нарадах сього зїзда взяло національне питання, — між иншим фінляндський конфлікт і українські потреби. На підставі заяв членів партії — Українців — кадетська конференція признала потрібним обстоювати в Думі культурні інтереси української народньої маси, — і законопроект про нижчий (місцевий) суд дав кадетській фракції перший до того привід.

Сеї законопроект взагалі має метою серйозну реформу низшого суду, з рішучим скасуванням теперішних форм народньої виборної юстиції і з заміною їх одноличним мировим судом. Основи сеї реформи Дума прийняла при першій читанні, не уважаючи на опозицію правих партій, селянської купки, а по части і кадетів, які згожувались з критикою волосного суду, але доводили, що і одноличний мировий суд не відповідає потребам народніх мас, бо він буде чужий і далекий народови. Отже, коли при другій читанні дійшли до статті, що установає за судову мову скрізь — урядову, російську, — октябрист Антонів вніс поправку, з дозволом вживати місцевих мов і користатись перекладчиками в тих місцевостях, де люде не розуміють російської мови, — з тим, щоб сеї місцевости визначались міністром юстиції по постановам мирових зїздів. Поляки і кадети з свого боку внесли поправки з більш виразним зазначенням прав місцевих мов на вживанне в судових процесах. Міністр юстиції рішуче висловив ся проти якої будь пільги місцевим мовам, бо тоді довелось-би вимагати од суддів, щоб вони знали місцеву мову, — а се, мовляв, зменьшило-б контінгент, з якого вибратимуть ся судді. Взагалі, на думку міністра, закон твердо повинен стояти за обовязковість урядової мови в усіх державних і громадських інституціях, бо державна єдність найбільше виявляється в пануючій народі і в тій мові, якою він говорить і яка повинна через те займати пануюче місце...

Отут і завелась баталія. Коли польське коло подало од себе заяву про потребу вживання на суді місцевих мов та присяги на рідній мові для людей „инославних“ та „иновірних“, — то відомий славянський „сокіл“ — гр. Бобрінський налетів на Поляків з запевненням, що піколи їм „инославіє“ не поможе зробити з Білоруса — Поляка, бо тепер, дякуючи Державній Думі, руські люде мають змогу самі себе виявляти. Литвин Буллат нагадав тоді Бобрінському про українську громаду в другій Думі і радив йому не виставлятись од імення Білорусів та

Українців. Проф. Лучицький в гарячій промові висловив, що коли Дума скасувала близький до народу волосний суд, то вона повинна поміркувати над тим, який то буде новий суд, коли судді не знатимуть ні мови ні звичаїв народніх; що до Українців, то нема другого народу, який би мав більше, ніж Українці, право на рідну мову в суді і школі. Мілюков, на підставі українського питання виявив справжнє значінне девіза націоналістів — „Россія для русских“, показавши, що фактично сей девіз переходить в вузьку і жорстоку політичну програму: „Россія для Великорусів“. Кінчилось се засідання великим скандалом, — бо виступив і Родічев, од промов котрого звичайно права частина Думи доходить до сказу. Після не зовсім умілої оборони української мови прикладами де-яких українських виразів, незрозумілих для Великорусів, Родічев перейшов до Поляків і згадав, між иншим, про „незаконне“ зменшення польского виборового права законом 3 іюня. Страшний галас, лайка, гуркіт пютітрами був йому відповіддю, яку председатель міг перепинити тільки закривши засідання.

Але справа з українською мовою мала продовження й на дальшому засіданні. Коли в перший день, на заяви Лучицького та Мілюкова про національні потреби Українців, думська правиця змогла одповісти тільки характерним викриком Бобрінского: „они не просять!“, — то другого дня націоналісти прийшли вже з виробленим планом атаки. Шульгин, ніби наводячи приклади незрозумілих місцевих виразів, прикладав до Родічева виразні лайки; для Українців у Шульгіна знайшлося щось гірше за лайку — вирази глибокої пошани славним українським діячам: Юзефовичу (!), Шевченку, Кропивницькому, Лисенку, „Марині“ (!) Зацьковецькій; всіх їх д. Шульгин дуже високо цінить, але, разом з тим, бачить в них лиш підніжок під єдиним „истинним Українцем — Гоголем... Бобрінский, трохи по заслужі, докоряв Родічеву хиткістю його поглядів на українське питання, а взагалі — привітав кадетів з приєднанням до „мазепинців“. А за важку артилерію виступив селянин — подоляк Андрійчук, якому довелось прочитати цілу декларацію од „українських (sic!) депутатів, що належать до русскої національної фракції і, вже за-одно, од своїх виборців — „малороссов“ з Поділля. В сій декларації був протест проти „непроханих оборонців“ українського народу, якого представників в третій Думі не меньше, як в перших двох; була й заява, що українському народови ніколи й на думку не снадало домагатись в суді своєї мови, бо потреби в сім Українці не мають“...

Опозиція в сей день говорила більше по особистим справам, по сути одповідати правим було нікому, — дебати скінчились тим, що було прийнято поправку Антонова, бо за неї голосували й націоналісти. Ні-

хто навіть не спроміг ся нагадати Андрійчуку, що кілька днів перед тим, коли ще питання про мову не здійснювалось, він як раз нападав ся на мировий суд за те, що судді, коли вони з Великої Росії, „зовсім німі в нашої стороні, хоч перекладчика їм давай...“ Прохопив ся був чоловік живим словом, — той сам не збагнув і другі не помітили, що отсе слово й було найкращою обороною прав української мови в суді.

Таким чином справа величезної ваги, одна з найбільш болючих потреб народнього життя, одна з трагедій душі українського народу, спільними силами нетямущих людей і запеклих централістів, повернула ся в третій думі в фарс... І в сьому фарсі глузування з рідної країни взяли мовчазну участь всі ті депутати, яких панський прислужник Андрійчук признав в своїй декларації за Українців.

Обличчя третьої Думи в національних питаннях виявилось з повною ясністю. Вже тепер можна бачити, яка доля спіткає законопроект про українську мову в народній школі, — дарма, що в думських комісіях сей законопроект, як чути, має чимало прихильників. Сі прихильники українських інтересів, звичайно, бувають в них дуже мало освідмлені, — то їм не легко буде змагатись з українофобами, у яких знаття ще менше, а зате зовсім бракує совісного поведження з істиною, правом і справедливістю.

З інших законопроектів принципіального значіння на перше місце Дума поставила „землеустройство“. Се, власне, частинний додаток до закону 9 листопада, з метою упорядкування черезполосиць та інших перешкод селянського хазяйства. Після того, як розсипалась купка депутатів-селян, законопроект сей було прийнято Думою з невеликими відмінностями проти редакції комісії, бо майже всі поправки, що при першій читанні були прийняті Думою в інтересах селянства, на остаточнім голосуванні були одхилені. Цікаво те, що в відносинах до аграрної політики правительства Думської партії склались при голосуваннях в зовсім нові і оригінальні комбінації: з одного боку октябристський „центр“, Поляки та соціалдемократи, а з другого—кадети та демократи з крайньої правої. Чудним способом, пролетарська доктрина зійшлась, на ґрунті бюрократичного реформаторства, з інтересами великоземельного панства; а монархисти, за-для інтересів селянської демократії, простягнули руку конституціоналістам...

Законопроект про умовний осуд, не вважаючи на гостру опозицію правих і протести міністра справедливости, Дума прийняла в такій редакції, яка робить сей закон справді цінним культурним придбаннем. Постановлено, що умовний осуд можна прикладати до політичних злочинців, заслужених до кріпости; крім того, право вживання умовного осуду дане не тільки самому судови, а й присяжним засідателям. Розумієть

ся, — коли сі постанови прийнятї Думою, то се ще не значить, що їх ствердить Державна Рада. В верхній палатї російського парламенту виявилась недвозначна тенденція втинати в законодатних працях Думи все, що, на погляд Державної Ради, тхне „лібералїзмом“. Державна Рада, що при першій Думі була зовсім занешкла і не давала ознак свого життя, тепер прочунила і взялась за свій обовязок регулятора легкодухих поривань третьої Думи. Вже виявилась ворожа позиція верхньої палати що-до прийнятих Думою законів про церковні справи; дозвіл вільної проповіді і де-які інші полегкості старообрядцям вже скасовані. Те саме жде, мабуть, і прийнятий Думою закон про дозвіл вільного переходу з одної віри в другу. Таким чином, свій перший крок в здійсненні принципів манїфеста 17 жовтня, як видно, Дума ступила не твердо. Після того, як виявилось, що й синод невдоволений з приводу сіх законопроектів, бо вони зачіпають його прерогативи, — то вже й октябристи побачили, що їм не минути повороту „вспять“ в сих справах. Та-ж сама доля, певне, судила ся і иншим добрим замірам третьої Думи.

Як і треба було сподіватись, багато суперечок викликав законопроект про незайманість особи, — теж один з фрагментів манїфеста 17 жовтня. Октябристи одсунули сей законопроект на дальшу чергу, після закона про місцевий суд, але врешті поставились до нього не погано. Як відомо, в думській комісії, якій доручено було розгляд законопроект, мали перевагу праві елементи, і в їх руках міністерський проект набрав ся такого духу, наче перележав з рік в поліцейськїм участку. Досить того, що комісія постановила, що до політичних злочинств новий закон не повинен торкатись. Само собою, що і в Думі праві обстоювали свої погляди, доводячи, що вони, власне, не бачать ніякої потреби в законі про незайманість особи, бо їх ніхто не займає... Врешті Дума великою більшістю постановила вернути законопроект для переробки в комісію, але доручити се діло зовсім новій комісії, в яку вже увійшли і де-хто з опозиції. Праві знов таки збирають ся взяти всіх заходів, щоб провалити ту непотрібну незайманість особи, і при їх звичці з кожної принципіальної справи в напрямі політичних свобод робити в Думі скандали, не можна бути певним, що сей закон пройде в Думі без конфліктів, — тим більше, що трудно задалегідь ручитись і за настрої октябристів.

Кінець сесії пройшов під впливом терористичного акту над начальником петербурської „охрані“, полковником Карповим, якого вбито вибухом „пекельної машини“ в конспіративній квартирі. Убивець революціонер Петров, що служив разом з тим і в охрані. Як вияснить ся тепер, його вступленне до охрані було тільки маневром, але полковник Карпов мав,

як кажуть, до нього велике довіре. Доведено, що він, разом з Петровим, наймав ту квартиру, кілька разів приходив туди до Петрова, доглядав, як там проводились дрти до електричного освітлення та звонків, врешті зовсім переїхав до Петрова, щоб перебути там кілька день, але через кілька хвилин поліг головою од вибуху. Петров був побіг утікати, та його зловлено. Темна ся історія, зовсім зрозуміло, нагадала громадянству і Думі справи Азефа та Гартінга; кадети подали запитання до міністра внутрішніх справ, натякаючи, що смерть Карпова була, певне, наслідком тої самої системи провокації, якої давно вже правительством відреклось, а на ділі вона, як видно, вживається ся й досі охраною.

От тут октябристам треба було витримати испит перед правительством на політичну спілість, — і вони його витримали блискуче. Сам Гучков виступив з заявою, що ніяких підстав приймати запитання немає, бо коли правительством обіцяло, що провокації не буде, то треба йому вірити; а в решті як би тут що й було, то хіба ж можна злочинців вишукувати чистими способами? Запитання кадетів було одхилено.

Як бачимо, в основних питаннях політичного життя держави „возь стоить и нынѣ тамъ“. А коли згодом він і рушить з місця, то ще хто його знає, чи не назад часом... В справах національних відносин сей рух „назад“ вже досить виразно визначив ся — і Українцям вже довело ся се почути на своїй шкурі. Після пригоди з українською мовою в Думі, почало ся злісне гавкання в українофобській пресі. „Новое Время“ тепер уже остаточно упевнилось, що українську літературу вигадав Куліш, — який після того покаяв ся в своїх гріхах і вступив либонь до „союзу руського народу“, — а тепер український рух держить ся лиш німецькими грошима та польською інтригою. А „Кієвлянинъ“ пише „допесенія“ на українські інституції, і дивується ся, що адміністрація їм „поторає“ — на поругу державним інтересам. Словом, з сторінок „Кієвлянина“ наче встає тільк тайного совітника Юзефовича, що теж колись писав добрі і користні „доклади“ по українському питанню, — за що його тепер так і шанує депутат Шульгин, як одного з видатних українських діячів...

А адміністрація сама своє діло добре знає. За останній час закрито одеську „Просвіту“, ту саму, якій давно вже було заборонено генералом Толмачевим улаштувати українські реферати і співати українських пісень. Розуміється ся, — після того зоставалось тільки закрити її — і генерал Толмачев се й зробив. Тепер Одеська адміністрація матиме з Українцями святий спокій, а то все було треба доглядати, чи не співають ті крамольники „Гриця“? Воно хоч і в російському перекладі, а все таки викликає сепаратистичні почуття!

Добра річ — заспокоєння. Святе діло — спокій. Але як скрізь на Росії таким способом заспокоють ся громадські інституції, і самі громадяне перейдуть в ранг „упокойників“, — то звідки-ж візьметь ся та духовна енергія, той порив громадського почуття, — без котрих держава не зможе витримати всесвітньої конкуренції і встояти проти натиску сильніших культур з заходу і сходу? А той натиск — рано чи пізно — неминучий. Час від часу находять хмари на політичний обрій і глухо гуркотять далекий відгомін грому. Особливо непевні звістки йдуть од сходу, — і за останні місяці де-який час преса серйозно обговорювала можливість близької війни з Японією. Далі сі чутки вщухли, але страхи zostались, бо країна глибоко почуває занепад своєї духовної сили, без котрої не варта й фізична...

ЛЬОНґИН ЦЕГЕЛЬСЬКИЙ.

З австрійської України.

(У розгоні життя. — Основна зміна в австрійським парламентаризмі. — Нема злого, щоб на добре не вийшло. — Теорія й практика, або як „безплідна“ обструкція видала плоди. — Роль українського клубу на будуче. — Румунська худоба і українська політика. — Станова організація українських хліборобів у Галичині. — Народина українського аграризму і socialismophobia symptomatica. — Як не треба поборювати москвофілів. Т. зв. народний зїзд колись і тепер).

Nulla dies sine linea. Нема днини в життю українського народу в межах Австрії, що не принесла-би чогось нового. Добро і лихо, побіди і погроми, успіхи і невдачі, плюси і мінуси міняють ся раз-в-раз наче в калейдоскопі, даючи нам образ кипучого, рухливого, вічно змінчивого і вічно пульсуючого життя молодечої, відроджуючої ся і довіряючої своїм силам і своїй будучности — нації. Се не одноманітне, ледви прозябаюче, щой но виколююче ся з ембріональних зачатків і нескристалізоване життя російської України, де устроєння товариської гутірки в котромусь з українських „клубів“ витаєть ся як прояв національного життя. Сю ембріональну стадію національного розвою лишила Галичина вже давно за собою. Вона минула вже й другу фазу розвою — фазу жури за забезпечене народови його народної свідомости і фізіономії. Нині Галичина вже в третій стадії національного відродження — стадії всестороннього організованя своїх культурних і економічних сил та в стадії хоч повільного, але постійного підношеня свого політичного впливу.

І нехай над нашими головами хоч і як скаженіє буря польського шовінізму, нехай електризований польскою інтригою і „дзвінким“ голосом гр. Бобрінського боляк москвофільства хоч-як доскулює молодій нашій суспільности, нехай і наші політичні провідники хоч-би і в десятій раз повторюють похибки своїх попередників, нехай серед нас самих розпаношується то політично-партійний індеферентизм то безпощадна взаїмна гризня життя,—отсей безмежно складний процес і рівновчасно результат тисячних складових процесів іде з стихійним розгоном через нас, мимо нас і понад нами, тисячами живчиків і тисячами ключів, росте наче гірська лавіна, наче зібрана цовенію бистриця в зеленому Бескиді, і ми, сьня галицької України, на зустріч Новому рокови з піднесеним горі чолом можемо кликнути задирливим і безлячним Франковим кличем:

„Давно нас неволя жерла
 „Досі нас наруга жре.
 „Та ми крикнім: Ще не вмерла!
 „Ще не вмерла і не вмере!

В австрійськiм парламенті доконала ся незвичайно далекосягла політична подія, що змінє основно відношенє сил поміж поодинокими парламентарними групами та значіне тих груп у державному життю. Сею подією є несподівана зміна парламентарного регуляміну.

Австрія недаром придбала собі опінію країни суцєречностей і неможливостей. Та вже мабуть і на Австрію треба признати надто дивовижним, коли та сама парламентарна група, що низку літ поборювала всіякі правительства при помочи обструкції через спинюване праці парламенту, — нараз „перевернула козла“ і дала саме ініціативу до законодатного унеможливленя абструкції. Отсей зворот т. зв. „славянської унії“ тим більше дивоглядний, що доконала вона його як-раз в розгарі найзавзятійшої обструкційної боротьби, яку коли-небудь її члени за-продукували в австрійському парламенті.

Щоби читачам з Росії уможливити зрозумінне доконаних останніми часами в австрійському парламенті подій, мусимо відкликати ся до того, що ми сказали про австрійське парламентарне життє в грудневій книжці Л. Н. Вістника з минулого року та доповнити сказане там деякими фактичними даними. Як звісно, т. зв. „славянська унія“ напала на правительство бар. Бінерта за се, що отсе правительство з огляду на міжнародну ситуацію, викликану аннексією Босни і Герцоговини, а саме з огляду на „дружні“ відносини до Німеччини, пішло на руку німецькому націоналізмови та предложило до цісарської санкції ухвалені кількома альпейськими краєвими соймами закони, силою котрих німецьку мову признано за одинокую урядову і шкільну мову сих (зрештою наскрізь німецьких) „країв“. Наслідком сього чеські міністри зголосили ди-

місію, а міністерство доповнено Німцями. На отсе „згерманізоване“ правительства відповіла „славянська унія“ (се-б-то Чехи і Словінці) погрозою обструкції та вижидала лице хвилі, коли найдогіднійше буде свою погрозу виконати. Такою хвилею явив ся момент, коли в половині грудня м. р. парламент мав приступити до дебати над торговельним трактатом з Румунією, котрого прийняте через парламент — як се понизше буде ще вияснено — було питанням заграничної політики і особистого престижу монарха. Саме коли парламент, по заспокоєню української обструкції (про яку рівнож ще розкажемо), мав забирати ся до дебати над згаданим трактатом, внесла „славянська унія“ коло півсотні „наглячих внесень“, чим загатила порядок нарад парламенту на кількадесять днів. Парламентарна більшість (німецькі клерикали і антисеміти та Поляки), а з нею і соціальні демократи, яким дуже потрібне було ухвалене трактату з Румунією, та правительство рішили зломити славянську обструкцію т. зв. „перманентним“ засіданєм, що тривало без перерви день і ніч. Розділено „діжур“ у парламеті між „охочі до спокійної праці“ партії і зачало ся найдовше зі звісних в історії парламентаризму засідань, що тревало без перерви три доби.

По трех добах „славянська унія“ не видержала в обструкції і знесилена фізично та загрожена зорганізованою соціальними демократами і християнсько-соціальними (антисемітами) віденською улицею, зложила зброю. Кидаючи її одначе з рук, остатним ще ударом вибила славянська унія ту-ж зброю і з рук свого ворога — Німців.

Ото бачучи, що не видержати їм в обструкції, Чехи і Словінці зголосили цілком несподівано нагляче внесенне на зміну регуляміну на один рік в тім напрямі, щоби ставлене наглячих внесень на порядок нарад палати, переводжене поіменних голосовань, заряджуване десятихвилинних перерв перед голосованями і т. д. зробити в цілости зависимим від волі президента палати та щоби сьому президентови дати власть без відклику до палати виключати послів, що перепинюють спокійні обради палати, навіть на три дні з парламенту. Всі інші наглячі внесення „славянська унія“ взяла назад.

Заскочені тим маневром Німці-ліберали, котрі пераз уже вживали обструкції против клерикально-славянських правительств, не дали належного відпору замахови „Славян“ і зміну регуляміну ухвалено голосами Чехів, Словінців, Сербо-Хорватів, Італійців, Румунів, Поляків, консервативних і антисемітських Німців та соціальних демократів. „Против“ голосували лише Українці з Галичини, чеські радикали, Жиди-сіоністи, кількох „диких“ і німецькі ліберально-національні фракції.

Політичне значінне сеї ухвали не можна ще нині як-слід оцінити. То одно певне, що малим клюбам відбирає вона спромозу загаль-

мовувати працю парламенту, а тим самим обезсилює їх супротив правительства і партій більшості. Великі клуби натомість знайдуть усе до-сить в собі сили, щоби виломити ся спід оков нового реґуляміну.

Між клубами, против яких в першій ряді звернеть ся вістре нових реґулямінових постанов, є український клуб, що до сеї зміни мав спромогу дорогою обструкції зневолити правительство до уступок для Русинів без огляду на волю Поляків, репрезентованих „колом польським“. Від згаданої ухвали українська обструкція в парламенті стала ся вже майже неможливою та стрінеть ся з брутальним здавленем з боку президії, відданої правительственній більшості.

Український клуб, що доси блукав одинцем по парламенті, а властиво перекидав ся без ясної провідної думки від Славян до Німців, від соціал-демократів до клерикально-антисемітських „християнсько-соціальних“, від опортунізму до обструкції, буде мусіти вже раз рішити ся на якусь здецидовану політичну лінію, бо приневолений тепер за всяку ціну шукати в парламенті союзника, о котрого міг-би оперти ся. І хоч загороджене обструкційної дороги єсть безперечно великим ударом для нашої парламентарної політики, так з другого боку великим плюсом для нашої політики взагалі, а для парламентарної з окрема, буде, коли український клуб у Відні зачне раз якусь здекларовану і консеквентну політику, яка вічними перескоками з крайности в крайність не дискредитувала-би нас перед чужими, а своїй суспільности не унеможливила-би розкусити властиву свою вартість і напрямок. О стільки справдить ся в тім разі пословиця, що „нема злого, щоб на добре не вийшло“...

Можемо собі уявити ту пільгу, яку відчули по ухвалі згаданої зміни реґуляміну парламентарного ті члени українського парламентарного клубу, що все і всюди, на всі лади і способи, словом, пером — ну... і ділом — заявляли, що обструкція добра для всіх можливих австрійських націй... з виїмкою лише Українців. Тепер наче важкий камінь спав їм з серця і вони можуть з тим самим завзяттям, з яким доси поборювали „нерозважних обструкційних крикунів“, віддати ся „реальній“ праці около збираня дрібних округинок, спадаючих крізь хапчиві палці загарбущої польської руки. Чи яку справді реальну зміну принесе нам та „реальна“ праця, се недалеко будуччина покаже. А тим часом найблизша минувшина дала нам саме еклянтний доказ, що варта були всі декламації „розважних“ політиків про неможливість здобути Українцям що-небудь обструкцією на парламентарній арені (очевидно ще за панованя незміненого реґуляміну). Саме перед обструкцією „славянської унії“, що скінчила ся зміною парламентарного реґуляміну, бачив австрійський парламент вперше серйозну українську

обструкцію, яка вже по двох днях могла почванити ся тим успіхом, що бар. Бінерт, котрий доси йшов сліпо Полякам на руку й прямо ігнорувал українську репрезентацію, мусів навязати з українським клубом переговори та поробити сему-ж клубови за залишене обструкції против торговельного трактату з Румунією деякі уступки економічного характеру. Ми далекі від того, щоби ті дрібні концесії вважати метою парламентарної політики. Не про них тут іде річ, але про зареєстроване замітного факту, що вже перша серйозна проба серйозної української опозиції в парламенті дала нам — так само як перша проба обструкції в осінній сесії сойму — корисні результати так з політичного становища як і зі становища „реальних здобутків“. Престіж українського клубу супротив правительства і парламенту підняв ся тай перед своїх виборців послі підуть не з цілком порожними руками.

І коли в декого з українських парламентарних послів проскакувала втіха, що раз уже зникла їм з очий докучлива та осоружна мара обструкції— бо „поважна“ парламентарна праця певне приемнійша і лекша ніж серйозно закровна і неподатлива, а часом і бурлива обструкція! — то о скільки з обструкцією мішають у нас звичано прінципіальну та непримириму опозицію, втіха противників такої опозиції цілком передчасна. Унеможливлене обструкції ще нерівнозначне з унеможливленем непримиримої опозиції, тільки форми і засоби її мусять в дечім змінитися. Група з двадцяти послів при відповідних союзах та визискуваню відповідних моментів може зробити ся навіть дуже докучливим ворогом для правительства, а в рішаючих моментах — при ухвалюваню т. зв. „державних доконечностей“— може стати „язичком на вазі“ і спричинити правительству крізу. Були-ж моменти ще в куріальнім парламенті, що від становища тодішнього пятичленного українського клубу залежала доля правительственних проєктів і самого правительства. Тим більше можливим се буде для двадцять членного і більше одноцілого теперішнього українського клубу, коби лише більшість клубу настояла твердо на те, аби в таких моментах клубові провідники не таяли наче віск від солодких обіцянок панів міністрів.

В заміну за залишене обструкції против торговельно трактату з Румунією, починило правительство українському клубови деякі приречення економічного і політичного характеру. Суть згаданого трактату лежить в тім, що в заміну за роль австо-угорської мілітарної авангарди, яку грає Румунія в відносинах Австро-Угорщини до Росії, відчинено румунській худобі довіз в межі Австро-Угорщини. Для Румунії, а властиво для румунських боярів, се справа перворядної економічної ваги. Для рішаючих австрійських кругів се справа наскрізь політична.

З инакшого одначе становища, ніж династія і генеральний штаб, гляділа на сю справу переважна часть парламентарних партій, що репрезентують то міські то рільничі круги населеня. Відповідно до сього яку категорію населеня репрезентувала дана партія, поділив ся парламент на два табори: міські партії, в першій ряді соціяльні демократи і німецькі антисеміти (християнсько-соціяльні) заявили ся за трактатом як способом знижки ціни мяса по більших містах; натомість партії хліборобські (головно-ж німецькі і чеські аграрії) станули рішучо против трактату з огляду на конкуренцію дешевої, румунської худоби. Щоби затихомирити аграристів, правительство запроєктувало рекомпензату для рільничого населеня в виді державної постійної запомоги на піднесене хову худоби, що має розділювати ся на основі постійного ключа між усі краї держави.

Саме спосіб розділу отсеї запомоги для селян викликав українську обструкцію в парламенті. На основі правительственного проєкту запомога мала ділити ся між „краї“. Українські послы зажадали, щоби ділити не лише по „краям“, але — о скільки мова про Галичину — ще й по „націям“, так як се практикує ся в таких случаях в Чехії і Мораві. Жадане українських послів було подвійно оправдане: раз тим, що годівля і продаж худоби являєть ся навіть для напівпролетаризованого українського селянина в Галичині жерелом релятивно немаловажного доходу, а по друге сим, що всякі державні запомоги для „краєвого“ рільництва і промислу загарбували доси в цілости Поляки, в першій ряді польські дідичі (поміщики), що мають у своїх руках одинокую в Галичині організацію, державною власттю признану за правну репрезентацію хліборобства — т. зв. „цісарсько-королівське краєве товариство господарське“. Українські послы зажадали, щоби пропорціональну числу „української худоби“ пайку запомоги, призначеної для Галичини, виплачувано українським хліборобським організаціям, а коли їм зразу відказано—Українці повели обструкцію. Се мало той успіх, що з даякими модифікаціями вволю волю українського клябу. Бодай се пообіцяло центральне правительство.

Сам факт, що центральне правительство—не вважаючи на опозицію „кола польського“—було приневолене сповнити жадане Українців, має чимале значінє, бо сим, бодай теоретично, зломано прінцип, що без згоди сойму краєвого Русини не можуть нічого одержати просто від держави. Ще-ж більше значінє можна сій уступці приписати томў, бо нею, поки-що теж тільки теоретично, зломано другий аксіом польської політики в Австрії, що держава знає лише цілу Галичину, як „край“, як правно державну, окрему цілість, не знає-ж натомість заселюючих її народів. З того становища згадана уступка для „української худоби“ не лишена-би була й

деякого політичного значіння, коли-би лише сей факт не остав вїмковою проявою і на будуче українським послам удало ся перевести сей принцип консеквентно в области всього економічного життя „краю“.

Инша річ, чи згадана обітниця правительства буде додержана. Польські політики вже тепер шукають способу, як-би обійти згадану умову Русинів з правительством. Невиключене отже, що й сей „здобуток“ покажет ся такою миляною банькою, як звісні обіцянки правительства бар. Бека, пороблені українському клубови в 1908 році. Все-ж таки правдивим здобутком остане для української суспільности те пересвідчене, що український клуб у парламенті може здобути ся на серйозну опозицію і що така опозиція скорше може довести до ціли, ніж „полїтика в рукавичках“.

В звязи з квестією румунської конкуренції українській худобі та з квестією розділу згаданого відшкодованя стоїть народжене на наших очах станової хліборобської української організації по зразку таких-же організацій німецьких, чеських, словінської і польської. Протягом кількох послїдних місяців організувало ся на галицькій Україні нове всекраєве українське товариство, що відразу захопило весь край, зачало живу діяльність, видає свій орган, згуртувало тисячі членів та призначене відограти поважну роль в економічнім, а дальше і політичнім, життю, галицьких Русинів. Сею новою, на очах зродженою і з небувалим розгоном переведеною організацією є загально-краєве товариство „Сільський Господар“, що за чотири місяці заснувало в краю понад 60 повітових філій. Коли-би приймати на кожду філію пересїчно по 160 членів, то число членів новоутвореної організації хліборобської можна числити на 9.000 членів, чим „Сільський Господар“ перегнав уже згадану в горі польську організацію.

Цілею „Сільського Господаря“ є організація українських хліборобів задя розвою агрікультури і оборони хліборобських економічних інтересів. „Сільський Господар“ призначений отже бути становою організацією заможнійшого і середнього українського селянства, бо — се річ очевидна — біднійше, напів спролетаризоване селянство не буде з нього користати. В тім і лежить зразок для політичної організації заможнійших елементів українського села в Галичині на аргаристичній програмі, окреме від більшої часті селянства, що надто вже спролетаризована, аби почувати інтерес в агаристичних заходах.

Організація „українського хліборобства“ — котру з становища загально-національного інтересу треба вважати вельми корисною проявою —

се не одинокий симптом прокидаючих ся на галицькій Україні аграристичних тенденцій. До сеї категорії проявів треба зачислити й зростаючу в де-яких гуртах української суспільности в Галичині, іменно-ж у де-яких ідеологів української націонал-демократичної і радикальної партії, ворожнечу до соціально-демократичної як репрезентантки міського елементу, а так само де-які програмові відзиви національно-демократичної преси (іменно „Діла“ і „Свободи“). О скільки ширене тісно-класової ворожнечі селян до міського робітника тактично схилене, бо непотрібно викопує прірву між двома найближшими союзниками в боротьбі против шляхетсько-вшехпольського режиму за демократизацію і націоналізацію всего нашого суспільного життя, о стільки і такі програмові енуціяції в національно-демократичній пресі, прямо не згідні з духом і основою національно-демократичної програми, а в кождім разі не лежать в її рамках.

Бо що зроджуючий ся аграризм і оборона інтересів „самостійного трудівника“ злеть ся в Галичині з молододою течією клерикальною та тіснокласовим, тіснозорим і егоїзмом 20, 30 і 40-моргових „самостійних трудівників“ — се вже нині річ певна. Хто слідить пильно прояви нашого суспільного життя, а саме, хто з одного боку слідить наше село і виразну в нім (особливо при парцеляціях) тенденцію до виділювання з нього групи дуків, з другого-ж боку хто слідить ідеологічні течії серед нашої інтелігенції, для того сей розвоєвий процес не підлягає сумнівови. Тому не завадило-би теперішнім публіцистам національної демократії „сім раз змірити, доки раз скроють“, коли вони беруть ся з більшою дозою сміливости ніж теоретичного передумання річи та політичної розваги вигоняти чортяку „соціалізму“ з усеї нашої суспільности. Особливо-ж повинні вони тямити, звертаючи ся з закликами до молодіжи. Бо в кождім разі вже ліпше, коли та молодіж буде манити ся великими і високими ілюзіями вселюдського братерства — коли огонь серпя під подувом сірої буденщини потахне, все-ж остане з тих ілюзій бодай спочуте правді, а протест кривди! — ніж щоби молодий цвіт народу завчасу бачив ідеал в егоїстичній закорузлости „самостійного треба трудівника“. Не забувати, що соціалізм що инше ніж соціалістичні партії, треба тямити, що він є перш усього системом етичним.

Як непотрібною треба назвати завзяту кампанію української національно-демократичної і радикальної преси против соціалізму і соціалістів, так знов крайне несмачним і до того безцілним і шкідним треба признати виступ буковинського українського посла, п. Н. Василька, на трибуні парламентарній против москвофілів. П. Василько представив їх у своїй промові (з нагоди бюджетної дебати) як зрадників держав-

них, денунціюючи людей прямо по імені як агентів російського генерального штабу. Промова п. Василька була злишна, бо коли Австрія на-ми не журить ся то і нам нема чого голову собі за неї сушити: була безпільна, бо австрійська жандармерія певне ліпше знає, хто є москвофіли і чиї вони агенти, ніж п. Василько; була несмачна, до прикрости несмачна, бо аж надто пригадувала звісну статю Савенка про українських „сепаратистов“ і... австрійський генеральний штаб; була вкінци шкідливою, бо з жмені національно-здеморалізованих індивідуїв (а часто й особисто скомпромітованих) робить мучеників за російську ідею. За такі виступи галицькі Українці певно не будуть п. Василькови дякувати, бо не денунциєцією і поліційною нагіркою, а трудом, ідейністю і рішучою обороною прав і інтересів нашого народу поборемо самі і без помочи австрійського жандарма москвофільство. Для того добре зробив містоголоа українського парламентарного клубу, неначе у відповідь п. Василькови сказавши в одній з своїх послідних промов у парламенті: „Москвофільство се лише витвір зневіри декого з нашого народу в можливість вирвати ся власними силами з лабет Поляків. Увільніть нас від польської опіки, дайте нам спромогу свобідного національного розвитку, а москвофільство щезне само від себе“.

В часі латинських Різдвяних свят радив у Львові т. зв. „народний зїзд т. е. зїзд делегатів укр. національно-демократичної партії з цілого краю. Взято в нїм участь около 500 людей, з того дві третини селян і дрібно-міщан. Зїзди національно-демократичного сторонництва, котре нині стало домінуючим українським сторонництвом у Галичині, особливо в роках 1900—1907 були справді замітні та цікаві широкими та на доволі значній висоті держаними дебатами про вічну квестію укр. політики в Галичині: політика прінципiальної опозиції чи опортунізму? Від двох-трех років зїзди сї тратять все більше з своєї цікавості і значіня та переменяють ся в банальну формальність. Люде зїздять ся як і перше зїздили ся — але на зїзді не виходить серьозної політичної дискусії і голоси людей, що хотїли би викликати серьозну критику галицької політики, звучать все більше голосами в пусині. Сьогорічний зїзд два дні молотив самі дрібні, а то й марні, особисті справи, а не здобув ся ні на одну хвилю на політичну дебату, що прояснила-би теперішній курс української політики і відношенє делегатів суспільности до неї. В „кулоарах“, зїзду ведено меншими і більшими гуртками часом навіть гарячі розмови, критиковано і оправдувано, аналізовано і пробувано сінтезувати, констатовано недостачу провідної політичної думки та пробувано її скристалізувати — одначе на самім зїзді вислову сьому не дано. Причини того: у одних, zagrożених критикою, неохота до дебат, у дру-

гих, тих, яким до скристалізованя їх думки треба помочи преси, неприготованість до дискусії і нескоординоване сил. Коротко кажучи: правлячі круги партії раді були, що обійшло ся без дебат, а опозиция ще не зорганізувалась до солідарного виступу і мабуть — при браку преси — не скоро зорганізуєть ся.

З усіх справ, доторкуваних на зїзді, дві будь-що-будь не позбавлені ширшого інтересу. Се справа партійної преси і справа приватних укр. гімназій, закладаних силами і засобами самої суспільности.

Теперішня преса партії не найшла симпатії у речників зїзду, а корінь її недомагань (з партійного становища!) добачувано в тім ненормальнім явищу, що партійні органи ведені de facto не членами партії. справа укр. приватних гімназій справді зацікавила учасників зїзду та була ясним пунктом на сірім поли його балакучої бездушности. Українсььба суспільність у Галичині дійшла вже до сеї точки, що з заложеня одной трьох укр. гімназій не робить предмету політичного торгу. Як Чехи на своїм національнім театрі, так галицькі Українці над усім своїм середнім шкільництвом покладуть колись гордий напис: **Н а р і д с о б і !**

БІБЛІОГРАФІЯ.

Записки Наукового Товариства імени Шевченка, наукова часопись присвячена передовсім українській історії, фіольології й етнографії, виходить у Львові що два місяці під редакцією Михайла Грушевського. Том 91. Львів 1909 р.; стор. 240.

На першім місці сього тому „Записок“ подана збірка „Гетьманське гніздо — урочища і перекази села Суботова, зібрані в р.р. 1897—9“.

В Суботіві, давній оселі Хмельницького, заховали ся повнійші і живійші згадки про козаччину, як де инше; є надія, що вони лишать ся й далі в устах народа, особливо що в Суботіві є ще памятки з часів Хмельнищини, як звісна Богданова церква. Найбільше є оповідань про „скарби“ Хмельницького. Що року, як прийдуть великі дощі, вода виносить з під землі старі гроші, намиста, дукачі, шаблі, всяку збрую, — з того вийшли легенди, що в льохах під церквою і на місці гетьманського двірця заховані всякі дорогоцінности; там десь і „права“ козацькі позамикані. Не раз вже шукали за тими скарбами; оден піц, Орловський, перед 50 роками мав навіть пляни всіх ходів Хмельницького... До знайденої старовини відносять ся селяне з великою шанобою; як віднайдено раз стару домовину (ніби Тимоша Хмельницького), — „й грошини не взяли з склепу того — усе то дорожили, щоб памятки таки ще й на далі там позоставались“. Оден старий дід розповідає таке: „Кажуть були старі люде, що козаки та гетьмани знали, що на Україні люде подоживають ся до такого, що вже далі ніяк гірше жити, тай понаховувало

ЛНВістник 1910 кв. I.

15

скрізь у землі багато усякого скарбу: грошей, золота, намистів і всякої кладі, — щоб, мовляють, як прийде той час, то щоб у землі собі шукали добра усякого. А я так собі думаю: чи ритимуть люде землю, чи ні, а буде колись таке, що дориватимуть ся до чогось другого, будуть таки добивати ся правів Хмельницького“...

Івана Кривецького „Галичина в другій половині XVIII ст.“ — се огляд кількох нових видань, що представляють культурний стан Галичини в часі першого поділу Польщі, коли галицька земля перейшла під австрійське панованне. Загальний вигляд тодішньої Галичини був дуже сумний: селянство бідне і темне, міста в економічній руїні, духовенство без освіти, шкільництво в занепаді; тяжкі були наслідки шляхетської господарки. Австрійське правительство взяло ся енергічно до впорядкованя краю; заведено нову адміністрацію, зачали ся реформи селянських відносин — з економічного і з юридичного боку, подано поміч містам; для Українців прийшли корисні зміни принайменше в церковних справах: засновано тоді греко-католицьку митрополію і уладжено відносини між чорним і білим духовенством. Референт на кінці звертає увагу, як змінюють ся в польській історіографії погляди на австрійське панованне в Галичині: давнійші історики все силували ся доказати, що Австрія внесла руїну в культурний стан Галичини, — тепер переважає думка, що по австрійській окупації відносини Галичини розмірно поправили ся. „Хоценьський співанник Левицьких“ опублікований Володимиром Гнатюком, був зложений на галицькім Підгір'ю при кінці XVIII в. і з початком XIX в. Записано в нім понад 130 пісень українських і польських; як звичайно в таких співанниках перемішані з собою пісні „світські“ і церковні; найбільше помітні подає видавець у цілости. Дальше місце займають „Студії над галицько-українськими граматиками XIX в.“ Михайла Возняка; обговорена тут дальша частина граматики Осипа Лозинського і граматики, надіслані на конкурс 1840 р. Нарешті „Причинки до історії руського духовного семінаря у Львові від 1837—1851 р.“ подані Юрієм Кмітом — се кілька документів, що ілюструють способи, якими намагали ся духовні власти разом з правительством спинити всякий живіший рух між українськими студентами теології.

В відділі Miscellanea найбільше інтересна замітка Йосипа Пеленського „З руїн Галича“, — про ново відкриті сліди якоїсь будови з княжих часів (тесене камінне з романським орнаментом, характеристична стара цегла, останки помосту, посудина). — В Науковій Хроніці поданий огляд наукових часописей за 1908; в бібліографії крім 5 видань обговорених д. Кривецьким, подано оцінки 20 видань переважно по українознавству.

Ів. Крип'якевич.

Молода Україна. Орган „Українського Студентського Союзу“. Рік I. ч. I. Січень 1910.

В липні минулого року відбув ся у Львові зїзд української молодіжи (можна би було назвати його „всеукраїнським“, коли б не похливість делегатів з України, котрі просили вважати їх лише за „гостей“). Зїзд сей між иньшим ухвалив видавати студентський орган. „Молода Україна“ — перше число котрої отсе перед нами — і є тим органом, органом молодіжи, котра зєднала ся на згаданім зїзді в „Укр. Студ. Союз.“

Не перша се проба часописи, видаваної молодіжю. Ще перед десятима літами виходила у Львові така часопись і під такою самою назвою „Молода Україна“, часопись укр. молодіжи, (3 річники: 1900, 1901, 1902—3). По упадку „Молодої України“ виходила при кінці 1903 р. у Львові „Искра“, місячник для укр. молодіжи (рік I №№ 1—3), що почала виходити в 1-й половині 1904 р. в Чернівцях під назвою „Искра“, часопись укр. молодіжи (рік I). При кінці 1905 р. видає В. Панейко у Львові знов „Молоду Україну“ (рік I-й ч.ч. 1—4), а перед тим в червні 1905 р. виходить в Ярославі ч. I (рік I) „Искри“, місячник для укр. соціалістичної молодіжи.

Найдовше виходила перша „Молода Україна“. Дальші проби студентських часописей кінчили ся, як бачимо, коли не на першім, то недалеко від 1-го числа. Брак фондів, брак заінтересованя між молодіжю, а що найважнійше: брак людей, які б ту часопись вели — отсе були причини, задля яких часопись скоро кінчила своє істнуванє“. Так поясняє причини занепаду студентських часописей вступна стаття до нової „Молодої України“ (ч. 1, ст. 2). Треба додати одначе, що нелегше ведець ся студентським часописям і у инших народів. Виходить з того, що взагалі такі часописи (в певних умовах) непотрібні, бо взагалі не можуть вони витримати конкуренції з іншими часописями. З одного боку тому, що студентство не становить якоїсь суцільної групи, якоїсь касты, і хоча має певні професійні, фахові інтереси, але поза тим надто тісно притикає до решти суспільства, становлючи невіддільну його частину. Тисячами ниток привязане воно до певних гуртів, партій суспільних і ся звязь далеко сильнійша від звязків фахових. Тому студентська часопись, коли вона не чисто фаховий орган, не замінить студентам інших. Далі. Сгавляють нераз студенти своїм органам завдання чисто-самоосвітні. Але річ сама собою зрозуміла, що такі завдання понад силу студентства: воно прецінь само ще мусить вчyti ся. Правило *discendo discere* тяжко приложити до студентства. Часописи для самоосвіти добрі тоді, коли фаховці ведуть їх уже скінчені. Звичайно, по тім всім не можна цілком відмовити студентським часописям значіння. Вони мають його, яко певний лучник, що обєднує молодіж, а також, як „проба пера“. Та в широко розвинених суспільностях й се значінне сходить до нічого. Трохи більшу рацію можуть мати такі часописи у нас, як певний паліятив, — раз для того, що поки що часописи для самоосвіти у нас нема, друге для того, що й політична преса у нас слабо розвинена і не кожний може піднести свій голос, не раз зовсім справедливий, в теперішній пресі. Але в таким разі часопись не повинна тікати від живого життя, замикати ся в колі виключно інтересів фахових, або цікавити ся самоосвітою для самої самоосвіти. Студентство становить частину суспільства. Дивно б було, коли б його часопись не відбивала того життя, не була наскрізь суспільною. Студенти — се вже горожане, беруть так чи інакше активну участь в суспільнім і політичнім життю народа. То ж в своїм змаганню до самоосвіти не повинні вони обминати проблем суспільно-політичних. Навпаки, на нашу думку питаннам сього роду треба уділяти в часописи особливу увагу.

Давнійші проби майже вивні відповідали нашим поглядам на студ. часопись. Теми були здебільшого живі, житеві — видко було, що моло-

дїж мала якісь ідеали, мала щось за душею. Інша річ, яка якість статей, що ті теми розробляли, — тут не торкаємося ми сього боку попередниць нашої „Молодої України“. Головне — „живий дух“, суспільні інтереси і змагання не були їм чужі, і тому не можна не жалкувати, що часописи сї передчасно вмірали.

Сучасна „Молода Україна“ загально взявши, ніби й нічого: все досить пристойне, все „приличне“, коли взяти кожную статтю зокрема. Але звівши все до купи — анемічне воно, недокровне! Є тут і вступна, що нічого не каже, є й про теорію еволюції, і про естетику, і про есперанто, є багато математики, є дуже велика бібліографія, але нема найголовнішого — нема „духа живого“, якась зимнокровність, брак живіших суспільних тем, жадної провідної думки, котра б об'єднувала, одухотворяла цілий матеріал... Брак чуття, брак самої молодости з її сміливими пориваннями і дерзновеннями... Молодосте-одрадосте! невже се твоє зеркало? Невже ти дочка живого народу, що рветься до життя, збиваючи свої пута вікові? Чом же не чути в тобі того життя?

Чого ж ти хочеш? Які твої ідеали, думки, що робитимеш, а що робиш? Невже лишень цікавлять тебе інтеграли та диференціали, вивчення есперанта? Невже тебе поняла „зневіра в сучасне життя“? тебе вабить „надприродне, необняте, містичне“? Хочеш „ратувати ся серед сучасного життя“? Тяжко тобі „посеред черні і поганства“? (цитати з статі М. Євшана, Естетична культура). Даремно шукати відповіді на сї питання в 1-м числі „М. У.“. Вступна стаття обминає сї кардинальні питання мовчки. Говорить вона, що редакція немов би кладе в програму ті самі кличі, що й давніші, лише убірає їх у нову, відповідну хвилі форму. Невже есперанто, інтеграли etc. — найбільш відповідають нашій хвилі? Невже нарешті той давній клич, котрий піднесли попередники, а котрий уважають „злишнім“ для дискусії сучасні редактори, справді залишній?

Далі, „М. У.“ є органом „Укр. Студ. Союзу“ — де ж стаття про сей союз, про його організацію і завдання? „М. У.“ має на цілі навязання зносин з студентами рос. України — що ж для сього робитиметься і як, невідомо. Думаємо, що в першій числі треба б найсамперіод про се сказати, а не захаращувати місця (цілу $\frac{1}{3}$) малоцікавою бібліографією.

Будемо надїятися, що дальші числа „М. У.“ не виказиватимуть такої апатичности і зневіри. Наш нарід — се „прольоґ, а не епільоґ“ і на своїм терновім шляху до світлої будучини потрібує він живої, діяльної і здатної до боротьби молодіжи.

Вол. Дорошенко.

Праця. Українська соціалдемократична часопись Ч. 1. Рік 1. За падолист і грудень 1909, Львів, Ст. 48 великої 8^о.

Редакція часописи, констатує сучасне розбите визвольного руху в Росії й сумне становище української соціалдемократії, як партії, так формує своє завдання: „Має він (журнал) допомогти зібрати до купи розсіпані, розеднані елементи, що вважають себе українськими соціалдемократами і хочать працювати для партії. Буде він дискусійним, буде вільною трибуною, свобідною від усякої фракційности“. В сьому першому числі, як і слід було сподівати ся, особливу увагу звернено на сучасний момент і на положення самої української соціалдемократії. Про-

се говорить стаття Дмитра Чорного „Політичні моменти в Росії і завдання соціально-демократії“, В. Козленка „Сучасне партійне становище і вихід з нього“ і нарешті протокол з „Наради членів У. С. Д. Р. П.“. Сумна картина представляєть ся нам, і автори не закривають на се очей, навпаки, шукають способів направити лихо. На жаль стаття Д. Чорного, що має з усіх інших найбільше загальний, теоретичний характер, дуже вже поверхово і шаблонно говорить спеціально про завдання української соціально-демократії. Автор трактує справу так, як її трактував би перший ліпший російський соціаліст. На нашу думку далеко важніше й цікавіше було би розглянути сучасне українське життя в звязку з умовами російського життя і показати, яке становище займає й що може і повинна робити українська соціально-демократія в конкретних обставинах українського життя.

Статей програмового характеру зовсім нема. З інших зазначимо коротеньку, але змістовну статтю В. Немирича „Холмська справа на сторінках польської соціалістичної преси“, де автор дає належну відправу всім польським соціально-патріотам (обі фракції „польської партії соціалістичної (P. P. S.) і соціально-демократії Королівства Польського і Литви (S. D. K. P. i L.) його оцінку відношення польських соціалістичних груп до справи з Холмщиною така: „Ми переглянули умисно, каже він, в однім спільнім огляді „холмські“ статі органів різних польських соціалістичних груп. І що ж ми бачимо? Бачимо дивну солідарність, у всіх їх, однаковий апетит на „чуже хапанє“, апетит, котрому міг би позаздрити перший ліпший Дмовський, Гломбінський і інші вшехпольські лицарі без страху і догани“.

Дуже цікава й цінна стаття А. Андрієнка „Соціалістичні організації на Україні“. Тут уміщено перший розділ — про українську соціально-демократичну партію. Автор не пише історію партії, він лише зазначив головні моменти в розвитку партії й зібрав важливі резолюції партійних зїздів і конференцій. Дальші розділи будуть присвячені іншим соціалістичним організаціям на Україні. Можна тільки витати сей замір автора, бо наша суспільність незвичайно мало знайома з українським соціалістичним рухом, з його повстанням і історією його розвитку, а, здасть ся, не треба й доводити, яку велику чисто практичну вагу може мати таке обзнайомленне.

Крім „огляду соціалістичної преси“ (в сьому числі уміщено огляд часописей польських і німецьких), „огляду соціалістичного руху“ і „з життя нашої партії“, уміщено в сьому числі ще статтю загального характера д. Закопанця „Повстання в Іспанії“.

Як би в сьому числі було ще уміщено статтю програмово теоретичного характеру й статтю про завдання української соціально-демократії серед сучасних обставин українського життя, можна би було сказати, що число зредактовано зовсім добре. *Мик. Залізник.*

Федір Никипольчук. *Щасливий деньок.* Сцени-жарти на 1 дію. 32 ст., ц. 20 к. **А. Володєський.** *Хатня революція.* Комедія на 3 дії, ст. 62, ц. 20 к.

За позволеннем сказавши, „драматична література“ у нас розвиваєть ся. Майже що-дня показуєть ся на ринку щось нове з сього вдячного струменя творчости. Театр, наші мандрівні трупи — власне трупи —

потрібують матеріалу; матеріал сей корисний з багатьох сторін: дає трунам змогу ставити „сенсаційні“ повинні і зібрати повну аудиторію покупців білету; авторів драм, комедій і инш. прославляє, кажучи скромно, і дає їм гроші. Власне тому тепер всі, що мають писарську сверблячку, пишуть пієси без найменшого розуміння ні своїх ані чийх иньших завдань у мистецтві. До сього сорту писань належать „пієси“ д. д. Никипольчука і Володського.

Д-ви Никипольчукови прийшла щаслива думка: показати в своїм жарті низку сучасних типів малого міста чи містечка, провівши їх через майстерню фотографа. Калейдоскоп карикатур перебігає перед очима, — дотепи сиплють ся з „лаптуха реготу“, грубо, брудно, не смачно. І підстеріг же автор їх! Тут Жиди, покоївки, міщанки, козаки, прикащики; слова: „ревалівоціонер“, „бомба“, „тар педія“, „фахт“ (факт?), прізвіща: Гніда, Прищ — летять як полова по вітру, і разом з тим, звичайно — повне убожежество поклало своє виразне тавро на весь слізний „жарт“. Його можна ставити в саддацьких казармах або арештанських сценах і, розуміється, в шатрі „Петрушки“.

Комедія д. Володського, построєна в тім же творчій масштабі, але займає більшу площу, власне 62 сторінки малої вісімки. Тут маємо передмісто города „Задриївка“, її мешканців: Коржа, бувш. почталіона, що „на все дивить ся оком оптиміста“, і Степаниду Іванівну, його жінку; Макара Півня, шевця, і жінку його Марію; ще кількох особ на чолі з втіленою культурно-просвітною „добродітелью“ Онухрієм Іван. Максименком, колишнім букиністом, тепер грошовитим добродинцем. Максименко заможний, на 12 тисяч зазіхають його родичі (Коржі, Півні і инш.), залицяють ся, годять, а тим часом виявляють по-за кутками всі свої зловредні прикмети, дичину вдччі, егоїзм. Постеріг се Максименко і покарав неправду: гроші заповів на вбогих, сиріт, калік, а сестрам з їх чоловіками по сотні рублів. „Загальне благо вище власних інтересів“. Почалась „революція“: баби кричать, що їх одурено, ображено, — за всі турботи „тільки одна сотня на рило“, чоловіки — теж і всі на-віч виявили себе. Онухрій-же пожартував: заповіту не писав, а лише хтів вивірити серця ближніх, спровокував їх — і се тільки один гріх Онухрія.

Автор же написав „пієсу з міщанського життя“ цілком по-міщанськи: „юмор“ самий звичайний, блазенство, „хорошія слова“ притулені так, що не знаєш чим уха затулити. Творчости нема, а користи? „Приходьте всі ви в театр сьогодні. Там виставлятимуть пієсу з міщанського життя. Ви всі побачите себе. Хочете бачити себе, своє мизерне життя, свої страшні помилки? Ідїть: Може хтось та очумасть ся й може проснеть ся з тієї барлоги (!), де віками панує байдужість до всього світлого, ясного, чесного. Ідїть, благаю вас!“ (стр. 60). Ну хтож таємни словами науче рід людський? Міщанами лишать ся глядачі пієси д. Володського вийшовши з театру. Але теперішній час може дати „збор“ навіть на „Хатню революцію“, комедію без юмору, проповідь без морали, трактат без ума, писання без творчости, навіть без граматики.

М. Шатовал.

Мин. Торг. и Пром. Статистика несчастных случаев съ рабочими въ промышленныхъ заведеніяхъ, подчиненныхъ надзору фабричной инспекціи, за 1906 годъ. Спб., 1908, ст. 39+601+8.

По всій Росіі в 1906 р. доглядови фабричної інспекції підлягло 1.658.985 робітників проти 1.644.218 робітників попереднього 1905 року. Маємо отже збільшенне числа робітників на 0,9%. Поруч з тим число нещасних випадків з сими робітниками зросло з 52.655 у 1905 р. до 60.142 у 1906 р., себ-то на 14,22%. Инакше кажучи, абсолютне число нещасливих випадків по всій Росіі зросло мало не в 16 разів більше, ніж число робітників у відповідних підприємствах. Так само зросло й зглядне (відносне) число нещасливих випадків. У 1902 р. по всій Росіі на 1000 робітників пересячно припадало 15,7 нещасливих випадків, у 1903 р. — вже 18,6 нещ. вип., у 1904 р. — 28,6 вип., у 1905 р. — 32,0 ви., а в 1906 р. на 1000 робітників уже припадало аж цілих 36,3 нещасних випадків. Як бачимо, зглядне число нещасних випадків по всій Росіі за 4 роки зросло більше ніж удвоє. Звертаючись тепер до відомостей про число нещасних випадків у промислових підприємствах України, ми бачимо, що й тут картина мало чим веселіш. Абсолютні данні мають тут такий вигляд. Усього під доглядом фабричної інспекції в 1906 р. на Україні (9 губ.) було 2375 підприємств з 240.252 робітниками. Нещасливі випадки трапились у 637 підприємствах, себ-то в 26,8% загального їх числа, де працювало 162.041 роб., себ-то 67,4% загального їх числа. Звідси, між иншим, видно, що найчастіше нещасливі випадки проявляють ся в великих підприємствах. Усього ж нещасливих випадків було в 1906 р. 10.474, инакше кажучи, на кожду 1000 робітників на Україні припадало 43,6 нещасних випадків.

Як бачимо, коефіцієнт небезпечности на українських підприємствах значно вищий, ніж на підприємствах цілої Росіі. Там 1906-й рік дав тільки 36,3 нещ. вип. на 1000 робітників, а в нас — 43,6. Ріжниця отже в цілих 7,3 нещасливих випадках на 1000 робітників,

Порівнюючи дані про нещасливі випадки на Україні в 1906 р. з аналогічними даними за 1905 р. (див мою рецензію в III кн. Записок Львівського Наукового Т-ва за 1909 рік), ми й тут констатуємо значне погіршенне для 1906 року. Попереднього року абсолютне число нещ. вип. виносило лиш 10.031, а зглядне — 42,55 на 1000 робітників. Даного ж року маємо збільшенне абсолютного числа нещ. вип. на 443 і зглядного — 1,07 вип. на 1000 робітників.

По числу нещасливих випадків українські губернії в 1906 р. становились у такім подрядку: Катеринославщина дала 4.037 нещ. випадків, Херсонщина — 2.176 вип., Харківщина — 2.125 вип., Київщина — 1.107 вип., Поділле — 416 вип., Чернігівщина — 241 вип., Волинь — 194 вип., Полтавщина — 118 вип. і Таврія — 60 випадків. Таким чином, майже всі українські губернії що до числа нещасних випадків лишились на попередніх місцях. Тільки Полтавщина й Таврія поміняли ся місцями: попереднього року Таврія була на передостаннім, а Полтавщина — на останнім місці, а сього року — навпаки.

Поділ нещасливих випадків на окремі рубрики, відповідно до причин, від яких вони трапились, також дуже близько нагадує поділ попе-

реднього року. В сім читач сам легко переконається, порівнявши цифри 1906 р. з відповідними цифрами за попередній 1905 рік поданими в скобках. У 1906 р. від виконавчих механізмів з двигунами трапилось 2294 нещ. вип. (2.075), від ручної нагрузки й вигрузки, піднімання, переноски й перевозки ваги — 2291 вип. (2233), від ручних інструментів і неудоконального знаряддя—молотів, сокир, заступів, кирок, ломів і т. п. — 1959 вип. (1882), від горючих, їдких, отруйних річей, газів, парів, розтоплених металів і т. и. — 850 вип. (1.075), від перекинутих, завалених і підрубаних предметів та будівель — 810 вип. (707), від переїзду екипажами, возами й т. п. — 427 вип. (306), через падіння з висоти, з підмостків, драбин, через падіння в льохи, ями тощо — 425 вип. (388), від ліфтів, елеваторів, кранів і т. и. — 313 вип. (302), від передач і переводів — 275 вип. (228), від виконавчих механізмів без двигунів — 70 вип. (49), від залізодорожних катастроф, переїзду вагонами тощо — 68 вип. (52), від парових котлів, паропроводів, нагріваних паром апаратів, вибухів і т. и. — 68 вип. (36), від двигунів — 42 вип. (37), від товчків, ударів і т. и. з боку робочої скотини — 32 вип. (11), від плавання і переїзду по воді — 19 вип. (у 1905 р. сеї рубрики зовсім не було), від вибухових річей, вибухів пороху, динаміту тощо — 16 вип. (8). Нарешті, від невідомих причин сталось 694 випадки (попереднього року — 639).

Тут майже до дрібниць цифри одного року нагадують цифри другого. Навіть місцями помінялись тільки де-котрі групи нещасливих випадків, решта ж на якому була попереднього року, на тому й лишилась у 1906 р. Ся однаковість у причинах нещасливих випадків дає дуже багатий і цікавий матеріал для зрозуміння індивідуального характеру фабрично-завідської промисловости на Україні.

Зважаючи на інтереси читача не-спеціаліста, ми й сим разом не подаватимемо відомостей із сфери „чистої статистики“ — про поділ нещасливих випадків між поодинокими галузями промисловости, між поодинокими місцями, днями тижня й годинами доби. За те зупинимо ся з можливою докладністю на наслідках нещасливих випадках. Як і попереднього разу, ми тут зустрічаємо мало правдоподібну картину. Виявляється, що з усіх 10.474 нещасливих випадків, що трапилось протягом 1906 р. з робітниками на Україні, 8881 вип. скінчив ся тимчасовою нездатністю до праці, 3 випадки (!) скінчились смертю, 1.392 випадки скінчились неповною постійною нездатністю до праці (постійне неповне каліцтво), 73 випадки скінчились постійним повним каліцтвом і повною постійною нездатністю до праці, а 125 випадків скінчило ся невідомо якими наслідками.

Тут що не цифра, то куріоз. На 11 $\frac{1}{2}$ тисяч нещасливих випадків — три смерти — се щось неможливе в дійсности. Далі на тих самих 11 $\frac{1}{2}$ тисяч нещасливих випадків — 73 повних калічки: се знов-таки викликає тільки величезне здивування. Доводить ся отже знов прийти до того сумного висновку, до якого ми прийшли торік: очевидно, не про всі нещасливі випадки в фабричну інспекцію надсилають ся відомости.

Картина того спустошення, як наробив капіталізм серед українського робітництва в 1906 р., з рецензованого видання виступає неясно, бо в ній не наведено відомостей про нещасливі випадки в гірничій про-

промисловости. Заповнюючи сю прогалину, ми з другого джерела („Сборникъ Статистическихъ Свѣдѣній о горнозаводской промышленности Россіи въ 1906 г.“, Спб, 1909, ст. LIV) довідуємо ся, що на гірничих і гірнзаводських промислах України в 1906 р. працювало 178.962 робітника, з якими трапилось 37.117 нещасливих випадків, причім із останніх 304 випадки скінчились смертю, а 36.813 випадків — іншими наслідками.

Складаючи до купи сі цифри з цифрами нещасливих випадків у підприємствах, підлеглих доглядові фабричної інспекції, ми матимемо, що всього в 9 губерніях України в 1906 р. працювало 419.214 робітників, з якими трапилось 47.591 нещасливий випадків. Таким чином, на кожну тисячу зайнятих в українській промисловости робітників припадає пересічно 114 нещасливих випадків, або на кожну сотню—11,4 нещ. випадків, або ще на кожних десять робітників — 1,1 нещ. випадків. Інакше кажучи, кожний десятий робітник на Україні є певним кандидатом у каліки.

У 1905 р. при 395.057 робітниках Україна дала 45.400 нещасливих випадків, себ-то на кожних 1000 робітників припадало пересічно 115 нещасливих випадків. Таким чином, загальний результат виходить нібито прихильний для України, бо ж коефіцієнт нещасливих випадків понизив ся на 1 з кожної тисячі робітників. Одначе, се тільки загальний результат, і то не дуже втішний, бо що значить 1 нещасливий випадок на цілих 1000 робітників? Зате, як ми бачили, зріс коефіцієнт небезпечности в поодиноких галузях промисловости й зросло абсолютне число нещасливих випадків у цілій українській промисловости на 2191, або на 5⁰/₀, тоді як загальне число робітників зросло на 14.157, або тільки на 3,6⁰/₀. Таким чином, число нещасливих випадків на Україні зростає значно швидче, ніж число робітників, а се в даннім разі найцікавіше й найхарактерніше.

М. Гехтер.

КНИЖКИ НАДІСЛАНІ ДО РЕДАКЦІЇ.

Товариш. Народний календар на рік звичайний 1910. Видав під редакцією д-ра Льва Когута Союз руських хлібороб. спілок на Буковині „Селянська Каса“. Че. нівц, 1909. Ст. 342 + оголошення, 80. Ціна 80 сот.

Методика науки в народній школі. Часть III. Наука природописної історії. Написав Микола Гавришук (Видання замиської черн. філії тов. „укр. школа“). Чернівці, 1909. Ст. 222, 80. Ціна в оправі 3 кор.

Ілюстроване українсько-руське писемство в життєписях для молодежи зложив д-р Михайло Пачовський. I часть до 60-их років (Видане Руського Товариства Педагогічного. Ч. 110) Львів, 1909. Ст. 126, 80. Ціна 1 кор.

Проф. д-р. Тома Ахеліс Начерк соціології. Переклав Якименкс. В додатку: Понятіє соціології по Зімелю (Загальна Біблотека. Ч. 18—20). Коломия, 1909. Ст. 160, мал. 8⁰. Ціна 90 сот.

Гоголь. Ревизор, комедія в 5 діях. Вид. друге. Українське Видавн. „Ранок“. Клів 1909. Стор. 96. Ціна 25 коп.

Грицько Чупринка. Огнецвіт. Україн. Видавн. „Ранок“. Київ, 1910 — ціна 75 коп.

К. І. Ванченко. Гріх (Під червоним ліхтарем). Драматичний ескиз у 1-й дії (Фабула позичена). Казань, 1909 р. Ст. 9. Ціна 20 коп.

A máramarosi görög szertartásu orosz egyház és vicáriátus történelme Irta Balogh Mihály. Ajáulja Zsatkovics Kálmán György. Унгар, 1909. Ст. 36, мал. 8⁰.

Ukrainas nationalskald. Af Alfred Jensen (Відбитка статі про Т. Шевченка з „Finsk Tidskrift“, т. 67, вип. 5, ст. 373—390). Helsingfors, 1909.

I vilt äktenskap. Berättelser från Ukraina av M. Kotsjubinskij. Bemin- digad översättning från lillryskan av Alfred Jensen. Stockholm, 1909. Ст. 192, 8⁰.

Alfred Jensen. Mazepa. Historiska bilder från Ukraina och Karl XII-s dagar-Lund, 1909. Ст. 242, 8⁰, з 33-ма ілюстраціями.

Das Geschlechtsleben ukrainischen Bauernvolkes. Folkloristische Erhebungen aus der russischen Ukraina. Aufzeichnungen von Pavlo Tarasevskyj, Einleitung und Parallelnachweise von Volodymyr Hnatjuk, Vorwort und Erläuterungen von Fr. S. Krauss. Leipzig, 1909. Ст. XII + 462, лексик. 8⁰ Ціна 35 коп.

НОВІ КНИЖКИ:

Іван Франко: Великий шум, повість	50 коп.
„ „Украдене щасте“, пєса на 5 дій, вид. 2	20 коп.
„ „Лис Микита, виданє 4	50 коп.
„ „Анна Русинка	20 коп.
Василь Мова (Лиманський): Старе гніздо й молоді птахи	80 коп.
Генріх Ібсен: Нора або хатка ляльки. Пер. Марія Грушевська	15 коп.
Рудольф Єрінґ: Боротьба за право	35 коп.
М. Грушевський: З біжучої хвилі, статі на теми дня	50 коп.
„ „Байда Вишневецький в поезії й історії	20 коп.
„ „Вол. Антонович	20 коп.
Спиридон Черкасенко: Хвилини. Збірка поезій	20 коп.
В. Самійленко: Україні (поезії)	80 коп.
Й. Войер: Сила віри, роман	50 коп.
О. Кубилянська: „В неділю рано зіле копала“	80 коп.
Ол. Грушевський: З сучасної української літератури. На- риси і характеристики	80 коп.
М. Лозинський: Польська народова демократія	50 коп.
С. Ковалів: Мій похресник і иньші оповідання	60 коп.
А. Оляр: Від монархії до республіки	20 коп.
Генріх Гайне: Фльорентийські ночі, переклад Івана Франка	50 коп.
Марко Вовчок: Посмертні оповідання (Дяк, Пройдисвіт, Лист з Парижа, Хапко, Гайдамаки)	75 коп.
Кнут Гамсун: Пан, пер. Л. Пахаревський, ціна	40 коп.

Драматичний конкурс галицького виділу краєвого.

Виділ краєвий Королівства Галичини і Володимирні wraz з Великим Князівством Краківським розписує отсим конкурс з преклюзивним речинцем до кінця місяця цвітня 1910 на оригінальні чистим руським язиком написані твори сценічні з обсягу драмату, поважної комедії і народних штук зі сьпівами або бвз сьпівів такого обєму, щоби заповнили цілий вечір театральний.

Праці конкурсові треба присилати в повиспім речинци під адресою Виділу краєвого у Львові, заосмотрені знаком або моттом автора, котре належить помістити також на замкненій коперті, містячий в собі імя, наввиско і докладну адресу автора.

Твори оголошені уже друком, а також представлені на котрій небудь сцені навіть аматорській, рівнож манускрипти писані власною рукою авторів або нечитким письмом. виключені з ковкурсу. Рівнож не припустить ся до преміюваня творів авторів вже не живючих, хотяйби доси не були оголошені. В протягу трех місяців по упливі конкурсowego речинця слідує рішуне ковкурсу і признане нагород окремою комісією конкурсовой, що збере ся у Виділі краєвим під приводом Члена Виділу краєвого Мечислава Онишкевича.п

До сеї комісії запросив Виділ краєвий :

1. Впов. Івана Кивелюка, Члена Виділу краєвого, 2. Впов. Д-ра Михайла Грушевського, ц. к. Професора львівського Університету, 3. Вп. Ярослава Ільницького, ц. к. Совітника Суду краєвого у Львові, 4. Впов. Ілю Кокорудза, ц. к. Професора академічної гімназії у Львові, 5. Впов. Олександра Колессу, ц. к. Професора львівського Університету, 6. Впов. Іларіона Огоновського, ц. к. Професора академічної гімназії у Львові, 7. Впов. Д-ра Евгена Олесницького, Посла на Сойм краєвий, 8. Впов. Д-ра Кирила Студинського, цк. Професора львівського Університету, 9. Впов. Володимира Шухевича, цк. Професора реальної школи у Львові. 10. Впов. Д-ра Михайла Волошина, кандидата адвокатури і дїрієнта сьпівацього Товариства „Боян“, 11. Впов. Йосифа Стадника, директора руск театру.

Комісія конкурсова рішить більшостю голосів і признасть три нагороди, а именно :

першу в сумі	700	корон.
другу „	500	„
трету „	300	„

трем творам признаним найлучшими з поміж надісланих на конкурс, без огляду на рід творів, щоби лишень кождий з них належав до родів наведених в сїм оголошеню, комісія може однак всі премії признати твором одного рода. Нагороджені твори стають ся властностню Товариства „Руска Бєсїда“ у Львові з виключним правом представляти їх на сцені.

Манускрипти надіслані на конкурс будуть звернені властителям на їх кошт разом з замкненими копертами, наколи вкажуть Виділови краєвому в иньший спосіб свої адреси.

В КНИГАРНІ „ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВОГО ВІСНИКА“

і по иньших книгарнях

продають ся такі видання проф. Мих. Грушевського :

Історія України-Руси т. I—VI по - - - - -	3.50 коп.
T. I Від найдавніших часів до смерти Володимира Вел. T. II Україна в X—XIII віках T. III Устрій, побут, культура. Держава галицько-волинська XII—XIV в.в. T. IV Українські землі в часах литовсько-польських (до XIV в.). T. V Суспільний устрій, управа, порква в XIV—XVII в. T. VI Економічне, національне і культурне жите в XIV—XII в. T. VII Історія козачини, ч. I до р. 1625.	
Розвідки і матеріали до історії України-Руси, кн. II—V - - - - -	6.00 "
Люстрації королівщини. в руських землях XVI в., т. I—IV (Жерела до історії України-Руси т. I, II, III і VII) - - - - -	5.00 "
Вступний виклад з історії давньої Русі, 1894 - - - - -	0.10 "
Виймки з жерел до історії України-Руси, кн. I—до п. XI в., 1895 - - -	1.00 "
Описи Ратенського староства, 1898 - - - - -	0.10 "
Хмельницький і Хмельниччина, 2 вид., 1899. - - - - -	0.10 "
Звенигород галицький, 1899 - - - - -	0.35 "
Похоронне поле в с. Чехах, 1899 - - - - -	0.30 "
Справа українсько-руського університету у Львові, 1899 - - - - -	0.25 "
Хронологія подій Галицько-волинської літописи, 1901 - - - - -	0.50 "
Чи маємо автентичні кн. Льва, 1602 - - - - -	0.25 "
Економічний стан, селян в Львівській королівщині XVI в., 1903 - - -	0.10 "
Звичайна схема „руської“ історії й справа раціонального укладу історії східнього словянства, 1904. - - - - -	0.10 "
Етнографічні категорії й культурно-археологічні типи в сучасних студіях східньої Європи, 1904 - - - - -	0.15 "
Спільні питання старуської етнографії, 1904 - - - - -	0.25 "
Матеріали до історії суспільно політичних і економічних відносин Західньої України, ч. I, 1905 - - - - -	1.50 "
Про давні часи на Україні (популярна історія України з ілюстраціями) 1907.	0.20 "
За український маслак (в справі Холмщини), 1607 - - - - -	0.08 "
Справа українських кафедр і наші наукові потреби, 1907 - - - - -	0.15 "
Про українську мову й українську справу. Статі й замітки - - - - -	0.12 "
З біжучої хвилі. Статі на теми дня - - - - -	0.50 "
Господарство польського магната на Задніпровю передь Хмельниччиною -	0.15 "
Володимир Антонович основні ідеї його творчости і діяльности - - -	0.10 "
Дмитро Вишневецький-Байда в поезії й історії - - - - -	0.25 "
Про батька козацького Богдана Хмельницького (з ілюстраціями) - - -	0.25 "

Очеркь історії Київської землі оть смерти Ярослава до конца XIV столѣтія, 1891 - - - - -	2 р. 75 к
Волинській вопрось 1038—1891 г., 1761 - - - - -	30 "
Къ вопросу о Волоховѣ, 1893 - - - - -	15 "
Барское староство, историческіе очерки. 1894 - - - - -	2 " 25 "
Акты Барскаго староства т. I—II, 1893—4 (Архивъ Югозап. Россіи, ч. VII, т. 1 и 2) - - - - -	4 " — "
Львовское Ученое общество им. Шевченка и его вклады въ изученіе Южной Руси, 1904 - - - - -	30 "
Еще о грамотахъ кн. Льва галицкаго (по поводу статьи проф. Линиченка) 1904 - - - - -	15 "
Очеркь історії украинского народа, 2 кн., 1906 - - - - -	2 " 50 "
Украинство въ Россіи, его запросы и нужды, 1906 - - - - -	25 "
Изъ польско-украинскихъ отношеній Галиціи, 2 вид., 1907 - - - - -	30 "
Освобожденіе Россіи и украинскій вопрось. Статьи и замѣтки - - -	1 " — "
Украинскій вопрось - - - - -	15 "
Единство или распаденіе Россіи? - - - - -	8 "
Автономія и національный вопрось - - - - -	8 "
Движеніе политической и общественной украинской мысли XIX ст. - - -	8 "
Вопрось объ украинскихъ каедряхъ и нужды украинской науки - - -	20 "

Geschichte des ukrainischen (ruthenischen) Volkes, autorisierte Uebersetzung aus der 2 ukrainischen Ausgabe, I Band - - - - - 18.00 Mark

Ціна „Історії“ показана така, як вона продаєть ся в головнім складі, в книгарні „Літературно-Наукового Вісника“; по книгарнях продаєть ся в залежності від коштів пересилки й мита, по 3 р. 75 й 4 р за том.

Original from

UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

КНИГАРНЯ

„Літературно-Наукового Вістника“

Київ, В. Володимирська № 28,

має на складі великий вибір українських книжок, листовних карток, нот і видання львівської **Видавничої Спілки**, **Наукового Товариства ім. Шевченка**, Петербурського „Добродійного Товариства“, видавництва „Лан“, „Час“, „Український Учитель“ й ин., також усякі инші російські книжки по українському питаню. Так само має комплекти „Літ. Наук. Вістника“ за попередні роки. *Замовлення книгарня залагоджує негайно.*

Популярна ілюстрована бібліотека „ЛАН“.

Ю. Сірий. Житє рослин. **М. Шаповал.** Про ліс. **Ю. Будяк.** Дикі люди. **Нелло та Патраш.** В перекладі Ю. Сірого. **Р. Кіплінг.** Казки. Пер. Ю. Сірий. **М. Грушевський.** Про батька козацького Богдана Хмельницького. **Ю. Сірий.** Крим, опов. з подорожи. Ціна кожної книжки 25 коп. Головний склад в книгарні „Л.-Н. Вістника“ : Київ, В. Володимирська, 28.

В. ВИННИЧЕНКО. Третя книжка оповіданнів.

Київ, 1910 р. Ціна 80 коп.

== Видавництво „**ЧАС**“ ==

Вийшла з друку і продаєть ся четверта серія.

В. Грінченко. Панько. 3 к. **О. Дангль.** Різдвяний дарунок. 2 к. **М. Лермонтов.** Пісня про царя Івана Васильовича. 3 к. **М. Конопніца.** Мендель Гданський. 5 к. **П. Пейверінта.** У дорозі. 2 к. **Е. Амічис.** Хуртовина. 2 к. **Єгипетське оповідання.** Царь Менефта. 2 к. **М. Пилипович.** Землиця рідна. 2 к. **К. Фібіх.** Попихач. 4 к. **С. Руданський.** Співомовки 4 к.
Продаєть ся в книгарні „ЛІТ.-НАУК. ВІСТНИКА“.

УКРАЇНСЬКА КНИГАРНЯ

в Харькові (Рибна 25)

Великий вибір книжок, карток, картин.

Проф. М. Грушевський: Про батька козацького Богдана Хмельницького.

З малюнками, вид. „ЛАН“, № 4. Київ, 1909. Ціна 25 коп.

КНИГАРНЯ

„Наукового Товариства ім. Шевченка“.

У Львові, Ринок ч. 10.

має на складі різні українські, російські, польські, німецькі й інші видання, ноти, листовні картки і т. д.

ЗАПИСКИ

Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові.

Український науковий журнал, присвячений передовсім українській історії, фіольології й етнографії, виходить під редакцією М. Грушевського, що два місяці книжками по 15 арк.

Передплата в Росії 6 р. на рік, поодинокі книжки 1 р. 50 коп. Передплату приймає книгарня ЛНВістника, Київ, В. Володимирська 28.

ЗАПИСКИ

УКРАЇНСЬКОГО НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА В КИЇВІ.

виходять від р. 1908.

Четвертою книжкою скінчила ся серія перша. Вийшла шоста — друга в серії другій. Приймаєть ся передплата на серію другу: 5 р. з пересилкою; для студентів, учеників, народніх учителів — 3 р., для членів Т-ва 2 р. Передплатників просять поновляти передплату на адресу Українського Наукового Т-ва, Київ, В. Володимирська, № 42.

Передплата на рік 1910 (четвертий рік видання)

„УКРАЇНСЬКЕ БЖІЛЬНИЦТВО“

ІЛЮСТРОВАНА ЧАСОПИСЬ поступового Бжільництва. Виходить що-місяця (12 разів на рік) книжками до 24 сторінок, з малюнками.

„УКРАЇНСЬКЕ БЖІЛЬНИЦТВО“ орган українських пасішників і служить потребам бжільництва на Україні. В журналі міститься багато практичних порад, пишеться про все цікаве з пасішного життя, про всі новини з бжільництва. Журнал дурно дає поради. В журналі пилуть видатніші пасішники.

Ред ктор-видавельє Є. Архипенко

Хто заплатить гроші за цілий рік, одерже додаток: „Ілюстрований Словник Бжільництва“ (ПАСІШНА ЕНЦІКЛОПЕДІЯ). Настільна справочна книжка кожного українського пасішника. Словник склали видатніші українські пасішники. В словнику буде біля 80 малюнків.

Ціна: На рік—1 карб. 50 коп., на пів року—75 коп. з пересилкою. Накладним платіжем на 20 коп. дорожче. Окреме число коштує 15 коп. Гроші надсилати. Київ, журнал „Українське Бжільництво“.

Приймається передплата на 1910 рік на українську народню ілюстров. газету

„СЕЛО“

(другий рік видання)

Ціна на рік 2 руб., на пів року 1 руб. 10 коп., на 3 міс. 60 коп.

Хто передплатить на цілий рік той одержить дурно додаток календарь—книжку на 1910 р. при № 3 Села.

СЕЛО призначається головним чином для хліборобів і робітників. СЕЛО виходитиме що тижня в четвер і таким чином дасть змогу кожному хліборобови і робітникови мати в неділю свіжу газету. СЕЛО подаватиме; статі й новини про сучасне житє на Україні в Росії і за кордоном, з української і всесвітньої історії і письменства, артистичної творчости, з наук природних, лікарських, з сільського господарства, кооперації, техніки, гігієни, і медицини, також вірші, оповідання, ілюстрації при статях і особні. СЕЛО буде містити дописи з сіл і міст, звертаючи особливу увагу на рух освітний і економічний на селі, про вистави, лекції, вечірки, заведене бібліотек, спілкових крамниць, позичкових і сільськогосподарських товариств, професійних спілок між робітниками (на сі теми особливо бажані кореспонденції). СЕЛО даватиме відповіді на запитання передплатників, а також поради спеціалістів: господарські, юридичні й лікарські, в справах економічних і просвітних. СЕЛО для сього заручилося участю багатьох учених і письменників: О. Білоусенка, М. Біляшевського, Ю. Будяка, В. Винниченка, М. Вдовиченка, проф. М. Грушевського, проф. О. Грушевського, М. Гехтера, С. Дрімченка, М. Залізняка, М. Коцюбинського, В. Корольова, проф. А. Кримського, М. Левицького, Майорського, О. Міцюка, Л. Пахаревського, М. Павловського, В. Самійленка, Ю Сірого, П. Смутка, Л. Старицької-Черняхівської, Т. Суліми, проф. М. Сумцова, С. Терниченка, С. Черкасенка, М. Чернявського, Ол. Черняхівського, Е. Чикаленка, М. Шаповала, О. Юркевича, А. Яковлева й інших.

Передплату приймає Книгарня „Літературно-Наукового Вістника“ у Києві, Вел.-Володимирська № 28. Українська книгарня в Харькові Рибна ул. № 25.

Посередникам 5% від передплати.

Статі і дописи просять надсилати в книгарню Л.-Н.-Вістника.

Повні брошюровані примірники (екземпляри) „Села“ за рік 1909 продаються по 75 коп. з пересилкою.

Приймається передплата на 1910 рік

на український місячник

УКРАЇНСЬКА ХАТА

Рік видання другий.

Напрямок журналу: національно-поступово-демократичний.

Передплата на 1910 р.—4 карб. (за кордон 10 корон)—¹/₂ року 2 карб. окрема книжка 35 к. (з пересилкою 40 к.). можна виплачувати частками по 2 руб.

Адреса: Київ, Бульварно-Кудрявська № 36.

ВИЙШЛИ
Посмертні оповідання Марка Вовчка.

(Що не були друковані за життя)

(Дяк, Пройдисвіт, Лист з Парижа, Як Ханко солоду видрікся, Гайдамаки).
Ціна 75 коп., склад в книгарні Л. Н. Вістника. Київ, В. Володим. 28.

Прймається передплата на 1910 рік. на українську політичну, економічну і літературну газету (рік видання п'ятий)

 РАДА,

яка виходить у Києві що дня, окрім понеділк'в і днів після свят, українською мовою по програмі звичайних великих політичних газет.

Особливу увагу РАДА звертає на місцеве життя провінції.

Передплатники що підпишуться на газету на цілий рік і виплатять відразу або по частках цілорічну передплату (6 руб.), одержать **БЕЗПЛАТНО** такі книжки: „Українсько-Російський словник“ В. Дубровського під редакц. Ів. Степенка, вид. „Час“ 1909 р., ц. 75 к. і **Словарик. Пояснення чужих та не дуже зрозумілих слів, В. Доманицького**, вид. 1906 року, ц. 20 к., а тако-ж **ЗА ДОПЛАТУ** 6 рублів можуть одержати **Словник Української мови**, зібраний редакцією журналу „Кіевская Старина“, виданий у Києві в 1909 році під редакцією і з доповненнями Б. Грінченка, в 4-х великих томах, що продається по книгарнях за 8 руб. без пересилки, (словник одержав від Гос. Акад. Наук премію ім Костомарова).

Передплату на рік можна виплачувати частками в такі строки: на 1 янв. 3 карб.: в 3 строки: на 1 янв. 2 карб.; на 1 марта 2 карб. і на 1 мая 2 карб., або по 1 карб. що міс. на протязі першого півріччя.

Адреса редакції і головної контори: у Києві, Вел. Підвальна вул., д. 6, біля Золотих Воріт. Телефон 1458.

Редектор **М. Павловський.**

Видавець **Є. Чикаленко.**

„Przegląd Krajowy“

dwutygodnik polityczny, społeczno-ekonomiczny i literacki o kierunku demokratyczno - krajowym, poświęcony *przedewszystkiem sprawom kulturalnym naszego kraju*

Prenumerata „PRZEGLĄDU KRAJOWEGO“ wynosi: w Kijowie, w Cesarstwie i Królestwie: rocznie rb. 6 półrocznie rb 3l kwartalnie rb. 1 50.

W Galicji: rocznie 18 kr, półrocznie 9 kr, kwart. 4 kr. 50 h.

Cena numeru pojedynczego kop. 15

Adres Redakcji i administracji: Kijów, W. Włodzimierska № 74.

Prenumeratę przyjmuje w Kijowie, oprócz administracji „Przeglądu Krajowego, księgarnia Leona Idzykowskiego, Kreszatik 29, i księgarnia K. Szepe, Mikołajowska, № 9.